

КАЗАН УТЛАРЫ

ӘДӘБИ-НӘФИС ҺӘМ
ИЖТИМАГИЙ-СӘЯСИ ЖУРНАЛ

1922 ЕЛНЫҢ МАЙ АЕННАН
БАШЛАП ЧЫГА

Бу санда

ГАМЬЛЕ ӘҢГӘМӘ

Минтимер ШӘЙМИЕВ: «Безгә маяклар кирәк!» (Татарстан Республикасының Беренче Президенты, Татарстан Республикасының Дәүләт Киңәшчесе Минтимер ШӘЙМИЕВ белән Рөстәм ГАЛИУЛЛИН әңгәмәсе) 3

ШИГЪРИЯТ ҺӘМ ЧӨЧМӘ ӘСӘРЛӘР

Нур ӘХМӘДИЕВ. Әкиятнең дә кирәк өр-яңасы. *Шигырьләр* 9
Айгөл ӘХМӘТГАЛИЕВА. Кичке таң. *Повесть* 14
Эльмира ШӘРИФУЛЛИНА. Оран. *Поэма* 86
Хисаметдин ИСМӘГҮЙЛҮЕВ. Мин – Абрек. *Повесть* 94
Нәжибә САФИНА. Мин бүген дә көрәш кырында... *Шигырьләр* 111
Факил САФИН. Кисмәгез каеннарны! *Хикәя* 145

ДРАМА ӘСӘРЛӘРЕ

Зөлфәт ХӘКИМ. Бозлавык. *Драма* 115

КАРДӨШ ХАЛЫКЛАР ӘДӘБИЯТЫ

Афаг ШИХЛЫ. Читлек кошы оя кормас... *Шигырьләр*.
(Фәнил ГЫЙЛӘЖЕВ тәрҗемәләре) 151

ЯҢА ИСЕМНӨР

Зөләйха КАМАЛОВА. Язмаган. Юмореска 154
Сания ХӘЙРЕТДИНОВА. Бер сәйләнгә тезәм үткәнне. *Шигырьләр* 158
Жәһәт тәнкыйть: сәхифәне Дания ЗАҺИДУЛЛИНА алып бара 156

«ИЛЕҢ ТУРЫНДА УЙЛА» ӘДӘБИ КОНКУРСЫ

Айдар ГАРИПОВ. Үкенеч. *Хикәя* 161
Китап күзәтү: Таһир ГЫЙЛӘЖЕВ. Яңарыш юлында. 167
Кайтаваз: Илһамия ХӘЛИЛОВА. Сөз языгыз, без укыйбыз! 169

ТУКАЙ ҺӘМ ТАТАР ӘДӘБИЯТЫ

Рифә РАХМАН. «Тарта жаны, тарта каны, тартып тора милли моңнар...». 172
Хәтер: Нәкыя ГЫЙЛӘЖЕВА. Бер премия бирү тарихы. 174
Кызыл кара белән: сәхифәне Рамил ХАННАНОВ алып бара. 180
Сәнгать: Дания ГАЙНЕТДИНОВА. Рәссам гаме – күңел көзгесендә. 182
Шәхесләребез: Рәдиф ГАТАШ. Тынгысыз ижатчы, милләт хадиме 184
Шаян сәхифә: Уены-чыны бергә. Сәхифәне Рамил ХАННАНОВ әзерләде 188
«Казан утлары» архивыннан. 170
Ижтимагий-мәдәни торышыбыздан. 190

ИДARӘ:

**Ирада Әюпова
Разил Вәлиев
Рәдиф Гаташ
Искәндәр Гыйләжөв
Ринат Закиров
Айрат Зарипов
Дания Заһидуллина
Илгиз Зәйниев
Илфак Ибраһимов
Зиннур Мансуров
Ким Миңнуллин
Газинур Морат
Рүзәл Мөхәммәтшин
Данил Салихов
Айдар Сәлимгәрәев
Равил Фәйзуллин
Илсур Һадиуллин
Ленар Шәех**

Баш мөхәррир урынбасары: Вакыйф Нуриев.

Жаваплы сәркатип: Ландыш Әбүдәрөва.

**Бүлек мөхәррирләре: Фәнил Гыйләжөв, Фирүзә Жамалетдинова,
Айсылу Иمامиева, Камил Кәримов.**

Мөхәррирләр: Лилия Гатауллина, Элеонора Жамалиева, Илгизә Сабирова.

Сайт мөхәррире: Рәзилә Хәйретдинова.

Исәп-хисап бүлеге: Эльвира Камалова (өлкән бухгалтер).

Машина йөртүче: Наил Кадыров.

✉: Редакция адресы: 420066, Казан, Декабристлар урамы, 2.

☎: Баш мөхәррир – 222-05-50 (өст. 1618).

Кабул итү бүлмәсе – 222-09-83 (өст.1617).

Баш мөхәррир урынбасары – 222-09-83 (өст.1612).

Шигърият, сәнгать һәм хатлар бүлеге – 222-09-83 (өст.1616).

Исәп-хисап бүлеге – 222-09-80 (өст.1266), касса – 222-09-84 (өст.1874).

Сайт: kazanutlary.ru; электрон почта: kazanutlari@yandex.ru

★ Авторлар фикере редакция фикере белән туры килмәскә мөмкин.

★ Редакциягә килгән кулъязмалар рецензияләнми һәм кире кайтарылмый.

★ Басмаханә гаебе белән киткән житешсезлекләр өчен редакция җавап бирми, брак журналларны алыштыру мөмкинлеге юк. Алар хақында 519-44-61 телефоны белән басмаханәнең техник контроль бүлегенә хәбәр итәргә кирәк.

Гамәлгә куючы – «ТАТМЕДИА» акционерлык җәмгыяте.

Нәшер итүче – «ТАТМЕДИА» акционерлык җәмгыяте.

Нәшер итүче адресы: 420097, Казан, Академия урамы, 2.

Журнал редакциянең компьютер үзәгендә җыелды һәм битләргә салынды. Айга бер тапкыр чыга.

Басарга кул куелды 31.03.2020, график буенча 31.03.2020, басылып чыгу вакыты 09.04.2020.

Офсет ысулы белән басыла. Кәгазь форматы 70X108¹/₁₆.

Нәшер-хисап табагы 14,2. Басма табак 12 (16,8). Заказ А-739. Тираж 4086.

Журнал Элемтә, мәгълүмати технологияләр һәм гаммәви коммуникацияләргә күзәтү буенча федераль хезмәтнең Татарстан Республикасы идарәсендә 2011 елның 23 мартында теркәлде.

Теркәлү таныклыгы ПИ № ФС77-44362.

Индекслар: 73210 (Татарстаннан чыгучы физик затлар өчен), П2365 (Татарстанда яшәүче физик затлар өчен), 16262 (Татарстаннан чыгучы юридик затлар өчен), П2368 (Татарстандагы юридик затлар өчен). Бояс ирелә.

Республика матбуғат һәм массакүләм коммуникацияләр агентлыгы ярдәме белән чыгарыла.

«ТАТМЕДИА» АЖ филиалы «Идел-Пресс» полиграфия-нәшрият комплексында басылды.

420066, Казан, Декабристлар урамы, 2.

12+

МИНТИМЕР ШӘЙМИЕВ: «БЕЗГӘ МАЯКЛАР КИРӘК!»

*Татарстан Республикасының Беренче Президенты, Татарстан Республикасының Дәүләт Киңәшчесе **Минтимер Шәрип улы Шәймиев** белән милләт, мәгариф һәм тел язмышы мәсьәләләрен үз эченә алган әңгәмә кордык.*

Казан, Кремль. 17 март, 2020 ел.

– Минтимер Шәрипович, VI чакырылыш ТР Дәүләт Советының сигезенче утырышында Сез РФ Конституциясенә төзәтмәләр кертү турында закон кабул итүгә бәйле тәфсилле чыгыш ясап, Россия Президентына шул уңайдан эзерләнгән мөрәжғатътә туган телләрне саклау һәм мәгариф системасын үстерү мәсьәләсен чагылдырырга, ТР Дәүләт Советы каршында туган телне саклау буенча махсус комиссия булдырырга тәкъдим иттегез. Ана телебезнең, мәгарифебезнең бүгенге көндәге хәле һәм киләчәге – милли жанлы татарларыбызны, шул исәптән безнең «Казан утлары» журналының авторларын һәм укучыларын да борчыган төп мәсьәләләр. Сүзне шул чыгышка бәйләп башлыйк әле.

– Без ике дистә елга якын Россия Конституциясе һәм Татарстан Конституциясе буенча төгәл эшләдек. Россия Федерациясе – күп милләтле, күп конфессияле ил. Төзәтмәләрне керткәндә һәм аларны хулаганда, без әлеге үзенчәлекләрне истә тотарга тиешбез. Мин һәрвакыт әйтеп килдем, бу – дөньяда иң катлаулы федерация. Үзебезнең Татарстанны гына алайык: бездә дә күпме милләт, төрле дин тотучылар яши, хәтта республикадагы районнар тормышы да шушы үзенчәлекләр сәбәпле,

бер-берсеннән күпмедер дәрәжәдә аерыла. Болар барысы да гасырлар дәвамында туган үзенчәлекләр. Алар – бик нечкә материя, ипләп эш итүне таләп итә.

Дөнъяның бер генә демократик илендә дә халык белән эш алып бару, үзгәрешләр кертү жиңел түгел. Тормыш туктамый икән, димәк, ниндидер каршылыклар, ниндидер хәрәкәт булган, бар һәм булачак. Әмма соңгы араларда илдә туган телләргә басым ясарга маташучы көчләр табыла, аларның үз туган телендә сөйләшүчеләрне ниндидер ысуллар белән ачыктан-ачык тезләндерергә тырышуы күңелне борчый. Моңа юл куярга ярамый. Туган тел – беренчел төшенчә. Мин һәрвакыт әйтә киләм: ул хакта сүз башлаганчы, үзегезнең ана телегездән мәрхүм калып карагыз. Ничек кабул итәрсез икән?

Икенчедән, илдәге милләتلәрнең һәркайсының үз тарихы бар. Сүз дә юк, тарихта төрле чорлар булган. Шуңа да карамастан, беркемгә дә ирекле рәвештә аерым өстенлек бирелмәгән. Хокук – бер! Әлбәттә, аны тормышка ашыру, аның буенча яшәү жиңел түгеллеген күп халык үз жылкәсендә татый. Әмма бер хокукый илдә, бер Конституция буенча яшисең икән, барысын да исәпкә алырга кирәк. Ниндидер ят көчләрнең турыдан-туры басымына юл куярга ярамый. Дәүләт Советы утырышында чыгыш ясавамның да хикмәте шунда. Каршылыклар туса да, бер-берең ихтирамны югалтмыйча, үзара дошманлашмыйча, кешенең эчке дөнъясына зыян китермичә, бер-берең ярдәм итешеп яшәү кирәк. Гомер һәр кешегә бер генә бирелә һәм тормышта без барыбыз да тигез хокуклы! Шунлыктан, Конституциягә үзгәрешләр керткәндә, Россия Федерациясендә яшәүче халыкларның һәм аларның телгә кагылышлы хокуклары ачыктан-ачык үтәлерлек итеп ныклап язылырга тиеш.

Махсус мөрәжәгать кабул итү һәм Татарстан Президенты Рөстәм Миңнеханов кулы астында махсус комиссия тәү – зарури гамәлләр. Ниятебез – Россия Конституциясе гаранты В.В.Путинның бу ил буенча бик мөһим проблемага игътибарын жәлеп итеп, ныклы эзерлек белән туган телгә хокукыбызны чынбарлыкка ашыруга ныклап тотыну. Болар – берьяклыгына хәл итә торган мәсьәләләр түгел. Монда югары дәрәжәдә киешү, аңлашу бик мөһим. Шуңа күрә дә ана телебезне камил белгән, эти-әнисе укытучы булган, бай хезмәт һәм тормыш тәжибәсенә ия, республика һәм ил күләмендә исеме билгеле Марат Әхмәтов – ТР Дәүләт Советы Рәисенең беренче урынбасары житәкчелегендәге комиссия шушы юнәлештә эзлекле, нәтижәле эш алып барып дип ышанабыз.

– Шушы катлаулы шартларда «Яңарыш» Республика Фонды РФ Мәгариф министрлыгы ярдәмендә, ТР Мәгариф һәм фән министрлыгы белән берлектә, күптелле белем бирү комплекслары булдыру проектын гамәлгә ашыра. Глобальләшү чорында, ана телебез житди сынауларга дучар ителгән вакытта, әлегә проектны без татар телен, димәк, милләтебезне саклап калуда иң мөһим юнәлешләрнең берсе дип кабул итәбез.

– Сүземне ерактан башлыйм әле. Беләсез инде: мин үзем – авыл егете. Безнең Калинин районы үзегендә (1935-1959 елларда ТАССРдагы хакимият-территория берәмлеге – *ред.*) бер генә рус гаиләсе бар иде – Выборновлар, әтиләре банк идарәчесе. Алар рус телен онытканнар инде дип шаярталар иде. Без мәктәптә рус теле һәм әдәбиятыннан кала бөтен фәннәрне татар телендә укыдык. Ә бүген?! Безнең буын гомерендә никадәр үзгәрешләр булды!

Тел, милләт язмышын хәл итүгә аның барлык проблемаларын да тирәнтен аңлаган, үз йөрәге аша кичергән затларның катнашуы зарур дип саныйм. Мондый авыр заманны без бер уздык бит инде. Әйткәнемчә, чын татар мәктәбен тәмамлап, институтка имтихан бирергә килдек. Бу – 1954 ел иде. Барлык фәннәрдән дә имтиханны русча тапшырасы. Жәй бусе аларны тәржемә итә-итә эзерләндек. Дөресен әйткәндә, Казанда ул чакта татарча сөйләшү юк дәрәжәсендә. Әмма егерме биш балл мөмкинлегеннән егерме өчнә жыеп, укырга керә алдык, рус телен дә өйрәндек! Мактанып әйтү булмасын, бүген дә безнең ул чор балалары татар һәм рус грамматикасын яхшы белгәнгә күрә хатасыз язучылар белән уңай яктан аерылып тора.

Шунысы менә гомергә күнелдә калды: татар мәктәбен тәмамласак та, имтиханнар бары тик рус телендә барды. Конкурслар зур, абитуриентлар саны күп иде. Гадәттә, укытучылар вакытны кыскарту өчен абитуриентлардан: «Кайсыгыз эзерләнмичә бирә ала?» – дип сорый. Шундый бер имтихан истә калган. Аны университеттан килгән Шакиров фамилияле татар кешесе кабулитте. Без, авыл балалары, коридорда бергә жыйнаулашып торабыз, чеп-чи татар икәнбез күренеп тора. Шакиров безнең янга килде дә: «Кайсыгыз җавап бирергә эзер?» – диде. Минем белән тагын бер-ике егет кул күтәрде. Билет алдым да такта янына чыктым. Катлаулы тригонометрия тигезләмәсен төгәл чиштем, нәтижәсә дәрәҗә чыкты, әмма чишү барышында, кызып китеп, бер жирдә алу тамгасын кушту тамгасына әйләндергәнмен. Шуңа сәбәплә мин, имтиханнарны «бишле»гә биреп килгән татар егете, татар милләтле укытучыдан «дүрт»ле алдым. Мин моны ни өчен сөйлим? Татар башын татар ашар, дияр өчен түгел, әлбәттә. Безнең халкыбыз үзенә ана телен кысрыклауга гаять сизгер. Үз милләттәшмәнең имтиханда татар телендә аралашу мөмкинлегә булып та, аны файдаланмаганы бүген дә онытылмый. Үзгә аша уздырмасаң, бу күренешләргә тулаем бая бирә алмыйсың. Әйе, бер генә милләтнең дә туган телен кимсетү шартларына куярга ярамай. Туган тел – кешенең буыннан-буынга, ата-анадан күчеп килгән хокук чыганагы дип әйтер идем.

Әлбәттә, һәр хөкүмәтнең, җәмгыятьнең үз таләпләре була. Замана үзгәрә, нинди тел булуына карамастан, барысына да куркыныч яный. Дәүләт теле булган рус телен, чит телләргә белгән балаларның күбрәк булуын телибез. Ләкин шундый ук хокукка ия милли-туган телләргә дә яратырга, яхшы белергә кирәк. Әйе, дөньяда глобальләшү процесслары тәэсирендә күп телләр югалып бара. Булганнарының да аралашу даирәсә, таралу чикләре кими. Мәдәниятара диалог бунча ЮНЕСКО белән тыгыз элемәтдә эшлибез, шуңа күрә мин боларның асылын аңлап әйтәм. Шушы жиребездә гасырлар бун бергә яшәп, нинди генә каршылыкларга тарысак та, чәлпәрәмә килмичә, бүгенгә көнгәчә килеп житкәнбиз икән, димәк, тарихка объектив карап, бер-беренә ихтирамны югалтмыйча яшәү – иң дәрәҗә юл. Төрле милләттән булган ата-аналар арасында аңлашылмаучылыкларны тудыру нигә кирәк? Кабатлап әйтәм: беркемгә дә бу торышта гомер ике бирелми. Шуны онытмыйк! Тарихта милли өстенлек белән чиксез мавыккан халыкларның юкка чыгу үрнәкләре дә юк түгел...

Бу хакта тирәнтен уйланулар тәҗрибә белән дә киләдер. Президент чакта көндәлек эшләр бихисап, тавык та чүпләп бетерә алмаслык. Хәзер исә минем шушы мәсьәләләргә күбрәк игътибар бирергә мөмкинлегем, вакытым бар. Тел мәсьәләсә – катлаулы мәсьәлә, тигез жирдә абынасың, тиктомалдан проблема тудырасың килә икән – рәхим ит, адәм баласы өчен иң беренчел хокук булган телгә кагыл! Бездә проблемалар болай да күп: илне, фән-технология процессларын алга жибәрергә, житештерүдә заманча алымнар куллануны жайга салырга кирәк. Һәр халыкның ана теле белән беррәттән башка телләргә дә хөрмәт итеп, аларны өйрәнүе – безне бизи торган булганлык сыйфаты.

Үзбезне һәм илебизне хөрмәт итәбез икән, без көндәшлеккә сәләтле булырга тиеш. Безнең балаларыбыз да бүген берничә телгә омтыла. Күп телле белем бирү мәктәпләргә барлыкка килү – шуның нәтижәсә ул. Безгә хәзер барыбызга да бергәләшәп, түземлек белән бу мәсьәләләрне хәл итәргә кирәк. Ышанам: эшнә ахырына кадәр житештерәчәкбез! Язучыларга, галимнәргә, журналистларга да шушы юнәлештә зур җаваплылык йөкләнә. Гаиләләргә, ата-аналарга, балаларга тиешенчә аңлату таләп ителә. Хәзергә вакытта эш бармый дип әйтмим, ләкин безгә үз ниятебезне алга сөрәп, үз максатыбызга тиешле дәрәҗәдә ирешергә кирәк.

Хәзер безгә эшнә максатчан дэвам итәргә, сынап карарга, юллар табарга, ялгышларны төзәтергә кирәк – башкача булмый. Мөмкинлек бар, уңганлык-булганлык безнең халыкның канында ул. Дөньядан артта калсак, үкенечле булачак. Киләчәк хакына килешү юллары табарга кирәк.

– Бүгенге көндә әлеге проект буенча нинди эшләр алып барыла?

– Хәзерге вакытта өч объектта эш кайный. Башкаладагы беренче комплексны быел 1 сентябрьгә тапшырырга тиешбез. Мәгълүм булганча, беренче белем бирү комплексы өчен нигез итеп, Казандагы 165 нче мәктәпне сайладык. Ни өченме? Әлеге мәктәптә берничә милләт баласы укый. Үзара аралашканда, үзләре дә сизмичә, кайчак русча сөйләшәләр, кайчак – татарча, аннан инглизчәгә күчәләр. Барлык комплексларыбызны без «**Адымнар – белемгә һәм килешүгә юл**» дип атадык. Бу гыйбарә очраклы гына сайланмады, ул белем аркылы тынычлыкка-татулыкка атлау дигәнне аңлата. Менә карагыз: без бу мәктәпләрдә һәр телгә тигез шартлар тудырабыз. Балалар кимендә өч телне – рус, татар, инглиз телләрен яхшылап өйрәнсен өчен барлык мөмкинлекләр дә булачак. Ата-аналарга балаларының кайсы телдә белем алуын сайлау хокукы бирелгән хәзерге шартларда моның эһемияте гаять зур. Иманым камил: үз баласының киләчәген кайгыртып, аны көндәшлеккә сәләтле, белемле итеп үстерергә тырышкан ата-ана, үз баласының үсешен чикләп, телләренң кайсысыннан булса да баш тартуга бармас, чөнки бу – замана таләбе.

Менә инде бер ел мин үземне беренче сыйныфта укыган кебек хис итәм дисәм дә, ялгыш булмас. Кембридж системасын һәм дөньядагы башка тәҗрибәләргә өйрәнәбез һәм эзләнүләргә давам итәбез. Бүгенге көндә балалар бик үзгәчәлекле, дөньякүләм мәгълүмат һәркемгә ачык, шушы мөмкинлекләрдән файдаланып, балалар бакчасынан ук аларны күп нәрсәгә өйрәтә алырбыз.

Мин әлеге мәктәпләргә бик зур өметләр баглыйм. Сөз алдарак искә алган утырышта да әйттем бит: әлеге мәктәпләр алга таба хәрәкәттә маяклар булачак. «Телеграмм баганасы – олы юлга маяк ул», дип жырлыйлар бит бездә. Менә бу мәктәпләр дә балаларыбыз өчен олы юлга, зур дөньюга маяк булсын иде. Безгә маяклар кирәк! Мин үзем буш сүзләр яратмыйм. Иң мөһиме – эшнә башкарып чыгу. Башланган эш – беткән эш, ди безнең халык. Заман үзгәрә, буыннар яңара – без киләчәккә бүгеннән кайгыртырга тиешбез. Хәзерге көндә, беренче чиратта алты комплексны сафка бастыруны күз алдында тотарбыз. Икесе – Казанда. Чаллыда, Әлмәттә, Түбән Камада һәм Алабугада – берәр. Менә алар эшләп киткәч, алга таба бухгалтер кинәи колачлы проектка әйләнәчәк. Бу система шөһәр читендә ел әйләнәсә эшли торган өстәмә белем бирү үзәкләрен дә үз эченә алачак.

– Әлеге мәктәпләр, бәлки, якын киләчәктә үк Татарстандагы мәгариф системасының нигезен тәшкил итәрләр?

– Хикмәт тә шунда. Шөһәрләренң, районнарның генпланы һәрвакыт киләчәккә, тормыштагы үзгәрешләргә күздә тотып, алдан карала. Кайда күпме кеше яшәячәге, нинди объектлар төзеләчәге фаразлана, шул исәптән төзеләсә мәктәп урыннары да билгеләнелә. Менә шул генпланнарда каралган мәктәпләр – нәкъ менә күп телле белем бирү мәктәпләре, балалар бакчалары була икән, икеләтә отабыз дигән сүз. Сәламәтлеккә ныгыту, спорт һәм төрле ижади-һөнәри түгәрәкләргә булган, өйгә якын урнашкан белем-тәрбия бирү комплекслары эти-әниләрнең вакытын да янға калдырыр, балалар да санаулы минутларын бушка уздырмас иде. Укыту юнәлешендә каккан һәр казык эзлекле барырга тиеш. Хәрәкәттә – бәрәкәт, дип юкка гына әйтмибез бит.

Инде мәгариф системасына килсәк, ул безнең республикада, дөресен әйтергә кирәк, башка төбәкләр белән чагыштырганда, болай да начар түгел. Әйткәнәмчә, балалар бакчалары, башлангыч һәм урта мәктәп, нигездә, бер комплекс тәшкил итәчәк. Күп телдә белем бирү комплексларының төп максаты – дөнья күләмендә көндәшлеккә сәләтле балалар әзерләү. Бу – оттырышсыз проект. Беренчедән, балаларыбыз укый торган мәктәпләрнең матди базасы яхшырачак. Икенчедән, белем алуда дөньюның иң яхшы тәҗрибәләре кулланылачак. Өченчедән, күп телләргә белгән балаларыбыз өчен мөмкинлекләр артачак. Безнең балалар кайда гына яшәсәләр дә – Татарстандамы, Россиянең башка төбәкләрендәме яки чит

илләрдәме – алар көндәшлеккә сәләтле, кирәкле белгечләр сыйфатында эшләсән иде. Безнең милләтебез өчен иң әһәмиятлесе – туган телебезне өйрәтүдә нәтижәле ысуллар куллану. Без Татарстанда туган тел проблемаларына күз йомалмыйбыз һәм урынлы борчылабыз. 1954 елда Казанга институтка керергә килү – минем башкаланы беренче күрүем иде. Минне иң рәнжәткәнә – шәһәрдә үзгә татарча сөйләшүнең ишетелмәве булды. Туган телдә сөйләшкән кешегә кырын караулар күзгә ташланды. Бүген, шөкер, урамнарда күп кенә яшьләр без, кем әйтмешли, авыз тутырып татарча сөйләшә башлады. Алга таба да шулай давам итүен телибез икән, әлегә проблема белән тирән һәм жигдә шөгылләнү – барыбызның да урта бурычыбыз, хәтта сәясәтебез дияр идем. Ата-аналардан башлап, балалар, яшьләр, жәмәгәт эшлеклеләре, дәүләт жигәткеләре һ.б. – һәркем үз урынында татарча мөмкин кадәр күбрәк сөйләшә, аралаша башласа, бу бик яхшы, үрнәк күренеш булыр иде.

– Әлегә комплексларда укучылар киләчәктә татарның милли интеллигенциясенә дә нигезен тәшкил итәрләр дигән өмет бар. Аларны шушы юнәлештә үстерү өчен алга таба күп телдә белем бирә торган һөнәри, югары уку йортлары белән дә бәйләнеш булыргатмашлар?

– Өлбәттә, бу мәктәпләргә тәмамлаучылар киләчәктә югары белемгә кешеләр, белгечләр булалар. Бүгенгә көндә кадрлар мәсьәләсе көн тәртибдә тора. Бездә татар теле укытучыларына да, инглиз теле мөгаллимнәренә дә кытлык сизелә хәзер. Киләчәктә татар теле һәм әдәбияты укытучылары да шушы күп телдә белем бирү мәктәпләреннән чыгар дип ышанабыз. Гомумән алганда, ТР Мәгариф һәм фән министрлыгы, педагогия көллиятләре, институтлар да шушы бәйләнешләргә кору хакында уйланы. Өйрәнүләр, киңешләр давам итә. Кайдадыр ялгышлыктар китәргә дә мөмкин, әмма эшләмәгән кешегә ялгышмый. Эшләмәгән кешегә сораулары тумый. Ник тудың бу дөньяга, диләрме әле андыйларга? Монысы – безнең юл түгел. Без һәммәсән дә төптән уйлап, эшлеклелек булдырырга тиешбез. Хәзер моның белән республиканың Мәгариф һәм фән министрлыгы һәм Казан федераль университеты ныклап шөгылләнә.

Әлегә минне иң сөендәргәнә – беренче комплекста укырга теләүчеләрнең бик күп булуы. Инглиз теленнән кала кытай телен өйрәнергә омтылучы балалар шактый. Тел Кытайга илтер, диләрме әле? Моңа сөенергә кирәк. Татар халкы гомәр-гомәргә укымышлы булган. Урта Азия илләренә барсаң, һәркайсы татар мөгаллимнәрен, мәгърифәткеләрен жылы итеп искә ала. Татар телен белү – төрки дөнья белән багланышлар өлкәсендә эшләү мөмкинлекләре ача. Мөселман дөньясында да, төрки халыктар арасында да гыйлемгә без белән, шөкер, дан тоталар. Безнең киләчәк буын татар егет-кызлары да шушы традицияне, милләтебезне зурлы торган белемлеккә, зыялылыкка саклар, алга таба да үстерер дип өметләнәбез.

– Минтимер Шәрипович, күп телдә белем бирү комплексларының халкыбыз өметен акларына ышаныч туды. Инде тәмамланган һәм республикабызга, бездә яшәүче халыктарга, бигрәк тә милләтебез үсешенә уңай тәсире, рухи һәм матди файдасы әйтеп бетергесез зур булган проектны да телгә алып үтәсе килә. Быел Сизнең эшчәнлеккә бәйле юбилей – февраль аенда «Татарстан Республикасы тарихи һәм мәдәни истәлекләрен торгызу Республика Фонды» оешмасының Попечительлар Советы Рәисе вазифасын башкаруыгызга 10 ел тулды. Бу фонд ярдәмендә 2010-2019 елларда ил һәм республика күләмендә әһәмияткә ия тарихи ядкарьләргә: борынгы Болгар шәһәрен һәм Зөя утрау-шәһәрен торгызу бунча киң колалчы проект гомәлгә ашырылды. Болгар ислам академиясе төзелде. Халкыбызда мондый матур әйтем бар: «Ашаган белми, тураган белә», – диләр...

– Проект катлаулы булуга карамастан, эшләр чагыштырмача жигел барды, дияр идем. Чөнки халкыбыз бу эшләрдә ярдәм итте, аңлап, күрәп, тиешенчә бәһаләп торды. Кол Шәриф мәчетен төзгәндә дә шулай булган иде.

Бу ике борынгы шәһәр дөньякүләм дәрәжәдә күренекле универсаль хәзинә буларак танылды һәм халкыбызның зур байлыгына әверелде. Уртак эшсез нәтижәсе – 2014 елда – Болгар тарих-археология комплексы, 2017 елда Зөя утрау-шәһәренен Успение соборы һәм монастыре ЮНЕСКОның Бөтендөнья мирасы исемлегенә кертелде. 2000 елда бу исемлеккә Казан Кремле кергән иде. Шушы тугыз елда тарихи ядкарьләрен, архитектура ансамбльләрен торгызу белән бергә, яңа мөһим биналар да төзелде, заманча инфраструктура булдырылды, жирлекләренң биләмәләре төзекләндерелде һәм иң мөһиме: рухи образлар – ата-бабаларыбызның дине, традицияләре һәм мәдәнияте тергезелде. Бу гажәп үзенчәлекле эшләргә тотынып, аларны башкарып чыгуда илебез Президенты Владимир Путинга, Татарстан Президенты Рөстәм Миңнехановка, күпсанлы эшмәкәрләребезгә, халкыбызга без чиксез рәхмәтле.

Бүгенге көндә уникаль мәдәни мирас объектларын саклап калу һәм киләсе буыннарда тапшыру өлкәләрендә ныклы нигез булдырылды. Болгар шәһәре, Болгар ислам академиясе – татар халкын, мөселман кардәшләребезне үзенә жыя торган үзәккә әверелде... Инде туристларны жәлеп итү эшендә дә сизелерлек уңай эшләр алып барыла. Бөтендөнья мирасы объектлары буларак, Болгар комплексы һәм Зөя утрау-шәһәре белән идарә итү планнары эшләнгән, ЮНЕСКО тарафыннан расланган. Казан Кремле буенча эш бара. Без әлегә мәдәни объектларны лаеклы саклый алуыбыз белән аерылып торырга тиеш.

– Мәгълүм булганча, моннан 10 ел элек, төгәлрәк әйткәндә, 2010 елның 21 апрелендә ТР Дәүләт Советы Сезне Татарстан Республикасының Дәүләт Киңәшчесе итеп билгеләде. Әдәбият сөючеләр, журналыбызның авторлары һәм укучылары исемнән Сезне әлегә үзенчәлекле юбилеегыз белән табрикклибез!

20 елгаякын Президент булудәверендә, Сөз Татарстанны Россия күләмендә тормышның һәр өлкәсендә дә әйдәп бара торган, чит илләр белән тыгыз хезмәттәшлек иткән алдынгы республикага әверелдердегез. Дөнья һәм шулай ук Россия төбәкләре тәҗрибәсе күрсәткәнчә, гадәттә, ил житәкчеләре вазифаларыннан киткәч, йә исемнәре бик тиз онытыла, яки халык карашы тискәре якка үзгәрә, яисә житәкче үзе үк ил, республика эшләренә битарафлык күрсәтә. Ә Сөзнең очракта, шөкер, киресенчә, кешеләрнең ихтирамы артканнан–арта бара, татар халкы гына түгел, Россиядә йшәүче милләтләр, төрки һәм мөселман дәүләтләре Сөзне үз аксакалы итеп таный. Мөгаен, дөнья күләмендә үрнәк итеп алырдай шушы эзлекле күчешнең серен Сөз үзегез генә аңлата аласыздыр. Әлегә вазифаны 10 ел элек ничек күз алдына китерә идегез һәм бүген нинди фикердә?

– Бик катлаулы сорау бирдең син. Аңа жиңел генә жавап биреп карыйм әле. Мин бик йшәли житәкче вазифаларда эшли башладым. Жаваплы эшкә иртә тотынуымның сәбәбен йшәтән үк фәнни, әдәби китаплар укырга яратуымнан, белемгә омтылудан күрәм. Гомер буге шулай кайнап йшәп, күп вакытымны эштә уздырганлыктан, өйдә утыруны күзалдыма да китерә алмадым. Алдарак без сөйләшкән проектлар исә күп еллар хыялымда йөрткән зур эшләр иде. Өстәвенә, тупланган тәҗрибәне дә кулланасы, шушы зур эшләргә юнәлтәсе килде. Ул тәҗрибәм өчен мин гомер юлымда очраган, бергә эшләргә насыйп булган бик күп булдыклы, затлы шәхесләргә рәхмәтле. Ә инде бүгенге көндә миңа күпмедер дәрәжәдә игътибар-ихтирам бар икән, аңа ирешүнең юлы бер генә: кешеләрне яратырга кирәк! Кешеләрне яратып, кешечә мөгамәләдә булып эшләсәң генә, бу тормышта эзең кала. Бу һәм мәбезгә дә кагыла!..

Әңгәмәдәш – Рөстәм ГАЛИУЛЛИН

Нур
Әхмәдиев

ӘКИЯТНЕҢ ДӘ КИРӘК ӨР-ЯҢАСЫ

Су анасы

*Күктә ни булмас, дисең,
Очсыз-кырыйсыз күк бит ул.*
Габдулла Тукай

1

Жир дә бик чуар:
Таулар – упкыннар,
Чокыр-чакырлар,
Урман – инешләр күп.
Кайсы хак, кайсы ялган –
Имеш-мимешләр күп.

Урманнарда – урман ияләре,
Шүрәләләр дисеңме,
Алар сиңа тияләрме!
Берсеннән-берсе явыз
Аждаһалар, албастылар
Әкияткә кереп бастылар...

2

Сулыкларда: елга, күлдә
Гомер сөрә Су анасы.
Үзе ана, юк баласы.
Белү кирәк: кем ата-анасы?
Ире дә юк...
Мәшһүр Тукай язган чордан
Бер гасырлап вакыт узган...

Хәер, койты яши торган суы:
Цивилизация үскән саен
Арта бара сулыкларда агу.
Кемдер әйтер: бу бит яла ягу!

Нур ӘХМӘДИЕВ (1946) – шагыйрь, прозаик; Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, С.Сөләйманова исемендәге әдәби премия лауреаты. «Аһәң», «Амбирак», «Абага чәчәге» һ.б. китаплар, шул исәптән дүрт томлык «Сайланма әсәрләр» авторы. Әлмәттә яши.

Ничек инде яла ягу булсын?
Экологлар күптән чаң суга.
Кешеләр бит бозылдылар,
Әйтү кирәк дәресең:
Пычратам, дип, уйламый да,
Суга түгә чүбен-тиресен.

3

Нефть торбалары шартлап,
Кара алтын ага суларга.
Бу пычрак ирек бирәмәни
Рәхәтләнәп иркен суларга?!

Су анасына хәзер
Алтын тарак кирәкми –
Гадиенең дә эше юк.
Чәче коелган, авызда...
Авызында теше юк.

Тукай заманнары күптән узган,
Буласылар булган,
Тузасылар тузган.
Инешләрнең сирәгендә
Гомер сөрә Су анасы...
Димәк,
Әкиятнең дә кирәк өр-яңасы.

Авылны сагыну

Ни сәбәптер, кайттым балачакка,
Истәлекләр чират торалар:
Өнкәемне күптән күргәнем юк –
Алар кырда урак уралар.

Мин йокыдан торсам – ул басуда,
Мин ятканда, әле кайтмаган.
Кояш юкса вакытында чыккан,
Вакытыннан алда батмаган.

Өнкәй эштә, әткәебез эштә,
Әле ярый өйдә әби бар.
Авырый ул, ләкин аягында, –
Үзен йөрәтерлек хәле бар.

Жим болгата, безгә чәй эчерә,
Тәмам арыганчы йөрәнә.
Намаз укый, намазлыгы исә
Һәрвакытта өйнең түрәндә.

Үзалдына нидер көйләп йөри,
Кайчак миңа дога өйрәтә.

Әбкәемнән откан догаларым
Жылы биреп тора йөрәккә.

Әбкәй булу – бәхет,
Тик әнкәйне
Алыштыра алмый әби дә.
Әнкәй кайта алмый – ул уракта,
Барып күрмәскә соң, ә, нигә?
Мин зур инде, алты яшем тулган,
Алтым тулган, әле жиде юк.
Бүген шундый эссе, сулыш каба,
Өз генә дә хәтта жиле юк.

Сагынуым чиксез-чамасыз ла,
Бүтән басар чара тапмадым,
Әбигә дә әйтеп тормый гына
Кырлар кочагына атладым.

Бүз тургайлар жырлап каршы алды,
Күбәләкләр миңа иярде.
Агач атым – хыянәтсез юлдаш,
Без, малайлар, һәрчак иярле...

Таяк «ат»ны әле юырттырам,
Әле таям – барам ак(ы)рын.
«Жәнәй кул»ы бик үк якын түгел,
Ким дигәндә өч-дүрт чак(ы)рым.

Әти белән анда барганым бар,
Печән чапкан идек малларга.
(Дистә еллар кирәк булган икән
Шушы хозурлыкны аңларга.)

Такыр юлдан барсаң, ерагая,
Урган басу аша атладым.
Минем әле кыска ыштан белән
Яланаяк йөргән чакларым.

Йә басыла шайтан таягына,
Бертуктаусыз камыл кадала.
Еласа да, гаеп булмас иде
Аяклары канлы балага.

Була көннәр – үткән онытыла,
Ике ятып төшкә бер керми.
Була көннәр – үткәннәрем һич тә
Бүгенгене якын китерми.
Ходай биргән хәтер исән икән,
Хатирәләр үлми, искерми.

Юк, еламыйм, үжәтләнеп атлыйм,
Сөрлектем дә ничә абындым.

Егылсам да, кабат торып киттем –
Әнкәемне өзелеп сагындым.

Шул сагыну миңа канат куйды,
Шул сагыну миңа көч бирде.
Канлы аяк, кипкән авыз белән
«Жәнәй кул»га илтеп житкерде.

Уракчылар шундук күрмәделәр,
Ничек күрсен – башлар иелгән.
Керт-керт итеп, алар урак ура,
Көлтәләре күпме өелгән!

Әнкәм кырыена килеп житкәч,
Көтмәгәндә, кинәт хур булдым:
– Әнкәй! – диеп
 ничек дәшкәнмендер,
Хәлем бетеп, аннан егылдым.

Шул көенчә күпме ятканмын да,
Ничек килгәнмендер аңыма.
Куануның чиге-чамасы юк,
Әнкәемне күргәч янымда.

– Нәрсә булды,
 ничек эзләп таптың? –
Әнкәй күзләрендә яшь иде.
Тургайлар да шулчак, жиргә төшеп,
Безнең каршыбызда баш иде.

– Бик сагындым сине, и әнкәем! –
Буам ерылды бит, түзмәдем.
Бүтән хатыннар да эштән туктап
Сөртеп алды яшьле күзләрен.

Аларның да бар шул балалары,
Аларның да өзелә үзәге.
Бик кайтырлар иде, законнар бар,
Ә кануннар кырыс – түзәсе.

Әнкәй алды мине кочагына,
Чытырдатып тоттым күлмәген.
Әйтте әнкәй:
– Үз балаңны күрми
Узсын инде озын көннәрең!

Нинди тормыш,
Бу каһәрле тормыш,
Булыр микән моның азагы?
Балаларың күрми торуыңнан
Жиңелрәктер тәмуг газабы!...

– Киттек, улым,
өйгә кайтабыз, – дип,
Ай-урагын алды иелеп.
Кайтып киттек, арганымны сизмим,
Янәшәдән атлыйм сөенеп.

Әнкәй белән бергә нинди рәхәт!
Бик кадалмый икән камыл да.
Житәкләшкән кулны ычкындырмый
Кайтып кердек икәү авылга.

Кояш инде кичкә авышса да,
Бөркү кимемәде, жиле юк.
Әнкәемә кырык тулып узган,
Мин алтыда, хәтта жиде юк.

Капка ачып, эчкә үтү,
Әнкәй алды мине қочакка.
Бездән бәхетлерәк жан иясе
Булмагандыр жирдә ул чакта.

*

Зиратлар бит бары ала гына,
(Бер чарасыз кысам тешемне).
Кире бирми алар кешене,
Кире кайтармыйлар кешене.

Давыл

Көн кояшлы иде, тыныч иде,
Кинәт купты давыл-ураган.
Монда килгәнче үк бу ураган
Күп жирләрне ярсып ураган.

Күпме афәт, бәла-каза салды,
Нәфсесе зур, бер дә тыймады.
Әрсез кунак кичтән килгән иде,
Төн буена армый дулады,
Ач бүреләр кебек улады.

Котыптан ук килгән идеме ул,
Килгән идеме соң Уралдан?
Һәр сулышы аның зур афәтләр,
Фажигалар белән уралган.

Тамырлары белән куптарылып,
Елый-елый ауды тирәкләр.
Йортның түбәләрен йолкыганда,
Ничек ярылмады йөрәкләр?

Агач баскан жиңел машиналар
Рәнжеш белән карый күкләргә.
Жил сызгыра, котырына давыл,
Кая карасаң да – күк пәрде.

Кем дә белми (әле ярый белми!)
Язмышында ниләр күрәсен.
Кое баганасы сытып керде
Быттыр япкан мунча түбәсен.

Сабыр инеш чыкты ярларыннан,
Урамнарға сыймый ташыды.
Чираттагы гаярь туфанмы бу,
Әллә ахырзаман башымы?

Шушы төндә – сәбәпчесе давыл –
Өйтә алмады мәзин азанни.
Әй Илаһым, гөнаһыбыз өчен
Бу давылың безгә жәзамы?

Айгөл Əхмәтгалиева

КИЧКЕ ТАҢ

ПОВЕСТЬ

*«Аллаһка кайта торган көннән куркыгыз...»
«Бәкара» сүрәсе, 281нче аятъ*

*«Ак чәчәкләр» республика күләм конкурсында
Республика клиник хастаханәсе табиблары
коллективы: Т.А. Бикмуллин, Н.В. Яковлев,
Э.Р. Бариев, З.Р. Мөхәммәтҗанова,
Е.А. Чуенкова, Э.М. Хәлиуллин,
Э.Ю. Мураховский «Уникаль очрак»
номинациясендә җиңүче дип табылды.
Матбугаттан. 2016 ел*

Жыр кинәт өзелде.

Бәхетле бул, жаным,
Бәхетле бул!..

Бүлмәдә кайтаваз гына торып калган иде.

– Ник сүндердең инде, матур бит?!

Ирнең бу соравы жавапсыз калды.

Диван каршындагы коңгырт тәбәнәк өстәлдә торган ноутбук та тынды. Уртасына линейка кыстырып куелган калын гына роман китабы да кай арададыр шкаф тартмасына чумды. Бер бүлмәле фатирның зал ягындагы стенасына эленгән түгәрәк ак сәгать теле дә мизгелгә генә тукталып алгандай тоелды.

Йөкле хатын-кызның кәефе көненә йөз төрлегә үзгәрә. Сирень чәчәге төсендәге сөлгене юеш чәченә чалма итеп ураган, шундый ук төстәге йомшак халатка төренеп чыккан яшь хатынны алыштырып куйганнармы – йөзеннән бөтенләй кан качкан иде.

– Кичә дә шушы жырны тыңлый идең! – Чулпан, тулы иреннәрен сабий баладай турсайтып, башындагы сөлгене сүтеп жибәрде, калын чәче аркасына ишелеп Айгөл ƏХМƏТГАЛИЕВА (1973) – язучы; М.Кашгарый исемендәге халыкара премия лауреаты. – «Синең өчен яшим», «Баланнарда бал тәме», «Таллыкүлдә былбыл бар» һ.б. китаплар авторы. Чаллыда яши.

төштө. Юеш карлыгандай жемелдөп торган күзлөрдөгө ризасызлыкны шелтө алыштырды. Улноутбукның капкачын шапылдатып япты да ире янына – ясалма ак күн белән тышланган диванга аякларын иплөп кенә бөклөп килеп утырды.

– Ну усал хатын эләкте үземә! – Илһам шаяртып, читкә тайпылган булды, аннан Чулпанны иңбашыннан кочты да үзенң кырдырып алынган шома башын озын толымнарға төрттө. – Тагын минем шампунь белән югансың чәчәнне!

– Мин гаепле түгел. – Яшь хатын инде көлөч елмайды, түгәрәкләнеп торган эчен кулы белән сыпыра-сыпыра: – Кызыңа шулай ошый. Исе тәмле, ди. Мин яраткан дегет шампунен хәзер якын да китерми, – диде.

Илһам да үзенң учын хатынының кулы өстенә куйды. Эти белән энигә кыска, эмма бәхетле мизгел бүлөк итеп, үзенң дә янәшәдә, алар янында икәннен искәрткәндәй, карындагы бала тибенеп алды.

Бу – бөтенлек иде. Йөзөк кашына тезелгән нәни-нәни асылташлар кебек, чагу төсләрдә балкыган бөтенлек иде. Дөньялыкта чагында адәм балаларына һәдия итеп бирелгән татлы тәмнең иң тәмлесе – бөтенлек тәме иде. Әгәр бу өч бербөтенгә кемдер саксыз орынса, нидер уалып яки кителеп төшәр дә кояшның нуры качар, үкчәсен тоттырырга теләп тибенгән нарасыйның гөнаһсыз күз яшьләре булып, күкләр түгелер сыман.

Шуңа да мизгел туктап калды.

Бу татлы халәтнең тәмен озаграк татыйсы килә иде, булачак эти белән эни дә хәрәкәтсез калды. Бераздан Чулпан урыныннан калкынды.

– Чәй куйыйм әле. Әллә нәрсә иртәдән бирле бик каты башым авырта, күңел болгана. Токсикоздыр инде...

Ир ялт кына аны кире утыртты. Диван почмагындагы чуклы ак мендәрне баш очына салды.

– Сиңа авырырга ярамый, матурым! Хәзер лимон салып, имбирь салып пешереп жибәрәм чәйне, авыртуның эзе дә калмас...

Кечкенә мендәргә башын куйган Чулпан көлемсерәүле елмайды.

Кухня ягында чәйнек капкачының зенгелдәп идәнгә төшкәне, Илһамның жырлый-жырлый чәйнеккә краннан су агызганы ишетелде:

Әйтче, зинһар, әйтче, нигә
Бу мизгелләр тик хәтердә?
Булалмадык мәңгә бергә.
Мин күкләрдә, ә син жирдә...
Бәхетле бул, жаным,
Бәхетле бул...

Жыр кинәт өзелде.

– Тимур Айдарович, безнекеләр жыйлды, сез дә керсәгез...

Чираттагы операциядән әле генә чыгып житкән Тимур Айдарович бер мәлгә коллегасы әйткән сүзләргә төшенә алмый торды: бу минутта кайда, нәрсә эшләргә тиеш соң әле ул? Өч сәгатътән артык операция өстәле янында аяк өсте басып тору, аннан авыруның наркоздан айныганын көтеп борчылу менә хәзер генә үзен сиздерә иде, кара яндырып ярты чынаяк булса да, кофе эчеп аласы, урындыкка арканы терәп, күзләрне йомып, тик кенә утырасы килә, баш ял сорый.

– Илфат, мин кая керергә тиеш әле? – Тимур буш чынаяк тотып, кулерга

таба атлаган жиреннэн тукталды да дэрсен белмэгэн укучы бала кебек гаепле йөз белэн коллегасына текэлде.

Илфат Бариевич аның халәтен яхшы аңлый: нейрохирургия бүлегендә иңгә иң куеп, дистә ел эшләделәр ласа. Һәр операция – үзе бер гомер. Барысы да унышлы үтте дип сөенгән мәлендә дә авыруның аңга килүен көтү мизгеле желегенне суыра. Сөйләшә аламы, үз акылындамы – шушы сорауга уңай җавапны үз күзләрең белән күреп, үз колагың белән ишеткәнче, җанга тынычлык иңәр, димә.

– Йөкле хатынны безнең больницага күчерәләр дигән идек бит...

– Әйе. – Тимур Айдарович чынаягын өстәлгә куйды. Элгечтә торган ак халатына үрелде. – Авыру тарихы синдәме?

– Миндә. – Илфат күзлеген төзәткәндәй итте дә, сүзен расларга теләгәндәй, кулындагы кәгазьләргә җәһәт кенә карап алды. – Башы бик каты авырткач, ире «Ашыгыч ярдәм» чакырган, сопор¹ хәлендә төнлә аны N нче больницага алып килгәннәр. Интенсив терапия бүлегендә баш миенә МРТ, РКТ ясалган. Дистанцион видеоконсилиумда мин үзем дә, обсервация бүлегеннән Валерьев та катнашты. Авыруны үзебезнең больницага күчерүне кирәк таптык.

– Диагноз?

– Баш миенә кан саву. Артерио-венозная мальформация. Уң як ярымшарда гематома. Иң борчыганы...

– Йөклелек 28 атна дигән идең, ялгышмыймы? – Тимур хезмәттәшенен нигә тукталып калганын бик тиз эләктереп алды. Димәк, хәзер сүз бер кеше гомере хакында гына бармый...

– Шулай. Хәзер безнең хирурглар да, гинекология бүлегеннән врачлар да пациент янында.

– Яхшы. Алайса, көттермик. – Тимур Айдарович халатын киеп, төймәләп өлгергән иде, берничә минут элек кенә үзен жеп өзәрлек хәле калмагандай хис иткәнән бөтенләй онытып, җил-җил атлап, Илфаттан да алданрак бүлмәсеннән чыгарга ашыкты.

Ишегалды ягына караган зур тәрәзәләр тышта инде көз башы икәнән искәртә: ямь-яшел булып утырган агач яфраклары арасында бик иртә саргайганнары күзгә ташлана. Әнә, бер яфракны җил үз иркендә бөтергәләп йөрткән дә, аяусыз шаяруына нокта куярга теләгәндәй, больницаның тәрәзә пыяласына китереп сылаган. Үрелеп ал идең дә, әле иртә, өзелергә бик иртә дип юата-юата, тәлгәш-тәлгәш яшел яфраклар янына кабат элөп куй идең. Ни үкенеч, табиб булсаң да, өзелгәнне ялгарлык көч-кодрәт бирелмәгән...

Тимур Айдарович, тирән фәлсәфи уйга бирелергә җыенмаса да, тәрәзәгә күз салган мизгелдә пыялада чит-читләре дер-дер калтыранган ялгыз яфракка игътибар итми калмады.

Ул кергәндә, интенсив терапия бүлегенә җыелган табиблар, мониторда биешкән дулкын-дулкын сызыкларга күз текәп, үзара сөйләшәләр иде. Тимур ап-ак мөндәргә сибелгән коңгырт чәч толымын күрүгә үк әллә нишләп китте, пациент янына якын килгәч, яшь хатынның йөзенә күз төшерүгә, ни салкын канлы булырга тырышмасын, иреннәренәң үзеннән-үзе: «Чулпан?!» дип тибрәнүен абайламый да калды.

– Чулпан Насырова. 25 яшь. Беренче йөклелек. – Илфат Бариевич пациент

*Сопор хәлендә – аңны жуйган хәлдә

белән таныштыра башлаган иде, нидер сизенепме, Тимурның йөзенә текәлде.
– Танышыгызмы әллә?

– Танышым. – Тимур Айдарович, бу минутта үзе ярдәмгә иң мохтаж кешедәй, гажиз бер караш белән коллегаларына күтәрелеп карады. Аннан хатынның йөзөндә катып калган чарасызлыкны тоеп, сабыр, тигез тавыш белән аңа эндәште: – Чулпан, борчылма, барысы да яхшы булып, ишетәсезме, бары да үтәр!

Чулпанның күзләре йомык иде, ул жан-тын эсәре сиздермәде.

– Юрий Владимирович, сез ни диярсез? – Тимур Айдарович, Илфат сузган кәгазьләргә күз төшереп алгач, сораулы караш белән Николаевка төбәлде.

Яше иллегә дә житмәгән, шулай да чигә чәчләре инде байтактан ап-ак булган Николаев тиз генә җавап кайтармады. Сул кулын халатының кесәсенә тыгып, бер тын уйланып торды. Акушер-гинеколог буларак, карындагы нарасыйның тормышына куркыныч янавын ул бөтен барлыгы белән аңлый иде. Тик бу очракта берьяклыгына фикер йөртә торган түгел шул. Беренчедән, карындагы 28 атналык баланың авырлыгы бик кечкенә, ярып алган очракта, гомерен саклап калып булырмы? Икенчедән, яшь хатынның хәле беркадәр яхшыргандай күренсә дә, алда ни көткән кистереп кенә әйтү авыр. Операция вакытында кан югалту аның хәлен тагын да кискенләштереп җибәрсә?

– Әгәр сез, Тимур Айдарович, пациентның баш миенә операция ясауны кичектергесез дип табасыз икән, ул чагында бер генә юл – баланы ярып алу. Үзегез аңлыйсыз, бу очракта беребез дә гарантия бирә алмыйбыз... Ә инде операция таләп ителми икән, тиешле дөвалау-профилактика курсы булып, пациентны йөкләлек дәвамында күзәтү астында тотканда, бала ана карынында үсүен дәвам итә ала. Минем фикер шул. – Больницада озак еллар эшләү дәверендә күпне күргән табиб өчен дә берьюлы ике гомергә куркыныч янаган мизгелдә үз сүзен әйтү җиңел түгел иде.

Тимур Айдарович үзен ике ут арасында калгандай хис итте. Соңгы анализларга караганда, Чулпан өчен иң куркыныч минутлар инде артта калган. Бәхетенә, ире «Ашыгыч ярдәм»гә үз вакытында шалтыраткан. Машина да тиз килеп җиткән, больницада тиешле анализлар алып, баш миенә томография ясаулары да, видеоконсилиум оештырулары да, интенсив терапия дә – барысы, барысы да үз вакытында эшләнгән.

– Коллегалар, каршы килмәсегез, сөйләшүне минем кабинетта дәвам итәр идек. – Тимур Айдарович Чулпан янына иелде дә хатынның кулын тотты, йөрәк тибешен барлады. Ябыгып, суырылып калган салкынча бармакларны үз учына алып жылытасы, ефәк чәчләреннән сыйпап юатасы килде, тамак төбенә тыгыз бер төер тыгылгандай тоелды. Тик болай эшләргә аның хакы юк иде. Чулпан – аның өчен хыялындагына яшәгән, үзе генә ачкан, үзе генә белгән, күпме генә үрелсә дә, буй житмәслек йолдыз иде.

– Чулпан, бары тик яхшыга өметлән. Синә куркырга кирәкми. Бар да әйбәт булачак, ышан, яме!

Мөмкин кадәр ипле тавыш белән шулай дип аның яныннан кузгалса да, Тимур үз күңеленә дә курку йөгәргәнән сизми калмады. Чулпанның тел тибрәтеп әйтмәгән сүзләрендә чагылган курку белән бер төстә идеме ул курку, әллә үзгә төсмерләр белән аерылып тора идеме – анысын белми, эмма бу хис, бу тойгы аңа узган ел җәй көне булган, кичергән халәтнең кабатлануы кебек тоелды. Ул чагында да ни өчендер Тимурның башында курку турындагы уйлар бөтерелде. Гажәп тә, кызык та, аңлашсыз да: кулына скальпель тотып, ике дистә елга якин кешеләрнең баш миенә, арка миенә, умырткалыгына меңнәрчә катлаулы операцияләр ясаган, бик

еш кына үлөм белән күзгә-күз очрашып, аны артка чигенергә мәжбүр иткән салкын канлы нейрохирург янәшәсендә «курку» дигән сүзгә ничек урын табылсын инде?

Тик үз-үзеннән яшерә алмый: менә хәзер, бу минутта һәрбер күзәнәген курку биләп алган. Бер-берсенә күзәнә генә карап торган яшь гаилә өчен бу сынау артык мәрхәмәтсез түгелме? Чулпанның – Илһамны, Илһамның – Чулпанны соклангыч бер мәрхәббәт белән яратканына үз күзләре белән шаһит булды бит Тимур, туасы сабийларының да мәрхәббәттән яралганын бик яхшы аңлый. Бу бербөтөн бәхет жимерелмәсен өчен ул нишли ала? Бербөтөн дигән бәхетнең язгы гөрләвек өстенә ягылган бәллүр боз катламы икәнән дә белеп тора... Нинди карар кабул итсә, дәрәс булыр? Әгәр бүгөн һич кичекмәстән Чулпанның баш миенә операция ясау таләп ителсә, аның азагы ничек тәмамланыр? Нарасыйның гомерен саклап калып булырмы? Мондый сорауларга беркем дә, беркайчан да төгәл җавап бирә алмый – бары тик Аллаһы Тәгаләгә генә мәгълүм икәнән күптән аңлады лабаса.

Курку хисенә төсән чамалау өчен вакыт-вакыт күкләр катына менеп карау кирәк иде.

1 бүлек

Салават күперенә бер канаты сынып төшкән иде.

Ә кешеләр... аларның һәрберсе үз дөньясына кереп бикләнгән.

Күк йөзәнә күз текәп, аллы-гөлле күпер канаты турында уйланып торыр чакмы инде, йә? Күпернең канаты булырмы? Әкият...

Тик тормыш әкият түгел.

Аның чынбарлыгы да менә мондый чагу төсләрдә генә түгел.

Кечкенә сумкасын тез өстенә куеп, уч төбе кадәр генә көзгесенә күз сала-сала ирен буяп утырган зәңгәрсү чәчле хатынга кемдер ялгыш бәрелеп үтте. Сумка идәнгә төште. Шома идәнгә иннек-кершән, сөрмә, нәни пумала ише бизәнү әйберләре коелды. Әле генә үз матурлыгына үзе сокланып утырган зәңгәр күзле, зәңгәр керфекле хатынны җен алыштыргандай булды: мизгел эчендә күзләре боз болыты төсенә керде, алар нәфрәт уты белән тулды; кишер төсенә буялып, чәчкә таҗыдай кайтарылып торган иреннәр ачу белән башта кысылды, аннан соң узып китүченә каһәрләгән сүзләр яварга тотынды. Хатын куркуга калган иде: ялтыравык савыттагы кершәнә дә, күз кабагына сөртә торган көлсү-зәңгәр күлгәләре дә челпәрәмә килгәндер инде!

Ямьсез сүзләр тышкы матурлыкның алдавыч бер битлек кенә икәнән раслап агылды да агылды.

Гажәп, янәшәдә утырганнарның бу күренешкә берсенә бер исе китмәде. Аэропортның шушы залына күрү, ишетү, сөйләшү сәләтеннән мәхрүм булганнарны кертәп тугырганнармы?

Ә бит хатынның сумкасына бәрелеп узган, чәчен кыз бала шикелле баш түбәсенә җыеп куйган, бер колагына көмеш алка таккан егет артык гаепле дә түгел иде. Кафедан тотып чыккан пластик стакандагы кайнар кофе бармакларын пешерә, әгәр җитезрәк атлап, үз урынына барып җитмәсә, стаканны тизрәк эскәмиягә куймаса, кофе, һичшиксез, кемгә дә булса түгеләсе иде. Ашыкты. Бары шул гына.

Бары шул гына. Тоташ ашыгудан торган тормышта мондый гына хәлләр була инде, нишләтәсең. Югыйсә стаканны кафенң печенье валчыклары сибелеп калган кечкенә өстәленә куеп, үзе урындыкка җәелеп утырырлык, дөньясында бер гаме юк кешедәй онытылып, кофе эчеп алырлык вакыты бар иде әле.

Курыкты. Ир-егет булса да. Ник дисәң, багажга тапшырмаган аклы-каралы кечкенә чемоданын эскәмиядә калдырган иде: кесәсеннән акча чыгарып, сатучы

кызга учын сузган чакта да, чэчен антенна кебек күтәртеп куйган кызыкай кабаланмый гына кофе ясап биргәндә дә, егетнең гасабины карашы пыяла тәрәзә аша шуны күзләде. Берәрсә эләктереп китәргә жыенмыймы? Урларга тормыйлармы? Тулы бер халыкның канына сөнгән мондый курку хисе аны да читләп үтмәде. Чемодан – аның милке, әйе, әйе, милке. Дингез буена үзә белән аласы һәр әйбер таслап тутырылган. Алмаш киём. Артсыз башмак. Эшләпә. Самолётта кайнар ризык бирсәләр дә, аны кече телгә житәр, дисеңме... Шуңа күрә чемоданның аерымы бүлегенә кара икмәк һәм хуш исле ат казылыгы телем-телем итеп төрөп салынган. Берәрсә чәлдәрәп китсә... Моңы күзаллау куркыта иде.

Аны гынамы? Самолётка утырту башлана дигән сүзләргә көтеп тилмергәннәрнең күбесе курку халәтендә. Үзләре ашкына-ашкына ерак сәфәргә жыенганнар: гәрәбә комлык, фирузә дингез, чит ил ымсындыра, тарта, чакыра. Шуңа ук вакытта тиздән болытлардан югарырак күтәрелеп очасыңны белү куркыта. Югыйсә жирдә ике аягыңны терәп, үзәңне шушы фани дөнья хужасы дип хис итеп, дөп-дөп басып йөргәндә, ул биеклеке хакындагы уйлар ике ятып бер төшкә дә керми. Ул биеклеке кайдадыр бик еракта, буй житмәс чиксезлектә, безсез генә, бездән башка гына үз тормышы белән яши кебек тоела. Курку хисе соңрак, шуңа биеклеке белән күзгә-күз очрашыр мизгелләр житкәндә, пәйда була.

– Хирургның эш коралы, 9 хәрәф. – Динара бу сүзләргә ире ишетсен дип, ишетәсен белеп, юри кычкырып әйтте.

Алайса, Тимур кулларын күкрәгенә кушырган да, авызына су капкандай, баядан бирле кешеләргә карап утыра. Шулкадәр гажиз кыяфәتكә кергән үзә: әйтерсең, аэропортның иркен залында әрле-бирле йөрөнүче, эскәмия аркаларына терәлеп йокымсыраучы, телефоны белән фотога төшереп мәшәләнүче, ялтыравык тышлы журналлар актаручы ханым-эфәнделәр барысы бер булып, аңа комачаулылар; әйтерсең, кайнар кофе күтәрәп, каршысыннан үтеп китүләре дә, чемоданнарын өстерәп, бер урыннан икенче урынга күчеп эш-мәш килүләре дә бары тик аны үртәр өчен генә. Әйтерсең, аның үз дөньясы урамда, тәрәзәнең теге ягында торып калган да, ир үзән шушы әсирлектән коткарыр бер-бер мөгжиза гына көтеп утыра.

– Скальпель, – диде ул, хатынының кулындагы сканвордка күз ташлагач, йокысыннан уянып киткәндәй. Аннан нидер исенә төшөпмә, түш кесәсеннән телефонын чыгарды, кемдер шалтыратырга тиеш булып та, шалтыратмаганга кәефе киткәндәй көрсенеп, кире тыгып куйды.

Динараның ясалма керфекләре иркә генә лепердәп алды. Кичә генә салоннан чибәрләнеп кайткан иде: курчакныкыдай өскә кайтарылып торган куе керфекләр, буяу белән өр-яңадан ясалган кашлар, элек тә тулы булып торган, хәзер тагын да күперебрәк күренгән иреннәр аны сәхнәгә чыгарга жыенган артистка итеп күрсәтә. Иреннең һәр хәрәкәтен сынаулы караш белән күзәтергә өлгереп:

– Тимур! Син ялда, онытма-а-а! Отпуска-да-а! – диде ул, һәр авазына аерымы басым ясап. – Син сүз бирдең. Уң көн эчендә генә, син юк дип, больница урыныннан күчмәс!

Ир янә көрсенде. Җавап кайтармады. Баягыча, кулларын күкрәгенә кушырды. Янәшәсендә яткан рюкзакка кызганыч һәм чарасыз бер караш ташлады. Гүя аларның менә шулай ерак сәяхәткә кузгалуларына гаеплене эзләве...

Кеше тулы мондый бушлыкка, эшсезлектә, тик утыруга күнәкмәгән ирнең жаны үрсәләнә иде. Сәфәрнең дә, суга батучы саламга ябышкан шикелле, алдавыч һәм мәгънәсез бернәрсә икәнлеген яхшы аңлый иде. Динара да

аңлай, элбэттэ. Шулай булгач... Нэрсэгэ өмөтлөнөп юлга кузгалулары? Әйе, әйе, өмөтлөнөп. Нидер үзгэрер, нидер булып, барысы да үз эзенә төшәр... Үз эзенә... Үз эзенә... Башыннан ук салулап киткән юлынамы?

Ир тагын, тагын көрсенде. Хатынының атна бусе солярийга йөрөп тагын да матур төскә кергән йөзөнә күз салды. «Йә, аның ни гаебе бар инде?»

Карашын читкә борды. Стена буендагы эскәмиядә тулы гәүдәле ханымның берүзе кәеф-сафа корып утырганын күргәч, елмаясы килеп китте. Кыска сары чәчен вак-вак итеп бодрәләткән, изүе ачык булып, ярты күкрәгә көн күзенә баккан 50-55 яшьләрдәге хатынның кулында уймак тиклем генә рюмка, янындагы арагы шешәсә ыргылаш бушаган. Ул, шешәнең авызын рюмка читенә үк тигереп агыза да, ялт кына эчеп тә куя һәм моны шулкадәр бер нәзакәтлек белән башкара – чигү чигеп йә булмаса, көзгә алдында бизәнәп утыра диярсен.

– Безнең самолётка гына элгә күрмәсен бу! – Динара да шул хатынга игътибар иткән икән. Тик аның хақында бик тиз онытты. Төрле төскә буялган тырнакларын әйләндереп-тулгандырып, бер-бер гаебен тапты, ахры, сканвордлы журналын читкә куеп, сумкасыннан кечкенә игәү чыгарды.

Тимур да каршы якка борылды. Эчкән хатын-кыздан да котсызрак кем булып? Хәер, эчсә, ир заты да фәрештә түгел инде анысы...

Бер-берсенә ялганмаган уйларын читкә куарга тырышып, янә кешеләрне күзәтергә тотынды. Буш вакытның шунысы яхшы икән: фәлсәфәгә бирелергә, чагыштырырга, нәтижә ясарга менә дигән форсат! Әлегәчә больница, авырулар, операцияләр, фәнни хезмәтләр, китаплар белән тулы дөньяда буш вакыт дигән төшенчә, гомумән, юк иде. Елга бер тигән яллар да шул дөньяда кайнап үтә иде. Бу юлы ул хатынына каршы килмәде. Аерылышырга гариза биргәннен икенче атнасында алар, менә, икәүләп, беренче тапкыр диңгез буена ялга китеп баралар. Кем ышаныр...

Ир үзенә бәгырен кимергән хискә исем табарга тырышып, күзләрен йомды. Нәрсә бу: борчылуы? Куркумы? Шоммы? Үртәлүме? Әрнүме? Әйе, әйе, мөгаен, әрнүдер. Үзеңнең бу минутта беркемгә дә кирәк түгеллегенә аңлаудан туган хискә шушы сүздән дә кулайрагын табып булмас. Югыйсә аэропорт ишегенә, тәрәзесенә теге ягында калган ыгы-зыгылы тормыштан ун көнгә генә булса да, аерылып торуыңа кул чаба-чаба сөен, кеше төсле онытылып, тугарылып ял итәргә жыен; берничә сәгәттән диңгез дулкыннары кочагында сары май урынына эреп ятасыңны күзаллап куан... Юк инде, күңел урынында түгел. Ул мондый изрәүгә күнекмәгән: сәгәтләр бусе операция өстәле янында басып торулар да, вакыт белән исәпләшмичә, авыруның кыл өстендәгә гомере өчен көрәшүләр дә – үзеңнең бу дөньяда кемгәдер кирәклегеңне, кемгәдер ярдәм итә алуыңны раслау бит ул. Яшәеш шуннан тора. Яратудан тора. Кешеләрне, тормышны яратудан.

Әнә, каршы рәттә утырган яшь парга гына кара. Бер-берсенә мэхәббәтләре бар булмышларыннан бөркелә. Яңа гына өйләнешеп, туй сәяхәтенә юл тотуларымы? Кыз егетнең жилкәсенә башын салган да тибешен барларга теләгәндәй, уң кулын аның йөрәк турысына куйган. Атсыз бармактагы нәзек кенә алтын балдагы күзгә ташлана. Туры коңгырт чәчләре озын булып иңбашына сибелеп төшкән. Буяу эсәре тимәгән йөзөндә соклангыч бер табигыйлек чагыла. Күзләрен йомса да, йокламаганлыгы сизелеп тора: егет вакыт-вакыт башын иеп, аның чәчләренә иренен тигереп ала, кызының да ирен читләренә, йомык керфекләренә татлы бер елмаю тарала. Йөрәк турысындагы бармаклар җавап итеп, әкрән генә дерелдәп куя.

Болай күзеңне тасрайтып утыру килешә торган эш түгел иде, шулай да Тимур, берара тәрәзәгә текәлеп торгач, үзе дә аңламаган тарту көченә буйсынып, янә яшьләргә борылды. Инде егет тә, күзләрен йомып, кәләшенең баш түбәсенә борынын төрткән. Йөзе агарыбрак киткәндәй күренә, сумаладай кап-кара чәченең бер учмасы маңгаена ишелеп төшкән. Янәшәсендә икәнә гел инанып торырга теләгән сыман, вакыт-вакыт сул кулы белән кызның беләгенә орынып-орынып ала.

Тимур үзе дә күзләрен йомды. Баягы әрнү хисе тагын үзен сиздереп куйды. Тик бу юлы башка бер төсмер белән.

Кайчандыр Тимур да Динараның гөләп чәчәге исе килеп торган озын толымнарында адашкан иде. Ләкин ул толымнар бик тиз киселде. Мәхәббәт дип уйлап ялгышкан ярсу тойгылар да... Бер түбә астында икесе ике дөньяда яшәгәндәй гомер кичергәндә, кайнар дигән хисләр дә, яңгыр астында калып сүнгән учак сыман бик тиз сүрелә икән.

Алар менә бер-берсенә шулкадәр якин утырганнар һәм... шулкадәр ерак. Арада – ияләшүдән, күнегүдән, язмышка күнүдән гайре башка берни юк.

Ниһаять, Барселонага оча торган самолётка утырту башлануын игълан иттеләр. Тимур Динараның бая ук сикереп торуын, кып-кызыл розалар төшкән кечкенә кара сумкасын иңбашына элүен, сабырсызланып үзен көтүен бөтенләй күрмәгәндәй, мыштырдап кына биштәренә үрелде, барысы да урынында микән дигәндәй ачып, эченә күз салды, түш кесәсендәге телефонын алып карады.

– Берәрсе шалтыратып, синең ярдәм кирәк, дисә, тәки кирегә чабар идең, шулаймы? – Иренең һәр хәрәкәттен энә күзеннән үткәреп торган Динараның ирен читенә иронияле елмаю кунды.

– Юк... Юк, – диде Тимур, шулай диюенә үзе үк ышанырга теләгәндәй, бер үк сүзгә кабатлап. – Әйдә, кыймылдыйк.

– Әйдә тизрәк. Алайса, самолётка кереп утырганчы чәчем агара хәзер.

– Ник куркасың, беренче тапкыр очуың түгел. – Тимур хатынының ни өчен кыбырсынуын бик яхшы аңлый иде, шулай да сүзгә уенга борып калдырырга теләде, рюкзакны иңсәсенә асып, урыныннан торды.

– Самолёттан курыкмыйм мин! – Ире яныннан атлаган уңайга Динараның түфлие катырак текелди башлады. – Менә хәзер больницадан шалтыратсалар, син бит билетны да, мине дә ташлап, шунда торып йөгәреп идең! Шуңа өметләнеп утыруыңны сизми, дисеңме?

Тимур эндәшмәде. Яңак сөякләре генә биешеп куйды. Хатынын бөтенләй ишетмәгәндәй, кулындагы билетны барлады. Ә бит Динара хаклы: мөмкин булса, менә бу кәгазь кисәген тураклап, жилгә очырып иде дә, үзе дә шул жил канатында кирегә юл тотар иде.

«Мыжык бер карт булдым инде», – дип, үз-үзен битәрләп алды ул, ялга киткәнгә башкалар төсле куана да белмәвенә үртәлеп.

– Мужчина, следует быть аккуратнее! – Тимур биштәре белән бәрелеп узганмы, әллә яхшы ук кәефләнәргә өлгергән, тутырган тавык кебек ханым үзе алпан-тилпән атлаганмы – шелтәле тавыш жиргә тартып төшерде. Бая берүзе «күңел ачып» утырган хатын кулындагы буш шешәне ишек төбөндәге чүп чиләгенә томырды да тәкәллефсез кыяфәттә чиратның алдына барып басты. Билетын күрсәтте дә ишекнең теге ягына чыгарга житешкән халыкның бер төркеме белән бергә очкычка алып баручы автобуска кереп тә китте.

– Ну вот. Безнең самолётка гына эләкмәсен дигән идемме? – Динараның үзенә һич зыяны тимәгән хатынга ачуы чыктымы, әллә көн буга күңелен

бимазалап торган уйларыннан сабыр савыты түгелә башладымы – тавышы калтыранып ишетелде.

– Путёвказы «С.бич отель»га була күрмәсен дип уйлыйсы түгел!

Тимурның шулай диюе булды – алларында житәкләшеп басып торган егет белән кыз икесе берьюлы аңа таба борылдылар.

– Әллә сез дә Салоугамы? – диде кыз, Тимурга туп-туры карап.

Бая иренә сыенып утырган, шәфталу төсөндәге футболка кигән кыз икән. Тимур аның төпсез күлдәй күзләрен күреп өлгерде: алар гажәеп тирән һәм сер белән өрөтелгән иде, юеш карлыган шикелле кап-каралар!

– Әйе. – Аның өчен Динара жавап кайтарды, «башка сорау бирмәгез» дигәндәй, шактый кискен итеп.

– Ай, бик әйбәт! – Кыз, аның кыркулыгына һич исе китмичә, балаларча самимилек белән балкып елмайды.

Озын буйлы, ак йөзле егет тә, кәләшенә кушылып:

– Үзөбезнең татар кешеләре икән! – дип, ачык йөз белән өстәп куйды.

Тимур исә ияк кагып куюдан узмады. Кызның күзенә озаграк, текәлебрәк карап торуыннан уңайсызланып, карашын читкә алды.

Ниһаять, пыяла ишек ике якка шуышып, урам якка, аннан туп-туры автобуска атладылар.

Каурый болытлар ашъяулык-ашъяулык булып, салмак кына йөзәләр. Бар да кебек алар, юк та кебек... Бер чиксезлектән икенче чиксезлеккә омтылып, билгесез тарафка агылалар да агылалар. Кар көрте шикелле калын булып торганны, ырынбур шәледәй, йөзөк күзеннән чыгардай өрфияләре, туңдырмага йә баллы мамыкка охшаганны йөзөп үтә. Биредә жирдән дә, күктән дә, болытлардан да аерылып, очкыч эчендә бикләнгән мәлдә син үзеңнең – кеше дигән затның – көчсездән дә көчсез, кодрәтсездән дә кодрәтсез бер жан иясе икәнәңең ныграк төшенәсез. Жирдә чагында биекләккә омтылып яшәгәнәңне онытасың да монда, күкләр катында, шул биекләктән курка башлайсың. Хәер, бәлки, бу курку да түгелдер. Жанның ялангачланып калуыдыр, һәм кәрван-кәрван болытларда аның чагылышын күреп, сискәнеп, имәнеп китүдер. Бүгенме, иртәгәме, иртәме, соңмы, сиңең үзең өчен кадерледән кадерле тоелган жаның ак болытка әвереләчәк тә, менә шулай башкаларның күз алдыннан чиксезлеккә сызылып үтәчәк. Тик кешеләрнең бик күбесе, жанның бер көн килеп башка ясылыкка күчәгән акылы белән аңласа да, кәләбе белән кабул итәргә эзәр түгел.

Тимурның уйлары болытлар белән бергә агыла иде. Нейрохирург булып эшли башлаганына быел төп-төгәл унсигез ел буласы икән. Кемнәргә генә, нинди генә очрактарга тап булмады бу дәвердә?! Шуңа инанды: кешеләрнең күбесе белән курку хисе идәрә итә. Кеше үзеңнең гомере өчен курка. Консультациягә килгәннәрнең дә, операция өстәленә ятарга эзәрләнгәннәрнең дә телендә иң тәүдә бер үк сорау: «Доктор, ә мин яшәчәкменме?» Элегрәк, яшрәк чагында, бу сорау Тимурның беркадәр ачуын китерә иде. Әлегә ачуны тыштан сиздермичә: «Әлбәттә! Барысы да яхшы булачагына ышанырга гына кирәк», – дип, гадәти сүзләргә кабатлый иде яшь доктор. Тик кемгә, нәрсәгә ышанырга кирәклеген генә үзе дә төгәл белми иде. Чөнки кешенең бар булмышы шулкадәр гажәеп серле бербөтен тәшкил итә; дипломың кызыл төстә булу да, тәҗрибә тупларга булышкан еллар бәйләме дә бу бөтенлекне тулысынча аңларга мөмкинлек бирми. Кайчак инде өметләнәргә урын калмаганда, чыннан да

могжиза була: булыша алмадым дип, канатлар салынып төшкәндә, авыру кинәт кенә күзләрен ача, яшәү көче тулы карашы белән сиңа төбәлә. Киресенчә дә була. Андый мәлнең авырлыгына күнегә торган түгел: ни өчен, ни сәбәпле, нишләп мин ярдәм итә алмадым дигән сораулардан баш ярылыр дәрәжәгә житә. Ул сорауларга җавапны кайчагында әллә нинди галимнәрнең әллә нинди затлы китапларыннан, фәнни хезмәтләрдән дә табарлык булмый. Барысы да дәрәс. Табиб тарафыннан хата ясалмаган. Әмма... жан, үзенә тән кабыгын һәм жир өстендәге бу дөньяны тарсынып, чиксезлеккә юл тоткан...

Нейрохирургия бүлегенә кайтавазлар һәм тәнкийтләр кенәгәсендә: «Тимур Айдарович, вы – врач от Бога!» – дип, русчалап язган рәхмәт сүзләре дә, «Сезнең кулларыгызга Аллаһы Тәгалә үзе сихри көч бирә. Ул бездәйләрне терелтер өчен бер сәбәпчә рәвешендә сезне табиб итеп яраткан», – дигән фәлсәфи фикерләр дә бик күп. Ә бит... яшәеш кануннарына өр-яңа күзлектән карарга аның нәкъ менә табиб булуы ярдәм итте дә инде. Аллаһы Тәгаләнең кодрәте-могжизасына үз күзләре белән күреп инану, сискәнү, тетрәнү, шаккату... ярдәм итте...

– Хөрмәтле пассажирлар! Сезнең арада врач булса, бортпроводник янына килүегез сорала! Леди и джентльмены!... If there are doctor among you, please approach the flight attendants!

Экипаж кабинасыннан башта русча, аннан инглизчә кат-кат яңгыраган сүзләр Тимурны болытлар яныннан бик тиз «Боинг-737» самолётының кәнәфиенә тартып төшерде. Бизнес-класста булмаса да, аларның урыны беркадәр уңайлырак саналган алгы өлештә иде. Борылып караган мәлдә, салонның «койрык» тирәсендә стюардларның кайсыдыр пассажир янына иелеп кайнашуларын күреп алды. Билән буып торган каешны җитез хәрәкәтләр белән ычкындырды да өскә киштәдәге биштәрәнә үрелде.

Ялтыравык битле журналдан Испаниянең кояшлы шәһәрләре, алтын комлыклары белән хозурланып утырган Динара башын күтәрми генә:

– Аптечкаңны эзләсәң, рюкзакта түгел ул, – диде, кирәгеннән артык тыныч тавыш белән.

– Ничек анда түгел? – Тимурның тавышы исә корыч салкынлыгы белән сугарылды. Куллары пөхтәләп тутырган биштәрнең астын өскә әйләндерергә өлгергән иде. – Шунда тыктым бит!

– Чемоданга күчердем. Син эш урынында түгел, кая барасың? Бер-бер хәл булып, башың белән җавап бирергә туры килсә?

Динараның мондый битарафлыгына тәүге мәртәбә тап булуы түгел – Тимур хәтта аның йөзенә дә борылып карамады.

– Мин – врач! – дип дәшеп, арттагы рәтләр янына ашыкты. Хәзер Динарага нидер әйтеп, пар чыгарып торудан мәгънә юк иде: тонометр, дарулар салынган, моңа тиклем Тимурның үзеннән бер тотам калмаган аптечка самолетның багаж бүлегендә, көрән тышлы зур чемоданда иде.

– Мин – врач! – дип кабатлады ул, үзенә каршы атлаган зәңгәр костюмлы бортпроводникка. – Кемгә ярдәм кирәк?

– Бирегә үтегез. Пассажирның хәле начар. Сөз кирәк дип тапсагыз, экипаж радиоканал аша жир белән элемтәгә керәчәк.

Утыргыч аркасында кырын яткан егеткә һәм янәшәсендә бертуктамый аның кулын сыпырган кызга күз төшерүгә, Тимур сискәнәп китте. Аэропортта үзе сокланып караган яш пар иде бу. Кызның карлыган күзләрендә якын кешесә өчен курку, өзгәләнү, ярдәм сорау – әллә нинди хисләр барысы берьюлы чагыла. Тимурны күргәч, аларда өмет нуры да барлыкка килгәндәй булды.

– Абый, сез врачмы? – диде кыз, ялварулы караш белән аңа төбәлеп. – Зинһар, булышыгыз! Безнең бөтен дарулар багада киткән!

Тимур инде егетнең белзеген тотып, пульсын санарга өлгергән иде. Йөрәк тибеше тигезсез, егетнең болай да ак йөзәннән бөтенләй кан качкан, иреннәре күгелжәм төскә кергән, күзләре йомык, авырлык белән генә тын ала, маңгаена салкын тир бәреп чыккан.

– Аптечка бар. Дефибриллятор. Кислород баллоны. – Стюард, күрәсен, бортта булган бөтен хэзинәне инде китереп өлгергән – башка берни сорамагыз дигәндәй, кулларын артка куеп басып тора иде.

– Егетнең исеме ничек? Даруларга аллергиясе юкмы? – дип татарчалап гади генә эндәште Тимур, төпсез күзләрен тутырып һәм инәлеп караган кызга. Үзе, аптечкада тонометр булуга сөенеп, авыруның кан басымын үлчәргә тотынды. – Мондый очрак булганы юк идеме?

– Илһам. Илһам минем ирем... – Кыз, күкрәгенә ишелеп төшкән калын чәчләрен җитез генә аркасына күчәрдә дә сорауларның беренчесенә генә җавап кайтаргач, калтыранганы сизелеп торган кулын иренә маңгаена тигереп карады. – «Һава җитми» диде, буыла башлады, аннан... Үзегез күрә торасыз, ул көчкә тын ала!

Эчтән ут йотканы һәр күзәнәгеннән сизелсә дә, кызда сабырлык җитәрлек икән: кайбер хатын-кызлар шикелле кычкырып елап, хәлне катлауландырмый, истерикага бирелми.

– Йөрәк өянәгеме? – Аларның татарча сөйләшкәннән берни төшенмәгән ак чәчле стюардесса да авыруның йөзәнә иелеп карады.

Тимур тонометрга күз салды: егетнең кан басымы бик түбән төшкән иде.

– Илһам! Сез мине ишетәсез бит? – Егетнең әкрән генә баш кагып куюына сөенеп, сап-салкын юеш маңгаена кулын тигерде. – Кәләшегезне куркытмагыз инде. Хәзер барысы да узар, самолётта була торган хәл. – Уң кулы белән егетнең чигә буйларына, баш түбәсенә ипләп кенә массаж ясый-ясый, стюардессага борылды. – Гипотония. Пассажирлардан сорагыз: берәрсендә пираретам табылмасы...

Шулай диде дә үз аптекасында дарулар барлыгын уйлап, иреннәрен кысты. Динараның кылыгын җиңел генә аklarлык түгел иде...

– Сез... Ә сезнең исем ничек булды? – Тимур Айдарович мондый очракларда иң беренче чиратта авыруны да, аның янындагыларны да мөмкин кадәр юк-бар белән мавыктыруның мөһимлеген яхшы белә. Чөнки аларны борчылу, курку хисеннән арындыру табибның үзе өчен дә бер ярдәм.

– Чулпан, – диде кыз, «моны белү сезгә шулкадәр мөһиммени» дигән кыяфәттә сораулы карап.

– Ә мин – Тимур. Чулпан, сезнең ярдәмсез булмый. Илһамның ике аягына да тезгә тиклем ипләп кенә массаж ясарга кирәк.

Янындагы ыгы-зыгыны бөтенләй күрмәгән-ишетмәгәндәй, баядан бирле иллюминатор аша болытларны күзәтеп барган пассажирдан берәзгә гына кузгалып торуын үтенгәч, озынча тар йөзле ир заты канәгатьсез чырай белән урыныннан торды. Шунысына да рәхмәтле булырсың: ә димәде, жә димәде, кырык сүзгә җитмәде. Бары тик йөзәндәге шул битарафлыкны һәм үзен кыймылдатканга ачуы килүен йөзәндә чагылдырып, алга үтте.

Култыксаларны төшереп, караңгы зәңгәр төстәге өч урындыкны кушетка хәленә китергәч, Илһамны җайлап кына шунда яткырдылар. Чулпан, тар аралыкка бик оста гына җайлашып, иренә аксыл чалбар балакларын җәһәт кенә тезгә кадәр бөкләп куйды да аякларына Тимур Айдарович күрсәткәнчә,

массаж ясарга тотынды. Үзе мондый «дәвалау чарасы»на аптырап, бераз ышанычсыз һәм сораулы төстә докторга карап-карап алды.

– Илһам, гемоглобин дигәннәре дә түбән түгел микән синен, ә? Ялдан кайтуга анализ биреп карарсың. – Тимур Айдарович, чигә буйларына массаж ясаудан бүленмичә генә, егет белән дә сөйләшәргә өлгерде, барысы да яхшы булып дигәндәй, Чулпанга да ым кагарга житеште. Стюардесса биргән таблетканы ачып, Илһамның тел астына салды да катырак итеп, кофе эзерләп китерергә кушты.

Бераздан Илһамның сулыш алуы тигезләнә төште. Күзләрен ачып, гаепле йөз белән башта Тимурга, аннан хатынына борылды.

– Гафу итегез. Гафу ит, матурым, куркыттым үзеңне. – Егетнең гажәеп чисталык белән өрөтелгән зәп-зәңгәр күзләрендә тирә-яктагыларны борчып алганы өчен үзен гаепле хис итү, уңайсызлану чагыла иде. Ул кан качкан бармаклары белән үзенә кап-кара юеш чәчен тарый-тарый, торып утырды. Елмаерга тырышып, хатынына төбәлгәндә, бит очындагы чокырлары батып-батып, йөзөнә сөйкемлелек өстәде.

Хәле начараеп киткән егет янындагы ыгы-зыгыны баш сузып күзәткән, аю биеткәнне карагандай тамаша кылган кайберәүләр телефонын сүндерде: сәяхәт башындагы мондый «мажара»ны видеога төшереп өлгөргәннәренә сөенеп, тыныч күңел белән урындык аркасына елыштылар. Жиргә аяк баскач, интернет кына пәйда булсын – тизрәк дус-ишкә, туган-тумачага юлларга кирәк. Сөйләргә сүз, карарга бер тамаша бит...

Кайнар кофе йоткалагач, Илһамның хәле тәмам яхшыргандай булды. Тимур Айдарович, андый-мондый ярдәм кирәксә, үз урынының кайсы рәттә икәнән әйтте дә яннарыннан бер минутка да читкә китмәгән, ым кагарга да кыймагандай, сүзсез генә күзәтеп торган стюардессага борылды һәм:

– Егеткә бераздан лимонлы кайнар чәй дә алып килерсез. Аны игътибарсыз калдырмасагыз иде, – диде.

– Яхшы. Сөзгә зур рәхмәт. – Акка буялган чәчен пилоткасы артына матур итеп төйнәп куйган стюардесса, ниһаять, җиңел сулады. – Урыныгызга утыргач, менә бу анкетаны тугырырсыз, зинһар. Тулы исем-фамилиягез, кайда, нинди клиникада эшләвегез – барысын да язарга кирәк. Тәртибе шулай.

– Кул юып киләм, аннан язармын.

Бәдрәф ишеге төбәндә өч-дүрт кешелек чират хасил булган иде. Тимур, көтеп торырга теләмичә, кире борылуга, артына килеп баскан Чулпанны күргәч, беркадәр уңайсызланып калды. Кыз чәчләрен баш түбәсенә койрык итеп күтәртеп куярга өлгөргән, шәфталу төсөндәге футболкасы да, тез буйлары ертык-ертык джинсы чалбары да гади генә булып, озын зифа буена, нәзек гәүдәсенә шул гадилекләре белән бик килешә иде. Ничарадан бичара рәвештә шундый сылу кызлар янәшәсәндә менә монда басып тору матур түгел дә соң, кая барасың...

Бу кызның төпсез күзләрендә бер-бер сихри көч бар, ахры, аларга туп-туры карап булмый. Үсмер малай шикелле карашны читкә алырга туры килә.

– Абый... Мин сөзгә әйтергә тиешмендер инде... Илһамда лейкомия бит. – Чулпан бу юлы үзе дә керфекен күтәрмичә, пышылдап кына шулай диде.

– Нәрсә? – Тимурның болай дип кайтарып сорауы ишетмәүдән түгел иде.

– Ни уйлап мондый ерак юлга кузгалдыгыз сез? – Кискенрәк әйтүен чамалап, тавышын йомшарта төште: – Үзегез дә аңлыйсыздыр, төрле хәл килеп чыгуы бар.

– Узган айда гына анализлар бирде, болай яхшы дип кайтардылар. – Чулпан чалбарының арткы кесәсенә кулын тыгып, уч төбә кадәр генә кәгазь кисегә тартып чыгарды. Янә пышылдап: – Менә, кан анализы бу. Сумкамда иде, – диде.

Тимур бер почмагы ертылган кэгазыгэ күз йөртеп алды. Кызны куркытырга телэмәде. Хәвефләнүен сиздермәскә тырышып:

– Табибы белән киңәшләшкәнсездер бит? – дип кенә сорыйсы итте.

– Юк, аңа әйтмәдек. Илһам теләмәде. Ремиссия дигәч, үзем дә инде... – Кызның күзләренә күлгә йөгәрде.

Алар, алда торганның үзләренә игътибар итеп, борылып-борылып каравын күргәч, берәзгә тын калдылар.

– Менә нәрсә, Чулпан... – Тимур Айдарович бу юлы кызның күзләренә туп-туры текәлде. – Илһамга кояш астында яту да, чишенеп су коену да файдага булмас. Куркытуым түгел. Шулай да мөмкин кадәр сакланырга тырышыгыз.

– Алай да сез дә безнең отельга барасыз әле! – Чулпан, суга батучы саламга тотынган шикелле, яктырып елмайды.

Тимур Айдарович айлар-еллар бусе кояш күрергә тилмергән, менә әлегә минутта гына аның жылы нурына тиенгән бер халәттә, шушы яктылык әсиренә әверелгәнән аңлап, киресенчә, көрсенеп куйды...

...Шакмаклы жәймәгә төрөнгән килеш йокымсырап утырган Динара иренеп кенә күзләрен ачты.

– Әллә парашют белән сикереп, төшөп калдың микән дип уйлаган идем...

– Хатыны, кемгә ни булганын сораудан элек, кинәяле сүзләр белән каршы алды. – Нәрсә анда?

– Зыянлы түгел. Берәүнең... кан басымы кисәк төшкән.

– Һәм һәрвакыттагыча Тимур Айдарович кемнәндер чәнти бармагы авыртса да, беренче булып ярдәмгә чаба! Хәтта күктә дә! Браво! – Динара жәймәсен ияк буена тартып, иллюминаторга таба борылды да күзләрен йомды.

Тимур эндәшмәде. Хатыны белән икесенең ике ярда икәнән күп еллар элек аңлаган иде ул.

Ә бит яшәлде. Бәлки, бәлки... дия-дия, елларга ел ялганды. Ни тота, нәрсә бәйли соң аларны? Берни дә... Бала хакына дияр иден, андый жеп тә юк араларында. Булмаячак та иде. Үзенә төзәтеп булмаслык яшьлек ялгышы хакында Динара иртәгә язылышабыз дигән көнне әйтте Тимурга. Булачак кияүнең гаепләргә, баш тартырга, үз язмышын өр-яңадан язарга вакыты да, хакы да бар иде. Ә ул дәшмәде. Күгәрчен канатыдай күгелжем күзләрендә биешкән ачуны, ярсуну юкка чыгарырга теләп, яңак сөякләрен генә биетеп алды да ишеткәннәрен онытырга тырышты. Ташны эретерлек кайнарлыкның, дөртнең, назның үзе иде Динара. Һәм... шуларга капма-каршы булган коточкыч жан салкынлыгына да ия иде. Менә монысын яши башлагач кына белде Тимур.

Бер-берсенә ни якыная, ни ерагая алмый гомер кичерделәр. Әти-әниләр алдында яхшы түгел... Туганнар алдында... Аннан... күнегелде. Парлы ялгызлыкка. Фатирны тутырган бушлыкка. Карашны чагылдырырлык пөхтәлеккә. Динараның күз явын алырлык тышкы матурлыгына. Тик шул матурлык артына яшеренгән бәгырьсезлеккә генә күнегү мөмкин түгел иде. Динарага башкалар турында уйлау, бүтәннәр өчен борчылу хисе бөтенләй бирелмәгәнме, әллә ана булу бәхетеннән мәхрүм калу аны шундыйга әйләндергәнме – бу сорауларга җавап таба алганы юк Тимурның.

Черем итеп алырга тырышып, үзе дә күзләрен йомды. Әмма моның мөмкин түгеллеген аңлый иде: йөрәкнең сулкылдап торган бер кылында яшә егетнең агарып каткан йөзе, аңа жанын ярып бирердәй булып утырган кәләшенең ялвару тулы күзләре сөңеп калган иде.

Барселонаның шактый сүрән аэропортына килеп төшкән туристларны йөзгә

сыланган эссе һава һәм иңеп кенә маташкан кичке караңгылык каршы алды. Биредәгеләр Мәскәү вақыты белән көн итми, вақытларына үзләре хужа; сәфәр чыкканнарның кул сәгәте кичке сигезне күрсәтсә, ашыгырга-кабаланырга яратмаган испаннарда әле алты ғына икән.

Әйләнгеч тасмадан һәркем үз чемоданын эзләп тапканчы, терминал алдындагы гидлар янына йөгәргәнче, отельләргә илтүче автобусларга утырышып беткәнче байтак вақыт узды. Озын юл да ярыйсы ғына талчыктырган иде, аэропортның күзгә ташланып торган шыксызлыгы да кәефләрне берәз төшергәндәй итте.

Иренең бая, багаж тасмасы янында, тоткасына кызыл тасма бәйләнгән чемоданны көтеп торганда ук, үзләре белән бер отельгә барасы яшь парга нидер эндәшүен искәреп калган Динара:

– Надеюсь, болар синең пациентларың түгелдер һәм артыңнан ияреп килмиләрдер, – дип, төрттөрүле шаяртып куйган иде. Автобулга утырганда, Тимурның шул ак футболкалы егеткә бик тә үз итеп: «Кондиционер кушмасака тырышыгыз», – дип киңәш бирүе хатынның шиген көчәйтеп жибәрде.

– Монда ғына булса да, үз профессияң турында оныт, зинһар, – диде ул, автобусның иң беренче рәтенә кереп утыргач. – Үзләре беләдер нәрсә кирәген.

...Аксыл чәчен бакча баласыныкыдай мазәк кенә итеп кистергән, зәңгәр итәк, кыска жиңле ак кофта кигән яшькелт күзле кызыккайның гид ролендә өтеренә тиклем ятланган сүзләр белән Испания, Барселона, Гауди мөжизалары хакында сөйләве Чулпанның бер колагыннан керде, икенчесеннән чыкты. Аның уйлары чуалып-чәбәләнеп беткән йомгакка тиң иде: беркем белән киңәшмичә болай ерак юлга чыгып китүләре хәерле булсын берүк. Үзе дә инде... Тартар теленнән табар дигәннәре шушыдыр. Иренә сыенып, телевизордан үлә-бегә «Рубин» – «Барселона» матчың караганда, Андрес Месси типкән туп артыңнан үзе чәчрәп төшәрлек булып сикергәндә, кисәк кенә: «Әх, Испаниягә барсаң иде ул! Иптәш кызларым барган, диңгезне дә нык ошатып кайтканнар!» – дип, жиңел акыл белән әйтеп куйган булды бит. Өч-дүрт көн үттеме-юкмы, Илһамы бит очындагы чокырларын елмайтып кайтып керде дә: «Путёвка алдым, туй сәяхәтенә!» – дип, яшь кәләшен аяктан ега язды. Туйдан кергән акчага өстәп, кулдан ғына машина алырга дип йөргән жирдән туй сәяхәтенә китеп бардылар шулай итеп. Китүен киттеләр дә... Самолётта Илһамның кисәк кенә хәлсезләнеп, йөрәккә шом салуы ял, диңгез турындагы әкияти хыялларның аллы-гөлле төсен каралтыбрак жибәрде бит әле...

Көзгә кебек шома, тигез юлдан элдерткән автобусның келтерәгәнә дә, барганы да сизелми, гид кызның бер көйгә салынган тавышы, телисеңме, теләмисеңме, йокыга сала. Кыз үзен Регина дип таныштырган иде, биредә икенче ел гид булып эшләве икән.

– Сезнең дикциягез өч тиенгә дә тормый! И вообще, сөйләмеgez ошамый! – Регинаның Салоу шәһәре, дөньяда икенче диснейленд булган Порт-Авантура паркы турында сөйләргә тотынуын урта рәттән бер хатын-кызның карлыккан тавышы бүлде.

Кыз башта аны аңлап бетермәдеме, сорау бирә дип уйладымы – жирән төскә буялган ясалма кашларын чөеп, самими караш белән шул рәткә төбәлдә.

– Кем сезне гид итеп эшкә алды? – Сорау бирүченең көр тавышы башкаларның да игътибарын жәлеп итәрлек иде. – Сөз абсолютно сөйли белмисез!

Иң алда кечкенә көзгесенә карап каш-керфеген тикшергән Динара да кызыксынуын жиңә алмады, артка борылып карады.

– Теге хатын! – Әйтәрсен, аның шулай диюеннән Тимур ялт кына кем турында әйткәнән аңларга тиеш. – Шешә имеп утыра идебит, аэропортта ук. Монда тагын өстәгәндер.

Тимур үзләренәң янында диярлек басып торган кызыккайны жәлләп куйды: салон эчендәгә сүрән ут яктысында кызның бите бурлаттай янып чыккан кебек тоелды, тавышы калтырап китте. Кыз, үзен кулга алырга тырышып:

– Гафу итегез, сезгә нәрсә ошамый? – дип, тыныч кына сорау бирде.

Ләкин мондый тынычлык баягы ханымның эчендә көйрәгән учакка ялкын гына өстәде, ахры: ул утырган жиреннән торып, алга атлады.

– Слушай, девочка, зачем несёшь такую чушь? Син безгә херес турында сөйлә, хамон турында!

Автобус тигез юлдан үзе дә тигез генә жидертә иде, сикертми дә, селкетми дә, тик тар аралыктан жидленеп узарга маташкан хатын үз аякларына абындымы – чайкалып, яны белән идәнгә килеп төште.

Салон эчендә сизелерлек ыгы-зыгы купты. Автобус тизлеген киметте дә юл читенә чыгып туктады. Идәнгә егылган сары бөдрә чәчле хатын, ямьсез итеп сүгенә-сүгенә, дүртаяклап торырга маташты.

– Я на вас в суд подам! – Хатыннан әчкелтем-төчкелтем исләр аңкый иде, ул, чыннан да, самолёттан төшкәч тә сыйланып алган булса кирәк. Кысынкы зәңгәр күзләре болганчык су төсенә кергән, янып торган кызыл иннеге ирен читләренә, телләренә сыланган.

Шофёр – кыска жиңле ап-ак күлмәк кигән, чандыр гәүдәле яшь кенә егет, Регина белән инглизчә аралашып алгач, аңладым дигәндәй, сүрән генә елмайды. Бөдрә чәчле хатынның бөтен дөньяны каһәрли-каһәрли ава-түнә урынына барып утыруын сабыр гына көтеп торды.

Ни гажәп, исерек хатын сүгенеп туктагач, кисәк кенә авызына су капты. Регина да бая микрофонын кулына тотып, туристларга карап сөйләгән булса, автобус кузгалгач, алга борылып утырды, тагын да тигезрәк, салмаграк тавыш белән сүзен дәвам итте.

– Безнең ил халкын ничек яратсыннар... Менә шундый күрсәткечләре алданрак йөри бит аның... – Тимурның уфтанып әйткән сүзе теләктәшлек тапмады. – Динара әле генә дулаган хатынны айфонына төшереп, инде шул видеоны карау белән мәшгуль иде.

Әле шактый иртә иде.

Дулкыннар яр итәгенә ак күбек булып салмак кына килә дә сарыла, килә дә сарыла. Аннан, чарасызлыктанмы, йөгерек буразнага әверелеп, артка чигенәләр.

Кояшның үзе өчен түгеллеген Илһам яхшы белә иде, шулай да Урта диңгез буена килеп, кунакханә бүлмәсендә бикләнеп ятмас бит инде. Коену өчен сатып алган озын жиңле махсус ак күлмәкне киеп, ковбойларныкыдай салам эшләпәнә башка чәпеп, чатыр астында посып яту да эш түгел...

Ныклап кыздыра башлаганчы, дулкыннар кочагында колач салып йөзеп алырга ниятләгән яшь ир тиз арада кулларының хәле китә башлавын тойды. Югыйсә май кебек йомшак, жылы, тозлы диңгез суы үзе үк кочагында тибрәтә, әллә ни көч салып селтәнергә дә кирәкми.

«Шулай укмы?» Бу сорауны соңгы араларда үз-үзенә ешрак бирә башлады Илһам. Күнелен кимергән шик кортыннан котылырга теләп, уе белән балачакның аклы-каралы әкиятләренә, Чулпан белән танышкан көннәргә, тагын әллә кайларга, әллә кайларга китеп югалса да, әйләнеп кайткан мизгеле шушы бер сорауга килә дә тоташа, килә дә тоташа. «Шулай укмы?» Ирнең әрнүле карашы чиксезлекне айكاп үттә.

Чулпаны ни арададыр йөзеп чыккан да, яр буендагы алтынсу комга утырып, аякларын суга тыккан. Сабый бала шикелле кабырчык эзләп мәшәләнүе. Яшь хатынның киң читле ак эшләпәсе шәмәхә тасма белән каймаланган, шундый ук шәмәхә төстөгә коену күлмәге аның калку күкрәкләрен, төз, әле кояшта каралырга өлгөрмәгән мәрмәр аякларын ассызыклап тора. Кара күзлегә ярты битен капласа да, Илһам аның елмаюлы карашын ирен читләреннән тотып алды. Рәссамнарны көнләштерерлек бу якты матурлыкны хәтер түренә мәңгелеккә сәңдерергә теләгәндәй, үзе дә кояш күзлегә астыннан томырылып-томырылып хатынына карады. Бәхет нинди төстә дип сорасалар, Илһам күпләр өчен сәер тоелган җавапны өздәрәп әйтер иде: шәмәхә төстә! Әйе, әйе, энә, Чулпанының эшләпәсен бизәгән тасма төсендә...

Дулкын кагышын көчәйтеп, ерак та түгел катер үтеп китте. Чулпан Илһамына борылып карады һәм иренең әле дә булса баягыча хәрәкәтсез басып торуын, кулъяулык кадәр дә болыт кисәге күренмәгән зәңгәрлеккә, шул зәңгәрлектә вакыт-вакыт кара нокта кебек пәйда булган кошларга төбәлүен тоеп, сискәнеп куйды. Эшләпәсен ялт кына пляж сумкасы өстенә каплады да ярсу бер халәт белән ярдан су эченә атлады. Аркасына ятып, эчкәрәк йөзәргә тотынды.

– Су анасын эләктердем! – Илһамы ни арада килеп җиткән – су астыннан Чулпанның билен кочып алды. Кырынмаган яңагы белән хатынының битен кытыклап, колак очына иреннәрен тигерде.

– Чыгарга вакыт, җитәр! – Чулпан таләпчән укутучы шикелле юри коры итеп шулай диде дә челтерәп көлеп жибәрде. – Усал бит синең хатының, әйеме, җанашым? – дип, иренең юеш беләгенә башын куйды. Шул рәвешле аңа сыенып, иркәленеп кенә судан чыгарга дип борылган мәлдә яр читенә килеп баскан Тимур Айдаровичны, аның хатынын абайлап алды. Илһам да күргән икән, кулын өскә күтәрәп, сәлам бирде.

Аларның диңгезгә яңа гына төшеп җитүләре иде, ахры. Хатыны сөлге-сумкасын ятакка куйды да, чирканчык алырга теләгәндәй, суга аягын тыгып карады. Чулпанның очлы күзе хатын-кыз кызыксынучанлыгы белән Динараны баштанаяк күзәтергә өлгерде. Кичә автобуска утырганда, бу ханымның үз бәясен үзе белүчеләрдән икәннән чамалаган иде, ялгышмаган бугай. Энә бит ул: яше кырык тирәсендә булса да, гәүдәсен күз карасыдай карап-тәрбияләп торудыр, ник бер салынып-асылынып торган жире күренсен. Аклы-яшелле коену костюмы өстеннән фил сөягә төсендәге үтә күренмәле парео ябынган, төз аякларында костюмына иш итеп сайланган башмаklar. Озын тырнакларына тиклем купальнигы төсенә туры китереп, ак һәм яшел төсләргә буялган. Йөзәндә су тисә дә, юылмый торган затлы косметика булса кирәк. Чәче исә пареосы төсендә: ак дисәң – ак түгел, сары дисәң, сары дип булмый. Анысы да затлы бер төс! Балет сәхнәсенә биергә чыккан диарсең – чәчен шулхәтле пөхтә итеп баш артына тәйнәп куйган...

Чулпан бу матурлыкка озаграк карап торуын сизеп, Тимур Айдаровичка борылды, аның үзләренә елмаеп баш кагуын күргәч, сәлам биреп, кул болгады.

– Сөз булдырасыз, иртә дип тормагансыз... – Алар янына Тимур да килеп

житте. – Хэллэр яхшыдыр бит? – Илһамның йөзөнә сынаулы карап, шулай диде дә, егетнең баш бармак күрсәтеп ишарәләвенә үзе дә тигез ак тешләрен жемелдәтеп елмайды. – Бик сай икән монда, эчтәрәк йөзсәк кенә.

– Мин зонт астына качам әле, Тимур абый. Кәләшем куа! – Илһам күзлеген юеш чәчләренә күтәреп куйды, Чулпан исә, көлә-көлә аңа йодрык күрсәтеп, ярға таба атлады. – Әнә, үзегез дә күрәсез, тыңламый кара!

– Дөрөс эшли. Үзеңне сакларга кирәк, Илһам!

Биредә, тәннең һәр күзенәген иркәләп, үзенә тарткан, үзенә чакырган фирүзә диңгез кочагында, профессияңне онытып торырга кирәклеген акыл аңласа да, йөрәк үзенекен итә шул: Тимур, егетнең яланбаш булуына, бит очларына кунган кояш алсулыгына игътибар биреп, тагын нидер әйтергә уйлады да кире кайтты. Бар булмышыннан яшәү дәрте, ярату бөркелеп торган егеткә чир турында акыл сатып торыр урынмы?.. Уйларыннан арынырга теләгәндәй, Тимур тирән итеп сулыш алды да су астына чумып, балык кебек йөзәргә тотынды. Кайда да мизгелгә тиң тормыш кайный: жир өстендә дә, күк катында да, су астында да. Ул тормыш төрледән-төрле тоелса да, кырмыска ни, балык ни, кеше ни – чиксезлек каршында барысы да сулыш алуда жилгә сибелгән тузан бөртегенә тиң...

Бассейн буендагы зонт астына керәм дисәң дә, кояштан кача торган түгел иде, шуна күрә Чулпан белән Илһам, пластик ятакны пальмалар күлгәсенә күчәреп, озын ак сөлгеләрне шунда түшәделәр. Аяк астындагы алтын ком хәтфә чирәм урынына табаннарны иркәли, тигез бер көйгә салмак кына ярға каккан дулкын тавышы жанга тынычлык индерә. Шул көйне изрәп тыңлап торсаң, йоклап китүең дә бар – серле бер симфония булып күңелгә үк килеп сарыла.

– Кроссворд чишәбезме? – Чулпан үзенең пляж сумкасыннан икегә бөкләнгән газета алды да инде сузылып ятарга өлгергән иренең борынына шуның белән шаярып чиртте. Шунда ук кире тыгып та куйды. – Юк, тинтерәмим әле, рәхәтләнеп күземне генә йомып ятам, – диде дә, эшләпәсе белән йөзөн каплап, үзе дә сөлге өстенә сузылды.

Яр буенда халык күп түгел, бала-чагасы, яше-карты диңгездә коена, берничәсе бассейн янында кызынып ята. Илһам чалкан яткан килеш башын боргалап кына тирә-якка күз ташлады, күңеле болганып китүен сизеп, тиз генә торып утырды. Дару кабып чыгам, дисә, Чулпанының тынычлыгын урлыйсын белә иде. Кул сузымында гына булган бүлмәләренә нинди сәбәп табып кереп чыгарга соң? Су эчәм дияр иде – почмакта, ресторанның тышкы залында жаның теләгән суны, сокны алып эчәргә була...

– Матурым, син кәртләрне алып төштөңме? – «Юк» дигән җавап ишетәсен белә иде Илһам, чөнки карта кабының телевизор каршында ятып калганын үз күзе белән күрдә.

– Алмадым, гәзитне генә тыктым. – Чулпан эшләпәсен күтәреп, шулай диде дә кабат йөзөнә каплап куйды.

– Йоклап китмә! Хәзер алып төшәм. Кәрт сугабыз! – Илһам сабыйларча хәйләсенә куангандай, үзалдына елмаерлык көч тапты. Иң мөһиме – сулышны еш-еш, тирән итеп алып, күңел болгануын басарга да фойега керергә, аннан лифт белән тиз генә өченче каттагы бүлмәләренә менеп житәргә...

Озын җиңле коену күлмәге, тозлы диңгез суын сөндөреп, берәз ала-кола булып кибәргә өлгергән, яшь ирнең тәнненә сыланган. Илһам аякларының бәрәңге шытымыдай ап-ак төстә булуыннан кыенсынып, ялангач атларга теләмәде, ятак читенә утырып, юка чалбарын киде. Башы җиңелчә генә

эйлэнгөндөй иде. Отельның ишеккә таба үрлэгән баскычы үзе килмәс, ничек тә шул таба атларга кирәк. Ком әле артык кайнарланмаган, янып торган мич куенына әле генә утырткан таба шикелле, жылынып кына ята. Шулай да кара башмагын аягына элде, Чулпаны сүз катканчы, сумкадан ачкычны алып, мөмкин кадәр житез генә торып китте.

Илһам баскычтан күтәрелә башлауга, гәүдәсенә хәлсезләнеп калуын тоеп, тирләп чыккан аркасы белән таш стенага терәлде. Йотлыгып-йотлыгып, тирән сулыш алды. Ирен читенә ачы бер көлемсерәү таралды. Үзәңне күпме генә, ничек кенә алдарга тырышма, аяусыз чынбарлыктан бирегә, ерак кояш иленә килеп кенә котыла алмыйсың...

Ничек кирәк алай бүлмә ишеген ачып керүгә, шкаф почмагына сөяп куелган чемоданга үрелде. Аның эчке кесәсенә таслап тыгылган дарулар арасыннан кирәклесен эзләп алгач, нәкъ баягыча ачы көлемсерәде. Инде ничә еллар буге ул эчкән даруларны бер күчкә өйсәң, тау булып иде. Тик шушы төймәләр генә алып калыр, дисеңме? Бу ышаныч соңгы араларда сизелерлек какшый башлады әле. Үзе өчен куркудан күптән туктады инде Илһам, Чулпанын очраткан, аңа гашыйк булган көннән туктады. Ө менә жаныннан артык күрәп яраткан кешесе өчен курка. Аны борчуга салудан. Куркытудан. Күңелен яралаудан. Аңа авырлык китерүдән.

Яшисе иде бит әле. Пар канат булып. Бүгенгедәй, бер-берсен күз карашыннан аңлап. Чулпанына охшаган карлыган күзле, тузгак чәчле кыз бала алып кайтып, гаиләләрен тулыландырасы иде. Ул сабийны житәкләп, бакчага, аннан мәктәпкә илтәсе иде. Үзенә «Әти!» дип дәшкәннен ишетәсе иде... Яшисе иде бит, иртә бит әле, бик иртә...

Бераздан, дару кабып, өстәлдә торган шешәдән жылымса су йота-йота балконга чыгып баскач, хәл кәргәндәй булды. Бугазга килеп йөдәткән күңел болгану хисе артка чигенде. Илһам, өстәлдә яткан кәртләрне чалбарының арткы кесәсенә тыгып, чыгарга юнәлде. Баскычтан төшөп житкәч, бассейн янындагы чатыр астында түгәрәк ак өстәл янында зур бокал тотып утырган Тимур Айдаровичны күрәп, аның янына атлады. Тимур да кара күзлеген киеп куйган, бер төймәгә генә элгә торган кыска җиңле саргылт күлмәктән; киң кырлы аксыл эшләпәсен – сомбрероны маңгаена төшергән.

– Нәрсә, Илһам, син дә эшсезлеккә ияләшә алмый йөрисеңме әллә? – диде ул, егетнең йөзенә язылган халәтне үзенчә аңлап, урындык аркасына кырын ята төшөп.

Илһам аның каршындагы урындыкка килеп утырды, кесәсеннән карталарны алып, өстәлгә куйды.

– Эшсез дип... Монда шушыдыр инде. Ашау – байдан, үлем – Ходайдан... – Шулай диде дә, авылда чагында әтисе еш кабатлый торган сүзләрен урынсыз әйтүен абайлап, телен тешләде.

Шул мизгелдә ике ир, сөйләшөп куйгандай, бер-берсенә күзәнә күтәреләп карадылар. Берсе – өзелергә торган гомерләренә ялгау өчен табиб һөнәрен сайлаган, кешеләренә ярату бәрәбәрәнә үз тормышы турында уйларга вакыт җиткәргә алмаган, үз гомеренә агымсу шикелле янәшәсеннән узып баруын тоймаган ир уртасы Тимур Айдарович. Икенчесе – һәр көне гомер дигән татлы сүз өчен көрәшкә эверелгән, эмма ул көрәшнән ни дәрәжәдә авыр икәннен якын кешеләренә сиздерергә теләмәгән яп-яшь егет. Аның әле күкрәп яшәр чагы. Егерме биш яшь тә тулмаган әле үзенә. Аяз күк йөзедәй сафлык бөркелгән зәп-зәңгәр күзләрендә яшәргә ашкыну, ярату, мәхәббәт...

– Кофелары шәп. Тик уймак чаклы чынаяк белән бирәләр. Мин әйтәм, зур бокал белән бирегез, дим. – Гүя әлегә мизгелдә шуннан да әһәмиятләрәк берни юк – Тимур Айдарович кулындагы пыяла бокалга ымлады. – Тагын тугыз көн буе болай кыл кыймылдатмый утырсак, белмим, нишләп кенә бетәрбез.

– Сезнең инде чит илгә, диңгезгә беренче тапкыр гына килү түгелдер.

Илһамның шулай диюенә Тимурның бер-берсенә кушылырдай булып торган туры кара кашлары язылып китте, күгелжем күзләрен каймалаган керфекләренен, кыска гына итеп калдырылган сакал-мыегының һәр төгөнә кадәр якты нурда коенды. Ир кофесын соңгы тамчысына кадәр йотып бетерде дә рәхәт бер кинәнү белән амин тотты. Аннан бу хәрәкәтенә Илһамның шаккаткандай карап куюын күргәч, янә елмайды.

– Ышанасыңмы, диңгезгә, ял итәргә үз гомеремдә беренче тапкыр килүем! Анысы да... Әй, ярар, мөһим түгел. – Ни өчендер йөзеннән күлгә йөгереп узгандай тоелды. – Ө болай чит илләргә йөрөп торабыз. Эш буенча, конференцияләргә, стажировкага... Ял дигәнне яратып бетермим инде мин, ни хәл итәсең. Менә, ошап китсә, ата ялкауга әйләнеп кайтмаммы дип борчылам әле.

– Без беренче тапкыр... һәм... – Илһам шаккаткыч наз һәм моң тулган күзләре белән Чулпан яткан тарафка күз ташлады. Әйтеп бетермәгән сүзләре йөрәк түрәндә йомарланып калды.

Тимур Айдарович аны сүзсез дә аңлады. Карашы житдиләнеп китте. Дәшми генә, өстәлдә яткан капка үрелде, ачып, кәртләрне болгаткандай итте. Кире куйды. Комачаулагандай, эшләпәсен бармак очы белән генә эләктереп, аркасына төшерде.

Илһам торып, Тимур Айдаровичның кулындагы кебек үк зур бокал белән икесенә дә кофе алып килде.

– Үзең турында сөйлә әле миңа, Илһам. – Тимур Айдаровичның күзләрендә һөнәри кызыксынуудан битәр, этиләрчә бер кайгыртучанлык пәйда булды. – Врач икәнәмне беләсең, бәлки, нинди дә булса ярдәмем тияр?

Илһам тиз генә дәшмәде. Су өстендә балык уйнакладымы – шунда ташланган акчарлакны күрөп, текәлеп калды. Кошның елгырлыгына гажәпләнеп, аны карашы белән озаткач кына, Тимурга, борылды.

– Чулпан әйткәндер... – Яшь ирнең күзләреннән наз һәм моң янә берьюлы түгелде. – Сигезенче класста укыганда, медосмотр үткәч, шундый диагноз куйдылар. Лейкемия...

– Димәк, дөвалану курслары да үттең...

– Үтмәгән кая... Ул чагында ук өчәр ай больницада ятып кайта идем. Аннан бер ай өйдә хәл жыйам... Авызда маска – вирус кермәсен, чир эләкмәсен дип, шулай йөреш... Химиотерапиянең ни икәнән сезгә аңлатып торырга кирәкмидер...

– Алай... – Тимур Айдаровичның ирләрчә матур бер кырыслык та, шул ук вакытта мөлаемлык та бөркелеп торган йөзе болытланды. Әйтерсәң лә, бармаклары туңган – алдындагы кайнар кофелы бокалны ике кулы белән уратып тотты.

– Каян килеп чыга икән бу авыру? Хәзер бигрәк күп бит, балаларда да, картларда да...

– Каян килеп чыкканын белсәк, берәү дә авырмас иде дә соң... – Тимур, шулай диде дә, әйтимме, юкмы дип икеләнгән шикелле, карашын өстәл уртасына беркетелгән бака кабырчыкларына текәп, бертын уйга батып торды. – Авыруларның күбесе жанның сәләмәт булмавыннан килеп чыга: дөньяга

негатив караш, кемгәдер ачу, үпкә, нәфрәт саклау, булганын да, булмаганын да уйлап борчылу, организмны стресс хәлендә тоту, үзенңе бертуктамый гаепле хис итеп яшәү... Мин сиңа хәзер медицина телендә лекция укырга жыенмыйм, шуны гына әйтер идем: жанны дөваламый торып, чирнен үзен жинеп булмый.

Илһам сөякчел бармакларын өстәл өстендә биетеп алды. Дәшмәде. Уйларын үзенң күңел сандыгыннан ачып чыгарырга теләмәде, күрәсен. Бирегә, колакны иркәләгән дулкын кагышына, үзенә чакырган диңгез буена меңәр чакрым юл узып килүләре бу кабахәт авыру турында сөйләшеп утырып өчен түгел иде. Онытырга, вакытлыча гына булса да барысын да онытып торырга... Вакытлыча... Әлбәттә, ялга дип ун көнгә генә килүләре, вакытлыча дими, ни дисең... Керфек каккан арада үтеп китә ул ун көн: аягыңдагы бармакка гына эләктермәле башмакны, коену костюмын чемоданга кире тутырып, салкын булса дип, запаска тыккан, эмма кыймылдатып та карамаган жылы свитерыңны чемоданның бары тик башка почмагына күчереп, туган-тумачага истәлеккә алган бүләкләреңне урнаштырып, килгәндәгечә, кондиционер жиле бәреп торган автобус белән аэропортка юл тотасың. Очкыч. Биекле. Жир.

Ял да вакытлыча шул. Адәм баласының жиргә килеп-китүе шикелле. Килеп-китү дә вакытлыча. Елап туасың. Уйнап-көлеп яшәргә маташасың. Көләргә дә, еларга да белми кайтып китәсең. Кемнәрдер торып кала. Тормыш ничек әйләнгән – үз көнә әйләнә бирә.

– Хәзер ничегрәк? – Тимур Айдаровичның сорауы егетне чынбарлыкка тартып төшерде.

– Төрле чак була. Ай саен анализ биреп торган чак та, яхшы дисәләр, өч айга, ярты елга бер... Тик... мин үз киләчәгемне үзем беләм, Тимур абый. Сез дә беләсез бит инде аны. Чулпанны гына... артык борчуга саласым килми, – диде ул, тавышының карлыгып китүен сизеп.

– Ничек? Ул бит барысын да белә түгелме соң? – Тимур егетнең гап-гади итеп, якын итеп «абый» диюенә, аның эчкерсезлегенә сокланып куйды.

– Белә. Миндә шушындый диагноз икәннән аңа тәкъдим ясагач ук әйттем.

– Ә ул батыр йөрәкле кыз! – Тимур Айдарович Илһамның соңгы сүзләренә ышанып житмәгәндәй, баш чайкады. – Күпләр бит тизрәк араны өзү ягын карый. Кырык сәбәп тапкан була...

– Мин дә ул әйбергә эзәр идем. Үзем дә аптырадым: ишеткәч, Чулпан шулкадәр тыныч кабул итте. «Сине болар берсе дә куркытмыймы?» – дип кат-кат сорадым үзеннән. «Никто из нас не застрахован», – дип русчалап кына әйтте дә куйды. – Илһамның сүзләрендә дә, Чулпан ял итеп яткан тарафка күзләрен тутырып карап-карап алуда да сабыр бер мэхәббәт, шуның белән бергә сөйгәнә өчен горурлык хисе чагылды.

Жеп өзәрлек хәл калмагандай арыткан иде. Чулпан иренң күкрәгенә башын куеп, нарасый баладай шунда ук йокыга талды.

Тик Илһамның керфекләренә йокы эленергә ашыкмады. Диңгез ярының уңга карасаң да, сулга карасаң да, жәйрәп яткан ком төсе күз алмасына бергеп калган шикелле. Авылда, кечкенә чакта, апалары белән жиләк жыеп кайткач, шулай була торган иде: кемузардан үлән арасында ауный-ауный жиләк жыялар да кайтып, чиләк-чиләк жиләкне чемләп, урынга тәгәрәүгә, күз алдына шул жиләкләр килеп йөдәтә, ничек кенә тырышсаң да, йоклап китмиңә, бу халәттән котылып булмый. Менә әле дә Илһам үзен шулайрак хис итте. Күз кабагын

төшөрүгә, Урта дингез ярының мантый ярмасына охшап торган аксыл-сары төсө, тоташ бер сарылык булып, жанын тинтерәтте. Сары төснө сабый чактан яратмады. Илһам өчен ялгызлык, кимсенү, сагыш, ятимлек, үзгөнә гаепле итеп тою төсө иде ул.

Тукта, бая Тимур абыйсы ни диде? – «Авырулар жанның сәламәт булмавыннан килеп чыга», диде түгелме? Жан соң... каян килеп сәламәт булсын?

Дөнъяга тууың өчен әлегәчә үзгөнә гаепле хис итеп яшә дә. Шулай икәннән вакыт-вакыт исенә төшөрөп торсыннар да...

Әйтерсен, ике жан кушылудан үзә – өченчә жан яралуда, бу жиһанга аваз салуда, аны дөнъяга китерүгә үк әнисенәң бакыйлыкка күчүенә Илһамның чыннан да гаебе бар... Гариза язып тумалар ласа дөнъяларына, нишли алсын? Ул үзә кемне гаепләсән? Дүрт бала янына бишенчәсен – аны алып кайтырга ниятләгән әтисе белән әнисенме? Бәгыреннән өзәлөп төшкән сабыена күкрәк сөтөн дә авыз иттерә алмыйча үлөп киткән әнисенме? «Мин бу баланың йөзгөнә дә карый алмыйм», – дип, нәни төргәкне үзгөнәң бертуган абыйсы белән жиңгәсәнә илтөп биргән, хатынының үлемгә шушы гөнәһсиз сабыйны гаепле санаган әтисенме?

Юк инде, нишләп гаепләсән аларны Илһам. Әтисенәң абыйсына – «әтгә», жиңгәсәнә «әннә» дип теле ачылганда, тәпи киткәндә, туганнары аңа ятимлек ачысын татытмады. Күршә урамда яшәүчә үз әтисе, жан тартмаса, кан тартуы булгандыр – көн саен килеп йөрдә, шуңа күрә ике әтиле балачакның төсө ул чакта сарыга төрөмгән иде әле. Өч яшә тулыр-тулмаста үз туган нигезгәнә, абый-апалары янына кире алып кайткач та, ике өйне бер итеп йөрүгән үз тәме бар иде. Үсә-үсә ул тәмгә әрәм ачылары өстәлдә шул. «Син безнең әнигә үтердән!» Бертуган абыйсының – әле мәктәп баласы гына булган үсмернең торган саен шулай дип кабатлавын төбә-тамыры белән аңлаганда, Илһам үзә ярты үлөп, ярты терелдә. Бер тапкыр да йөзгән күрергә, татлы күкрәк сөтөн имәргә, жылы кочагында иркәләнәргә өлгөрмәгән Әни дигән кешенә үз йөрөгән биреп терелтер иде, ятимлектә тилмергән бертуганнары янына кайтарып утыртыр иде, юк бит, юк, андый чаралар юк!

Илһамның караваты – алтыпочмаклы зур йортның тәрәзәсә бакчага караган тар гына бүлмәдә. Олы апасы аңа кул машинасында сап-сары төстәгә мендәр тышы, сап-сары жәймәләр, юрган тышы тегеп бирдә. Әй, шул сарылык... Малай жәймәгә иягәнә кадәр тартып китерә дә чытырдатып, күзләрен йома. Гүя бәгырьне бертуктамый кимергән сагыш төсөннән шул рәвешле гөнә котылып була...

Бервакыт көтү көткәндә, абыйсы аны елый-елый тотып жылтерәтте. Бахыр, инеш аша авылга тайган сары сыер үчән гөнә түгел, дөнъя үчән, ятимлек үчән алуы булгандыр ла малайның.

– Сыерны качыргансың! Ник артыннан чапмадың? – Өстәнә клеёнка капланган искерәк кенә күфәйке жылысы көзгә елак көннең салкынлыгынан коткара алмаган иде – абыйсының буразна-буразна яшьләре Илһамның бөтен тәнәгә кайнарлык өстәдә. Ул кайнарлык ике чигәдән башланып, аяк табанына кадәр йөгәрдә, йөрәк тибешән ешайтты.

– Әни булса, хәзер кайнар шәңгә алып килер ие! Әни булса, өч литрлы банкага кайнар чәй ясап, тастымал белән төрөп төшәр ие! Син тумасан, әни исән булыр ие! Әни булса... Әни булса... Әни булса...

Күр әле, әле кайчан гына күкчәчәкләр, тәбәнәк бөтнек, карлыган үскән, әллә

нинди рэхэт төсләрдә балкыган тау бите тәмам шәрәләнәп, сап-сары булып калган икән бит! Нишләп әле генә күрдә соң моны Илһам? Камылы гына утырып калган арьяк басуы да шундый ук шәрә сарылыкта... Күзнә кисә-кисә чылаткан менә бу тозлы яңгыр пәрдәсен ертып, күк йөзәнә күтәреләп карасаң, ул да шушындый шомлы төстә күрәнмәсме?

Малай, абыйсына аз гына да каршылык күрсәтмичә, читкә тайпылмыйча, кадаклангандай басып торды.

Авырттымы аның тәне, әллә жаны гына сызландымы – онытылган инде, онытылган... Онытылган кебек... Каезламасаң, онытылган кебек... Мондый сарылык белән очрашу бер генә тапкыр булды, дисеңмени...

Хәзер дә... Әллә кайдагы испан иленә кил дә аның тоташ сарылыгынан, сап-сары кояшынан жан тынычлыгы эзлә, имеш...

Отельдә вай-фай булу да үзәнә күрә бәхет ул.

Тимур Айдарович больница хәлләрен сорап, Илфат Бариевичка ватсаптан хәбәр юллаган иде. Иркәнрәк вакыт тапканмы, коллегасы су бие итеп, тәфсилләп җавап язып җибәргән. Нейрохирургия бүлегенә дигән яңа аппаратлар, жиһазлар киләсе атнага кайтып житәргә тиеш – Тимур шул хәбәргә сөенеп бетә алмады. Ниһаять! Чит илләрдән кайтырга тиешле бу кыйбатлы жиһазларга күптән өмет баглый ул: инсульт булганнарны дөвалау өчен заманча ысулларның мөмкинлеге дә зур бит! Германиядә стажировка үткәндә, шулкадәр кызыгып кайткан иде, эх, бездә дә шундый база булса...

– Минә энә теге гөл янында төшер әле. – Фойенның түшәмгә тиеп торган керәч баганасы янында, йомшак кәнәфидә селфи ясап утырган Динара иренә айфонның сузды. – Башта билгә кадәр генә төшер, икенчесен – бөтен буйны кертеп.

Ресторанга кичке ашка төшкәндә, идәнгә тиеп торган озын яшыкелт күлмәген кигән иде хатын. Юып, фен белән очларын бодрәләткән аксыл чәчләре шәрә инбашына иркә генә булып таралган; аягындагы без үкчәле түфлиләре, колагында жемелдәгән кечкенә асылташлы алкалары белән ул диңгез буендагы кунакханәгә түгел, фестиваль ачылышына килгән кино йолдызын хәтерләтә иде.

– Боларның берәрсе урлап китмәсен үзеңне, – диде Тимур, ресепшндагы ап-ак күлмәк кигән карачуыр егетләренң Динара ягына карап-карап куюларына игътибар итеп.

– Сина ни, сөенер генә идең. – Динара зифа буена сыланып торган күлмәген төзәтә-төзәтә, стена янындагы агач чүлмәктә кып-кызыл чәчәккә күмеләп утырган гөл янына барып басты да, яшелгә буялган озын тырнагы белән яфракка кагылырга җыенгандай, ясалма бер елмаю балкытып, шул кыяфәттә катып калды.

– Булды. Тегеләй дә, болай да төшердем. – Берничә кадр ясауга, Тимур кулындагы айфонны хатынына сузды.

– До того скучный кеше син, Тимур Айдарович!

Фойенның урамга караган ягында ниндидер ыгы-зыгы ишетелде, ул арада ишек шуышып кына ачылды да, анда чәчәкнең үзеннән генә торган кыска күлмәк кигән сары чәчле хатынны култыклап, яшь кенә кыз пәйда булды. Ресепшндагы егетләргә инглиз телендә тиз-тиз генә нидер әйтеп чыгып киткән арада хатынның әллә елау, әллә ыңгырашу, әллә кемнедер каргау тавышы барысы бер булып, фойены дер селкетте.

– Визит карточкасы дип дөрес эйткәнсең бугай... – Динара, үзләрe белән бергә килгән хатынны танып, иренә эндәште.

Тимур Айдарович та тавышка башын күтәрүгә үк, автобустагы «дебошир»ны абайлаган иде. Килеп урнашканда, аның да чемоданын тартып шушы отелгә атлавын күргәч, Тимур ярымкөлөп, ярымуфтанып: «Безнең визит карточкасы», – дигән иде шул.

Тагын нидер майтарганмы – хатын бер аягына баса алмый иде. Сыңар аягында титаклаган килеш, аны ике егет беләгеннән тотып, диванга утырттылар. Хатын, аягының авыртуына чыдый алмыйча, эрем суы капкандай, йөзен чытты. Тулы гәүдәсенә бик үк ятышып бетмәгән чәчәкле кыска күлмәк аның итләч таза балтырларын көн күзенә, кеше күзенә балкытып тора иде. Ул, бернинди кыенсыну тоймыйча, итәген тагын да жыера төшөп, учын аягына әкрен генә куя-куя:

– Минем страховкам бар! Тикмәгә генә акча түләдеммени? Врач чакыртыгыз! – дип русча тәкрарлап, егетләргә боерык биргән таләпчән тон белән эндәште дә, тозлы-борычлы бер-ике сүз өстәгәч, күлмәгә кебек үк чәчәктән генә торган чүпрәк сумкасыннан телефонын кармалап алды.

Эчкән хатын-кызны гомерендә дә яратмады Тимур Айдарович, бу хатынны аэропортта күрөп алганда ук, жирәнүгә тартым бер хис уяган иде. Шулай да, ярдәмә тиярлек булса, күл селтәп, бүлмәсенә менеп китәсенә ышанмый иде.

– Нәрсә булды? – дип тәки сорамый түзмәде ул, хатынның кемгәдер кат-кат шалтыратырга маташып та сөйләшә алмый тузынуын күргәч.

Динара аңа мыскыллы караш ташлады, тик дәшми түзде.

– Сөз инглизчә беләсезме? Аңлатыгыз әле менә боларга, русча эйткәнне аңламыйлар, п... – Тимурның соравына җавап биргәнче, хатынның авызыннан янә хәшәрәт сүзләр яуды. – Кибеттән юл аркылы чыкканда, ни светофорлары юк, ни зебра ясамаганныр. Километр урап йөрергә тиешмени мин? Турыга чыга идем, машиналары өскә килә, сволочьлар! Юл читендәге бордюрга абынып егылдым. Аягым, аягым... сынгандыр инде... Аңлатыгыз бу туңбашларга, врач чакырсыннар! Страховкам түләнгән! Туроператорга шалтыраттым, алмады әле...

Егетләрнең жавабы сөендерерлек түгел иде. Мондый очрак өчен мадамга страховка каралмаган, түләүле доктор чакыртырга туры киләчәк. Шуны да белеп торсын мадам: читтән килгәннәр өчен ул бик чыгымлы... Тимур аларны итагатыле генә бүлдерде дә, тәржемә итүен дүрт күз белән сабырсызланып көткән, үзалдына уфылдаудан туктамаган хатынга борылды.

– Доктор чакырткан очракта, сезгә бик кыйммәткә төшәчәк, диләр. – Егетләр эйткәнне кыскача гына аңлатты да хатынның янә үз телендә сүгенергә тотынганын ишеткәч, шактый кискен итеп: – Мин монда сезнең пычрак телегезне тыңлап торырга җыенмыйм. Ярдәм кирәксә, кешечә сорарсыз. Мин врач, тик травматолог түгел. Сынмаган сезнең аяк, борчылмагыз. – Тимур, болай дигәндә, аның ягына күз дә салмады. Ватсаптан хат укый иде. – Катырак бәрелгән. Тайган булуы да бар.

Бәрәннекедәй вак бөдрә чәчле хатынның шома таза битендә кысылыбрак күрүгән күзләрә зураеп киткәндәй булды.

– Врач некудышный! Нәрсә беләсез соң сез? Аякны тотып та карамаган килеш! Әгәр мин сезнең түләүле клиникагызга килгән булсам, конфет белән сыйлый-сыйлый, алдымда йөгереп йөрер идегез, ә... – Хатынның йөзөндә зәһәр бер елмаю барлыкка килде, ул авырткан аягы турында бөтенләй онытып

жибәрде. – Беләм мин сезнең ишеләрне... Монда медицина кыйммәт, имеш. Әллә бездә очсызмы? Түләүсез поликлиникада кем кемгә кирәк? Шул, сезнең кебек ишек аша диагноз куеп чыгарсалар инде.

Үзалдына орыша-орыша сөйләнгәч, җавапсыз тынлыкка аптырап, башын күтәреп караса – әле генә икесе ике кәнәфидә утырган ир белән хатыннан җилләр искән иде.

– Врач дигән була үзен! Врач булсаң, кешене шундый хәлдә ташлап качарга тиешме син, ә? – Хатын инде чарасызлыктан үз-үзе белән сөйләшүен дәвам итә иде... Кулына кечкенә аптекасын тотып, кабат фойега төшөп җиткән Тимур Айдаровичны күргәч кенә, хатынның тавышы кинәт тынды. Ул күрер күзгә үк юашиланып калды.

– Сынмаган, дидем бит. – Тимур аның авырткан аягының күтәргән урынына бармагы белән кагылып-кагылып карады да хатынга ипләп кенә идәнгә басарга кушты.

– Мин басалмыйм! Авыртуы йөрәгемә төшә! Сынган ул! – Шулай дип үз киресенә катса да, хатын әкрән генә күтәрелергә итә башлады.

– Сынса, болай басып торалмас идегез... – Тимур бернинди рентген нәтижеләре булмаган килеш болай тәвәккәллек күрсәтүенә борчылса да, аякның сынмаганлыгын тәгаен белә иде. Ялкынсынуга каршы мазь сөртеп бәйләп куйса, бер-ике көннән нәкъ элеккечә дөбердәп йөриячәк буапан...

– Сөз чыннан да врач булдыгызмыни соң? – Бераздан, сул аягын тез өстенә кадәр эластик бинт белән бәйләп куйган хатын, йолкып нечкәртелгән, соры буяу белән яңадан ясалган кашын дугаландырып, җиңел сулап куйды. Өч көн үткәч, исәнме, кодагый, дигәндәй, танышырга дип үзенең кабартма кебек күпереп торган кулын сузды. – Мария Петровна. Ярый әле монда булдыгыз. Рәхмәт! Ничек тә бәхилләрмен!

– Юкны сөйләмәгез! Терелегез! – Тимур Айдаровичның тизрәк бу тирәдән китеп югаласы килә иде, стенага беркетелгән төсле картиналар, җиләк-җимештән ясалган паннолар, күзгә чагылдырган зиннәтле люстралар, пыяласы астыннан аквариумга охшап, тагын бер катлам күренеп торган тәбәнәк өстәлләр янында тутырган тавыктай бу хатынның зәһәр борыч кебек ачылыгы, күңелне болгатырлык төчелеге – бөтен каршылыклар бер булып, аны еракка этәрә иде. Каядыр башка җиргә, гадилек, самимилек, ихласлык яшәгән дөньяга элгәсә килә...

Дулкыннар гашыйклар телендә сөйләшә.

Тик... Динара да, Тимур да ул телне күптән оныткан.

Салмак кына ярга килеп бәрелгән йөгәрек дулкын, аларны юатырга теләгәндәй, нидер пышылдый да, уфтанып, кире чигенә. Җанны дөваларга тиешле диңгезнең тозлы суы, киресенчә, яра өстенә яра булып ягыла.

Алар уртак фатирларын сатарга уйлап, белдерү бирделәр. Менә хәзер шул хакта сөйләшүләре. Кем ышаныр? Аерылышырга гариза биргән, фатирны сатып, икесенә ике оя булдырырга җыенган ир белән хатынның кичке диңгез ярында янәшә утыруына кем ышансын?

– Сөз кинодагы кебек! – Илһам белән Чулпан җитәкләшеп, алар янына килеп басты. – Күз тимәсен!

Динара борылып, Илһамга җилкә аша гына сәер елмайды.

– Һавасы шәп! – диде Тимур, егетнең сүзен ишетмәгәндәй. – Сезнең хәлләр ничек?

– Шәп! Баш ял итә монда! Түлке... аяк кына чыдасын. – Илһам да аның янына килеп утырды, Чулпанны үзенә алдына сыендырды.

– Без бит Таррагонага барып кайттык, урамга чыккан жирдән, – дип елмайды Чулпан, иренә алдынан комга күчеп утырып. – Якин икән ул, жәяү дә атларга була.

– Безгә дә әйтәсегез калган, бергәләп барыр идек, – диде Тимур, берәз үкенгән тавыш белән. – Без картларны шулай арттан этүче булса гына...

Динараның:

– Тимур Айдарович, син үз исеменән генә сөйлә! – дип сүзгә кушылуы уйнап булдымы, әллә чынлап әйттеме, тавышыннан аңлашылмады.

– Чәршәмбе көнне Порт-Авентура паркына жыенабыз, теләсегез, ияртербез! – Чулпан аның тонына игътибар итеп тормады. Чыннан да, бергәләп барсалар, компания белән күңелләргә булыр иде...

– Барырбыз, – диде Тимур Айдарович, жиңел генә ризалашып. Аяк очында яткан яссы тәймә кебек ташны, шукланып, диңгез өстенә ыргытты. – Бәләкәй чакта шулай уйный идеңме, Илһам? Кем ераккарак ыргыта дип...

– Канишны! Авыл баласы бит мин, Тимур абый!.. – Илһам да, кызыгып, ком арасынан таш эзләргә кереште. – Тугызны бетергәч кенә чыгып киттем шәһәргә, техникумга керәм дип...

– Чулпанны да шунда эләктергәнсеңдер алайса... – Тимурның уе теленнән тәгәрәде дә төште.

– Ю-ук, Тимур абый, – дип челтерәп көлеп куйды Чулпан, иренә учына вак ташлар сона-сона. – Без аның белән гүпчим талашып таныштык, эштә!

– Талашмадык инде, арттырма, матурым. Юри генә башыңны әйләндердем бит... – Илһамның йөзгә таралган жылы елмаюны башкалар күрмәде.

Танышуларына да, өйләнешеп куюларына да, барысын бергә кушып санасаң, тулыр-тулмас ярты ел икән...

Кулында укыгучы дипломы булса да, нишләптер мәктәпкә күнелә тартмады шул Чулпанның. Бухгалтерлар өчен курсларда укып алгач, тотты да сәүдә үзәгендәгә азык-төлек бүлегенә кассир булып урнашты. Беренче көне эш урыны, андагы кызлар белән танышып үтте. Икенче көнне сигез тулганчы ук атлый-йөгәрә эшкә дип килсә, ишек төбәндәгә егет, зәп-зәңгәр күзләрен ялтыратып: «Әле сигез тулмаган, кибет ачылмаган, берәүне дә кертмим!» – дип тик тора... Кызның горурлыгы үзе белән иде: «Мин ипи алырга килмәдем, мин монда эшлим!» – дип әрепләшә-әрепләшә барыбер эчкә үтте. Икенче көнне дә, пәлтәсенә кунган карны кага-кага, соңга кала күрмим дип, ишек төбөнә килсә, кичәгә зәңгәр күз, тутый кошмыни, шул ук сүзләргә кабатлавын белә: «Әле сигез тулмаган, кибет ачылмаган, берәүне дә кертмим!» Кертмәссен менә!.. Икенче көнне шулай телләшә-телләшә эш урынына үткән кыз өченче көнне дә шушы ук хәл кабатланыр дип башына да китермәгән иде. Жән ачуы чыкты, салкын су тамган кайнар май шикелле, гомер булмаганны, чыжлап китте: «Мондагы хезмәткәрләрне дә танымагач, нәрсә дип охраннык булып басып торасың?» – дип, Илһамны тетеп ташлады. Егеткә нәрсә, башын жүләргә салып, «кертмим» дип елмаеп торуын белә...

Шулай таныштылар да, дүрт ай үтүгә, өйләнешеп тә куйдылар. Берсе – егетнең кыңгырау күзләренә, икенчесе – кызның озын толымнарына кереп адаштымы, анысын сизми дә калдылар. Мәхәббәт белән тулган йөрәк аңлату таләп итми иде. Шулай да бер күрүдә дөрләп кабынган хисләр түгел иде бу, сабырлык белән өрәтелгән, жылылык белән тулган, бер-берсенә кирәк һәм

терэк икәнән аңлаган, чит-ятлар янында, карашлары очраша калса, бер-берсе белән керфек кагып та аңлаша алган мэхэббэт иде.

Боларның барысы хакында да әйтеп тормады Чулпан, бары йөрәк тулы назын, яратуын белдереп, иренен жылкәсенә башын салды.

– Матурым дип кенә дәшәрлек булгач, мэхэббәтегез дә матур инде, Илһам, үзең әйтмешли, күз генә тимәсен, – диде Тимур, карашын диңгезнең төнгә күк белән тоташкан сызыгына төбәп.

– Чулпан миңа «жанашым», ди, кәефе шәп булганда. Ачуы килсә, Насыйров дип кенә жиппәрә. – Илһам учына ком йомарлады да хатынының аякларына бизәк төшерә башлады.

– Син каласыңмы? Мин бүлмәгә киттем. Яшьләр, тыныч йокы сезгә! – Динараның, кузгалып, өстен кага-кага ком өстеннән яланаяк атлавын өчесе дә сүзсез генә озатып калдылар. Баягыча уңайсыз тынлык урнашты.

– Тимур абый... Без комачауладык, ахры... – Илһамның тавышы гаепле яңгырады.

Тимур отель ягына тагын бер тапкыр борылып карады. Динараның, башмагын кулына тоткан килеш, бассейн янындагы өстәл буена килеп утыруын, телефонын кабызуын күрәп, үзалдына елмайгандай итте. Аһ, Динара! Кешеләр сиңа һәрчак комачаулый шул...

– Юк, бер дә исегез китмәсен. Без... аерылышырга йөрибез. Беребезгә дә жиңел түгел. – Тимур әле рәтләп танышырга да өлгөрмәгән бу яшь пардан үз тормышын яшереп торуны кирәксенмәде. Юкса, чит-ятларга түгел, үз туганнарына да шәхси тормышы турында артык бер генә сүз дә әйткәне юк иде. Илһам белән Чулпан янында үз жанының ни сәбәпледер тугарырга торуын аңлап бетерә алмый әле... Алардагы табигыйлек, эчкерсезлекне тоеп, үзе дә сизмәстән, бер-бер ышык эзләве түгелме соң?..

– Ничек... аерылышырга? – Чулпан аягындагы яфрак булып ясалган ком-бизәкне кагып, тезләрен кочаклап утырды, туңып киткәндәй, Илһамга сыенды.

Илһам да аптырашта калган иде.

– Ничек инде... Алай да буламыни? – диде ул, шундый нияттә булган ир белән хатынның бергәләп ял итәргә килүен башына сыйдыра алмыйча.

– Тормышта барысы да була икән, Илһам. Монда мин очраклы гына... Динара иптәш кызы белән барасы иде, путёвканы яз башында ук алганнар иде. Тегесе бара алмый булып чыкты. Иптәш кирәк дигәч, ризалаштым. Ә үзез без теге атнада аерылышырга гариза биреп кайттык... Белмим, кайсыбыз нәрсәгә өметләнгәндер...

– Нигә врач буласы иттегез сез, Тимур абый? Бигрәк авыр һөнәр бит! Миннән мәңге врач чыкмас иде! – диде Чулпан, сүзне башка темага борырга теләп. Ул да Илһам шикелле үк «аерылышу» дигән сүзне коточкыч бер трагедия, бәхетсезлек дип кенә кабул итә иде – бу хакта ничек шулай тыныч кына, ипле генә сөйләп була икән?..

– Һөнәрен яратсаң, синнән дә чыга, Чулпан, – дип әкрән генә көлеп куйды Тимур.

Каралып күренгән диңгез өстендә, ярдан ераграк, угларын балкытып, музыка шаулатып, кораб йөзеп үтте. Аның эзеннән купкан дулкыннар, сыену эзләгәндәй, яр читенә йөгәреште.

– Спортчы булырмын дип хыялланган идем мин. Шәһәр мәктәбдә укуында, баскетбол командасының капитаны идем! Чаңгы ярышларын да калдырган булмады. Жиденчедә укуында, салкын тигереп, больницага

элэктөм. Менэ шунда врач профессиясенэ гашыйк булып кайттым өйгэ. Могжиза иялэре кебек тоелды инде алар. Бөкрэеп, хэлсезлэнep беткэн авырулар килэ – врачлар аларны аякка бастырып, терелтеп кайтарып жибэрэ. Эх, мин эйтәм, шулай кешелэргэ булыша алсам иде, дим... Шуннан шул. Институтны бетергэч, «Ашыгыч ярдэм»дэ эшлэдем башта, менэ ул мэктеп дисең дә мэктеп... Кешелэргэ ярдэм итэ алуны мин берни белэн дә чагыштыра алмыйм...

Тимур Айдаровичның суга карап, салмак тавыш белэн сөйлэвен баягы корабның сузып-сузып кычкыртуы, һавага күтэрелгән фейерверк утлары бүлдe.

Көн һәм төнне кушып, ял һәм мажара белэн мавыккан халыкта башка гамь иде. Күзнe алдаган бизәкләр, ялтыравык утлар, каннарны кайната торган испан шэраблары, дэртле биолэр акылыны жуйдырта, тилертэ, үзеңнең бу корабта вакытлыча гына, кунак кына икәнeңне тэмам оныттыра, күзеңне томалый иде.

Чамасыз кыздырган кояшның йөзe кисәк сүрэнлэндe. Биек пальмаларның иртэнгe якта ялкау гына кагынып утырган жилпэзeсe тора-бара селтэнгәннән-селтэнэ башлады, дингездэ дә дулкыннар усалланып кубарылырга тотынды. Башта, кечкенэ таучыклар булып күтэрелеп килгэндэ, су эчендэгe халыкка кызык кына иде: дулкын астында калып, качышлы уйнау үзe бер рэхэтлек бирэ иде. Тора-бара бу таучыклар калын диварга әйлэнep, дэһшэтлe төс белэн ябырыла башлады, бала-чага чыр-чулап, ярга чыгып йөгeрдe, әлe генэ батыраep, дингез кочагыннан чыгарга ашыкмыйча, матрас өстендэ чалкан йөзгән ирлэр, хатыннар да барысы бер булып ярга ашыктылар. Күк йөзeннән ишелep кенэ төшкэндэй, яңгыр коя башлады, чалт та чолт яшен яктысы уйнарга керештe, котны алырлык яман тавыш белэн күк күкрэргэ тотынды. Яр буенда мэхшэр купты: әлe генэ тирэ-якны кызык итep күзэткән халык кайсы кая чабыша башлады, берэүлэр бүлмэсенэ йөгeрдe, кемнэрдер тренажер залына керep өлгeрдe, тышкы кафега халык тулды.

Динара бая гына, сувенирлар алам дип, якындагы базарга чыгып киткән иде. Тимур давыл башланганчы ук, үзe яратканча, зур бокал белэн кофе алып, жэйгe кафеда утырып калды.

Үзe янындагы буш урындыкка нэзек биллe фужер тотып якынлашкан Мария Петровнаны күргэч, Тимур чарасыздан елмаерга мәжбүр булды. Аягын бинт белэн бәйлэп куйгач, күзгэ чалынмаган кебек иде, шайтан таягын кырау суга, дисеңмe...

– Тимур Айдарович! Мин сезнең алда в долгу бит! – Хатынның кәефе ярыйсы гына күтэрeнкe иде. – Карагыз, мин как свежий огурчик! Благодаря вам! Кирәк дисэгез, биеп күрсэтэ алам! – Хатынның кысынкы күзлэре аңа туры карарга тырышты.

– Биергэ кирәкми. Төзэлэ икән – бик яхшы. – Тимурның сүз куертырга исәбе юк иде. Тик бәйләнчек чебенне ишектән кусаң, тэрэздән керэ.

Хатын урындыкны тартып, иркенлэп урнашты, фужер читендэ кызыл иннек эзе калдырып, шэраб тэмлэдe, лэззэтлэнep күзeн йомды.

– Яңгыры да кирәк нэрсэ! – Мария Петровна сөйлэшeргэ сусаганмы, берьялгызы килгэч, аралашыр кеше тапмаганмы – урамда чиләклэп койган яңгырга ымлап, шулай диде дә баштанаяк Тимурны барлап чыкты. – Ә сез врачка охшамаган!

– Рэхмэт.

Тимур тагын ничарадан бичара төстэ елмайды. Артык аптырамады да.

– Врачлар жестокий була. – Хатын янә вино уртлады. – Безнең кебек пенсионерлар кирәкми аларга. Акча кирәк, акча!

– Бөтен кешене алай бер калыпка салмагыз. – Тимур тыныч булырга тырышты. Кофе йотты. Мондыйлар белән сүз көрәштерүнең мәгънәсезлеген белә иде.

– Нигә салмаска? Бөтен врач түләүле клиникага күчеп бетте. Һәм берсе дә сине дәваларга дип түг-гел! Үзенә акча эшләргә дип. – Хатын ямьсез итеп хихылдады. – Чирлим дип килгән кеше терелә күрмәсен дип, дер калтырап яшиләрдер... Барысы да терелеп бетсә, каян акча тапсыннар... Газетлар гел язып тора кайсы врач нишлэгәнне, беләбез! Кайсына барсаң да, башта кесәсенә салырга кирәк, шунсыз синең ягыңа борылып та карамыйлар.

Тимурның йөзе караңгыланып китте. Яңак сөякләре биешеп куйды. Үз гомерендә бер генә авырудан да акча алмаган, бу хакта уйлауны да коточкыч жинаяткә санаган табиб өчен мондый гаепләү сүзләрен тыңлап тору жирәнгеч иде.

– Ә сезнең берәр журналистан сораганыгыз юкмы: ни өчен аларның күбесе менә шундый меңгә бер очрак турында гына тәмләп, жентекләп, купайтып язарга ярата икән? Көн саен больницаларда күпме операцияләр ясала, күпме кешенең гомере коткарыла – шулар хакында нишләп башкаларга житкермиләр?... Акча дисез сез... Тормышның тоткасы акча гына түгел бит...

Тимурның күз алдыннан берәм-берәм коллегалары сызылып үтте: йөрәк белән бик иртә китеп барган Айрат Ильясовичны кара... Күпме кешене үлемнән коткарып калган хирургның үз йөрәге тетеләп беткән иде... Кайчандыр, Мәскәүнең И.Н.Бурденко исемендәге нейрохирургия институтына белем күтәргә баргач, бер профессор, Әбүгалисина сүзләрен мисалга китереп: «Табиб – лачын күзенә, кызлар кулына, елан зирәклегенә һәм арыслан йөрәгенә ия булырга тиеш», – дигән иде, ул сүзләрен Тимур Айдарович үзенә блокнотына да язып куйды. Кайчагында арыслан йөрәкләр дә түзми, чөнки операция өстәлендә яткан авыруның язмышы өчен ут йотулар үзенекен итә... Гомер буге перинаталь үзәктә акушер-гинеколог булып эшләгән Римма Марсовнаның, бөкрәеп торган бармакларын күрсәтеп: «Дөнъяга яна кеше тудыра-тудыра бирчәйде менә бу куллар, ямьсез дип карамагыз», – дип, уенын-чынын кушып әйткәннән дә хәтерли. Үзенә температурасы кырыкка житкән килеш, дару эчә-эчә, вертолёт белән республиканың иң ерак районына консилиумга киткән кардиолог Нияз Галимовичны да онытканы юк...

– Акча булмый, ни булсын? – Хатын тагын хихылдады. – Мужик акчаны көрәп торса, мин дә царица кебек яшәр идем. Хан сарайлары салып, вино күлендә йөзеп...

– Нигә сезгә хан сарае? Беркөнне артыгыздан һәйкәл булып торып калсын өченме? – Артык тыңлап торырга Тимурның сабырлыгы житмәде, ул, эчеп бетермәгән кофесын калдырып, урамга – яшен камчысы уйнаган яктылыкка чыгып китте.

Бөтен аршыны акча булганнарның томаланган күзен ачу өчен табиб булу гына житми шул.

Дөнъяны агач белән чагыштыралар. Ә кеше – аның күлэгәсенә ял итәргә тукталган бер мөсафир. Жилкәңә аскан капчыгыңда ризыгың юлыңа житәрлек кенә булсын, артыгы нигә? Барып житкәч, ул капчыкның кирәге калмаячак лабаса. Үз янында, бер тотам калмый, дөнъялыкта кылган гамәлләрең генә булачак.

Моңа төшенгәнче, Тимурның үзенә дә байтак еллар кирәк булды. Ә бу хатын кебекләр өчен гасырларның да житмәве бар...

...Гомернең бер кишәргә булып, керфек каккан арада үтөп киткән ун көн яшьләргә диңгездән битәр, Тимур абыйларына бәйләде дә куйды. Әллә кайчангы танышлары, алай гына түгел, дуслары, туганнары кебек, бер таяныч күрделәрме... Әйтерсез, бер шәһәрдә яшәп тә моңа тиклем сукмаклары кисешмәгән кешеләрне юллар әллә кайдагы Испаниягә юри алып килгән; самолётта Илһамның хәле начараеп китү дә, Тимурның шунда янәшәдә булуы да, путёвканың бер отелыгә алынуы да очраклы гына килеп чыкмаган...

Аллаһы Тәгаләнең үз кануннары. Нигә, ни өчен, ни сәбәпле – адәм баласына боларны аңлау кодрәте бирелмәгән.

Үз гомерендә ун көн бусе тоташ ял итүнең ни икәннән белмәгән, белергә дә теләмәгән Тимур кояш иленә үрелеп буй житмәс йолдыз эзләп килгән икән лә. Мәхәббәт эзләп. Бу мәхәббәт аңа моңа тиклем таныш булган ярату хисенә – кешеләрне, тормышны, хезмәтне ярату хисенә бөтенләй охшамаган. Үзе татлы, үзе газаплы, үзе яра, үзе дәва булган бу мәхәббәт карлыган күзләр төсендә икән. Гади генә нәрсәдән дә матурлык күрәп гажәпләнә, соклана, челтерәп көлә белгән күзләр төсендә икән. Яшьлек төсендә икән. Бу ачыш турында Тимурның үзеннән кала беркем дә белми иде. Аның мәхәббәте – кешегә үз гомерендә бер генә тапкыр бирелә торган өрфия хисләр – нишләптер ир-егетне соңга калып эзләп тапкан иде. Аннан рәхсәт сорап тормыйча гына. Кыска гына вакыт эчендә. Көтмәгәндә. Гадилектә, табигыйлектә, ихласлыкта сусаган булганмы жан – сәбәбе билгесез иде. Диңгез суы янына киткән ир-егет тоташ утка, ялкынга, сагышка уралып кайтуын сизми дә калды.

Динараның – ничәмә-ничә еллар янәшәсендә булган хатынының Мәскәүгә күченүенә, фатирга кайтып кергәндә, төннәрен караңгы бушлык каршы алуға күнегер өчен вакыт кирәк иде. Моңарчы ничек кенә булмасын – икесе ике дөньяда гомер кичергәндәй яшәсәләр дә, алар гаилә, пар канат дигән түбә астында иделәр; түбә кыгына кунган ялгыз кош шикелле каңгырап калуы бик үк жиңелләрдән түгел икән. Моңа да күнегергә кирәк иде. Ярый эле тынгысыздан тынгысыз хезмәт бар: менә ул бар яраларны төзәтердәй, оныттырырдай дәва. Һәм... кайдадыр еракта үзенә барлыгын искәртеп торган, эчкерсез карашын күзалдына китерүдән дә жанга жылылык өстәлгән гап-гади жир кызы. Ясалмалыктан, төчеләктән, купшылыктан азат жәй истәлегә – кыр чәчәге булып, сары көзләргә дә, карга зарыккан кышларны да бизәгән самими бер матурлык иде ул...

Дөнъяның шомырт чәчәге исенә тулышкан мәле. Урамга чыксаң, исеннән дә, төсеннән дә башың әйләнерлек: йорт ишегалларында, урам читләрендә аклыкның үзе булып балкып утырган шомырт чәчәкләре күз явын урлый. Жирдәге матурлыкка сокланудан күңел тула, бу матурлыкны сак кына күкрәккә сыендырып, назыйсы, иркәлисе, озақкарак, озақкарак саклайсы килә.

Чулпанның күз карашы ак чәчәкләргә сөеп-яратып үттә. Шул мәлдә үк жанының әллә кай почмагында сизелер-сизелмәс шом да баш калкытты: Илһамнан хәбәр юк эле. Анализларын белешергә дип, больницага киткән иде, телефонын һаман аерып куйган килеш.

Яшь хатынның сумкасында аптекадан алган тест таякчылары ята. Берәү генә дә түгел, өчәү! Тизрәк тикшереп карыйсы иде бит! Үзәндәге үзгәрешне

сизсә дә, тәгаен берни белмәгәч, ышанырга да курка әле. Өйләнешкәннәренә бер ел була – бала, бала дип ничаклы хыяллансалар да, әлегә кадәр насыйп итмәгән иде. Күпме ымсынды, күпме нәүмизләнде Чулпан, хәзер инде үз-үзен алдаудан курка да кебек...

Куртка кесәсендәге телефоны жырларга тотынды.

– Бераздан кайтып житәм, матурым, сиңа нәрсә алыым? – Илһамның тыныч, тигез тавышы шунда ук яшь хатынның үзенә дә тынычлык өстәде.

– Мин урамда. Алайса, сине көтәм, кибеткә икәү керербез. Ничек анда, анализларны әйттеләрме? Бар да яхшымы?

– Бераз ятып аласы була әле. Лейкоцитлар күбрәк, диләр... Тромбоцитлар да...

Иренәң тавышында борчылу сизелмәсә дә, Чулпан аяк астында жирнең чайкалып китүен тойды. Шомлануын сиздерергә теләмәде:

– Ярар, ятарсың да чыгарсың, файдасы гына булсын, – дию белән чикләнде.

Йортлары янындагы тукталышка таба ничек атлаганын абайламады Чулпан.

Иңбашына аскан сумкасының бавы сүтелгәнән дә, ул сумканың озын кунычлы, тигез табанлы итегенә кыстырылган кара джинсы чалбарына бәрәп-бәрәп баруын да сизмәде. Аптека белән тукталыш арасы – кул сузымы. Кызу атласа да, адымнарын әкрәнәйтсә дә, Илһамны утырткан автобус аның ирен үзе белән алып китмәячәк. Шушында башка автобусларны узарга тырышып килеп туктаячак. Шапылдатып ишекләрен ачачак. Үзе өчен исемнәре дә, жисемнәре дә әһәмиятле булмаган адәм балаларын һәрберсен үз тукталышында төшереп калдырарак та ары табан китеп барачак...

– Бигрәк озак син. – Чулпан иренә бернинди артык сорау бирмәскә тырышты. Илһамның йөзәндә гадәти тынычлык, хафага төшкәнә сизелми, шулай булгач, нигә дип ачык ярага тагын учлап-учлап тоз сибәргә... – Мине кыйный аласың. Ашарга пешермәдем. Урамга чыгасым килде.

– Тәәк... – Хатынының бит очыннан үбеп, аны култыклап алган Илһам, кисәк туңып киткәндәй, куртка изүендәге иң өске төймәне эләктердә дә иягенә кадәр үк тартып куйды, капюшонын башына каплады. – Кыйнап кына барыбер тамак туймас бит... Кафега керәбезме? – Үзенә бер тәгам ризык кабарга теләге юк иде, монысын әйтеп тормады. Врач тоттырып чыгарган кәгазьләр түш кесәсендә йөрәген пешерә, киләсе атнада тагын больница палатасына бергәргә кирәклеген, моның мәжбүрилеген, кан тамырлары буйлап агачак агуның бу юлы да бөтен күзәнәкне, бөтен тәнне ватып-жимереп, сабырлыкны сынаячагын күзаллау яз кояшының көләч матурлыгын да, шомырт чәчәкләренәң башкаларны исерткән илаһи төсен дә, рәттән тезелеп киткән кафелардан, пекарнялардан, суши-барлардан борынны кытыклап агылган тәмле ризык исен дә – барысын-барысын читкә этәрә. Тик бу хакта Чулпанга әйтеп, аның кәефен кырасы килми иде. Аның хакына, яраткан кешесе хакына әлегә кулыннан килгән бөтен рольне дә уйнарга әзер Илһам...

Фатирларына кайтып кергәнчә дә, чәйнекне газ плитәсә өстенә утыртканчы да, киbettән алып чыккан ризыкларны кайсын-кая урнаштырганчы да Чулпан иреннән врач әйткәннәр хакында сорашмады. Ятарга дигәннәр икән, рецидив башланганмы? Әгәр шулай икән, димәк, барысы да кабат баш калкыткан, яңарган дигән сүзмә?..

Борчулы уйлар аның һәр хәрәкәтенә иярде: ванна бүлмәсендә Илһамның шаулатып су агызганын ишетте, яңа сөлге биримме дип, ишәккә орынырга күтәрелгән кулы кире төште – иртән генә йомшак зәңгәр сөлгене кертеп куйды

ласа. Джинсы чалбарын, кара водолазкасын тэнэннэн шудыртып салды да, шкафтан кыска халатын алып, күкрэгөнө йомарлады, үзлөре яратканча, икүүлөп ваннага чумарга жыенган жиреннэн, халатын өстенө киеп куйды. Пилмэн утыртам дигэн иде... Кэстрүлгэ су салдымы соң?.. Кухня бүлмәсенә чыкты да, инде ник чыкканын онытып, балкон тэрэзәсенә текәлдә: сары түшлө нәни бер кошчык, тэрэзә буена кунаклаган да – өскө каттан коелган валчыкларга тап булганмы – томшыгы белән нидер чукий. Житез-житез хэрәкәт белән чукуган жиреннән башын күтэрә дө кемгә рәхмәт әйтергә икән дигән сыман ялт та йолт тирә-ягына карап ала. Тагын чукуын дөвам итә. «Ярма сибәргә кирәк». Шкафның аскы тартмасында, ыртлаш бушаган пакетта тары ярмасы булырга тиеш... Сары ярма. Чеби ярмасы. Нишләптер шуның төсен яратмый Илһамы. Боткасын ярата. Уртасына эретелгән ак май салып, кашыгын шунда мана-мана ашарга ярата. Күрсә, бу кошчыкны да өнәп бетермәс иде микән? Сарыкай бит, Илһам яратмаган сары төстә...

Абау, нинди бер-берсенә бәйләнмәгән мәгънәсез уйлар йомгагы бимазалый бу баш миен?.. Пилмэн утыртам дигән иде... Кэстрүлгэ су салдымы соң?.. Врач тагын ни диде икән – кара инде, ире бер сүз дә әйтмәде. Чулпан да сорамады. Куркудан түгел. Курыкмый ул! Курыкса да, иренә бер тамчы да сиздермәчәк, түзәчәк! Тешен – урты канаганчы, йөрөгән – шартлап ярылганчы кысып түзәчәк. Менә бу карлыган күзләрендә жемелдәгән елмаю битлегә астында жанының бар сызлавын, ире өчен өзгәләнүен, үзенең куркуын, хәвефләнүен артистларча яшереп уйнарлык көчө бар Чулпанның. Булсын, битлек булсын. Бу дөньяда кем генә битлексез яши?..

Суыткычтан, шкафтан тегесен-монысын алып тезә торгач, өстәл тулып ук китте. Ире яраткан тоткасыз зур бокалга чәйне сөт белән, куе итеп, ә үзенә дигәнәң лимон телеме салып ясады Чулпан, бая гына кибеттән алган чипсыны тәлинкәгә бушатып уртага куйды, «Сникерс»ны кәгазеннән арындырып, шоколадны чәйгә тотынганы ук тәмләргә кереште.

Морякларныкы шикелле буй-буй футболкасын киеп чыккан ире аның каршысына килеп утырды да, үз чәенә орынмыйча, беренче кат күргәндәй, Чулпанга карап аптырап калды. Аны-моны уйламыйча, уң кулына шоколад, сул кулына тозлы кыяр тотып ашап утырган Чулпан аның карашын тоеп башын күтәрде.

– Ник шулай карыйсың миңа?

– Нишләвәң бу синен? – Сорауга сорау белән җавап кайтарды Илһам. Ул хатынының «Сникерс» яратканын, тартмасы белән алып ашап бетерергә мөмкин икән белә, әмма татлы шоколадны менә болай, әле тозлы кыяр, әле чипсы белән тәмләп утыруын гына башына сыйдыра алмый иде. Шуңа шаккатуын яшерә алмады.

Чулпанның кыяр тоткан сул кулы әкрән генә өстәлгә төште. Ул үзе дә тәмам аптыраган төстә, алдындагы чипсылы тәлинкәгә, гомер булмаганны, матур савытка бушатып та тормыйча, банкасы белән өстәлгә утыртылган тозлы корнишон банкасына, әле генә күргәндәй, күзләрен түгәрәкләндереп карап торды. Бая гына аптекадан алган таякчылары ялт кына исенә төште. Аны-моны әйтми генә, корт чаккандай өстәл яныннан сикереп торды.

Селкенергә дә кыймагандай сулышсыз калган Илһам берәздән аның янына торып чыкканда, Чулпан идәндә, коридор стөнасына аркасы белән терәлгән дә, тезләрен кочаклап утырган, үзе мөлдәрәмә күзләрен кемнәндер яшерергә теләгән шикелле тузгыган чәчә белән йөзән каплаган. Иренәң үз янына

чүгәләвен тоеп, ул йөзен ачмый гына, кулындагы кызыл сызыклы тар кәгазьне Илһамга сузды.

Ышанырга теләп тә – ышанудан, сөөнергә теләп тә сөөнүдән курыккан бу икәү, бербөтен тән һәм жан булып, бер-берсенен кочагына сыендылар. Сүз катмадылар. Дәшсәләр, бу шатлык күз яшьләре булып, әрнү булып, билгесезлек булып, сагыш булып, шом булып түгеләсе иде...

Төштән соңга билгеләнгән планлы операцияне күчерергә туры килде.

Нейрохирургия бүлегендә мондый очраклар булып тора: кемдер юл һәлакәтенә элгә, кемдер көнкүрештә травма ала, кемдер эштә фажигага юлыга. Менә бүген дә йорт түбәсеннән егылып төшкән олы гына яштыгә эшчене төзелеш барган урыннан «Ашыгыч ярдәм» машинасы белән авыр хәлдә алып килделәр.

– Могҗиза бу, ничек исән калганына шаккатырсың! – Илфат Бариевич, Тимур Айдарович сузган томография нәтижәләрен үзе дә кабат-кабат жентекләп карады да, баш чайкады.

Операциягә тиз генә тотына алмадылар. Анестезиолог биргән гомумнаркоз пациентта аллергия китереп чыгарды. Югыйсә укол ясаганда, ул үз аңында иде: даруларга аллергия бармы-юкмы икәннән сорагач, сорауны аңлады, юк, дип җавап кайтарды. Тик организмы препаратны кабул итмәде: бөтен тәннән тап-тап булып төрткеләр бәрәп чыкты; монитор кан басымы төшкәннән, йөрәк тибеше сүлпәнәйгәннән күрсәтә иде. Ирина Павловна – анестезиология-реанимация бүлегенә тәҗрибәле табибы, беренче тапкыр гына мондый хәлгә юлыгуы түгел: авыруларның күбесе, чыннан да, үзендә даруга аллергия бармы-юкмы икәннән белми. Бүгенге кебек ашыгыч операция таләп ителгәндә, шунысы бар: вакытның һәр мизгеле бик кыйммәткә төшәргә мөмкин.

Тест ярдәмендә кайсы препаратка аллергия юклыгын ачыклап, пациентны эзерләгәнчә, шактый вакыт урланасы билгеле иде.

Һәр операция алдыннан Тимур Айдаровичның күңеленнән генә дога укып, Аллаһы Тәгалә исеме белән кулына скальпель алуын коллегаларының берсе дә белми. Моңы кирәк санамый Тимур: инану – һәркемнен үз эше. Аллаһның барлыгын, берлеген тану өчен күрсәтмә эсбаплар тирә-якта адым саен. Күзе, колагы булган кешегә күрерлек, ишетерлек. Күрә һәм аңлый, ышана гына бел. Кеше дигәннән дә – Аллаһның бер могҗизасы. Аның яралуы, тән кабыгына сыенган жаны, күзаллаулары, холкы, нәфесе – болар барысы тоташ могҗиза; жиргә вакытлыча килгән һәр адәм баласы ниндидер бер максат белән яралтылган. Менә аны, Тимурны да, Аллаһ тикмәгә генә, бер сәбәпсез генә яралтмаган лабаса: кешеләргә ярдәм итәр, алар саулыгын кайгыртыр өчен бер сәбәпчә иткән... Операциядән соң үз аягына басып кайтып китәр алдыннан авыруларның һәрберсе Тимурга рәхмәт укый: терелттегез, ярдәм иттегез, гомеремне озыйнайттыгыз, диләр. Ә андый минутларда ир-егетнен үз күңеленнән Аллаһы Тәгаләгә рәхмәт сүзләре агыла: «Раббым, син кулларыма көч, башыма зиһен бирдең, бу авыруны аякка бастырдың... Мең рәхмәт Сина!» Гомерләрен кыскартучы да, ялгаучы да – бер Ул гына... Ак халатлы табибларны шул гомер сагындагы фәрештәләр итеп яралткан дип уйлау гөнаһ микән, түгелме – монысына җавап таба алганы юк Тимурның, эмма анык белгәнә – операция өстәле янында басып торганда, аның алдында яткан тән – эманәт. Табибка ышанып тапшырылган эманәт бу. Аңа хыянәт итәргә табибның хакы

юк. Кемдер бу эманэтне Гиппократ анты дип кабул итэр, кем өчендер – табиб булам дип күнеленэ беркеткэндэ үк, үз-үзенэ биргэн анты булып. Тимур өчен шушы ике ант янында өченчесе дә бар: Аллаһы Тәгалә аны сәбәпче итеп яралткан икән, бу сайлауга хыянэт итэргә ир-егетнең хагы юк.

Санаулы минут тиз уза, дилэр, э менэ сэгать теле ике яр арасында калган гомер агышын санап текелдэгэндэ, секундларның никадэр озын икәннен ничек аңларга?.. Менэ бу эшченең өендэ хатыны бардыр. Балалары. Бәлки инде, оныклары да чыркылдашып йөридер. 57 яшь икән үзенэ. Чандыр гәүдәсе кояшта элөп киштергән кебек. Ике як чигэ чәче ап-ак. Шул аклык янында күмер кебек кара, калын кашлары ярылып тора. Ике каш арасына да, маңгаена да тирән-тирән буразналар сызылган. Ачык һавада, төзелештэ гомер буге эшлэгәндер – йөзен жил кискән, кояш ашаган. Жиргә аркасы белән килеп төшкәнгә, бите жимерелмәгән. Илфат дөрес әйтэ, могжиза дими ни дисең: эчке органнарына артык зыян килмәгән. Э менэ умырткалыгы түзмәгән... Гасабины уйлар Тимурның тыштан караганда искиткеч сабыр, тыныч күрөнгән йөзендэ чагылмады. Шулай да операция бүлмәсенең ничәмә-ничэ еллар давамында күз күрөп иялөнгән һәр почмагы, һәр жиһазы тын алуыннан, сулышыннан аның кәефен чамалый иде...

– Камалов наркоздан айныды, хәле ярыйсы кебек. – Халат итәкләрен жилбәгәй жибәрөп, коридор тутырып килгән Илфат Бариевич инде палатадагыларның да хәл-әхвәлен белешөп чыгарга өлгөргән Тимурны кабинет ишеге янында көтөп алды. – Реанимациягә күчөрделәр. Хатыны килгән, аста дулуй, диләр. Шунда төшөп киттем.

– Ярар. – Тимурның йөзендэ саран елмаяу уйнап алды. – Ярдәм кирәксә, чакырырсың.

Илфат Бариевич, солдат шикелле честь бирөп, аскы катка юнәлдө.

Тимур кабинетына үттө дә өстәлендэ яткан телефонына үрелдө. Ул операциядэ чагында телефонның шалтыратулар, ватсап хәбәрләре белән шыплап тулуы гайрө табигыый хәл түгөл. Менэ әлө дә танышлары, таныш булмаганныр кирәксенгән. Бармакларын экран өстеннән жәһәт-жәһәт йөгөртөп шуларны барлаганда, иң беренчө эш итеп Илһамнан килгән хәбәрне укыйсы иттө. «Тимур абый, вакытыгыз булганда сезнең белән очрашырга иде», – дигән егет. Бер-бер хәл булганмы? Хәлө начараеп киткәнме?..

Башка хатларны укып та тормастан, Тимур тиз генә Илһамның номерын жыйды. Аның Чулпан белән икәүлөп үз янына килөргә рөхсәт соравын ишеткөч: «Мин эш урынында, килегез. Өченчө катка менәрсөз, заведующий кабинеты», – дип, сүзнө кыска тотты. Эш сәгатө күптән беттө, тик Динара белән аерылышканнан бирлө Тимур ул төшенчәнө бөтенләй онытты, ахрысы. Тәүлекнең күп өлөшө больницада уза. Шулай жаны тынычрак.

Гүя янына табын корып көткән кунаклары килөргә жыена – Тимур Айдарович өстәлендэ болай да тәртиплө генә яткан папкаларны бер өөмгә жыөп куйды. Иртән кофе эчкән бокалы юылмыйча раковина буенда торып калган – аны чайкады. Тәрәзә астындагы батареяга кибөргә элгән оекбашларын жыөп алды да үзалдына ирөн читө белән елмайды: буйдак ирнең тормышын кычкырып тормасыннан әлө!

Сэгатькә күз салып, ишектән чыгып барганда, үзенэ таба атлаган Илһам белән Чулпанны күргөч, үсмөр егет шикеллө, битенең кызарып януын тойды.

Әлеге яшь пар алдында бер-бер гаебе бар, диярсең... Илһам белән кул биреп исәнләшүгә, аның карашына язылганны шунда ук аңлады Тимур. «Каһәр суккан мәкерле авыру! Таки үзенекен итүе...» Чулпанның күзләренә исәнләшкән мизгелдә генә туры карый алды: кайчаннан бирле үзенә тынгы бирмәгән, күз алдына килеп йөдәткән, күпме генә куарга теләмәсен, уйларының жеп очына килеп йөдәткән бу карашны күтәрерлек көче юклыгын белә иде. «Старик! Картлач! Үзеңне бала-чага кебек тотасың!» Күңеленнән үзен битәрләп алырга да өлгөрөп, ишекне ачты да аларны кабинетына әйдәкләде.

– Гафу үтенәм, әз генә көтеп торырсыз. Чулпан, менә бу шкафта кофе, шикәр, чынаяклар. Хужабикә булып, өчөбезгә кофе әзерли тора аласың. Бер авыруның хәлен белешәм дә киләм.

– Тимур абый, эшчәнә кара, ашыкма.

Яшьләрнең шулай ихлас итеп, яктырып «Тимур абый» дип дәшүләре, авыз тутырып татарча сөйләшүләре Тимурның күңеленә сары май булып ята, йөзгә жылы бер елмая уята иде. Чөнки биредә, больницада, коллегалары белән рәсми рәвештә һәм күбрәк русча сөйләшкәнгә туры килә. Авырулар да шул рәвешле мөрәҗәгать итә үзенә.

Ул шушы якты елмаюына иярәп, реанимация бүлегенә юнәлде.

Илһам белән Чулпан исә, эш юктан эш булсын дигәндәй, уң як стенага эленгән дипломнарда күз йөртергә тотындылар да аптыраулы караш белән бер-берсенә күтәрелеп карадылар. Кыска сәяхәттә танышып, үзләре өчен гап-гади «Тимур абый» булып, якин булып калган табиб, баксаң, бер дә гади күренми әле монда... Менә бит, медицина фәннәре кандидаты, Татарстанның атказанган табибы дигәннәр... Сәләмәтлек саклау министрының үзе кул куйган Рәхмәт хатлары гына да никадәр...

– И-и, бигрәк мәгънәсезләр дигәндер инде безне Тимур абый...

Хатынының нигә болай диюен аңлады Илһам, үзе дә шундый ук уйда иде.

– Аның турында берни белмибез. – Чулпанның чаялыгы да җитәрлек – аркасын терәп урындыкка утырды да өстәлдә яткан папкаларны өйрәнә дә башлады. Бирим дигән колына – чыгарып куяр юлына, диюләре шушы икән: уртада яткан зәңгәр тышлы юка папка эчәндә бүлек мөдире исеменә тутырылган резюме ята иде.

– Ужас!

Чулпанның күзләрен түгәрәкләндереп болай диюе нәрсәдер ошамаудан түгел иде. Кулына тоткан кәгазьдән Тимур Айдарович Кәбировның фән өлкәсендә куйган хезмәтләре, аның яңа методикалары турында аңлаган кадәр укып өлгерде дә аһ итте. Алар күзгә гап-гади генә булып күренгән табибның Татарстанда гына түгел, Россиядә үз югарылыгы, үз урыны булган галим дә икәнән аңлагач, үзен уңайсыз хис итүе тагын да артты. Килсәң кил иде, самолётта танышкан доктор, безгә киңәш бир әле, дип, үзеңнең сорауларыңа җавап эзләп, аның башын катырырга жыенып... Монда бит, Тимур Айдаровичның 52 фәнни хезмәт авторы булуын раслаган резюмены, хәрәф танысаң да, аңлап кына бетерә торган түгел... Баш мие, арка мие, аларда шеш булган очраklar, умырткалык проблемалары, эпилепсияләр кешеләргә операцияләр, арка миенә электростимуляция...

Папканы ябып, Чулпан урыннан кузгалды. Күкрәгенә төшәргә иткән чәч толымын колак артына кыстырды да, бер кулын аркасына куеп, тәрәзә янына килеп басты. Ябып куелган жалюзи тасмаларын аралап, урамга күз салды.

– Сина кофе ясарга куштылар түгелме?

Илһам хатынының биленнән кочты, үзе дә буй-буй ак тасмаларны читкә этәрәп, урамга бакты. Чулпан ипләп кенә башын иренәң жилкәсенә куйды.

Тимур Айдарович ишектән кергәндә, алар, бер-берсенә шул рәвешле сыенып, сын шикелле басып торалар иде. Мәхәббәтнең үзенә куелган һәйкәл, диярсең... Бернинди купшылык юк. Барысы да шулкадәр гади: Илһамның яшьләр яратып кия торган тар балаклы чалбары, салынып, киңчә булып торган аксыл свитеры да, Чулпанның тигез табанлы озын итекләренә кыстырган кара джинсы чалбары, «лапша» дип кенә йөртөлгән кара водолазкасы, биленнән узып ишеләп төшкән калын чәчләре – барысы-барысы бербөтөн матурлык, моң булып күренә.

– Көттердемме? – Ул яшьләрнең кыенсынып китүен тойса да, игътибар итмәгәнә сабышып, раковинада кулын юды, читтә эленеп торган кечкенә ак сөлгегә сөртөп, урындыкка килеп утырды. – Гафу итәрсез. Йөгез, сез дә утырыгыз әле. Сөйләп жибәрегез. Күрәм, әле безне кофе белән сыйларга жыенучы юк...

– Тимур... Айдарович... – Илһам да, Чулпан да, икесе бергә шулай диделәр дә үзләре үк елмаеп жибәрделәр. Сүз куешсаң да, болай килеп чыкмас...

– Тәк... – Тимурның күгелжем күзләренә сагаю йөгөрдә. Бу минутлар эчендә нидер үзгәргән иде. Каршысына килеп утырган ир белән хатынның тәмам житдиләнеп, хәтта берәз кыенсынып калуын күрәп, сәбәбен аңларга тырышты. – Ак халаттан булгач, сез миннән куркып калдыгызмы әллә? – Ир-егет елмаеп, кабат кузгалды, халатын салып, ишек буендагы элгечкә элде.

Илһам үзалдына ачы елмая белән чикләнде. Чулпан исә тел яшереп тормады:

– Тимур... Айдарович, без бит сезнең шундый олы врач икәнне белмәдек тә... – дип балаларча самимилек белән ярып салды. – Әй, мин болай гына карый башлаган идем... – Күзе белән өстәлдәге папкалар өеменә ымлады. – Ачуланмассыз инде. Үзебезнең вак-төяк сораулар белән тинтерәтеп йөрибез икән сезне.

– Чулпан, саулыкка кагышлы сорауның эресе-вагы булмый. Аннан, мине «олы», «сез» диеңне калдыр. Әйе, карт инде мин, анысын үзем дә аңлыйм, тик бу хакта телгә алмыйк әле, яме... – Шулай дип шаяруга борырга тырышса да, Тимур бу икәүнең чыннан да үзләрен уңайсыз хис итүен чамаламый калмады. – Кешене эш урынына, исеменә карап кына бәяләүчеләрне гомергә яратмадым, дусларым. Үзгәрергә маташмагыз... Ничек сезнең хәлләр? Шуны сөйләгез.

Ир белән хатын, син әйт дигән сыман, күз каршы белән генә аңлашып алдылар. Чулпан сумкасын ачып, урталай бөкләнгән кәгазьләрен Илһамга бирде. Илһам исә аларны Тимур Айдаровичка сузды.

– Соңгы анализлар мактанарлык түгел. Ятарга салалар. Химиотерапия кирәк, диделәр. – Тимурның бик жентекләп кулындагы анализ нәтижәләрен укуын көтеп торды да: – Тимур Айдарович... Тимур абый, бәбибез булырга тора... Минем диагноз белән, үзегез аңлайсыз... – диде Илһам, эмма сүзен әйтеп бетермәде.

– Шуңа түзмәдек, иң башта сезнең... синең янга киңәшкә килдек, Тимур абый... – Чулпан сабырсызланып, сөенеч тә, шөбһә дә берьюлы чагылган күзләрен тутырып, Тимурга карады. – Сәламәт булырмы дип борчылабыз.

Тимур Айдарович бу юлы карашын әлегә төпсез күзләрдән аерырга ашыкмады. Илһамга ярдәм итә аламы, нишләргә – бәгырь түрәндә дулкын-

дулкын чайкалган сорауга жавапны үзе белә иде. Аһ, бу каһәр авыру! Зәңгәр күзләре дөньяга сафлыкның үзе булып баккан япъ-яшь егетнең кан тамырларына һаман саен тирәнрәк үтеп керүе аермачык. Хәзер инде барысы да вакыттан гына тора дип, аңа сылтап калдырыргамы? Тилмереп, мөгжиза булырына өмет итеп, үзенә төбәлгән карашка ни дип жавап бирергә? Бәби көтәбез, диләр... Мәхәббәттән яралган сабыен кулларында тибрәтерлек көч-кодрәте калырмы бу яшь егетнең? Аяусыз хөкем карары чыгарырга, әлбәттә, Тимур Айдаровичның бер бөртек тә хагы юк. Әмма телиме, теләмиме, үзен алдарга мөмкинлегә дә юк...

– Бәби, дисез... Димәк, жәйге диңгез һавасы килешкән! – диде ул, ниһаять, кәгазьләрен өстәлгә куеп. – Ничә атналык?

– Төгәл белмибез... – Чулпанның бит очына жиңелчә алсулык йөгөрдә.

– Вракка күренгәнсеңдер бит?

– Юк. Әле тест белән генә тикшердем. Өч тест та уңай күрсәтте.

– Өчәү? – Тимур Айдарович күзләрен кыса төшөп көлеп куйды. – Хатын-кызны ышандыруы авыррак шул аны... – Аннан житдиләнеп, янә анализ кәгазьләренә үрелде. – Илһам, соңгы айларда химиотерапия алмагансың, шулаймы? – Егетнең баш селкүен күрәп: – Ул очракта зыян булмаска тиеш дип уйлайм, – диде дә, нидер уйлап, телефонына үрелде. Кемгәдер шалтыратып, озын-озын жавапсыз гудокларны сабыр гына тыңлап торды да кире куйды. – Бу кәгазьләренә фотога төшереп алам, иртәгә гематология бүлегендә Ләнара Ирековна белән киңәшләшермен.

– Ләнара Ирековнаны беләсезмени? Гел шул бер вакка эләгәм инде мин, беренче тапкыр ятканда да шул иде. Хәзер дә.

– Шулаймыни? Бик тәҗрибәле вак. Ул ятарга дигәч, сузмавың хәерле булып, Илһам. Рецидив башланганын үзен дә беләсеңдер. Вакның белән мин дә сөйләшермен... Чулпан, кирәк дисән, син дә безнең больницада тикшеренү үтә аласың. Гинекология бүлегенә әйтермен, кабул итәрләр. УЗИ үтәрсен, анализлар бирәрсен.

– Үземнең поликлиникага барып, үчәткә басармын, дим. Сөзгә мәшәкать тудырып йөрмәм, Тимур абый... – Чулпанның үз-үзенә ачуы килә башлаган иде: бу сорауларны ул иртәгә иртән поликлиникага барып, андагы вакка да бирә ала иде бит. Чиратта утырса утырып иде әле. Инде эш сәгәте беткәч, Тимур Айдаровичны борчып йөргән ише булмас иде... Илһамга булышам дип торуына да сөенеп туймассың. «Үзеңне дөвалаучы вак бар, минем проблема түгел, минем өлкә түгел», – дип, матур гына борып чыгарса да, ачулана алмыйсың...

Аларны озаткач, Тимур Айдарович кайтып китәргә ашыкмады. Шкафны ачып, юка пальтосын алырга үрелгән жирдән, кире япты. Һава житмәгәндәй, ак күлмәгенә өскә төймәсен ычкындырды. Ишек янындагы стенага эленгән плакатны өйрәнергә жыенгандай, карашы белән шунда укталды. Кешенең баш мие, умырткалыгы төзелешен нокталап-нокталап күрсәткән бу сурәттә аның сүзсөз соравына эер жавап юк иде: «Ни өчен?» Хәер, аңа Тимурның гына жавап эләнеме? Бөтен кешелек көтә жавапны. Балаларны, аларның япъ-яшь әниләрен, әтиләрен алып китә торган мәкерле авыруга каршы торырлык көч чыннан да юкмы?... Гомерне сатып алырлык мал да, кодрәт тә юклыгын барысы да белә анысы: түләү бәрабәренә сатып алырлык булса, үткән гасырларның ханнары, императорлары бүген дә тәхеттә аяк селкеп утырып иде...

– Мин сине бүгөн үк сохраниенига куам. Больничный ачарлар. – Шәмэхә кысалы күзлеген борын очына ук төшереп, алдындагы карточкага нидер язган табибның бер генә хәрефен дә танырлык түгел иде, ә менә азагына симез өндәү куя-куя, «угроза выкидыша» дигән сүзләрне сукуыр күзгә дә күренерлек итеп сырлады. – Направлениены тот та марш – больницага!

– Ник? Мин хәзер генә берничек тә яталмыйм...

Чулпанның аптыраулы сораы кырт бүленеп калды.

– Балаңны исән-сау табасың килсә, ятарсың. Төшү куркынычы бар. Соңыннан еларлык булмасын. – Өстәл яныннан торып, ишекне ачып: «Следующая!» дип кычкырырга өлгергән врачка ни дә булса аңлатып торырлык түгел иде, Чулпанга урындык аркасына элгән сумкасын эләктереп, ботинкасын киеп чыгып китүдән башка чара калмады.

Поликлиника коридорыннан борынга сеңеп калган нашатырь, спирт исләре урамга ук ияреп чыкты.

Аларга берсеннән-берсе борчулы уйлар да тагылган иде. Врачның: «Баланың төшү куркынычы бар», – диюе Чулпанның зиһенен чуалтты. Зарыктырып, көттереп килгән бәхетнең алай югалырга хакы юк иде.

Илһамның да больницага кереп ятуы күңелендәге шомны тагын да арттырды. Ире янында булырмын, аңа булышырмын дигән уйларының жеп очы чуалды.

Учак теленә эләгеп көйгән күбәләк канатыдай, жан түрөндә утлы нокта сулык-сулык килде.

Болай булырга тиеш түгел... кебек иде...

Илһам, танышып-очрашып йөрүләренә ике ай дигәндә, аңа тәкъдим ясады. Жыйнак кына кафедра, экрен көй астында икәүләп биегәндә, колагына иелде дә: «Мин сине яратам. Син миңа кияүгә чыгасыңмы?» – диде гадидән дә гади итеп. Чулпанның да җавабы шулайрак яңгырады: «Ярар, чыгармын», – диде кыз, сөйгәннен йөрәк турысына башын салып, ипләп кенә әйләнгән уңайга.

Әллә көй туктады, әллә Илһам үзе бер ноктада катып калды. Әллә вакыт тукталды...

Өстәл янына килеп утырганда, егетнең күзләрендә аңлаешсыз бер моң пәйда булган иде.

– Матурым, мин сиңа башта шуны әйтергә тиеш... Миндә – лейкомия. Ризалык биргәнче, ныгытып уйла. Миндә – рак. Сигезенче класста ук шундый диагноз куелды.

– Туйны авылда ясарбызмы? – Кыз, Илһамның күзләренә ничек төбәлгән булса, шул халәттә үзгәрешсез калды.

– Бу сине куркытмыймы? – диде Илһам, байтак кына тын торган җиреннән, ниһаять, телгә килеп.

– Никто из нас не застрахован, – диде Чулпан, ни өчендер русчалап. Егетнең кулларын үз учына алды. – Соң, син туйга чаклы мине этиң, туганнарың белән таныштырасыңмы ичмаса?

Үз бәхетенә үзе ышанырга курыккан егет берәз югалып калган иде.

– Әтигә әйттем инде мин, атна азагында авылга кайтам, булачак килеңнең дә алып кайтам, дидем. Алар беләләр, – диде бу сорауга җавапны берәз көттереп.

Чулпанның ике күзе дүрт булды.

– Ничек? – диде ул, шаккатып. – Әгәр мин риза түгел дигән булсам?

– Алай димәсеңне белә идем...

«Кияүгә чыгарга риза», – дигән сүзләрне кызулык белән әйтмәде Чулпан, Илһамны кызганудан да түгел иде. Ул егетне бары тик ярата иде. Ничек бар – шул рәвешле ярата иде. Кыенрагы – эти-энисенә аңлату булды. Авылга кайткач, энисенә барысын да шунда ук сөйләде. Ана, борчылуын йөрәгенә иң түренә яшереп, сабырлык үрнәгә күрсәтте:

– Ныклап уйладыңмы, кызым? Жиңел булмас бит, – диде, газиз баласының киләчәгенә шунда ук күз ташлап. – Мин каршы булмам да... Әтиңең Илһамның авыруы турында әлегә әйтми торуың хәерлерәк. Холкын беләсен, юк дип кистерсә, кире чигендерә алмабыз.

Болай дигәндә, бәгыренә утлы яра ягылуын ана кеше үзе генә белә иде. Гөл чәчәгә кебек кадерләп үстергән бердәнбер кызының сайлаган язмышына каршы барырга, аркылы төшәргә, бәлки, хакы да булгандыр – тик дөшмәде, Чулпанының күзендә әлегә бары тик бәхет йолдызы гына жемелди иде шул.

Кайчандыр ил башлыгы булган Горбачёвның хатыны Раиса Максимовнага шушындый диагноз куелганын, аны да алып кала алмаганнын гына белә иде ана кеше – кызына хәер-фатиха биргәннән соң, интернетны ачып, эңсәсенән-жебенә кадәр төпченеп укыды да аһ итте. Тыпырчынып, дулап типкән йөрәген басар өчен җавап эзләп актарынган мәлдә өметләре чөлпәрәмә килеп, уалып төште. Халыкта акканлылык дип йөртелгән бу мәкерле авыруны жинәрдәй көч юк икән...

Илһам да авылда үз әтисе авызыннан бер генә сорау ишетте:

– Кәләшәңнең ата-анасы барысын да беләме? – диде ата кеше, буй житкәргән улының өйләнергә рөхсәт соравыннанмы, әллә башка сәбәп беләнме күзләренә кереп тулган яшь тамчыларын ничек яшерергә белмичә.

Төшләрендә йолдыз атылганын күрә иде ата кеше.

– Өйләнергә кирәк сиңа, Тимур Айдарович. Кичә дә солы печеньесы белән кофе эчеп утыра идең, бүген дә. – Гематология бүлегеннән Илһам Насыйровның авыру тарихын күтәреп кәргән Ләнара Ирековна шаярган атлы булып, ирнең чәченә кагылды да тузгытып ташлады, кабинетта башка һичкем булмаса да, колагына ук иелеп, пышылдап дөште: – Безнең бүлектә генә дә күпме краcавица син дип авыз суын корыта, үзеңнекеләрне әйтсә дә юктыр.

– Мин инде кырык яшьтән соң үземне бик карт кешегә саный башладым, Ләнара Ирековна. Син әйткән краcавицаларга карар яшьтән уздым, – дип шаяруга шаяру белән җавап кайтарды Тимур, янып торган бу чибәр хатынның үзенә дә берьялгызы яшәп ятуын яхшы белеп, аның өметләрен ярыйсы гына чамалап. – Аннан, кайсы хатын-кыз күзенә эштән башка берни күрәнмәгән балбеска игътибар итсен...

«Балбес» – хатыны Динараның сүзе иде. Бервакыт ресторанда банкетта утырган жирдән Тимурга ашыгыч рәвештә вертолёт белән район үзәгенә операциягә китеп барырга туры килде. Үз урынына башка хирургны жибәрмәгәнә, берүзен ташлап киткәнә үртәлгән Динара аңа коридорда шулай дип кычкырып калды. «Балбес! Бестолковый! Түшеңә медаль таксыннар дип йөгәрәсеңме?...»

Ләнара Ирековнаның япон кызыныкыдай кысынкы кара күзләренә күпне вәгъдә итүче иркә елмая таралды. Шаярып кына сөйләшкәндәй:

– Нишләп... Мәсәлән, минем үземә дә балбеслар бик ошый, – диде дә, оялган кыяфәт чыгарып, керфекләрен түбән төшерде.

Кырыктан узган хатын-кызның үзен яшь кызларча тотарга тырышуы читтән бер дә матур күренми иде. Тимур Айдарович аңа ялган өмет бирергә теләмәде:

– Синең кандидатура миңа точно туры килми! – диде ул, сүзләренә ирләрчә, джентльменнарча яңгырамавын белә торып. – Чөнки исемен минем элекке хатынымның исеменә артык якын. Сиңа дәшкән саен, күземә Динара булып күренүең бар.

– Усал син, Тимур Айдарович, – диде Лена Ирековна, бу юлы чын-чынлап ике бите алма кебек кызарып чыкканын тоеп. Бер кулы белән күкрәгенә кысып тоткан папканы ялт кына өстәлгә куйды. – Насыйровның авыру тарихын карыйм дигән идең. – Жавап көтмәстән, чыгу юлына юнәлде. Аннан, кинәт борылып, ап-ак тешләрен күрсәтеп ихлас елмайды: – Точно балбес! – дип өстәде дә чыгып та китте. Коридорда аның биек үкчәле түфлиенең еш-еш текелдәгән тавышы гына ишетелеп калды.

Тимур үзалдына көрсенде. Лена Ирековнаның да ярты жаны, ярты яшәеше шушы больницага, авыруларга бәйләнгән, аның да ире белән аерылышуының төп сәбәбе шул икән, коллегаларының күбесе белә. Тимур да белә. Үз тормышының да каяндыр читтән узып барганын белә. Гомернең тау елгасыдай коточкыч зур тизлек белән ургып агуын да белә. Шушы яшенә житкәндә генә, мәхәббәт дигән хиснең ни икән, аңлап алуын да белә... Тик сәер, кеше ышанмаслык сәер бу мәхәббәт. Былтыр жәй диңгез буена барып очраткан карлыган күзләр иясе үзе бу хакта беркайчан да белмәгәч бит. Карап торышка житди генә күрәнгән ирнең торып-торып шушы күзләргә уйлап сагышлануын, йөрәгенә өзгәләнүе, мең теләмгә теләнүе башына да китерми ул. Китермәсен дә! Белеп-сизеп алса, Тимурны саташкан, жүләрләнгән, шушы яшкә житкән кайбер ирләр кебек, мажара эзләгән, тилеләнгән бер зат итеп кабул итәр дә аның тормышыннан бөтенләй юкка чыгар. Тимур Чулпанның бик бәхетле булуын тели. Илһамны нинди олы мәхәббәт белән яратканын да аңлый, шушы мәхәббәт янәшәсендә булганда, Чулпан янында бәхет тә яшәгән аңлай. Бу бәхетнең кыска гомерле икән, аңлай. Аңлай һәм үзенең ярдәм итә алмавыннан – Илһамның сүнәп барган гомер шәменә ялкын өсти алмавыннан гәҗиз була.

Ә бит табиб һөнәрен сайлаганда, медицина институтына укырга кергәндә, Тимурның төп максаты – рак авыруына дәва табу, өметсез дигән авыруларны да терелтү иде. Уку дәверендә невролог белгечлегә ымсындырды. Кешенең баш мие турындагы фән! Гаять серле, карурман-чытырман кебек, беренче карашка ерып чыккысыз, миллионлаган лабиринтлардан торган өлкә. Авыруларны дару белән генә дәвалау ир кеше өчен әллә ничек, артык гади тоелдымы, аның үз куллары белән ярдәм күрсәтәсе – кешенең яшәү сүтүн суырып һәм һәлак итеп яткан шешләргә алып атасы, шуның нәтижәсен күрәсе килә иде. Нейрохирургия аны шуның белән җәлеп итте дә инде. Һәр операция врачның үзенең дә желеген, көчен суыра, никадәр генә салкын канлы булып күренмә, кеше тиклем кешенең гомере өчен үз өстеңә жаваплылык алып, скальпельгә тотыну һич кенә дә жиңел бирелми. Ләкин бу хакта уйланып торырга жай юк: бер-берсенә ялганган көннәр агышы тоташ көрәштән тора. Башкалар гомере, башкалар саулыгы өчен көрәш ул. Ул көрәштә моңа кадәр мәхәббәткә урын табылмаган иде. Мондый нәзек, өрфия хисләр аны читләп үткәндер кебек иде. Динара белән танышкан-кавышкан көннәре – күз явын алырлык чибәр

кызның тышкы матурлыгы, ялкын кебек кайнарлыгы, дәрте алдында көчсез-чарасыз калган чагы иде – бик теләсә дә, моны үз-үзеннән яшерә алмый Тимур. Жаннарының кушыла алмавында икесе дә бердәй гаепле булгандыр: гөлт итеп кинәт кабынган тойгылар шулай гөлт итеп тиз генә сүнәргә дә өлгерде шул. Бергә яшәгән еллар дәвамында ике арада барлыкка килгән дивар көннән-көн калынайды, нишлисەң...

Ун көн буге күрешми торган арада Илһам шул тиклем үзгәргә өлгәргән иде. Стенага тотына-тотына баскычтан төшөп килгән ирен күргәч, Чулпан, атлаудан өрөккәндәй, таш идәнгә кадаланып калды. Ябыккан, суырылган, агарып калган яңаклары эчкә баткан. Юка ветровкасының жиңнәре салынып төшкән. Ике ягына юка ак тасма тегелгән зәңгәр спорт чалбары да зураеп калган. Хатынның йөрәге жу итеп китте, ирен мондый кыяфәттә беренче тапкыр күрүе иде. Шулай да куркуын яшерергә теләп, елмаерлык көч тапты. Беләгенә элгән сумкасын тиз генә иңбашына күчерде дә Илһамга каршы атлады:

– Сәлам! – диде ул, эчке калтыравын көчкә тыеп. – Тәки төшөп житкән! – Ялт кына аны кулыннан житәкләп алды. – Тилерердәй булып сагындым үзеңне!

– Тыңлаусыз син. Килмә дигән аркылы... – Шулай дип шелтәлөгән булса да, Илһам Чулпанын күрүгә шатланып туялмады. Больницаның соры стеналары эченә мизгел эчендә бер йолдыз, юк, кояш үзе килеп кергәндәй булды.

– Молодые люди! Йә төшегез, йә менегез! Комачаулап тормагыз! – Санитарка хатын, кочагына сонган жәймәләрдән хлор исе аңкытып, яннарыннан үтеп китте.

Үзе яткан палатада да бу искә күнегә алмыйча, күңеле болганып тинтерәткән иде. Менә хәзер дә борынына килеп бәрелгән истән укшып жибәрмәс өчен Чулпан учы белән авызын каплады. Аның бу хәрәкәтен күреп өлгәргән Илһам:

– Матурым, әллә урамга чыгабызмы? Үзем дә туйдым мондагы һавадан, – дип, аска төшә башлады.

– Юк инде! Кайчан рөхсәт итәләр – шунда чыгарсың! – Көн жылы булса да, йөзгә килә торган ачы җил әлегә Илһам өчен түгел, өзлегеп китүе бар иде – шуна күрә Чулпан кырт кисте. – Әйдә, апартаментыңны күрсәт. Берүзеңә бер палата, диде бит әни.

– Точно апартамент! Минә бит Тимур абыйның иң якин туганы урынына күреп, уч төбөндә генә йөртәләр!

– Мактан, мактан...

– Син ничек? Кызыбыз ничек анда? – Илһам, стенага учы белән тотына-тотына атлый иде. Чулпан, аңа көч өстәргә теләгәндәй, беләгеннән култыклап алды. Капельница таягы тотып төшөп килгән ак халатлы кызыккай читкә тайпылды, аларның үтеп киткәнән көтеп торды.

– Кыз дисең, каян беләсең, бәлки, малай булып...

– Юк, кыз... Сине охшаган. Матур, акыллы...

– ...усал һәм... бертуктамый шоколад ашарга эзер... – Чулпан иренен сүзләрен шаярып дәвам итте, үзе жаныннан тамган күз яшьләренә елмаюын да итеп яба-яба, иренен калкып күренгән калак сөякләренә күз ташлады. – Ник лифт белән менмибез без? Жәяү атлыйсы килми, – дигән булды ул, ире өчен борчылып.

Апартамент булмаса да, палата бүлмәсе шыксыз түгел иде. Душы, бәдрәфе аерып бүлмәдә. Зур тәрәзгәгә алсу төстәге калын гына пәрдә корылган. Карават та, Чулпан яткан больницадагы кебек хан заманындагы тимер башлы,

пружиналы түгел – тахта рөвөшөндө. Стенага эленгән кечкенә генә телевизорга тиклем бар. Тумбочка да теге гасырныкына охшамаган, кыршылмаган да, буявы да купмаган. Чулпан аның өстендө торган термосны күтәрөп, селкетөп карады.

– Әни тавык шулпасы алып килдем дигән иде. Ашамагансың бит!

– Юк шул. – Илһам жәймәне күтәрми генә караватына утырды, гаепле йөз белән термоска карап куйды. – Химиядән соң ашказанында молочница башланды. Бик ашап булмый әле.

Күрше палатадагы берәүнең түшәмне жиимерерлек итеп йөткерүе ишетелде.

Чулпан сумкасын урындык аркасына элде, үзе Илһам янына килеп сыенды, гадәтәнчә, башын аның жылкәсенә салды, иренә тарак күрмәгәндәй тузгылган чәчен рәтләп куярга теләп, бармаклары белән тарамакчы булып үрелде һәм, учында мамык-мамык йомарланган чәч бөртекләрен төсөп, тынсыз калды.

– Чәч коела. Химиядән соң. Өйгә кайткач, бөтенләй кырдыртып кына атармын. Аннан үсә ул. – Иренә өзек-өзек сүзләре Чулпанның аңына тиз генә барып житмәде. – Минем өчен борчылма. Беренче тапкыр түгел. – Илһам аның халәтен күзләренә борылып карамаса да, бик яхшы аңлый иде. Кабул итүе авыр. Моңа кадәр барысын да сүзлә аша гына ишетеп белгән чынбарлык белән менә болай күзгә-күз торып калганда, авыр да, куркыныч та. Аннан... ияләшсәң... ияләшсәң һәм түзсәң. Әгәр синең язмышыңа син күрәсе бөтен нәрсә инде язып куелган һәм сәгәте житкәч, берәм-берәм алдыңа килеп тезелә икән, жир читенә дә качып котыла алмыйсың. Хатынын һич кенә дә борчуга саласы килми иде Илһамның. Хәзер бигрәк тә! Ул бит берүзе генә түгел, йөрәк түренә йомарланган нарасый да бар бит әле! Эх, тупырдап торган, кап-кара күзле, ефәк чәчле кызчыклары дөньяга килгән мәлдә, бу күргәннәр барысы да куркыныч бер төш кенә булып калсын иде дә соң... Ул кызчыкның тәпи басып киткәнән күрергә язсын иде! Бергәләп авылга кайтырлар иде. Инеш буена төшәрләр иде. Чит-читен бака яфрагы, кыяк үлән каймалаган сукмактан өчәүләп атлаганда, кызлары, ике толымын сикертә-сикертә, читкә тайпылыр иде. Ава-түнә килеп, кабартма кебек күперенке нәни кулы белән тузганак чәчәген өзәргә маташыр иде. Бармакларының сап-сарыга буялуын күрөп, әнисенекедәй тулы иреннәрен турсайтып, елап та жибәрер иде, бәлки... Илһам аны ике кулы белән күтәрөп алыр иде, күккә чөя-чөя уйнатыр, юатыр иде. Кызы исә, әле генә карлыган күзләреннән гөнаһсыз тамчылар тәгәрәгәнне мизгел эчендә онытып, кытыкланып, чырык-чырык көләр иде... «Өттә» дип, үзенчә бытылдап, аны муеныннан кочып алыр иде.

– Врачың ни ди?

Палата эчендәге тынлыкны Чулпанның шул сорауы бүлдө. Уе белән үзләренә авылында, су буенда йөргән Илһам аны тиз генә аңламады.

– Нәрсәне?

– Ашый алмыйм, дисең бит. Берәр дару билгеләделәрме?

– Ә-ә... Дарудан күп нәрсә юк монда... Үтә ул. – Илһам, исең китмәсен дигән кебек, кул селтәде. – Гел миннән сорашасың. Сезнең урамда ничек анда? – дип сүзне уенга борырга тырышты ул, хатынының күңеленә шом салмаска тырышып.

– Ал да гөл. Гел витаминнан гына торам. Ул кадәр уколга... – Чулпан саран гына елмайды. – Танышыңны очраттым дигән идең, ничек, алып киттеләрме?

– Вераны әйтәсеңме? – Илһам күзен читкә алды. Чулпанның «алып киттеләрме» дигән сүзенә тиз генә ни дип җавап кайтарырга да белмәде. Әйе, китте Вера... Китте...

Аның белән мәктәптә уыганда ук, химиотерапиягә беренче тапкыр килгәч танышкан иде Илһам, нишләптер аларның икесен дә олылар яткан бүлеккә салганнар иде. Жиз чәчле бу рус кызы белән юллары аннан соң да берничә тапкыр шушы больницада кисеште, бу юлы да биредә очраштылар. Йөзөндә сипкелле борыны гына калкып калган Верага Германиядә арка миен күчереп утыртырга мөмкинлек табылган икән, шул сөенеч белән уртаклашты кыз. «Яшим болай булгач, Ильгам, әле бик озак яшим!» – дигән иде беркөн генә Вера, шәрә башына сап-сары косынка бәйләп яткан мәлендә. Сөенергә өлгөрсә дә, яшәргә өлгөрмәде. Германиягә дә өлгөрмәде. Китте... Егерме өч яше тулып, ике көн генә үткән иде – ничә еллар буге үзен газаплаган, бөтен сөяген ваткан-жимергән, канына агулы күзәнәкләр булып тулган каһәр суккан авыруга каршы көрәшерлек соңгы тамчы көче энә шул сөенечкә генә житәрлек булган икән...

– Үлдә ул. Әтиләре алып китте. – Тавышының шулкадәр тыныч булуына Илһам үзе дә аптырады.

– Ничек шулай гади генә әйтә аласың? – Чулпан тәне буйлап кырмыскалар йөгәрешкән шикелле калтыранып куйды.

– Мин андыйларны күп күрдем. Табигый хәл, – диде Илһам, Вераны кызганудан битәр, аның өчен күчеленнән сөенеп. Үзеннән берничә яшкә генә кечерәк бу кызның тән һәм жан газапларыннан бөтенләйгә котылуына ул чыннан да шатлана иде. Киткәннәр, бәлки, күпкә бәхетләрәктер дә ул... Жирдә торып калганнар гына кызганыч: алар үзләренең югалтуга дучар булуына кайгыра, күз яшьләрен түгә, киткәннәрдән битәр, үзләрен жаллап елый...

Стена артында ишетелгән котны алырлык ютәлләү тавышының тынарга исәбе юк иде. Коридорда арба тәгәрәткән тавышлар ишетелде. Шык-шык басып, кемнәрдер үтеп китте.

– Дядя Коляда пневмония башланган, ахры. – Илһам, үтәли күрергә жыенгандай, каршы як стенага текәлде. – Реанимациягә күчерсәләр, всё...

– Нәрсә «всё?» – Шушы яшенә житкәнче, больницаның ни икәннән юньләп белмәгән, тамагы авырткалаганны, салкын тигәнне, борыны тыгылганны чиргә санап, аларны, гадәттә, әнисе ясап биргән үлән чәйләре белән бик тиз уздырып жибәргән Чулпан өчен болар барысы да тәнне бизгәк тоткандай калтырарга мәжбүр иткән бер куркыныч өн тоелды. Әмма халәтен йөзөнә дә, тавышына да чыгармады.

– Безнең диагноз белән реанимациягә күчерсәләр, без аннан кире чыкмыйбыз инде...

Илһамның күзләрендәге якты зәңгәрлеккә күлгә төшкән иде.

– Авылга кайтасы килә. Ике атнадан Сабантуй икән, – диде ул, сагышланып.

– Әти шалтыраттымы?

– Әйе. Монда киләм дигән иде. Йөрмә, дидем. Йөрәген бозмасын әле.

– Дөрөс эшләгәнсең. Үзөбез кайтырбыз.

– Сиңа юлда йөрергә ярар микән?

– Авылга – ярый. Тагын жиде ай буге бикләнеп ятмам инде.

– Жиде? Алайса... – Илһам тиз-тиз генә бармакларын бөкләп санап алды, йөзе яктырып китте. – Яңа елга өчәү булабыз, димәк... – Керфекләренең кинәт дымлануын сиздермәс өчен түшәмгә төбәлгән булды. Күптән түгел генә ремонт ясалганга охшаса да, бер почмакта нәзек кенә булып озын ярык барлыкка килгән икән. Пәрденең алсулыгы шул ярыкка да кереп тулганмы?

– Башка бүлөк көтмә! – Чулпанның да карашы иренен күзләре артынан иярде. Күчеленен язгы ташу судай тулышуын сизеп, эчтән генә үзен сүгеп

атты: гомер булмаганны, мөлжөрөгө генә тора. Бу палатада аның иренә хөкем карары чыгарырга жыенмыйлар бит. Дэвасын алыр, даруларын эчәр, өйгә кайткач, ни ашыйсы килсә – шуны эзерләр Чулпан, иренә арык тәненә дә, каләм калынлыгы гына булып калган беләкләренә дә тиз арада ит кунар, көрәеп китәр. Алар тормышка дүрт куллап, бергәләп чыгырдап ябышчаклар, тереләчәк аның Илһамы, ничшиксез, тереләчәк! Моңарчы да вакыт-вакыт шушылай дэваланып чыккан бит әле, бу юлы да барысы да яхшы булып. Яхшыга гына өметләнсеннәр әле...

Ишекнең кьерелеп ачылуына икесе дә сискәнеп китте.

– Мин Насыйровны мактап та бетермәдем... ай-яй-яй... – Илһамның дэвалаучы врачы Ләнара Ирековна, үзе белән бергә кәргән Тимур Айдаровичка борылып, башын чайкады. – Күрәсеңме, палатага кызлар чакыра башлаган егетез!

– Ләнара Ирековна, бер юлга гафу итәрсен дип уйлыйм! – Тимур, башта Илһам, аннан Чулпан белән баш кагып исәнләште дә, Илһамга теләктәшлек күрсәтеп, күз кысып алды. – Тәртип бозарлык булгач, шәп бит инде! Тереләбез дигән сүз!

Палатага чит кешеләргә керү тыелса да, врачлар күрмәгәндә, мондый тәртип бозулар булып тора, моны барысы да беләләр.

– Сөз хатынымы? Урамнан кәргән киём белән постельгә утырмагыз, энә, урындык бар. – Янып торган чибәр врач ханым таләпчән дә икән, Чулпанга кырку гына шулай диде дә Илһамны торып йөрүе өчен битәрләп ташлагач, урынга ятарга кушты.

Караватның ак жәймәсен аяк очына этәрәп, тыңлаучан бала шикелле, бөтен буге белән караватка сузылып яткан Илһам:

– Матурым, безнең Ләнара Ирековна усал булып күренергә ярата гына, бер дә усал түгел ул! – дип, Чулпанны тынычландырырга ашыкты, үзе Тимур Айдаровичка борылып: – Пичәт сугыгыз инде, Тимур абый, шулай бит, әйеме? – диде, раслау көтеп елма-елмая.

– Ну мин Ләнара Ирековнадан үзем дә берәз шүрлим, Илһам. Ул рөхсәт итсә генә, раслый алам, – диде Тимур Айдарович, шаяруга кушылып. – Әле синең хәлеңне беләм дип сугылуым иде. Ничек, алга табамы?

– Рәхмәт, бар да әйбәт, Тимур Айдарович. – Яшь ир чыннан да рәхмәтле караш белән ияк какты.

– Улашказаны авырта, ди. Ләнара Ирековна, бәлки... – Чулпан, иренә «хәл әйбәт» дигәнәнә аптырап, сүзгә кушыласы итте.

Тик врач аны шунда ук кырт бүлдерде:

– Ә сөз нәрсә көткән идегез? Гормональ таблеткалар билгеләдем. Мин әле аны больницадан чыгармыйм. Ирегеңгә хәзер ныклы тәрбия, уход кирәк. Сиделка ялларга кирәк дигән идем бит үзенә.

– Сиделка? Мин үзем киләм, нишләп чит кеше ялларга? – Иренә бу хакта беләп тә, яшереп калдырырга маташуын аңламады Чулпан, каш астыннан гына үпкәле карап куйды.

– Чулпан, син кызыбызны кайгырт. Мин үзем ничек тә... – Илһам таяныч эзләп, янә Тимур Айдаровичка инәлеп төбәлдә. – Тимур абый, Чулпанны сохраниенига салдылар, шуннан качып минем янга килгән. Аңлатыгыз әле үзенә, аңа монда йөрмәү яхшырак бит...

Тимур Айдарович берәз югалып калгандай иде. Башта Ләнара Ирековна белән ым кагып кына аңлашкандай итте, шуннан соң гына, батырлыгын жыеп,

Чулпанга борылды. Карашы кисешкәч, тагын төпсез күлгә төшөп баткандай булды, фикере чуалды. Чулпан аңа ике күзен тутырып, туп-туры караган да яклау көтеп текәлгән иде.

– Сохранениега кызык өчен генә салмыйлар, Чулпан, димәк, шулай кирәк. Бәбиегезне кайгырт. Сиңа стресслар ярамый, бу тирәдә йөрмәвен әйбәтрәк, Илһам дәрәс әйтә. Аның янына кеше табылыр, борчылма. – Тимур, үзе дә сизмәстән бу икәүнен, хәзер инде өчәүнең тормышына көннән-көн ныграк бәйләнә баруын, моның үзе өчен никадәр куркыныч һәм газаплы икәннән алдан ук аңлап тора иде.

Тимур Айдаровичның сулыш алуына тиклем бик бирелеп күзәтеп торган табибә, ике кулын халат кесәсеннән чыгармый гына, Чулпанга эндәште:

– Ирегеңгә инвалидлык биреләчәк, нинди документлар кирәклеген белешерсез, – диде, шулкадәр табигый, гадәти, көн дә кабатланып торган бер хәл турында сүз уңаеннан гына телгә алгандай. – Без ремиссиягә өметләнәбез өметләнүен, тик бернәрсәгә дә гарантия бирә алмыйбыз.

Инвалидлык? Димәк... Илһамның берни әйтмәвен, артистлануын, караватыннан торырга ярамаган килеш тә урамда йорик дип, аскы катка тиклем төшөп житүен ничек аңларга? Үз хәленең ни дәрәжәдә житди икәннән белеп бетермиме, әллә, белеп тә, Чулпанга белгертүдән куркамы? Ни өчен яшерә, үзен шулай беркатлы сабый урынына тоту ул? Чулпанның күзләренә яш бөялде. Бит алмасын өчәттереп түгелә башламасын берүк дип, керфекләрен челт-мелт китерде, күз яшен эчкә йотарга тырышты. Жебеп төшәргә жыенуына үзен тагын, тагын ачуланды, бар уен көнчыгыш гүзәлләренекәдәй чем-кара күзле чибәр врач ханымның ак халат изүеннән күренеп торган нечкә көмеш чылбырына юнәлтеп, карашы белән шунда кадаланды.

Коридор буйлап атлаганда, Тимур Айдарович үзен аякларына авыр гер тагылгандай хис итте. Жиңеллек көткәндәй, халат төймәсен берәм-берәм ычкындырып ташлады. Күңеленә юшкынга охшаган бер нәрсә кереп оялаган – кырып кына төшерә торган түгел. Ленара Ирековнаның: «Күп булса, бер ел», – дигән сүзләре ягылдымы соң юшкын булып? Аны гаепләве түгел, Тимур үзе сорады. Илһамны, бәлки, Израильдәге клиникага жибереп булыр дигән өмете бар иде. Ленараның жавабы кискен яңгырады: «Тимур Айдарович, мөмкинчәгә өметләнмә. Күп булса, бер ел...» – диде ул, үзенең тәҗрибәсенә таянып.

Палата ишегенә үрелгән кулын кире төшерде. Обход вакыты түгел, кая, кем янына кереп баруы? Үзәлди башын чайкады. Аның онытылырга, уйларында адашып йөрергә хагы юк иде. Ишекне ачты, исәнләшөп эчкә узуга, туп-туры тәрәзә буена – түрдә ятучы авыру янына юнәлде. Атлаган уңайга:

– Төнлә дискотекага чыгып качканнар юкмы? Хәлләр әйбәтме? – дия-дия, палатадагыларның хәлен сорашып алды.

– Тимур Айдарович, бу корсетны йомшагракка алыштырып булмыймы соң? Арканы кисә!

– Миңа иртәгә утырып торырга ярый дигән идегез... Дискотекага да ярый инде алайса...

Инде хәлләре шактый жиңеләеп, тел чарларга гына торган егетләргә җавап бирмичә, Тимур Айдарович алга узды, тигез каты ятакта башын читкә борып яткан ирнең җил ашаган какча йөзенә иелде.

– Йокы туйдымы, Камалов? Ничек сезнең хәлләр?

Беркөн төзелештән «Ашыгыч ярдәм» алып килгән татар агае иде бу, операциядән соң әле ике-өч айсыз аягына басарга ярамаячак иде аңа. Һәрхәлдә, шуннан соң ипләп кенә утыра, аннан йөри башлар дип бик өметләнә Тимур.

– Күлмәк белән тугансың, ахры, абзый. Үзәк нерв системасына зыян килмәгән.

– Кайчанрак... торып йөрөп булыр икән? Болай... кеше кулына калып яткач, хөрти бит әле, Тимур Айдарович. Авыртуына ничек тә түзәсең әле аның... – Ирнең сөякчел бармаклары ятак читенә тотынган, экрен генә калтырый иде.

– Вакыты житкәч әйтербез. Әле алдый алмыйм, – диде Тимур. Тумбочка өстендәге стаканда әллә кайчан суынып беткән, өсте элпәләнәп чыккан чэйгә игътибар итеп: – Сезнең янда бүген караучы кеше юк, дигәннәр иде кызлар. Балаларыгыз шәһәрдәдер бит? – дип сорамай түзмәде.

Авыру ир, бу як чигәсендәге ак чәчен дә күрсәтергә теләгәндәй, башын икенче якка борды, тиз генә дөшмәде. Калтыраган кулын күкрәк тирәсенә китерде. Гомер буге авыр эштә эшләп үзләре дә ташка әйләнгәндәй күрәнгән бармаклары һаман сизелер-сизелмәс дерелди иде.

– Балала-а-ар... – диде ул, йөзенең сарылган гарьлек хисен яшерә алмыйча. – Их, доктор, үз кавемәңә өйлән икән ул. Картлык көнендә рәхәт күрәсең килсә... – Сөякчел бармаклар ак жәймәне түш тирәсенә йомарлады. – Мин дә... ятмас идем менә болай хатынга да, балаларга да кирәксез булып. Үзем гаепле. Шулар балалар дип, гомер буге баш күтәрми эшләдем. Дипломымны читкә томырып, кайда грузчик, кайда дворник булып чаптым, акча шәбрәк төшә, имеш. Аннан төзелешкә киттем. Кая барасың, малайга квартира кирәк, кызга тәтәй киём кирәк... Үз кавемәңдә хатын беткән шикелле, күзен-башыңны тондырып Машалар артыннан чапкач, кемне гаеплисез. Аннан туган балалар да ата-ана хакы хакларга тормый икән ул, доктор... Әнә, чиратлап килгәләделәр дә ялыктылар. Белдерү бугенча берәр очсызрак караучы табылмасы дип эзлиләр. Тере мәетне кем кирәксенсез... – Ирнең керфегенә көмеш тамчы эленде.

Аның яныннан да авыр тойгы белән чыкты Тимур Айдарович. Әнә артыннан калмаган жеп шикелле тагылган уйларын ияртеп үз бүлмәсенә таба борылганда, аны каршысына кызу-кызу атлап килүче Илфат Бариевич дөшөп туктатты:

– Тимур Айдарович! Анда Камаловның хатыны килгән, син сөйләшәп ал пажалысты. Минем сабырлыгым житми!

– Мин Камалов яныннан чыктым гына. Хатыны анда түгел иде. – Тимур Айдарович, күзәмә күрәнми калмагандыр бит дигән сыман, артына әйләнәп карады.

– Анда ир кайгысы юк әле. Хәзер кабинетыңа жибәрәм. – Илфат Бариевич, алдыннан чебен кугандай, кулы белән селтәнәп, кирегә борылды. – Ураган!

Өстәле янына барып житә алмады Тимур Айдарович, ишек жиле белән бергә: «Барыгызны судка бирәм!» – дигән сүзләр бәрәп керде. Нинди генә хәлләргә юлыкса да, сабырлыкны юлдаш итәргә күнеккән ир-егет артына әйләнмәде. Берни ишетмәгәндәй, салмак кына атлап, урындыгына барып утырды. Башын күтәрми генә, алда яткан кәгазьләренә рәтләргә тотынды.

– Батюшки! Сез монда эшлисезмени?

Тавыш иясенә бот чабып гажәпләнүенә генә күтәреләп карады һәм давыл булып бәрәп кергән бу хатынны таныгач, Илфат Бариевичның ни өчен сабырлыгы житмәгәнә бик тиз төшенде. Дөньяны кинәйәтсиз дип йөргән бул син... шулкадәр тар! Һәм... беркем дә синең юлыңда очраклы гына пәйда булмый.

Һәркем үзе бер сабак йә гыйбрәт булып, тормышыңа үтеп керә, аннан кайчан бик сирәк, кайчак, киресенчә, әледән-әле үзенң барлыгын искәртә дә тора. Ханымның исеме хәтердә калмаган, ә менә бәрәннекедәй вак сары бөдрәләре, кешеләргә ачу белән карарга күнеккән сыек зәңгәр күзләре хәтернең якын почмагында гына посып яткан икән.

– Ә сезгә кем кирәк иде? – Тимур Айдарович аны таныганын яшермәде, кул белән ишарәләп, үзе каршындагы урындыкка күрсәтте. – Ни йомыш? Гафу үтенәм, исемегезне хәтерләмим...

– Мария Петровна. – Хатынның тавышы тигезләнде. Тик көтелмәгән очрашу аны берәз гына үз тәртәсеннән чыгарган иде, ахры, ни әйтергә белмичә, тукталып калды. Белдерү буенча танышырга дип килгәнмени – бармаклары белән тиз-тиз кагылып, чәчләрен сыпырып куйды, хәзер олысының-кечесенең өстендә күренгән, әсирләрнеке шикелле буй-буй сызыклы күлмәгенең кыска итәген тарткалагандай итте. – Ә сезнеке... Тимур бит, шулаймы?

– Әйе. Ничек сезнең аяк, үзен сиздергәнә юкмы? – Сүзне юри шуннан башлады Тимур Айдарович, судка бирәм дип давыллап килеп кергән бу хатын белән әрепләшеп, үзенң болай да көзгә көнгә охшаган кәефен тагын да ныграк кырасы килми иде.

– Аяк? Ә-ә, юк, шул килеш үтеп китте ул. Мин...

– Сөйләгез. Тик кыскарак тотыгыз. – Тимур стенадагы сәгатькә карады. – Мин бездән операционный блокта булырга тиеш.

– Алайса, минем иремә операцияне сез ясадыгыз? – Мария Петровна, ышанасы килмәгәндәй, башын кыегайтты, күзләрен ни өчендер тар гына сызык калдырып, Тимурга төбәлде. – Неужели ул хәзер гомер буге шулай постельгә бергеп ятачак?

– Кем сезгә шулай диде? – Тимурның йөзенә сагаю йөгерде.

– Бөтен кеше шулай, ди. Умырткалыкка операция ясатырга ярамый, диләр. Әнә, безнең эштә Наташа гомер буге умырткасында грыжа белән яшәгән иде, операциядән соң аягына да баса алмый хәзер, икенче аен ята инде. Ясатмаган булса, элеккечә йөрер иде әле шунда. Канишны аягына бастырырга ашыкмыйлар, врачлар жүләр штоли алар... Болай бу даруга акча бир, тегесенә бир... Терелсә, нинди файда аннан... – Мария Петровна үз ире турында тәмам оныткан, кемнеләр сүгәргә жай чыкканга сөенеп, тәмләп авыз чайкарга жыена иде.

– Карагыз әле, ханым. Мин сезнең Наташаны да, аның ни сәбәпле аякка басмавын да әлегә белмим. Сез ирегез турында белешергә дип килгәнсездер бит? Аның эш урынында егылып төшүен, ашыгыч операция ясарга туры килүен дә беләсездер. Ул мәлдә гомеренең кыл өстендә булганын да әйткәннәрдер... Әгәр вакытында ярдәм күрсәтмәсәк, үзегез дә чамалыйсыздыр...

– Эш урынына барып, ояларын туздырып кайттым әле. Аңа инвалидность бирергә тиешләр! Акча да түләргә тиешләр! За моральный и за материальный ущерб! Суд юлында озак йөртәм мин аларны!

– Инвалидлыкны эш урыны бирми.

– Сезнең врачлар да кулга тоттырам дип тормый әле! – Мария Петровнаның тавышы элеккечә бөердән чыга башлады. – Әнә ул хирургыгыз... исемен язып алдым... – грубиян! Минә гаепләп маташа ещә...

– Артык сораулар биреп, теңкәсенә тигәнсездер. Иремнең хәле ничек, аңа ярдәм кирәкми, аны кем карый дип, сораулар белән күмеп ташлагансыздыр...

Хатын аның ирониясен тиз генә аңламады. Кыска керфекле күзен янә кысып бетерде, турабрак утырды:

– Балалар кеше тапты инде. Заразылар, сиделкалары да, симерүлэре житкэн, сэгатенэ фэлэн сум дип шунда ук такса куялар! Әллә бездә хэзинэ сандыгы бар...

– Ә нишләп ирегез янында үзегез утырмыйсыз? Беркемгә дә акча түлисе булмас иде. Яки улыгыз-кызыгыз килми? – Тимур Айдаровичны бу сөйләшү дә, каршысында утырган бу хатын да тәмам ялкыткан иде, тик әдәп саклап, әлегә чыгырыннан чыкмый түзде. – Сәламәт чакта этилэре кирәк булгандыр бит? Ә хәзер ризыкны кашык белән ашатырга, «утка»ны алып керергә, алып чыгарга калгач яки катетерның ни икәннән күргәч, нәрсә, ата кеше икәннән бик тиз оныттылармы? Ә шундый ук хәл иртәгә, гафу итегез, сезнең белән булса? Сездән дә йөз чөөрәчәкләрме? Үзләрнен дә балалары бардыр, шәп үрнәк күрсәтәләр...

Мария Петровна ирен читен тешләде, иренен очлайтып, нидер әйтергә жыенды да, кире уйладымы, каршы дөшмәде.

Тимур Айдарович тагын сэгатькә борылды. Урыныннан торды.

– Минә операциянда көтәләр. Соңга калырга хакым юк, – диде ул, сүзне артык сузарга жыенмыйча. – Ирегез аякка басачак, тик вакыт һәм яхшы тәрбия генә кирәк аңа. Андый тәрбияне чит-ят бер сиделка бирә ала дип уйлыйсыз икән, үзегез карагыз...

Ямьсезлек белән гамьсезлек шулкадәр аваздаш икән... Шуңа әле генә төшенде Тимур Айдарович...

Бар нәрсә үзгәргән һәм берни дә үзгәрмәгән кебек...

Больницадан чыккач, авылга кайтып килделәр.

Тәуге тапкыр аяк баскандай, чишмә буеннан әллә ничә урады Илһам.

Беркайчан да, бер тапкыр да күрергә өлгөрмәгән әнкәсенә чардуганын буяп кайтты. Кабере караулы иде, өстендә тәбәнәк сары ромашкалар үсеп утыра.

Дога белми иде, читкә басып, күңеленнән генә аның белән сөйләште.

«Минем кызым туачак, эни! Ишетәсеңме, минем кызым! Синең оныгың... Өтигә шулай дигән идем, малай булса лутчырак, кәнишне, ди. Имеш, нәсел дөвамчысы! Кызым да минем дөвамым бит инде. Синең дөвамың. Безнең нәсел! Аның үскәннән күрәм әле мин. Яшим әле мин, эни...»

Шул төнне әнкәсе төшенә керде. Чулпан белән икесе, өйдә кызу дип, верандага йокларга ятканнар иде. Төн уртасында Илһам бөтен тәннән көзән жыерганга, бөгәрләнеп килүенә уянып китте. Аякларын умакчы була – кул бармакларын тыңлата алмый, авызын ачып Чулпанына дөшмәкче – теле тибрәнми, аңкавына ябышкан кебек. Көчле авырту инде бугазына менеп житте, житмәсә, үтереп косасы килә, башы әйләнә. Шулвакыт янына баштанаяк өрфия ак жәймәгә төрөнгән әнкәсе килде дә үзенең мамык кебек кулын Илһамның маңгаена куйды. Ул кул шулкадәр йомшак – гүя чыннан да мамык! Үзе кайнар да түгел, салкын да түгел – гаҗәеп бер рәхәтлек бөркелә. Илһам, әнкәсенә йөзән күрергә теләп, башын күтәрмәкче булды, тик ничек кенә тырышмасын, юк инде, аермачык итеп һич кенә дә күрерлек түгел. Аклы-каралы фотокарточкасын бик яхшы хәтерли югыйсә: маңгай турысыннан кыл урталай ярылган чәче колак артына жыелган; ул чәчне дә, түп-түгәрәк йөзгә карлыгач канаты шикелле кайтарылып торган кашларын да, елмаерга жыенгандай, чит-читенә бер сер яшеренгән иреннәрен дә балачакта, апа-абыйсы күрмәгәндә, яшеренеп әллә ничә тапкыр сыйпаганы булды Илһамның. Менә хәзер әнисе үз гомерендә беренче тапкыр шулкадәр якин булып янына

килеп баскач, ул чэчкэ, кашларга, иреннэргэ бармак белэн чын-чынлап кагылырга була бит! Тик нигэ соң энисенең йөзен һаман күрә алмый? Нигэ энисе бер сүз дә дэшми? Нигэ Илһамның куллары агач шикелле катып калган да нигэ энисенең бармакларына орынып: «Әни, зинһар, китмә! Мин бит сине, шушы яшемә житеп, тәүге тапкыр күрәм. Китмә!» – дип эндәшә алмый?.. Дэшә алмаса да, уң кулын язып, әнкәсенең өстенә капланган ак жәймәне бар көченә йомарларга житеште Илһам: китмә дип ялваруын шулай аңлатырга теләве иде.

Төш белән өн бергә буталды. Ул коточкыч авыртудан арынып, күзләрен ачты. Сул кулын селкетеп карады – бармаклары йөри. Сак кына аяк бармакларын селкәтергә итте – алар да хәрәкәттә. Ө уң кулы... карават читенә шуышып төшкән ак жәймәне жан-фәрманга кысып тоткан иде.

Шәһәргә кайткач, мондый төннәр берничә тапкыр кабатланды. Йөкле хатынын борчымас өчен, тешен кысып түзәргә тырышты Илһам, даруларны төймәләп-төймәләп ашады. Ул яшәргә тиеш иде. Сабыр булырга тиеш иде. Көчле булырга тиеш иде.

Чулпан да ирен борчымас, үзенең ничек көйгәнән аңа сиздермәс өчен бар көчен йөрәгенә төйнәде. Ире эштән туктаган мәлдә үк үзе дә киbettән киткән иде – айның һәр көнен, көннең һәр сәгатен икәү бергә үткәрергә теләде ул. Ике кулына өйдә эш тә тапты: заказга тортлар пешерергә тотынды. Булачак кызы белән сөйләшә-сөйләшә, авыз эченнән жыр көйли-көйли плитә тирәсендә кайнашканда, иренең ишек яңагына сөялеп, елмаеп күзәткәнән күрә дә онлы бармагы белән аның бит очына кагылып үтә: «Син безгә берәр жыр куй, әтисе, кызыңның биесе килә әле монда...»

«Әтисе» дигән тәмле сүздән исереп, Илһам зал ягына чыгып китә, ноутбукны ачып, жыр эзләргә тотына.

Әллә каян гына бер үк жырга килә дә төртелә бармаклары:

«Бәхетле бул, жаным,

Бәхетле бул...»

Теге көнгә тиклем, жыр кинәт өзәлгәнче шулай булды.

Аннары...

«Ашыгыч ярдәм» машинасы аңсыз калган Чулпанны больницага алып китте.

2 бүлек

Йокысыз төннәр белән күп тапкырлар очрашканы бар иде Тимур Айдаровичның, операция белән үткән, юлда, самоләтта узган, артык борчылган көннәренә кайтавазы булган андый төннәр байтак иде. Әмма хәзерге кебек, керфегенә ни теләсә дә, йокы эленмәгән, бөтен жанын талкыган сәгатьләрне хәтерләми ул. Чулпан янында тәүлекнең һәр сәгате-минутында кизү табиб та, шәфкать туташы да бар, хәле яхшырып килә, бертуктамый болай кайгырудан мәгънә дә, файда да юклыгын акылы белән аңлый Тимур. Шулай да инде өченче тәүлек үзенең фатирына кайтып кунганы юк.

Көндөз намаз бүлмәсенә төшеп, сәждәгә иелгәннән соң, Аллаһы Тәгаләдән ялынып-ялварып, бер нәрсәне генә сорады ир: «Бу сынауны җиңеллек белән күтәрергә Үзең көч бир! Яшь энинен дә, дөньяга яралырга җыенган сабийның да тәненә саулык бир, гомер бир аларга! Жир йөзенә табиб итеп яралткансың икән, зиһен бир, кулларыма кодрәт бир!» Башын иеп, шул теләкләрне күңеленнән әллә ничә кат кабатлаган чакта Тимур Айдаровичның керфек төпләре дымланып чыкты. Бу минутта читтән берәрсә аның һәр ымын,

һәр хэрэкәтен күзәтеп торса, намазлык өстендә аякларын бөкләп, күзләрен ярымйомып утырган хәлдә иреннәрен ачар-ачмас кына тибрәткән, чәчләренә берән-сәрән көлсү жепләр сарыла башлаган, киң жылкәле, уртача буйлы, йөзөннән жылы бер нур бөркелеп торган ир-егеттә кирәк чагында корычтан каты, мамыктан йомшак йөрәкле була белгән хирургны таныр иде микән?

Менә шул йөрәгенә эмер бирә алмый әле Тимур Айдарович: әгәр Чулпан белән яки аның нарасые белән бер-бер хәл булса, аның табиб һөнәрен сайлавының хақы сукуыр бер тиен дигән сүз. Юк, болай ут сулавы Чулпанны яшерен бер мәхәббәт белән өзгәләнеп яратуга гына бәйле түгел. Илһамның: «Мин сиңа ышанам, Тимур абый, шуңа жаным тыныч», – дигән сүзләре колак төбөндә кайтаваз кебек чыңлый. Бу ышанычны – үзе дә хәлсез бармаклары белән тормыш көймәсенә чак-чак кына ябышып торган, нарасыеның туар сәгатйләрен күрү өчен жан асраган, шуны үзе белгән, эмма сөөкле кешесенә белдерергә теләмәгән, шаккаткыч бер чыдамлык белән барысына түзә алган яшь егетнең ышанычын, өметен сындырырга Тимурның хақы юк.

Эш сәгәте беткәч, бүген инде фатирына кайтып кунарга ниятләгән иде ул. Шулай уй белән халатын салып элдә дә, телефонын алып, шалтыратуларны барларга кереште.

– Тимур Айдарович, Насыйрованың хәле начар! Аңын жуйды! Илфат Бариевич аның янында, сезгә эндәшергә кушты. – Ишәктә шәфкать туташының биек ак башлыгы гына күренеп калды – шулай дип әйтүгә юкка да чыкты.

Тимур Айдаровичның кулындагы телефоны өстәлгә очты, халатын элгечтән йолкып кына алды. Хэрәкәтләренә хисап бирмәгән хәлдә кабинетыннан атылып чыкты.

Димәк, барысы да давыл алдыннан күзәтелә торган тынлык кына булган... МРТ нәтижәсе шуны раслый иде. Тимур ак кәгазьдә кап-кара булып ярылып яткан диагнозы – «выраженная деформация четвертого желудочка, компрессия ствола головного мозга, увеличение гематомы со смещением структур» дигән сүзләренә, ышанырга теләмәгәндәй, берничә тапкыр укыды. Монда инде икеләнеп торырга урын калмаган иде.

– Зинһар, тизрәк! Юрий Владимировичны чакырыгыз! Ирина Павловнага дәшегез. Неонатологиягә шалтыратыгыз.

Шулай диде дә үзе кулларына урын таппагандай, әле халат кесәсенә тыгып, әле күкрәгенә кушырып, гасабилы адымнар белән ишекке-түрлө йөрергә тотынды.

Тиз арада гинекология бүлегеннән дә, нейрохирургиядән дә кереп житкән табибларның фикере уртақ иде: хәл моңа килеп терәлгән икән, операция, бердәнбер юл – операция. Һәм бер генә дә түгел – берьюлы ике экстерн операция көтелә иде. Пациентның баш капкачын ачып, гематоманы алып ату өчен эшкә тотынганчы, әнисе карынындагы сабийның кыл өстендә торган гомере дә табиблар җаваплылыгында иде. Яки, яки... Бизмәннең ике тәлинкасендә дә җавапсыз сораулар тирбәлә. Яки, яки... Икесе кендек бавы белән бәйләнгән ана белән баланың гомерләре бер өстәлгә салыначак иде. Яки, яки...

– Юрий Владимирович! Ничек тә... баланы саклап каласы иде. – Тимур Айдаровичның ялварулы тавышы үзенекенә охшамаган иде. Гүя барысы да Николаевның – обсервация бүлегендә ничәмә-ничә ел эшләгән, медицина университетында студентларга белем биргән тәҗрибәле табибның тылсымлы кулларынан гына тора, әйтерсез, бу очракта һәртөрле юрауларның, прогнозларның мәгънәсез икәнлеген Тимур үзе белми...

– Тимур Айдарович, кулдан килгәнне эшләрбез. Сез баш миенә операциягә тотынганчы, кесарево юлы белән ярып, баланы алырбыз. Тик бернинди гарантия юк: пациентның хәле бик авыр, карындагы бала кислород кытлыгы кичерә, массасы бик кечкенә... Иренәң яки туганнарының ризалыгы кирәк. Алар барысын да белеп торырга тиеш. Бу – бик зур риск. Могжизага өметләнмәсеннәр.

– Беләм. Яхшы... – Тимур Айдарович соңгы карарга килгәнче, билгесез бер ноктага текәлде. – Операция бүлмәсен эзерләсеннәр. Мөмкин кадәр тизрәк!

«Чулпан, Чулпан... Син барысын да жиңәргә тиеш, ишетәсеңме, син бик көчле бит! Синең көчең сабыеңа да, Илһамга да бик кирәк... Ишетәсеңме, Чулпан?!»

Ирнең ялварулы эчке иңрәү тавышын яшь хатын ишетмәде. Чулпан үзе янында аның һәм сабыеның гомере өчен көрәшкә чыгып баскан табибларны да, шәфкать туташларын да күрмәде. Берничә көн элек кенә сабыеның үкчә белән тибеп-тибеп куюына үзе дә балаларча сөнгән, карынындагы кызчыгы белән сөйләшеп туймаган эни бу минутларда ни дә булса уйлау сәләтеннән бөтенләй мәхрүм иде.

Беренче операциягә Юрий Владимирович житәкчелегендәге бригада – ул үзе, акушер-гинеколог, анестезиолог, неонатолог-реаниматолог тотынды. Һәр минутның, һәр секундның бәясе алтыннан күпкә кыйммәтләрәк иде. Тик Чулпанга гомумнаркоз биргәндә үк, көтелмәгән авырлык юлны кисте: анестезиолог-реаниматолог үпкәләргә ясалма сулауга тоташтырып, трахеяга эндотрахеаль торба керткәндә, хатын кисәк укшый, бертуктамый коса башлады. Әгәр тын юлларының үткәрүчәнлеген тиз арада чистартырга өлгермәсәң, баш миендә гипоксия – кислород кытлыгы башланып, коточкыч нәтижә көткәнлегенә көн кебек ачык иде. Бәхеткә, анестезиологның тылсымлы куллары бөтен профилактик чараны да вакытында кулланып, ясалма вентиляцияне кушарга житеште. Операция башланганда, сәгать кичке сигез тулып егерме сигез минут киткәнне күрсәтә иде. Ике минут үтүгә, эни кешенең эчен ярып, аннан бияләй хәтле генә кызчыкны дөньяга чыгардылар. Шушы кыска гына вакыт аралыгында Юрий Владимировичның маңгаена бөрчөк-бөрчөк тир бөргән иде, шәфкать туташы аны кечкенә сөлге белән жәһәт кенә сөртеп алды.

Баланың жеп калынлыгы гына күренгән кул-аяклары, кислород житмәүдән күгәргән төскә кергән ябык тәне аның бик хәлсез икәннен күз ташлауга ук раслап тора иде. Әмма ул исән, ул көн күзенә чыгуга елап, аваз бирергә ашыкмаса да, исән, ул яши!

Тимур Айдарович, йөрәгенең чыгымчы тай шикелле уйнакларга иткәннен сизеп, шунда ук үзен кулга алды. Хискә бирелергә, дулкынланарга хакы юк, чөнки берничә минуттан Чулпанның баш очына басып, үзе тагын да катлаулырак операциягә керешәчәк.

Озын толымнарның бер өлеше төптән киселгән, баш капкачын бритва белән кырып куйганнар иде.

Бая, телефоннан Илһамга шалтыратып, Чулпанның хәле кискенләшүне, ашыгыч операциягә тотыначакларын, егеткә язма рөхсәт кәгазенә кулкуярга кирәклеген Тимур Айдарович мөмкин кадәр тыныч кына аңлата башлаган иде, больница юлларында йөрөп, инде күпне күрергә өлгергән Илһам аны ярты сүздән бүлдерде: «Мин сиңа ышанам, Тимур абый, – диде ул, дулкынлануын сиздермичә, – хәзер килеп житәм».

Килгәндер инде, йөрәгенең һәр тибешендә Чулпаны һәм сабые өчен жан атып, ут йотып утыруыдыр.

Аһ, ул билгесезлектә көтү мизгелләре! Якында гына, ишекнең икенче ягында синең өчен кадерледән кадерле булган берәү синең үзеңнән дә, тән һәм жан бергәлегеннән дә әлегә вакытлыча аерылып калсын да...

Баланы ак жәймәгә төрөп, инкубаторга махсус матрас өстенә салып өлгөргәннәр иде.

– Авырлыгы 1290 грамм. Апгар шкаласы буенча – 1 балл. Кувезга урнаштырылды. Тиз арада интенсив терапия таләп ителә. – Реаниматолог, һәр хәрәкәтен кулларына күз иярмәс тизлек белән башкарып, кызчыкны пыяла капкачлы кувезга салды да аны яңа туган балаларның реанимация бүлегенә алып та китте.

Үз бәгыреннән өзөлгән нарасыймыни – Тимур Айдаровичның жанын кыл урталай ярып, моңарчы бөтенләй таныш булмаган үзе татлы, үзе газаплы бер хис сызылып үттө.

Ләкин, ләкин... Уелып уйларга бирелер чакмы?

Юрий Владимирович үз эшен зәркәннәрне көнләштерерлек осталык белән төгәлләп, операция урынын тегеп куйды да:

– Тимур Айдарович, благодарите Бога: у нас минимальная потеря крови – 500 мл. Операция барышында бернинди катлаулы хәлләр килеп чыкмады! – диде, коллегасының эчке халәтен, сүзсез сорауларын күзеннән укып. – Эстафетаны тапшырам. Барысы да яхшы булсын!

– Рәхмәт. Рәхмәт сезгә, Юрий Владимирович!

Бу минутта Чулпан урынында бөтенләй башка берәү – күрмәгән-белмәгән жиде ят булса да, нәкъ шушындый ихлас рәхмәтле булыр иде Тимур Айдарович. Коллегаларының тәҗрибәле кулы, җаваплылык хисе алдында баш иярлек шул.

Чулпанны икенче операциягә әзерлиләр иде.

Сәгать уклары кичке унынчы яртыны күрсәткәндә, инде башка бригада – Тимур Айдарович һәм аның янындагы нейрохирург-ассистентлар, анестезиолог, ике шәфкать туташы барысы бер булып, көрәшкә – алгы сызыкка бастылар. Бу юлы да, гадәттәгечә – яшәү өчен көрәшкә.

Иртәнге өченче яртыга кадәр барган операциянең һәр мизгеле – көрәш иде. Аллаһы Тәгалә бүләк иткән гомернең хакы өчен көрәш. Врач профессиясенен абруе өчен көрәш. Гомер өчен көрәш.

Бу сәгатьләрне этеп-төртеп уздырасымыни?..

Алда – билгесезлек. Соры билгесезлек.

Таң атарга да күп калмагандыр. Тимур Айдарович сәгатькә карамады. Киеренкелектән арына алмыйча, ишекте-түрле йөрөнөп килде. Чулпанның йөрәк тибешен күрсәткән монитордан күзен алмады.

Пациентның пульсын, кан басымын әледән-әле үлчәп торган олы гына яшәтгәе шәфкать туташы, аның халәтен сизепме, сизмичәме:

– Тимур Айдарович, һәр операциядән соң шулай борчыласыз, болай булса, йөрәгегезне туздырып бетерәсез инде! – дип, башын селкеде. – Минем ирем, мәрхүм, шулай итеп 52 яшендә китеп барды, ул да бөтенесен үз йөрәгә аша үткәрә иде. Беләсез бит.

– Беләм. Намуслы кеше иде, шәп хирург иде! – Тимур тагын Чулпанга күз ташлады. Аның авыз-борынына тоташкан көпшәләр, беләгенә куелган «капельница», баш артындагы нечкә муенлы пыяла шешәләр – болар һәммәсе яшә әниңең тәнненә яшәү суты өстәү өчен хезмәт итә. Тизрәк аякка басарга,

элеккечә камил акылга ия булырга язсын үзенә! Нарасыен үз кулларында тирбәтергә насыйп булсын...

Йөрәк, диме шәфкать туташы? Кайгырмаса, борчылмаса, янмаса, ул йөрәкнең нигә кирәге бар? Боз кисәге түгел бит ул, йөрәк бит ул, йөрәк...

Яшь организм үзенекен итте. Чулпанның хәле әкрән генә яхшыруга таба иде. Әтисе белән әнисенә: «Врачың тиздән аякка басачак дип сөендерде», – диюе дә, жылкәсенә ак халат салып, Илһамының елмаеп килеп керүе дә, Тимур Айдаровичның: «Кызың белән бар да тәртиптә, ел үсәсен ай үсеп ята», – дип куандыруы да – барысы, барысы тәненә генә түгел, жанына дәва иде. Аның тизрәк кызчыгын күрәсе, кул-аякларын тотып карыйсы, күзләренә текәләсе килә, тик рөхсәт юк шул әле. Тимур Айдарович, тәртип бозып булса да, Илһамны перинаталь үзәккә алып кергән! «Кызымның күзләре зәп-зәңгәр!» – дип кош тоткандай килде Илһам, мизгеллек бәхетне хатыны белән уртаклашып. Чулпан андый бәхеткә кайчан тиенер? Берьюлы ике операция кичергән тәне кайчан ныгып житәр дә кайчан кызчыгын – Газизәсен кулына алып? Әйе, әйе, зәңгәр күзле бәхетләренә исеме нәкъ шулай булачак! Бердәнберләре, мәхәббәт жимешләре, газизләре бит ул...

Сөенчтән түгелгән күз яшьләрендә дә шул ук тоз таме икән. Алар да бит очын әрнәтә икән.

Чулпаннан түгел, үз-үзеннән кыенсынганга, ванна бүлмәсенә бикләнеп елады Илһам. Кызчыгын – үзе кечкенә генә булса да, ярыйсы гына көр тавышын ишеттереп алган нарасыен, бербөртеген, алтын бөртеген, жан жимешен, Газизәсен зал түрәндәге бала караватына сак кына, ипләп кенә илтәп салгач, жәһәт кенә кереп китте дә, стенага беләген терәп, башын шул беләккә салып, сулыгып-сулыгып елады. Сөенчтән. Күңел тулудан. Үзенә эти булуыннан. Шул бәхетне татырга өлгерүеннән. Чулпанының исән-сау кайтып керүеннән. Өчәү бербөтен булудан. Бәбидән аңкыган бәхет исәннән.

Чулпаны больницада ятканда, Илһам үзе дә янәшәдә генә, күрше бүлектә иде. Бер төнне ир хәле кисәк начарайгач, «Ашыгыч ярдәм» чакырырга мәжбүр булды. Анализлары начар иде, тиз генә кайтарып жибәрмәделәр. Хатыны бу хакта белмәсен, кайгырмасын өчен Илһам кулыннан килгәннең барысын да эшләде: аның янына көләч елмаеп килеп керде, укол кадар вакыт житкәндә, көләч елмаеп «кайтып китте». Бу хакта ирексездән шушы уенга кушылырга мәжбүр булган Тимур Айдарович та белә иде. Белә һәм егеткә ярдәм итә алмау чарасызлыгыннан үрсәләнә...

– Илһам! – Хатынының бикле ванна ишегенә сак кына орынуына ир тиз генә җавап бирмәде. Кранны ачып, су агызды, салкын су белән битен юды, шуннан соң гына ишекне ачты.

– Чыгам, матурым. – Елмайса да, сатлык күзләр үзенекен итте.

Чулпан әкрән генә аның күкрәгенә сыенды. Тамам ябыккан, тартылып калган, күзләре эчкә баткан ирен жәлләүдән йөрәгенә ут капты. Әмма тыныч булырга тырышты: борчылуның берсенә дә файда китермәсен аңларга өлгергән иде. Күнегергә кирәк иде. Беркадәр гамьсезлеккә. Үзен дә, ирен дә, нәниен дә сакларга кирәк иде. «Борчылмаска. Кайгырмаска. Үртәлмәскә». Врачларның кат-кат кисәткәне бер үк сүзләр иде. Борчылмаска... Авыр күтәрмәскә. Кискен хәрәкәтләр ясамаска. Билгеләнгән даруларны вакытында эчәргә. Табибка даими күренеп торырга. Борчылмаска. Борчылмаска...

Ясалма сөт салынган шешә имезлеген Газизәсенең уймактан да нәнирәк иреннәренә китергәндә, Чулпан йөрәгенең сулык-сулык килеп куюын ишетмәмешкә салыша. Күкрәгенә сөт төшмәвенә, кызыкаен үзенә сыендырып, ана сөтө авыз иттерә алмавына жаны көйрәсә дә, артык борчылмаска тырыша.

Иренең күз алдында кибә баруын, төнгә сызлануларын, көзән жыеруларын күрөп тә, һичничек булыша алмавына үзе дә эчтән сыза, сызарга теләмәсә дә, сыза. Көяргә теләмәсә дә, көя.

Дарудан даруга көн итәргә гадәтләнгән Илһам:

– Мин күнеккән. Үтә ул, матурым, – дип, чыннан да күнеккән сүзләрен кабатлый.

Сәгәтләрнең санаулы икәнән искәртеп, тек тә тек уклар күчә.

– Болай булмый, Илһам! Ленара Ирековна белән сөйләшик, больницага салсын. Андагы даруларның файдасы тими калмас, – диде бер төнне Чулпан, иренең газаптан жыерылып килгән йөзән чарасызлыктан учы белән сыйпый-сыйпый.

– Кирәкми. Үтә ул. – Дару капканнан соң берәз рәткә кергән Илһам, кулын баш астына куеп, чалкан ятты.

Уалырга торган жан уч төбенә йомарланган күбәләк кебек икән. Бу тоткынлыктан чыгарга теләп, лепер-лепер кагына, чиксезлектә омтыла. Илһамның да тән сызлауларыннан тәмам арыган жаны шушы күбәләккә тиңме соң әллә? Аның талпынышын сүз белән аңлата торган түгел... Дулкын-дулкын булып уйлар агыла. Стена буенда агачтан бизәкләп эшләнгән бала караваты тора...

Төн уртасында Илһамның борыныннан шаулап кан китте. Берничек тә туктата алмагач, Чулпан, калтыранган бармакларын көчкә тыңлатып, «Ашыгыч ярдәм» номерын түгел, Тимур Айдаровичның телефонын жыйды. Гүя бөтен бер шәһәрдә аларга булыша алырдай бердәнбер кеше – ул. Башкаларның, ярдәм чакырыр өчен борын канау гына җитди сәбәп түгел, дип, кире кагуларыннан курыктымы?..

– Уятканга ачуланмагыз... – дип сүз башлаган Чулпанны Тимур Айдарович кырт бүлдерде:

– Ни булды, Чулпан? – диде ул, вакытны сузарга теләмичә.

Хәлне аңлауга, әлегә суыткычтан боз кисәгә алып, шуны чүпрәк белән борынга куя торырга кушты, адресны сорады да, озак та үтми, килеп тә җитте.

Диванда борынына калын сөлге куеп, башын аска иебрәк утырган Илһамның йөзеннән кан качкан иде.

– Йокыгызны урладык инде, Тимур абый... – Егет үз хәлен онытып, елмаерга маташты.

– Йокы кайгысы түгел әле, Илһам. Авариядән соң бер ирне китерделәр, шуңа ашыгыч операция булды. Чыгып, кулны юып ятканда, Чулпан шалтыратты. – Тимур егетнең кулындагы кып-кызыл сөлгегә күз салуга: – Сине үзем белән алып китү дөресрәк булыр... Үтеп китәрдәй дисәләр, кайтарып та куярмын.

Ишек ябылгач, яшь эни бик озак шундагы «күз»гә текәлеп торды. Нидер онытылдымы? Әйтелмичә калдымы?..

Төнгә шәһәр урамында да тормыш кайный. Көндөзгә кебек булмаса да, әрле-бирле машиналар чабыша. Боз тауларында кемнәрдер чана шуа. Тиздән яңа ел җитәсен искәртеп, бизәлгән чыршылар күренеп кала.

– Тимур абый, син Чулпанны да, Газизәмне дә ташлама, зинһар... – Тимурның янәшәсендә утырып барган Илһам, борынына куйган чүпрәкне

кыймылдатмыйча гына, шулай диде. Үзенә тавышы баз авызыннан яңгырагандай тоелды.

Тимур Айдарович карашын юлдан аермады:

– Мин кулымнан килгәнне генә эшли алам, Илһам. Ярдемем тиярдәй булса, бик рәхәтләнәп...

– Аларның монда таянырдай беркеме дә калмый. Синнән башка. – Илһамның тавышы өзелеп алды. – Мин... үлемнән курыкмыйм. Ә менә... алар өчен куркам. Авыр булыр инде үзләренә. Әнисез үсүнең ни икәннен үземнән беләм, әтисез дә жиңел булмас...

– Илһам, бу ни дигән сүз? Ну-ка прекрати! Иртәгә кем белән ни буласын березбәз дә белми. Аллаһы Тәгалә кемгә ни язган...

– Аллаһы Тәгалә, дисез... Әллә үлгәннән соң яшәү барлыгына да ышанасызмы?

– Ә нишләп ышанмаса? Әллә син монда бер кирәкле кишер яфрагы булып яшәдең, аннан туфракка әйләндең һәм шуның белән вәссәлам дип уйлыйсыңмы? Юк, dustым, безнең березбәз дә ашап, эчеп, беркөнне юк булып өчен генә яралтылмаган жир өстенә... Барыбызның да, көне килеп житкәч, Аллаһ алдына килеп басасы бар...

Илһамга сөйләшү авыр иде. Водород перекисена манылган мамык сулыш алырга комачаулый, тик аны кыймылдатса, тагын ургылып кан китүдән курка иде. Тимурның сүзен дәвам итмичә, берәз тын гына барды да:

– Менә мине ни өчен яралтты икән соң алайса? Беркемгә бәхет китерә алмагач... – диде, караңгы тәрәзәгә борылып.

Нигә? Ни өчен? Нигә мин?... Мондый сорауларга кем генә өзеп җавап бирә алсын... Әгәр синең фанилыкка килүең сыналу өчен генә булып, кылган һәр гамәлең, әйткән һәр сүзең бөртекләп хисап тотуны таләп итәчәк икән, кайчан куркынычрак соң: мәңгелеккә килгәндәй, менә монда, жир өстендә яшәгән мәлендәме? Әллә соң, Тимур Айдарович әйткәнчә, Аллаһ каршына килеп баскачмы?

Үз-үзенә әлегәчә мондый сорауларны биреп караганы юк Илһамның. Киту дигәнне ул бер генә тапкыр да күрмәгән әнкәсе янына кайту диебрәк күзаллый иде. Гомер буе жанын кимергән, талкыган кимсенү хисеннән шул мизгелдә арыныр кебек, балачакта, башка малайларның «әни, әнкәй» дип дәшкәннен ишеткәндә куырылып-бөрешеп калган тәне дә, ниһаять, жиңеллек тояр сыман. Ул тән инде болай да үзенеке кебек түгел... Тукта, киресенчә, әллә жанын, канын чит итүме? Бу еллар эчендә күпме кан салдылар үзенә, кан плазмасы бирделәр. Күпме дару, күпме агу бирделәр... Авырту һәм бетмәс сызлануның үзе булып бөгәрләнгән чакларында «бетте, барысы да бетте» дип уйлаган мәлләре аз булмады. Бигрәк тә соңгы айда...

Нәфеснең чиге юк икән... Яшисе килә! Чулпанына туйганчы карап та өлгермәде бит әле ул! Газизәсен кулында күтәреп, жаны кинәнгәнче тирбәтә дә алмады. Сабыеның шундый да кечкенә, шундый да нәни бармакларын берәм-берәм үбеп иркәләргә дә житешмәде. «Әти кызы мин!» – дип кычкырып торган зәп-зәңгәр күзләренә йотлыгып-йотлыгып төбәлөргә дә житешмәде.

Ир алар өчен курка иде. Бу курку башка бер генә курку хисенә дә охшамаган иде. Бу курку яратудан тора иде.

КИТҮ турында ул бары Тимур абыйсы белән генә ачыктан-ачык сөйләшә ала иде. Табиб буларак түгел, жанына якын бер кешесе итеп ачыла ул аңа. Ичмаса, икесе дә чынбарлыкның күзенә туры карап серләшәләр. Башка кемгә

ачылсын? Авылда тормыш йөген берьялгызы жигелеп тарткан –балаларына үги эни алып кайтмыйм дип, гомер бусе сыңар канат талпынган этисенэме? Кайчандыр сэндерэгэ печен ыргытканда, сэнэгенэ таянып торган этисенэң: «Тик очалмыйм, карап калам кыр казлары артыннан», – дип жыр көйлөгөнөн ишетеп алган иде Илхам. Аңлау сонрак килде: күплэрнең язмышы талпынудан гына тора икэн. Күплэрнең канат очы бик иртэ киселэ икэн...

«Ашыгыч ярдэм» машинасының яшь гаилэ яшэгән фатир подъезды янына килүлэре ешайды. Төннэрен тэрэздэ ут бөтенләй сүнмэскэ әйлэнде.

Больницага соңгы шалтыратуында, Чулпанга: «Без Насыйровны үзбезнең бүлеккэ ала алмыйбыз! Дэвалануның аңа инде файдасы юк...» – дип турысын әйттелэр. Ничкайчан беркемгэ күтәрелеп бэрелмэгән Чулпан ярсып китүен сизми дә калды: «Ничек инде алалмыйсыз? Файда юк дип, аңа кул селтәү дөрөсмени? Лена Ирековна, аның да бит кызыбызның үскәнөн күрәсе килэ. Кызыбызны кулларында күтәрәп йөрисе килэ! Аның да бит яшисе килэ!!!» – дип, әле усалланып, әле әрнеп дәште ул врачка. «Мин сезне бик яхшы аңлыйм. Тик... – Лена Ирековна Илхамга чыннан да булыша алмауларын исбатларга жыенган жиреннән кире уйлады, ахры. – Яхшы, килегез. Алып калырбыз», – диде.

– Ничек килсен? Илхам өй эчендә дә көчкә атлый! – Чулпан еламаска, сабыр булырга тырышты.

– «Ашыгыч ярдэм» чакырыгыз. Үзем каршы алырмын. – Врач ханым сүзне кыска тотты.

– ...Матурым, минем авылга кайтасым килэ. Анда кардыр. Бала-чага чана шуадыр.

Кыска куртка өстеннән ак халатын жилкәсенә элгән фельдшер ишек төбөндә сабырсызланып торса да, Илхам киенергә ашыкмады. Чулпаннан бала караватын диван буенарак күчерүен үтенде. Үзе диван аркасына терәлеп утырган килеш, керфек кагарга да оныгып, кызының йөзөнә карап катты. Почык борынлы, бөдрә керфекле сабий, чия төше хәтле генә иреннәрен турсайткан да, тигез сулыш белән йоклап ята. Төшендә ни күрәдер: вакыт-вакыт елмаеп куя. Өллә эткәсенә шулкадәр гажизләнеп үзәнә карап торуын сизәмә?... «Кичер мине, кызым. Кичер, Газизәм! Син үскәндә, янында таяныч була алмавым өчен гафу ит, сабыем... Башка балаларны бер кулыннан әнисе, икенчесеннән этисе житәкләп, яныңнан узганда, күзләрәнне мөлдәрәтеп, аларга караган чакта нәни йөрәгәң чыра булып теленер. Этисезлек үзәгәң үткән мәлләр күп булып. Икебезгә бердәй язмыш язылган икән, кызым, кечкенәм, Газизәм... Мин – әнисез ятим булсам, син эти назыннан мэхрүм каласың... Шулкадәр көтеп алдым үзеңне, кызым! Шуны белепме, иртәрәк туарга ашыктың... Димәк, шулай кирәк булган... Бер калышмый үсеп барасың, сабыем минем... Ташлап китә дип рәнжемәмиңа...»

– Авылга Яңа елга кайтырбыз. Больницадан качып чыгасы түгел! – диде Чулпан, иренең как сөяккә калган гәүдәсен кочкан мәлдә, елап жибәрмәс өчен иреннәрен тешләп. – Иртәгә эни килмәсме... Газизәне алып калса, синәң янында булып идем.

– Йөрмә! Кирәкми! Кызыбызны кара, матурым! Мин анда ялгызым түгел. Үзеңне сакла! – Илхам күзләрен яшереп, ишеккә борылды, хәлсез адымнар белән фельдшер артыннан атлады. Тегесе, егылып китүеннән курыктымы, ирне култыклап алды.

Тавышка кабынган коридор утлары бик тиз сүнде. Дөнъя караңгыланып калды.

Караңгылыкның үз төсө бар икән.

Тимур Айдарович өстәлен тутырған китапларга хәтсездән карап торды. Утны кабызмаган килеш. Караңгылык аша. Алсу караңгылык аша.

Сәер иде. Караңгылыкны алсу төстә күзаллап утыру сәер иде. Берәрсенә айтсән, саташкан дип, читкә тайпылуы да бар...

Биредә күпме галимнең хезмәте ята. Күпме фәнни хезмәт! Күпме эзләнү... Бәлки, аларның һич югы берәрсендә төгәл җавап яшеренгәндер... Караңгылык алсу төстә идеме, әллә өмет төсө идеме ул...

Ленара Ирековна шалтыратып, Илһам Насыйровның хәле турында хәбәр итте. «Это конец, Тимур Айдарович», – диде ул, егетнең соңгы анализларын карап.

Меңнәрчә кешенең меңнәрчә эзләнүендә бер сорауга җавап табылмасын инде... Шул яман авыру алдында көчсезме кешелек, әллә үз-үзе алдындамы?

Тимур Айдарович, чарасызлыктан, калын-калын китаплар өстенә ике кулын куеп, башын беләгенә салды. Телефоны шалтыраганга сискәнеп, тиз генә утны яндырды. Чулпан икәннән белүгә, йөрәге жу итеп китте. Өле көндөз генә Илһам янында булган иде Тимур, система астында яткан егетнең бер як бите шешеп киткәнне күргәч, канатырдай булып, иреннәрен тешләде. «Зинһар минекеләрне ташлама, Тимур абый!» – Егет үз хәленнән зарланып тел тибрәтмәде, өзгәләнеп-өзгәләнеп беркөнгә сүзләрен кабатлады. Аны юату артык иде. Кыя күкрәгенә бәрелеп челпәрәмә килгән кош язмышын өр-яңадан язып булып, дисеңмени...

– Тыңлыйм, Чулпан! – Хәбәрнең иң яманын ишетергә эзәр булса да, Тимур Айдарович үзен тыныч тотарга тырышты.

– Тимур абый, мин Илһам янында идем, ялгызын калдырып китәсем килми. Сөз алай-болай больницада түгелме? – Ни гажәп, Чулпанның да тавышы сабыр-тигез иде.

Эштән соңлап кына фатирына кайтып кергән, өнсез бушлыктан, караңгылыктан җавап эзләп тилмергән Тимур Айдарович аның нидер аңлатуын көтеп тормыйча, коридорга чыгып, пальтосына үрелгән иде инде. Телефонның колагына терәгән килеш, иелеп, ботинкасын киде, ишекне бикләде, лифт чакырып тормыйча, йөгәрә-йөгәрә баскычтан төшеп китте. Үзенең нигә болай кабалануын да аңламый иде. Чулпанның: «Илһамны реанимациягә күчерәләр. Ул Газизәне алып килергә куша», – дип, ни өчен нәкъ менә үзенә шалтыратуын гына аңлады. Илһам дәрәс әйтә: үзе дә үлем тырнагынан могҗиза белән генә котылып калган, хәзер менә яңа тернәкләнеп килгән нарасые һәм соңгы сызыкка якынлашкан ире арасында бәргәләнгәндә, яшь ана өчен таяныр тал юк иде шул.

Бер йөрәккә мең сабырлык сыя икән.

Ул сабырлык күз төбенә күлгә булып сарыла икән.

Ул күлгә жандагы ялкынның чагылышы икән.

Ул ялкын сулык-сулык килгән яранның очкыныннан кабына икән...

Чулпан күз яшен күрсәтмәде.

Яннарында булайым дип, авылдан килеп җиткән әнкәсенә мең рәхмәт укып, Газизәне аңа калдырды да ире янына йөгәрде.

Аналар барысы бертөсле иде... Чакрымнар белән исәпләшмичә, кара таңнан юлга чыгып киткән әнисе аның йөзенә бер карауда барысын да аңлады: тешне кысып түзгән сабырлык күз төбенә күлгә булып ягылган иде...

Ленара Ирековна башта Чулпанны Илһам яткан палатага кертергә теләмәде.

– Сезгэ борчылырга ярамый, аңлайсыз бит! Нишлэп үзегезне сакларга теләмисез? Балагыз бар бит! – диде ул, яшь энигэ катлаулы операциядэн соң аз гына борчлыуның да зыянлы икәннән белгәнгә. – Ирегезнең хәле авыр. У него адские боли. Всю ночь буянил! Даруларның иң көчлөсөн бирәбез...

Чулпан ире янына кергәч, врач әйткән сүзләрнең хаклыгына шикләнеп куйды: менә ич, Илһамы аны елмаеп каршы ала! Тик йөзө шешенгән, күзләренә кан сауганмы – кып-кызыл булып тора.

Илһам, хәлсез бармакларын аның кул аркасына куйган килеш, яткан жиреннән түшәмгә текәлдә:

– Мине реанимациягә күчәрәләр. Соңгы нокта! Всё!

– Әйтмә ул сүзгәңне! Нишлэп «всё» булсын?! – Чулпанның кырыс күренергә тырышуы үзе өчен кирәк иде.

– Матурым, безнең кебекләрнең диагнозы белән реанимациягә салалар икән – без инде аннан чыкмыйбыз, дидем бит сиңа...

Ир тагын, тагын түшәмгә карады. Карашын янында утырган Чулпанына күчерде:

– Син миңа сүз бирәсеңме?..

– Нишләргә кушасың бит! – Хатынның керфекләре үзенә сизелерлек кенә дерелдәп алды.

– Бәхетле булырга. Бары шул гына. Минем янымда тапмаган бәхетне эзләп табарга.

– Ни сөйләсәң син, Илһам? Оят түгелме? Бер-беребезне яратуыбыз, кызыбыз ничек инде бәхет булмасын? – Бу юлы Чулпанның күзләрендә яшь тамчысы ялтырады. Гарьлек, иренең шулай диюе, үзенең көчсезлеген тану – һәммәсе, һәммәсе ачы бер төер булып, тамак төбенә килеп тыгылды.

– Кызыбызны пар канат белән үстерсәң иде. Аңа бик әйбәт эти тапсаң иде... Бәхетле булсаң иде, матурым...

– Сөйләнеп ят менә хәзер! Газизәбезнең этисе бар, ул сиңең кызың, гомер буге шулай булачак та. Бетте, бу хакта сөйләшмибез!

– Ярар. Сөйләшмибез. Тик син миңа сүз бир: бәхетле булырмын, диген.

– Кирекәй! Сүз бирәм, жанашым...

– Иртәгә кызымны алып килсәң иде... Минем аны... тагын бер күрәсем килә... Иртәгә... – Илһамның хәле китә башладымы, сүзләрен бүлеп-бүлеп әйтте, тәне куырылып алды. Ир күзләрен йомды. – Ярдәм кирәксә, Тимур абыйга... эндәшерсәң... Ул сезне... ташламас... Ә хәзер кайт... Үтенәм... Кызым янына... кайт...

Чулпан беләге белән йөзгә каплады. Күз яшьләрен иренә күрсәтергә ярамый иде. Сүзсез ым белән аның сөяккә генә калган бармакларын учына алып торды да ашыгып палатадан чыгып китте. Илһамга авыртуны баса торган укол кирәк иде.

Стенага аркасы белән сөялүгә, жилкәсенә салган ак халаты идәнгә шуышты. Чулпан аны үрелеп алмады, гамьсез һәм буш караш белән билгесезлеккә төбәлдә. Бераздан соң гына, кинәт исенә килгәндәй, кесәсеннән телефонын чыгарып, Тимур Айдаровичка шалтыратты. «Тимур абый, Илһамны ялгыз калдырасым килми», – диде ул, үзенең Газизәсе янына кайтырга, аны алып килергә тиешлеген аек акыл белән аңлап.

Телефонны сүндөргәч кенә, башына барып житте: көннең үз бүлегендәге авырулар янында үткәргән Тимур Айдаровичның хәзер юлда булуы бар, өенә кайтып, йокларга яткан булуы бар. Фәнни эш белән утыруы бар. Ни өчен әле ул торган саен йә Чулпанны, йә Илһамны кайгыртып йөгәргә тиеш?

Тик Илһам янында Тимур абыйсы булганда, Чулпанның жаны тынычрак: алар арасындагы ирләрчә дуслык яшь хатынның үзенә сәер бер ышаныч өсти. Инде могжизага өмет итмәсә дә, янәшәсендә бу доктор булганда, Илһамына күпкә жиңелрәк, күпкә тынычрак, күпкә яхшырактыр сыман тоела...

Шәһәрнең кышы кырыс. Аклыгыннан битәр, сорылыгы күбрәк. Әле генә явып үткән мамык кар өстенә бик тиз шәһәр сөрәме ягыла. Кинәнеп, бата-чума уйнарылык кар көртләре дә юк: ява тора, зур-зур машиналарга төяп, түгә торалар. Түкмәсләр иде, күк йөзәннән иркәләнеп кенә жиргә килеп сыенган кар һәммәсенә комачаулы: мәңгә бетмәс ашытуда булган жәяүлеләргә. Жәяүледән күбрәк агылган машиналарга. Түбәсендәгә зур мыегын селкеткәләп узып барган троллейбусларга...

Моңның үзе булып кар бөртекләре сибелә. Кайдандыр үзәкне өзәрлек салмак көй ишетелә, диярсен: эре-эре кар бөртекләре шул көй астында тирбәлә, тирбәлә, тирбәлә... Алар юл читендә шәрәләнеп калган тирәкләргә, жылытырга теләгәндәй, уйнакый-уйнакый килеп куна; миләш тәлгәшләре өстенә чигүле кульяулык булып сарыла. Жир өстендәгә бар каралыкны, бар афәтне вакытлыча гына булса да кеше күзеннән яшереп торырга жыенгандай, төн күзеннән кар ява да ява, ява да ява...

Больница тәрәзәсенә шомлы күзеннән мөлдәрәмә сагыш карап тора. Ул сагыш бала хәсрәтеннән гәүдәсә дә, иңбашлары да чүгә төшкән ата күзләрендә. Аның болай да ярадан гына торган йөрәгендә. Төпчегенә – туган мизгеленнән үк язмышның иң ачысына – әнкәйсезлеккә, ятимлеккә дучар булган улыкаеның теткәләнеп беткән жаны бу мизгелдә ата кешенә жаны белән бербөтенгә әверелгән кебек. Ул жаннарның кайсы кайсыннан гафу, кичерү сорыйдыр – аңламасың...

Ул сагыш – кызының иртә, бик иртә каерылырга торган канатына карап эчтән генә сыктаган ана йөрәгендә.

Ул сагыш – ишекнең теге ягыннан әле генә чыккан, кулындагы нәни кызчыгын күкрәгенә сыендырган яшь әниңең мөлдәрәмә карлыган күзләрендә.

– Чулпан, сиңа бала белән өйгә кайтырга кирәк, монда калырга ярамый! – Тимур Айдарович Чулпанның үзе өчен дә борчыла иде. Организмы мондый тетрәнүләргә күтәрә алырмы?

Илһам өчен инде соңгы сәгатьләр икәнә берәүгә дә сер түгел. Көтәләр генә. Аның жиңеллек белән дөньядан күчүен көтәләр. Яп-яшь ир үз аңында, үз акылында. Ул да көттә. Кызын тагын бер, нибары бер генә тапкыр күреп калуны көттә. Ирнең ике күзеннән дә кан ага башлады – бер генә куллана торган пленкаларны көчкә алыштырып житешәләр. Ирнең тәмам томаланып килгән күзләре ишек ягына борылды. Өлгерәсе иде. Чулпанының һәм Газизәсенә карашларын күз алмасына мәңгелеккә сәңдереп каласы иде... Чулпан килеп житәр алдыннан гына Тимур Айдарович Илһамны шул халәттә күреп, сөйләшәп чыкты. Бәгыре тетеләп чыкты...

– Тимур Айдарович дәрәс әйтә. Сабыгыз да ныгып житмәгән, теләсә нинди инфекция элэгү куркынычы бар. – Ләнара Ирековна да юрганга төрелгән балага күз салуга, шулай дип баш чайкады.

– Өйдә, икегезне дә кайтарып куям, шулай тынычрак булып, – диде Тимур, рөхсәт сорагандай, Чулпанның әнисенә борылып. Ананың: «Кызым, бер-бер әйбер кирәксә, без кода белән монда бит. Кайт син, үзең өзлегә күрмә тагын», – диюенә рәхмәтле караш ташлады.

Машина эчендәгә сүзсезлекне сабыйның вакыт-вакыт еламсырап тавыш

биреп куюы гына бүлде. Чулпан үз уена кереп чумган иде. Иртэгэ нэрсэ булыр? Яңа көн нэрсэ күрсөтөр? Яңа таң ничек атар?..

Тимур Айдарович рульне артык кысып тотуын абайлады. Кулын бушатты. Көзгедән арткы утыргычка күз ташлады.

Кайтып житэргэ күп калмаган иде. Шулай, кешенең барыр чакрымнары яшен тизлеге белән кыскара торган заман...

– Тимур абый, аның газапларын берничек тә киметеп булмый микәнни соң? – Чулпанның кинэт кенә шулай дип соравына жавап тиз генә ишетелмәде.

Шактый көттергәч кенә:

– Врачлар можжиза иясе түгел, Чулпан. Алар кулыннан килгәнне генә эшли, – диде Тимур Айдарович, Аллаһы Тәгаләнең сынаулары алдында адәм баласының көчсездән дә көчсез зат икәне хакында үзалдына гына уйланып.

– Ул миңа бәхетле бул, диде. «Бәхетле бул, жаным», диде... – Чулпанның тавышы калтырап китте.

Тимур Айдарович көзгә аша арткы утыргычка күз ташлады.

– Елама, димим, Чулпан. Юатмыйм да. Шулай да тынычрак булсаң иде. Без бит барыбыз да шунда барасы. Бу жирдә кунак кына булып яшибез. Кем өч көнгә килә кунакка, кем бер атнага... Кемдер алданрак китә тора, кемдер – соңрак...

Подъезд төбөндә машинаны туктаткач, Тимур арткы ишекне ачты, Чулпанның кулыннан үрелеп, баланы үзенә алды. Юрганга төрөлгән сабийны күтәрәп, баскычтан менгәндә, моңарчы беркайчан да татымаган сәер хис бөтен гәүдәсен чолгады. Шушы яшенә житеп, гомер тоймаган, барлыгын белмәгән ят тойгы иде ул. Кулындагы яклаучысыз, саклаучысыз, көчсез нарасыйны ипләп кенә күкрәгенә кысты. Абынып китүдән, төшереп жибәрүдән курыккандай, жил-давылдан, кар-бураннан сакларга теләгәндәй, үзенә сыендырды.

Ишек төбөнә житкәч, нәни төргәкне Чулпанга сузды.

– Үләнле чэй эч тә йокларга тырыш. Үзеңне сакла. Мин Илһам янында булам, – диде, тагын бер кат балага күз салып.

Саубуллашып төшөп киткән ир-егет атлаган уңайга әле генә кичергән хисләренә исем эзләп тинтерәде. Теге вакыттагыча... Дингезгә юл алган мәлдэгечә... Борчылуы? Куркумы? Шоммы... Үртәлүме? Әрнүме?

Юк, бу хис бөтенләй башка иде. Аның исеме дә, төсө дә, тәме дә башка иде. Әти назы. Әти кочагы. Әти жылысы. Шулар белән бүлешсә, кемгәдер яклаучы булырга теләүдән туган хис иде бу.

Жыр кинэт өзелде.

Чулпанның колагында бертуктамый чыңлаган жырның сүзләре «бәхетле бул, жаным» дигән мәлдә зыңлап өзелде. Үз янына алып яткан Газизәсә кисәк, корт чаккандай, чырылдап елап жибәрде. Саташулы төш тә бүленде, ишек кыңгыравы аваз салды.

Шатлыкның гына канаты жиңел. Кайгыныкы башны аска сөйри, гәүдәне бөкрәйтә, аякларны камыр итә.

Кызын бала караватына күчәрәп, ишекне ачып жибәрүгә, әнисе белән каенатасының нур качкан йөзләрен күрсә дә, Чулпан әле ни дә булса аңларлык хәлдә түгел иде. Аларны фатирга уздырды, ишекне бикләде. Әнисе пәлтәсен салмый гына кухняга чыкты, утны кабызды, урындыкка килеп утырды.

– Кияү китте, кызым, – диде ул, Чулпанның күзенә туры карамаска тырышкандай, башын иеп.

– Ярар, хәзер мин дә барам, – диде Чулпан, кая, ни өчен, ничек барырга

кирәклегә әле башына барып житмәсә дә. Ул һаман да төш белән өн арасында адашып калган иде.

– Чулпан! Илһамыбыз китте, кызым, – диде каенатасы да, бүреген кулында әйләндереп. – Бөтенләйгә.

Түшәм идәнгә шуыштымы, идән чайкалдымы – бар тирәлек бер булып әйләнергә тотынды. Ярамый! Егылырга ярамый! Ярамый... кызы хақына... Егылырга хақы юк Чулпанның. Еларга да хақы юк.

Ул әнкәсе каршына килеп утырды. Уң кулы белән өстәл читенә тотынды. Карашы уртада торган, башына җилем имезлек кигертелгән шешәгә береп калды. Ике күкрәк арасына кирпич калынлыгы бернәрсә килеп тыгылды да торган саен югары күтәрелә башлады. Ул тын алырга, сүз катарга комачаулый, сулышны кыса иде. Чулпан, буыла башлавын тоеп, тирән-тирән сулыш алырга теләде, юк, теге кирпич селкенергә дә мөмкинлек бирми. Әнисенә: «Ела! Еласаң, җиңелрәк булыр!» – диюе дә әллә каян, дивар артынан ишетелгәндәй.

– Ела! Ела, кызым!

Күз яшьләренә дә кирелектән киерелеп катар мәле була икән. Күзләр түгел, мизгел эчендә жан коргаксып калды, ахры...

Дәү әнисенә сүзләрен үзенә алгандай, зал агында Газизәнең баягыча чырылдап елап җибәргәнә ишетелде. Аны үз караватына күчәргәнән бөтенләй онытырга өлгәргән иде Чулпан, диваннан егылып төштә дигән коточкыч курку белән, үз-үзен белештерми, шул якка атылды. Каенатасы башын түбән игән халәттә оныгының караватын тирбәтә иде.

Чулпан сабыен кулына алды, баланы күкрәгенә сыендырып, диванга килеп утырды.

– Ятимем минем, кызым, Газизәм! – диде ул, көл төсенә кәргән иреннәрен ачар-ачмас кына. Шул мизгелдә теге кирпич бугазына кадәр менеп җитте дә ирексез үксү авазы булып түгелде. Тыелырга тырышса да, иңбашларын дерелдәтә-дерелтәтә иңрәүдән туктый алмады Чулпан, күзләреннән дә чишмә булып яшь агарга тотынды.

Куркуга калган әнкәсе чынаяк белән тиз генә салкын су алып чыкты:

– Сабыр бул, балам, үзеңне сакла берүк, – дип өтәләнде ана, әле генә «ела, ела» дип тәкрарлавын бөтенләй истән чыгарып. – Нишлисәң, тәкьдирләргә шулай язгандыр...

Тәкьдирнең хөкем карары кырыс иде. Күпләрнең «ни өчен?» дигән соравын җавапсыз калдырды да, тормыш матурлыгын күрергә дә өлгәرمәгән, үз каныннан, үз жаныннан яралган кызчыгына туйганчы карап калырга да җитешмәгән яшь әтине мәңгелеккә озатты да куйды.

Кояшы урланган күк йөзеннән көн бусе кар яуды. Әнкәсе янәшәсенә барып урнашкан яшь егетнең соңгы тукталышын – кап-кара өем булып калкып чыккан кабер туфрагын булса да, аклык белән түшим әле дигәндәй, яуды да яуды кар. Бар сызлануны, бар хәсрәтне, ятимлек һәм толлык ачысын күмәргә теләгәндәй, ашыга-ашыга яуды.

Авыл урамнары, йорт, лапас, абзар түбәләре ап-ак булды. Бакча түрәндә, кайчандыр, әле Илһам бәләкәй чакта, аның әрнүле күз яшьләренә шактый еш шаһит булган ялангач алмагач та карлы күлмәк киеп куйды. Туйга җыенган кәләшләр сыман, капка янындагы шомырт белән миләш куагы да ап-ак күлмәккә төрәндәләр.

Ә кайгының төсә кара иде. Шушы ак дөньяда, якында, бик якында гына йөргән кайгы шәүләсе, үз каралыгыннан үзе кимсәнгәндәй, кая кереп посарга

урын тапмагандай, әрле-бирле сугылды. Үзе дә ир уртасы гына булган ата кешенен йөрәгенә шакып карады: берәүләрне хәсрәт арты хәсрәт белән сыный, түз, сынма, сыгылма! Үзеңнән алда балаңны гүргә салу авырлыгын сабырлык белән күтәрерлек көч тап, бирешмә!..

Егылмас өчен капка баганасына сарылып калган яшь хатынның башындагы мамык шәлен жил булып йолкып тинтерәтте: берәүнең дә гомере чиксез түгел, шуны аңла, кемдер – иртәрәк китә, кемдер – соңрак...

Күпләп-күпләп жыелган кешеләрнең бәгырь кылына кагылып-кагылып үтте: һәммәгезнең дә барып житәр урыны бер нокта, ашыкма, кабаланма, чәбәләмә, адәм баласы, бу дөньяга нигә килгәнәң, ни белән китәсең хакында тукталып уйлан, барып житкәч, нәрсә дип хисап бирәчәгең хакында фикерлә...

– «Авылга кайтасым килә», ди идең. Менә кайттың, жанашым. Бөтенләйгә! – диде Чулпан, иренен фани дөнья газабыннан арынып, тынычланып калган йөзенә соңгы тапкыр караган мәлендә.

Ул үзенен тынычлыгына үзе дә аптырады. Әллә Тимур Айдарович биргән дарулар тәсире булды, әллә Газизәсенә күз төшөргән саен жебеп төшәргә, бирешергә хакы юклыгын аңлап, үз-үзенә әмер бирүе ярдәм итте – шаулап еламады, иләрмәде, күтәрә алмас тоелган бу хәсрәтне йөрәгенә йомарлап торырлык көч тапты.

Иң авыры – иренен гәүдәсе салынган кабыкны ишегалдыннан алып чыккач, аның артыннан капка баганасына сөялеп карап калган мәл иде. Бу китүнең – кайтмаска, мәңгелеккә китү икәнен аңлаудан, кадерледән кадерле кешесенен, мәхәббәтенең зәп-зәңгәр күзләрен башка беркайчан да күрмәчәген белүдән туган авырлыкны ничекләр күтәргә? Иңнәрне баскан шушы авырлыктан сыгылып төшмәс өчен Чулпан капка баганасына сарылды.

– Ни өчен без шундый көчсез, Илфат Бариевич, ә? – Тимур Айдаровичның бу сорауны, коллегасыннан битәр, үзенә бирүе иде.

Илфат Бариевич, күзлеген салып, борын очына төшерде дә, күзен кысыбрак, аптырап карап куйды.

– Тимур Айдарович, аңламадым?

– Болай гына. Болай гына... – Ир-егет авыр көрсенде. – Медицина алга китте дип күкрәк сугабыз. Шул каһәр төшкән авыруны, XXI гасыр чумасын жиңә алмыйбыз!

– Бездән генә торса...

– Шуңа әйтәм бит, көчсез без, Илфат Бариевич, көчсез!

– Мин алай уйламыйм. Рактан битәр, йөрәк-кан тамырлары авыруларыннан күбрәк кырыла кеше. Моңы сиңа исбатлап торасы юк.

Илфат Бариевич коллегасының соңгы арада кәефсез йөрүенең сәбәбен белә иде. Аның өчен борчыла да иде: операция өстәле янына, авыруның баш очына барып басканда, хирург хисләр колы була алмый. Салкын кан – менә аның иң беренче коралы.

Аларның әңгәмәсен бүлеп, кемдер ишек какты, җавап көтеп тормыйча, үзе дә пәйда булды.

– Ә-ә, Мария... Петровна... – Тимур Айдарович, ирененә кунган рөхсәтсез көлемсерәүне яшерергә тырышып, учын авызына китерде дә йөткереп куйды. Теге вакытта Илфат Бариевичның: «Син Камаловның хатынын нинди тылсымлы сүз белән өшкердең, миңа да өйрәт әле? Хәзер ире янында майланган

коймак шикелле утыра, хэтта кеше төсле исәнләшә!» – дип шаяртуы исенә төште. Чыннан да, «сиделка яллыйм» дип чыгып киткән хатынның ул чакта нинди пәриләре уянгандыр – шул көнне үк кичкә, әйбер-карасын күтәреп, кабат килеп житте. Баштарак шәфкать туташларына да, санитаркаларга да керпә эңсә шикелле кадалып, юк-бар белән үзәкләренә үтәргә иткән иде. Обходка кәргән Тимур Айдаровичка тап булса, кәрделә-чыктылы сораулар белән аның да башын катырган мәлләре күп булды. Әллә докторның сабырлыгы, әллә һәр авыруга жылы мөнәсәбәтә, әллә палатадагы ир-атларның еш кына кеше гомере турында гәп куертулары – кем белсен, ни тәэсир иткәндер – күзгә күренеп үзгәрдә хатын. Башына бер-бер уй төштемә, сыңар канатын югалту куркынычы белән күзгә-күз очрашкач, тормыш җаме турында күзаллаулары үзгәрдемә – ни булса да булды, басынкыланып калды.

– Тимур Айдарович, карагыз әле, минем сезгә бер сүзем бар иде... – Чәчләрен караңгы зәңгәр яулык астына жыеп яшергән Мария Петровна, сезнең монда булуыгыз комачаулый дигәндәй, Илфат Бариевичка борылды, тегесә аңа бөтенләй игътибар итмәгәндәй, коллегасы шикелле үк көлемсерәвен яшерергә маташып, өстәлдәге папканы актарырга тотынды.

– Сөйләгез, Мария Петровна. Бар да яхшыдыр бит? Ирегең без көткәннән дә тизрәк савыгып килә...

– Слава Богу! – Хатынның зәңгәр күзләренә хэтта беркадәр жылылык йөгәргәндәй булды. – Но мин... аның хакында түгел... Сезгә бер тәкъдим белән идем әле... – Янә Илфат тарафына канәгатьсез караш ташлады да, аның кабинеттан чыгып китәргә ашыкмавын аңлагач, сүзен дәвам итте. – Сезнең красавица-хатыныгыз белән аерылышканыгызны беләм, ой, монда барысы да...

– Карагыз әле, мин шәхси тормышым белән кызыксынганның яратмыйм... – Тимур Айдаровичның иреннәре кысылып куйды, ул озынга сузарга теләмичә, Мария Петровнаны бүлдерергә ашыкты. Тик хатынның тиресе калын иде, исә китмәгәнән яшермичә, кул гына селтәде.

– Мин сезне үземнең племянницам белән таныштырыр идем. Беләсезме, она была замужем, ноооо... Короче, ул да аерылышкан. Высшее образование! Красота! Ум! Всё есть. Кроме счастья...

Көлеп жибәрмәс өчен сабырлыкның тау кадәрлесе кирәк иде. Тимур да, Илфат та бер-берсенә күтәрелеп караган очракта үсмер малайлар күк ихайлап көләргә тотыначакларын чамалап, гаять җитди караш белән стенадагы плакатка төбәлделәр.

– Гафу итегез, ә ни өчен нәкъ минем кандидатурага тукталырга булдыгыз? – Үз гомерендә шушыннан да җитди сорауга тап булмаган кешедәй, Тимур кашларын куша язып, плакаттагы умыртка баганасын «өйрәнүен» дәвам итте.

Мария Петровна, өстендәге киң итәкле соры күлмәгенен кесә буйлап тезелгән ялтыравык төймәләрен сыпыра-сыпыра, фикерен дәлилләргә кереште:

– Беренчедән, сез дә ялгыз. Икенчедән, сез сүз белән кешеләргә тәэсир итә беләсез. Каршы килеп маташмагыз, моны мин бик яхшы аңладым! Безнең Оленькага нәкъ менә шундый кеше кирәк, вакытында урынга утыртырдай... Өченчедән, сез минем мужикны үлемнән коткарган кеше. Ой, картаеп килгәндә, ялгыз калу турында уйлагач, бик куркыныч икән ул, ышаныгыз! Сезнең белән сөйләшүдән соң мин бик күп уйландым... Как же я без него? Дети... да, дети – это дети. А муж – всё-таки, он опора... Так вот, в знак благодарности... Сезде Оленька белән таныштырасым килә. Она у нас, ух, огонь, пламя!.. – Хатын, сүзләренә хаклыгын расларга теләгәндәй, баш бармагын өскә күтәрде.

Илфат Бариевич күзлеген төзөткөлөдө, тамак кырып куйды. Тимур Айдаровичнын карашы идэнгө кадакланды. Беразга сээр тынлык урнашты.

– Мария Петровна... – Тимур Айдарович үзен бала-чага сыман тотудан шүрлөп, телефоныннан сэгатькө күз салган булды да кырысрак тавыш белән: – Без хэзер Илфат Бариевич белән бик житди бер сорауны хэл итэргэ тиеш, – дия-дия, ишекне ачарга юнэлде. – Кызлар турында уйларга вакыт юк, яшермичә эйтим... Ирегеzne ничек тәрбияләвегеzne күрөп торам, шул сәбәпле аның хэле көнлөп түгел, сэгатьлөп яхшыра да инде. Рәхмәт үзегезгә, – дип салпы якка салам кыстыра-кыстыра, хатынны коридорга озатты. Ишекне ярыйсы гына каты тавыш белән япкач, өстеннән бик зур йөк төшкөндөй, жиңел сулыш алды, аркасы белән стенага сөялде.

Бая гына житди темадан башланган сүз жебе чуалган иде, икесенен дә күңеле, Шүрәле кытыклагандай, кымыржап тора, шаркылдап көлүдән көчкө тыелган халәттә тыенкы гына елмасштылар.

– Менә, Тимур Айдарович, көтмөгөндө генә, кәлөш тә табылды үзенә, – диде Илфат Бариевич, кулларын күкрәгенә кушырып, урындыкка утыргач. – Кызганыч, сорарга оныттык: Оленька дигәннәре дә түтәсенә охшаган микән?

– Охшаса, кызганыч диген син...

Түзмәделәр, кабинетны тутырып, шаулап, хәтта ярысып, дулап көлөргә тотындылар. Авыр уйлардан болай да мөлдерәмә жанның шул рәвешлө түгелүе булды, ахры...

Вакыт үзенә үзе хужа. Ул килү-китүләр белән дә, теләк-мөмкинлекләр белән дә хисаплашмый, беркемгә буйсынмаган халәттә, үз көенә агышын белә. Агымсуны, инеш-елгаларны буып куярга, туктатырга, агышын үзгәртөргә, тауларны урыныннан күчерөргә, кыя-ташта гөлләр үстөрөргә була, тиквакыт кына кагылгысыз, аның белән идарә итү – чынга ашмас хыял.

Вакытның тагын бер ягы бар: ул жан ярасына дөва булып ягыла. Еллап... айлап... атналап... Вакыт янәшәсөндө – күнөгү дигән төшенчә яши. Тора-бара чыннан да барысына да күнөгәсөң. Башка чара юк икәнөн аңлаудан, язмышыңа язылганга күнәсөң. Югалтуга. Ялгызлыкка. Жирдөн киткәннәрнең башка беркайчан да әйләнөп кайтмасына.

Чулпан боларның барысын да аек акыл белән аңлый иде. Еш кына, Газизәсен куенына сыендырып, тәрәз төбенә килөп баса да, әфлисун телеменә охшап күрөнгән айга күз текәп, күңеленнән ире белән сөйләшә. «Кайларда син, жанашым? Күкләр катыннан күзәтәсөңме безне, кайларда син?» Кайчакларда салкын ай йөзеннән көмөш бер кайтаваз ярылып төшкөндөй була: «Мин гел яныгызда. Бәхетле бул, жаным!» Бу өн яшь әнинен кочагына, аның куенындагы нарасыйның мамыктай колак яфракларына сарыла.

Жыр өзелде. Әмма тормыш дөвам итә иде.

Ул дөвам – әткәсенә охшап, тирә-юньгә кыңгырау чәчәгөдәй зәп-зәңгәр, гөнаһсыз күзләре белән баккан кызчыкта иде. Газизәсенен елап жибөргөндө, тавышы карлыккандай ишетелөп китсә дә, маңгае кыззрак тоелса да, кулаклары калтыранып куйгандай күрөнсә дә, Чулпан ярты үлөп, ярты терелә: кызчыгы белән бар да тәртиптәме? Бер-бер жире авыртмыймы? Ул... яшәрме? Мондый сораулар көннән-көн ныграк бимазалап, инде уйларының корбанына әйлөнөп баруына үзе үк төшөнгән Чулпан дулкын уртасында ярдан ярга бөргөлөнгән ялгыз көймә хәлөндө иде. Кызы төчкөреп куйса да,

«Ашыгыч ярдәм» чакыру гадәткә эверелә башлагач, бу адрес буенча шактый ешлаганнарын, чынлыкта баланың сәламәт булып үсеп килүен аңлаган олыгына яшәтәге фельдшер ханым беркөнне Чулпанга: «Сезгә кичекмәстән психолог белән сөйләшәргә кирәк!» – дип, шактый кыркугына үз кинәшен бирде. Хәл белергә килгән мәлендә әнисе дә жайлап кына шулай диде: «Берәр врач белән сөйләш, кызым, болай булса, үзең авыруга әйләнәсез бит», – диде.

Әлегәчә вакыт-вакыт телефоннан Чулпанның да, Газизенен дә хәл-әхвәлен белешеп торган Тимур Айдарович яралы ике жан янында шул рәвешле кабат пәйда булды.

Пәйда булды да аларга караганда, үзенең ярдәмгә ныграк мохтаж икәнлеген аңлаудан гажиз калды. Йөрәк хисен сиздерми бикләп тоту өчен түземлекнең ай-яй олысы кирәк иде... Хәер, бар назын, бар мәхәббәтен бердәнбер кызына биреп, аның һәр сулышы өчен жан атып яшәгән Чулпан ирнең күзләрендәге мондый газапны күрмәде. Тимур Айдаровичның, кош каурые кебек жинел генә булса да, инде терекөмеш кебек елгырланып килгән кызчыкны кулына алган чакта, үзе татлы, үзе әрнүле бер тойгы белән сулкылдаган йөрәк авазын ишетмәде. Аларның берсе – сабые хақынагына булса да, үз саулыгын күз карасыдай сакларга кирәклеген аңлаган әни кеше, икенчесе – тәүлекнең теләсә кайсы сәгатендә ярдәмгә килә алган, ярдәмгә эзәр табиб иде...

Барысы да шул рәвешле дәвам итәсе иде. Әгәр Тимур... ул көнне, чакырылмаган кунак булып, кулына ак роза чәчәкләре тотып, фатир ишеген шакымаса. Туган көне булса да, моны бәйрәм итүне уйламаган-кирәксенмәгән, алайгына да түгел, кызын йоклаткач, чалбар балакларын сызганып, пыр тузып идән юарга тотынган Чулпан, ишек төбөндә берәз кыюсызрак елмаю белән басып торган Тимур Айдаровичны күргәч, аптырап китте.

– Сез каян болай, әйтми-нитми? – диде ул, кунакны эчкә чакырыргамы-юкмы дип икеләнгәндәй, сынаулыгына карап.

– Туган көнең белән котлыйсым килгән иде... – Тимур Айдарович, аның карашына юлыкмас өчен, чәчәкләргә төбәлдә, яңагына исенә килгәндәй, аларны Чулпанга сузды. – Алдагы гомерендә бәхетле бул! Син бәхеткә ласк.

«Бәхетле бул!» Бу сүзләр күкләр ярып ишетелмидер бит? Чулпан дерт итеп китте. Юеш кулын кая яшерергә белмәгәндәй, чалбарына сөрткәндәй итте. Сискәнүен, аптыравын яшереп тормыйча, баягыча янә сынаулы һәм сораулы күзләр белән Тимурга текәлдә. Чәчәкләрне алгач, борынына, урамдагы май аеның баш әйләндергеч исе шикелле, куе бер ис килеп бөркелде.

– Рәхмәт инде... Тик... мин кунак көтми идем... Күреп торасыз... – Ул, чарасыздан елмаеп, коридор уртасында каңгырап утырган сулы чиләккә, аннан үзенең өс-башына ымлады. Аннан, тагын да ихлас итеп: – Әй, ярар ла... Гаеп итмәсегезне беләм, Тимур абый. Әйдә, үтегез... Мин хәзер, бу тирәнә генә сөртеп алам да... – дип, ирне фатирга чакырды.

Ботинкасын салып, зал ягына үткәнче, Тимур кулындагы пакетны кухня бүлмәсенә кертәп куйды. Аннан кечкенә караватында йоклап яткан кызчык янына узып, аның йөзенә иеләп карады. Бала авызындагы имезлекне йокы аралаш каты-каты итеп суыра да берара тынып тора, вакыт-вакыт нәзек кашларын жыерып куя, аннан тагын имезлекне чупылдатырга тотына.

– Газизә йоклаганда йә иркәнләп чәй эчеп алам, йә өйне жыйгандай итәм. Башкача бик ирек бирми, кулга ияләшәп бетте, – дип пышылдады Чулпан, чәчәкләрне вазага утыртып, залга чыккан мәлендә, ирнең онытылып балага карап торуыннан үзалдына сискәнәп.

Тимур башын күтәрде. Чулпанның өстендә гап-гади саргылт футболка, балаклары тезгә тиклем бөкләнгән аксыл чалбар. Озын чәчен ничек эләкте шулай жыеп, баш түбәсенә күтәрткән – юешләнеп бөдрәләнгән чәч бөртекләренә кайберсе тыңлаусызланып, колак буйлап таралып төшкән. Каш-керфегенә бернинди буяу сыланмаган – ул чын матурлыкның үзе булып басып тора иде.

– Гомер тиз үтә, озакламый үзе дә сиңа идән юыша башлар, сизми дә калырсың, – диде Тимур, үз уйларыннан үзе качарга теләп.

– Ай, аңа хәтле! – Чулпанның бит очларына ана кешенә йөзөндә генә пәйда була ала торган елмаю кунды.

Ул чиләк-мунчаланы тотып, ванна бүлмәсенә кереп китте. Үзе хакында сөйләшүне ишеткәндәй, шул мәлдә Газизә ялт кына күзен ачты. Иң беренче эш итеп, әлегәчә алданып яткан имезлекне төкөрөп ташлады, аннан Тимурны күрөп ятсынуы булдымы, болай да кечкенә иреннәрен тагын да бөрөштереп, мимыл-мимыл китереп торды да ачы тавыш белән кисәк кенә елый да башлады. Тимур башта караватны селкеткәләп, баланы тынычландырырга маташкан иде дә, аның саен отыры көчәеп үрсәләнәргә тотынгач, кулына күтәрүдән гайре чарасы калмады.

– Берәүлөргә нәрсә ошамый икән, ә? Тамак ачканмы әллә? Хәзер әниеннән сорыйбыз аны... Сиңа хәзер боткалар да ашарга ярый, Газизәкәй, шулай бит? – Тимур баланың елаудан туктаган мәлдә аптыраудан киерелеп ачылган күзләренә төбәлдә – әйтерсең, аңа Илһам карап тора иде... Юк, ачуланып, битәрләп түгел – киресенчә, беркадәр көлемсерәү һәм... елмаю белән. Әйе, әйе, әле генә ду килеп елаган бала инде дөньяны балкытып елмая иде! Үзенә керфек төбенә тәгәрәгән яшь тамчысы да кибеп бетмәгән!

Тимур аңа гына түгел, үзенә дә шаккатты: гүя гомер буге кулында нәни бала тирбәткән! Гүя гомер буге теленнән менә шушындый татлы сүзләр агылган!.. Ни авыр чакларда да сабыр булып кала алган йөрәге бу юлы аны тыңларга теләмәде: ярып-ярып тибәргә тотынды, ул йөрәккә әйтеп-аңлатып бетермәслек тансык наз, жылылык кереп тулды. Күкрәккә генә сыймыйча, ул наз керфек төпләренә бәрәп чыкты. Шушы кысан гына фатирда бербөтен булып гомер кичергән ике жанга таяныч булу теләге гап-гади гаилә жылысына сусаган ирнең бөтен бәгырен айқады. Яклайсы иде, саклайсы иде үзләрен бар борчу-мәшәкәтән; тормыш йөген тартуны үз ичнәренә аласы иде. Бернинди купшы сүзләрсез, менә бу түбә астында яшәгән гадилекнең үзе кебек үк, гади генә итеп аңлашасы иде. «Чулпан, бергәләп бәхетле булырга тырышып карыйкмы әллә?» – диясе иде. Юк, алай дисәң дә, әллә ничек, төчәрәк килеп чыгар шикелле...

Тимурның уйлары чуалды. Шулчак, аны аңга китерергә теләгән шикелле, кызчык янә еламсырап аваз салды.

– Газизәкәй, бәлки, әниеннән сорап, безгә кухня ягына чыгаргадыр, ә, ничек уйлайсың? Мин сиңа кишер пюресы алып килдем, ошатырсыңмы, менә анысы икеле... Тик ул бик файдалы әйбер... – Тимур төшөрәп жибәрүдән курыккандай, баланы күкрәгенә сыендырып, аның белән сөйләшүен дәвам итте.

Бу вакытта Чулпан ванна ишеге төбендә идәнгә береккәндәй басып тора иде. Ул Тимурның бала белән сөйләшүен ишетте дә аның «Газизәкәй» диюеннән коты очып, баскан урынында катып калды. Болай дип Илһам әйтә иде, шушылай жылы итеп, йомшак итеп, яратып... Акылына килеп, ашыга-ашыга зал ягына чыккач, бөтенләй өнсез калды: Тимур ишеккә аркасы белән баскан;

баланы, дөнъяда бер кыйммәтле нәрсә урынына күрөп, күкрәгенә сыендырган, үзе шулкадәр житди кыяфәттә сөйләнә, Газизә исә, аның жылкәсенә башын салган да аңлаган кеше сыман тып-тын калып, күзләрен ачып тыңлый.

Күз яшьләрен сирәк күрсәткән Чулпанның кинәт сулыгып-сулыгып елыйсы килде. Нигә икәнән үзе дә аңлатып бирә алмас иде... Кызчыгының киң жылкәгә башын куеп, рәхәт бер изрәүдәгә халәтен күрүдәнме... Бүлмә уртасында, кочагына иң кадерле берәүне сарылдыргандай, үзалдына бәхетле сөйләнгән олпат ир затына күз салгач, бәгыренәң әллә кай жирендә ят бер тойгы баш калкытуын тоеп алуданмы?.. Бу – куркыныч иде. Хәтәр тойгы иде. Хыянәтче тойгы иде.

Илһамны мәңгелеккә озатканнан соң, Тимур Айдарович белән беренче тапкыр гына күрешүе түгел. Тик кайчан гына очрашмасыннар, ул моңарчы бары тик табиб иде. Ә бүгөн? Ни үзгәргән?..

Чулпан баягы курку хисенә исем һәм башында мең төсмергә кереп бөтерелергә өлгергән сорауларына җавап таба алмыйча, ишек янагына сөялде.

Үзенә генә ишетелгән көй астында салмак кына әйләнгәндәй, әкрән генә ишеккә таба борылган Тимур аны шул мәлдә генә абайлап алды. Таллар булып бөгелер кайгылы чагында сыгылуны белмәгән яшь хатын бу мизгелдә канаты каерылган ялгыз аккошка тиң иде: күзләрендә – мөлдәрәмә тулы сагыш, моң, тагын әллә ни, әллә ни... Янына омтылып, кочагына сыендырудан үзен чак тыеп калды Тимур. Кыбырсынып куйган Газизәнең аркасын бәпләгәндәй итте.

– Чулпан, син «әйе» дисән, Газизәне бергә үстерер идек.

Ни булды? Баядан бирле баш миендә бөтерелгән уй ни сәбәпле, ничек, нигә телдән тәгәрәп төшәргә ашыкты соң әле – Тимур үз сүзләреннән үзе өнсез калды. Юк, болай булырга тиеш түгел иде...

– Нәрсә??? – Чулпанның тавышында тимер чыңы яңгырады. Ул, коточкыч бер курку белән аның янына атылып, баласын үз кулына алырга үрелде.

Башлаган сүзен ярты юлда калдыру тагын бер ахмаклык булыр иде – Тимур Газизәне әкрән генә Чулпанга сузды, үзе гомер булмаганча, аңа туп-туры текәлеп:

– Мин яратам сине, Чулпан. Газизә дә бик якын миңа. Бәлки... – дип дәвам итмәкче булды.

Тик яшь хатынның күзәндәгә баягы моң урынына ачу һәм рәнжү кереп тулган иде, ул Тимурга сүзен әйтеп бөтерергә ирек бирмәде:

– Тимур абый, ничек оят түгел сезгә? Илһам алдында?! Ул бит сезгә ышана иде, үзенә караганда да ныграк ышана иде! Ә сез... Аның рухы рәнжер дип курыкмыйсызмы?

– Мин бары тик синең дә, Газизәнең дә бәхетле булуыгызны гына теләм, Чулпан. – Яшь хатынның яралары ямалып бетмәгән күнеленә саксыз кагылуын аңлаган иде Тимур, тик авызыңнан чыгып очкан сүзне кире җыеп ала торган түгел шул, үкенүдән ни мәгънә...

– Китегез! Тимур абый, зинһар, китегез... Авыр сүзләр әйтеп үзем дә сезне рәнҗетермен дип куркам... Зинһар, китегез... Моңа кадәр кылган изгелекләрегезгә рәхмәтлемен, тик моннан соң мин барысын да үзем җиңәргә тырышым. Мин ялгыз түгел хәзер! – Чулпан, шуны исбатларга теләгәндәй, кызын күкрәгенә кысты, катырак тоттымы – бала елап жибәрде.

– Чулпан... Гафу ит... Сине ашыктырмыйм да, җавап та таләп итмим. Бу хакта башка сүз кузгатмам. Онытыйк. Ә ярдәм кирәк чакта шалтырат. Мин Илһамга сүз бирдем... Сезне язмыш иркендә калдырырга минем хакым юк.

Очы-очка ялганып бетмэгэн сүзлэрен бер-бер артлы тезде дэ Тимур ишеккэ юнэлде. Нидер аңлатырга, дәлиллэргэ маташу, хислэр турында акыл сату урынсыз икәнне аңлый иде. Мәхәббәтне теләнеп алып булмый...

Ул чыгып киткәч, фатир тараеп калды. Бая гына, киресенчә, бүлмә уртасында Газизәне кочып, Тимур Айдарович басып торганда, дөнья үзе кисәк кенә киңәеп киткәндәй тоелган иде түгелме?..

Чулпан кызының авызына имезлек каптырды, баланы караватка куйды да, жанында эрнү, гарьлек, ачу, сагыш – тагын әллә нинди, әллә нинди каршылыклы хисләр бөтенесе бер булып кубарылганны тоеп, шул давылны туктатырга жыенган шикелле ярсу бер хәрәкәт белән вазадагы ак чәчәкләргә үрелде. Исәбе – аларны учмасы белән тотып сындырырга, чүп чиләгенә томырырга иде. Ләкин... бу ак гөлләр шулкадәр чиста, шулкадәр саф, шулкадәр самими бер матурлык булып, аның күзенә төбәлгәннәр иде – кулы бармады, үзе дә суына төште. Чәчәкләрне әкрән генә кабат вазага урнаштырды, бармак очы белән кагылып-кагылмас кына тажларын сыйпап үтте. «Чәчәкләрнең ни гаебе бар?»

Тимур Айдарович баш табиб яныннан аптыраулы бер халәттә чыкты. Кем дә булса аның кыяфәтенә күз салса, каты гына шелтә эләккән моңа, дип уйлап куяр иде: ике кулын ак халатының кесәсенә тыгып, башын иебрәк атлаган ирнең кашлары үзалдына сораулы жыерылган, карашы идәнгә төбәлгән, иреннәре дө кысыла төшкән. Юкса, сөөнергә тиешле хәбәр житкәргәннәр иде үзенә: көз көне Чулпан Насыйровага операция ясаган ике бригаданы республикакүләм уздырыла торган «Ак чәчәкләр» конкурсына – «Уникаль очрак» номинациясенә тәкъдим иткәннәр. Озакка сузмый гына документларны жыйрга, презентация эшләргә кирәк, пациентканы чакырып, аның фикерләрен дә презентациягә теркәргә, баланы да алып, күмәк фотога төшәргә...

Ничә омтылса да, әлегә кадәр Чулпанга шалтыратырга батырчылык итмәде Тимур. Югыйсә элеккечә гап-гади генә итеп, хәлләрен сорашасы, Газизә белән бар да яхшымы, ярдәм кирәкмиме – шул хакта гына белешсә килгән мәлдә, телефонына ничә үрелде. Юк инде, үзен ялгыш аңлаудан курыктымы, гаепле хис итеп бәргәләндемә, әллә бөтенләй жавапсыз каласын күзалладымы... «Тимур абый, минекеләрне ташлама... Мин сиңа ышанам...» Илһамның шул сүзләре исенә төште исә, аның гөнаһсыз карашы белән очрашкандай, тәне эсселе-суыклы булып китә, шул ук вакытта, үзенә көчсезлеген танудан, чарасыз икәнән дә белә.

Эштә, операция, консультация вакытларында мондый уйлар бөтенләй булмагандай онытылып тора да, аз гына буш вакыт барлыкка килдеме – үчекләп качышлы уйнагандай, әйләнә дө кайта, әйләнә дө кайта...

Кат-кат жыеп караса да, Чулпан телефонын алмады.

Барысы да аңлашыла иде...

Ярар, презентацияне кулдан килгәнчә эшләрләр...

Шимбә иртәсендә дежурлыкны тапшыргач, Тимур, фатирына кайтып, берәз йоклап алырга ниятләгән иде. Төн авыр узды: кичтән «Ашыгыч ярдәм» машинасы тормыш белән алыш-бирешне өзәргә теләп балконнан сикергән яшь кенә егетне алып килде. Тәнендә жаны булса да, аны коткарып калуның мөмкин түгел бернәрсә икәнлегә көн кебек ачык иде, туганнарына да ачыктан-ачык әйттеләр. Шулай да кичектергесез операциягә эзерләнеп беткәннәр иде. Кирәге чыкмады...

Мондый очрактарда жан эрнүен аңлата торган түгөл. Бүрө булып улайсы, тырнактарны уч төбөнө батырып, бөтөн көчкө сөрөн саласы килэ. Нишлисез сез, егетлэр? Жирдэ чагында бер генэ, нибары бер генэ тапкыр бирелгән кадерле, кыйммәтле нәрсәне – гомерне ник шулай эрәм итәсез? Күрмисезмени, сыңар кул, сыңар аяк белән калганнар да, шуышып кына гомер кичерергә дучар ителгәннәр дә теш-тырнагы белән яшәргә тырыша? Аларның һәр көнө, һәр сәгәтә – яшәү өчен көрәш! Газаплы, михнәтле көрәш! Әмма... яшәү өчен көрәш! Ә монда... Тары бөртөгедәй проблема килеп чыкса да, гомер тикле гомереңә кизәнергә ашык, имеш... Әйтерсең лә шулай итеп бары да бетә, барысыннан да котыласың... Киресенчә, барысы да башлана гына әле. Чын яшәү. Чын тормыш. Мәңгелек каршында. Аллаһы Тәгалә каршында. Жирдэ чакта кылган һәр гамәлң өчен җавап бирергә кирәклегенә ни өчен адәм балаларының бик азы гына төшенә соң? Фанилыкка болай гына, тикмәгә генә килмәгәнлеген, яшәү рәвешң үзеңнең мәңгелектәге урыныңны билгеләве турында башкаларга ничек җиткерергә? Менә ул – табиб. Институтта алган белеменә таянып, тормыш, гомер, сәламәтлек турында сәгатьләр бугә сөйли алып иде. Шуң ук вакытта... табиб булып эшләү дәверендә генә дә үзә тап булган мөгҗизалар турында, Коръән китабын өйрәнә башлагач исә, бу мөгҗизаларның хикмәтенә беркадәр төшенүе хакында нинди мөнбәрләрдән сөйләсен?..

Тимур Айдарович, шушы төн эчендә тәнненең генә түгөл, жанының аруын, талчыгуын тоеп, машинасына кереп утырды. Ни гажәп, ул кая таба юл тотасын белми иде. Бая гына кайтып юынырга да йоклап алырга дигән нияте, җил тузгыткан тузан бөртөгедәй, юкка чыккан иде. Бушлыкка, ялгызлыкка кайтып тынгы иңәр, дисеңме... Ул... үзенә буйсынмаган уйларына иярде. Машинасын кабызды да сәер бер тарту көченә тагылып, үзә дә көтмәгәндә, кинәт кенә авылга – Илһам янына юл тотты. Гүя бу минутларда аны, үзенә хас жылы бер көлемсерәү белән, сабыр гына кыяфәттә ул гына тыңлый һәм... аңлай алып... Бер сөйләшсәннәр әле. Кеше гомере турында. Килү һәм китү турында. Мәңгелек турында. Һәм... курку турында...

Ихластан, әмма ашыгып, бик ашыгып әйтелгән сүзләре өчен Чулпан алдында Тимур үзен гаепле тоя иде. Ә менә Илһам алдында – әйтелмәгән, әйтергә кыймаган, әйтергә өлгермәгән сүзләре өчен үзен күптәннән битәрли. Шуң йөктән котылырга теләве булдымы, монысын үзә дә белми иде. Машина шәһәр урамнарын калдырып, олы юлга борылып чыккач кына, ул безарга икеләнеп калды. Тик кире борылмады. Күңелә шунда чакыра, йөрәгә шунда дәшә иде – Илһам белән сөйләшсә килә иде. Теге вакытта Тимурның машинасында икәүләп больницага юл тотканда, Курку турында башланып та өзәлеп калган сүзләре инде кайчаннан тынгы бирми...

Тимур, урман куенына җитәрәк, артык кызулаганын абайлап, машинаның тизлеген киметә төште. Ашыгам дисә, кем көтеп тора аны?..

Тормыш – үзә дә карурман.

Аның һәр борылмасында ни сагалаганын белеп-чамалап бетерә торганмы? Жиләк мәмрәп пешкән кояшлы аланнары гына түгөл, чокыры, упкыны, сазлыгы – барысы да шушында. Адәм баласы моның шулай икәннән белә, бик яхшы белә, тик күзенә ак-кара күренмәгәндәй, томырылып чабуыннан гына туктамый.

Улһаман каядыр ашыга. Адымнары бутала, сукмаклары чуала – ә улһаман, һаман ашыга, кабалана, каядыр соңга калудан курыккандай, бөрелә-сугыла вакытны узып китәргә маташа.

Ә вакыт – җилбәзәк. Усал. Рәхимсез. Торып-торып шаярырга ярата. Ул

синең алдыңа рәшә булып төшә. Ымсындыргыч алсу алма булып яныңа тәгәри. Үрелеп алам дигәндә, әллә нинди хикмәт белән барысы да кинәт кенә юк була да куя, ераккарак, ераккарак йөгәрә. Шул мәлдә адәм баласының канында кыргый жанвар уяна: нәфесенә абына да, чүл бүреседәй, айга карап улар дәрәжәгә житеп, рәшә артыннан ыргыла ул. Куып тотса, нигә кирәген, ни эшлисен дә белмәгән халәттә чаба да чаба. Юкса, карурманнар аша узама, табаннарын пешерә-пешерә, утлы дала буйлап атлап киләме – чуалган сукмакларның барысы да бер ноктага алып киләсен бик яхшы аңлый. Аңлай, әмма үзенә дә хужа була алмаган килеш күз алдында ялтырап күрәнгән рәшәгә хужа булырга теләп, ашыгуын гына белә...

Жилкәсенә аскан биштәрәндә үзе белән алган гомерлек йөгә: жир йөзәндә яшәү дәверендә кылырга өлгәргән игелекләре, яманлыклары; шатлыклары, сагышлары, табышлары, югалтулары. Һай ул йөкнең авырлыгы: кайчагында жаныңны сытып керә, табаннарға тиклем төшкән сызлау булып, өтә, көйдерә, яндыра. Кайчагында кош кавырсыны шикелле жиңеләеп, күкләргә күтәрә. Адәм баласы һаман ашыгуын белә.

Тимурның ашыгыр жире юк иде. Юлдаш итеп алган уйлары гына аны, акылына буйсындырмыйча, каядыр әйди, әйдәкли.

«Мин үлемнән курыкмыйм. Хатыным, кызым өчен куркам», – дигән иде Илһам.

Шулчагында Курку дигән төшенчә турында үзе аңлаганча сөйләсе килсә дә, Тимур, теленә тышау салгандай, тукталып калды шул. Югыйсә егетнең көннәре санаулы икәнән, бик тиздән Аллаһы Тәгалә хозурына барырга тиешлеген иң беренче чиратта табиб буларак яхшы белә иде. Ни тотты, ни бәйләде аның телен? Гади генә итеп ярып саласы иде: Аллаһы Тәгаләдән Курку гына чын курку була ала... Шушы бер сүзгә адәм баласының жирдә яшәү фәлсәфәсе сыеп беткәнне аңлау гына кешене Кеше итеп тота да инде. Аннан Куркып, бары тик Ул кушканча яшәү – бернәрсәдән дә – үлемнән дә курыкмау дигән сүз түгелме? Ул язган кануннарда – яшәү асылы. Яшәү мәгънәсе. Мәңгелектә үз урынын үзәң билгеләргә мөмкинлекләр юлы. Барысы да аермачык күрсәтелгән. Бары тик күнел күзе белән дә, маңгай күзе белән дә күрә белергә генә кирәк.

Бу хакта больницада, үз янына килгән авыруларга тел тибрәтеп сүз әйтергә хақы бармы, юкмы – шушы сорауга җавабы юк әле Тимурның...

Илһамга да авыз ачып барысын да әйтә алмады. Мәңгелектә көтеп торган ике юл хакында да. Ул юлларның кайсы синеке икәнән сайлау фанилыктагы яшәү рәвешенә бәйле икәнә турында да. Иман китереп яшәү, соңгы сулышыңны алганда «ләә иләәһә илләәллаһ, Мөхәммәд рәсүлуллаһ» кәлимәсен әйтеп китә алуның бәхет икәнлегә хакында да әйтергә өлгөрмәде. Әллә соң... куркып калдымы? Әйе, әйе, үз акылына каршы килеп, вакытлыча курку хисенә бирелдеме? Илһам дәрәс аңламас, «Тимур абый, син врачмы, әллә мулламы?» – дип көлемсерәп куяр, ышанмас шикелле тоелдымы?..

Ә бит... Ә бит... яшәеш кануннарына өр-яңа күзлектән карарга иң башта аның нәкъ менә табиб булуы ярдәм итте дә инде. Аллаһы Тәгаләнең кодрәте-могжизасын үз күзләре белән күрәп инану, сискәнү, тетрәнү, шаккату... ярдәм итте...

Ул чакта бәлагә тарган авыру янына вертолёт белән ашыгыч рәвештә район үзәгенә очулары иде. Иң тәҗрибәле кардиохирургларның берсе булган Ришат Мөхмүтович та шунда иде. Тимурны беркадәр гажәпләндереп: «Казага калдырасым килми», – дип, утырган килеш кенә көндөзгә намазны укып

алды, кесәсеннән дисбе чыгарды да иреннәрен селкетер-селкетмәс кенә зекер кылырга тотынды.

Мөгаен, коллегасының үзенә сәерсенәбрәк карап куюын чамалагандыр – ике кулы белән битен сыпыргач, йөзен балкытып елмайды да:

– Нәрсә, Тимур Айдарович, куркыттымы әллә үзеңне? – диде.

– Нишләп инде... Намаз укыганыңны белми идем, – диде Тимур, үзе дә елмаеп кына.

– Кешегә әйтеп йөргәнем юк, нигә кирәк?

– Сер булмаса, каян шулай, кинәт кенә? – Тимур кызыксынуын жиңә алмады.

– Кинәт түгел. Байтактан инде. Бер елны, ялда чагында Коръян китабын укый башлаган идем. Дөресен әйткәндә, болай, кругозор өчен генә... Шуннан аңладым. Бөтенләй ялгыш яшәп ятканыбызны.

– Кызык.

– Кызык түгел, куркыныч, Тимур. Сукыр булып яшәвебез куркыныч. – Ришат Мәхмүтович авыр көрсенде. – Кайчагында үзезне дөнья кендеге санаган булабыз бит әле. – Ир-егетнең бармаклары йодрыкка йомарланды.

– Надан бит без. Ничә ел институт. Ординатура, магистратура... Барыбер наданнар... Ничек яшәргә тиешлегебезне белмибез...

Шушы кыска гына сөйләшүдән соң, бары тик әлегә дә баягы кызыксынуын жиңә алмаудан гына, Тимур да Коръян китабы белән танышып чыкты. Яшерми: бик күп нәрсә бөтенләй аңлашылмады. Эчке тарту көченә буйсынып, икенче, аннан өченче кат укыды. Беркөнне, очраклы рәвештә генә, Коръяндәге күп кенә аятьләренә бүгенге заманда фәнни фактлар белән чагыштырып күрсәткән мисалларга тап булды. Тап булды да, кызыксынуы тагын да арта төште. Айга беренче булып аяк баскан америка астронавты Нил Амстронгның шунда, күктә азан тавышы ишетүе турында да, медицина ачышы дип күкрәк кагып йөргән бик күп нәрсәләренә Коръяндә әллә кайчан бәйнә-бәйнә аңлатылганлыгы турында да жентекләп язылган иде. Студент чакта, эмбриология темасын өйрәнгәндә дә, имтиханга эзерләнгәндә дә, адәм баласының барлыкка килүе турында байтак авторларның фәнни хезмәтләре белән танышырга туры килде. Баксаң, аятьләрдә һәрберсенә кыска һәм аңлаешлы җавап бар икән: «...Аннары нәсел орлыгын аналарның аналыгына урнаштырдык. Соңыннан Без нәсел орлыгын оешкан кан иттек. Мәни суы, ана карынында кырык көн торганнан соң, каты һәм оеш кан булып әверелер. Шул хәлдә янә кырык көн торыр. Аннан соң оешкан кан сөяксез ит кисәгенә әйләнеп, тагын шулай кырык көн тора. Соңыннан Без әлегә ит кисәгенә сөякләр кылдык. Мәни суы ана карынында өч мәртәбә кырыгар көн торганнан соң аның сөякләре пәйда була. Аннары без сөякләргә ит белән капладык». – «Мөэминнәр» сүрәсенең 13-14 нче аятьләренә тулы бер энциклопедия сыеп беткән иде! «Аллаһ сезне аналарыгызның карынында ярата. Өч караңгылык – соңгылык, аналык һәм карын эчендә». – «Төркемнәр» сүрәсенең 6 нчы аятен булачак гинекологларның, акушерларның һәрберсенә укытырга мөмкин!

Төрөк табибы Халик Нур Баки язмасын – һәр кешенең йөрәгендә гарәп хәрефләре белән Аллаһ дип язылган сүз барлыгын үз күзләре белән күреп инанган хирургның мәкаләсен укыгач, Тимур Айдарович түзмәде, Ришат Мәхмүтовичка шалтыратты. Кардиохирургның сүзе кыска булды:

– Тимур, ник аптырыйсың? Синен кабинетында ничә картина эленеп тора, ә? Һәрберсенә авторы үз кулын куйганмы – куйган. Нигә әле Аллаһ үзе иҗат

иткэнгэ имзасын куймаска тиеш?.. Ярар, башыңны катырмыйм... Операция ясаганда, дэшэрмен. Үзең дә күрерсең...

Анатомия укыганда бу хакта кем искэртсен?.. Могжизаны күрер өчен күнел күзеңнең бераз булса да ачылуы кирэк икэн шул...

Ул мизгелдә Тимур сулышсыз калды: операция өстәлендә яткан авыруның доктор кулына күчкән йөрөгөндә, иң оста нэккаш кулы белән язылгандай, АЛЛАһ дигән сүз ярылып ята иде...

– Игътибар иттең микән: йөрэк тукумасы – үрелгән мускул жепселлэрэннән тора бит, э бу сүз язылган урында андый жепселлэр юк! Ялтырап күренеп тора! – Соңыннан, шушы хакта сүз алышканда, Ришат Мэхмүтович күптән хәбәрдар булуын әйтте, һәр йөрөктә чыннан да мондый тамга барлыгына үзеңгә әле һаман шаккатуын яшермәде.

Бу очрактан соң Тимур да дөньяга башка күзлектән карый башлады. Ул да Ришат Мэхмүтович шикелле үк ничек яшэргә кирэклэгән моңа кадэр белмэгәнлеген аңлаган иде...

Тимур үзе өчен ачкан шушы хакыйкатыне Илһам белән бүлешмэгәннән үрсэләнә иде. Табиб буларак коткарып калырга көче житмәсә дә, ул бит соңгы мизгелләрдә булса да аның күнел күзен ача, жанын коткара ала иде... Дөрес, егетнең сулышы өзэлгөндә, Тимур аның янэшәсендә булды, аның өчен дога да кылды, әмма, әмма... Китэр мөлдә генә булса да, иң бөек хакыйкатыне танып китэргә кирэклэгән искэртмәде, тыелып калды, телен тибрәтмәде...

Шулай, син үзеңне табиб дип саныйсың икән, ярдәмгә мохтаж авыруның тәннен генә түгел, жанын, рухын савыктыру да – синең бурычың... Кулыңа – шифа, башыңа – зиһен биреп, Аллаһ сине кеше гомере өчен сәбәпче иткән икән, моны онытырга хакың юк...

Юлның озынлыгы сизелмәде. Әллә уйлар чакрымнардан да озынрак булды инде...

Олы юлдан иртэрэк төшкән икән, авыл читендәгә зират янына басу яклап барырга туры килде.

Гажәеп мәл. Зәңгәр гөмбәз булып балкыган күк йөзөндә уч төбе кадэр дә болыт күрәнми. Бу чиксезлек астында, терек булган һәм терек булмаган һәркемгә, һәрнәрсәгә урын житкәнлеген күрсәтергә теләгөндәй, машина тәрәзәсе янэшәсеннән исәпсез-хисапсыз бөжәкләр очып бара; һәрберсенен үз төсө, үз бизәгә булган күбәләкләр бөтерелә; юл читендә төрледән-төрле үләннәр кул изәп кала; келәм кебек жәйрәп яткан иген дулкыннары йөгөрә; кояшның жылы нуры астында тургайлар иркәләнеп кенә канат кага. Бу мизгел жәй саен кабатланадыр һәм... беркайчан да кабатланмыйдыр...

Зират капкасын ачып кергөндә, Тимурны илаһи тынлык каршы алды. Жил бөтенләй юк идеме, әллә булып та, агач яфраклары әкрэн генә лепердәп утырудан кисәк туктадымы... Ирнең борынына бөреләнеп килгән жиләк исе, сусыл үлән, хушбуй исенә тартым баллы чәчкә исе килеп ягылды.

Илһамның яткан урыны караулы иде. Кабере койма буенда гына. Жыйнак кына, тәбәнәк кенә чардуган эченә гөлләр утыртканнар. Күптән түгел генә, кичәмә, бүген иртәнме, кемдер килеп су да сибеп киткэнгә охшаган.

Тимур берара билгесез ноктага төбәлеп торды. Күз карашы Илһамның ташка уелган сурәтенә текәлсә дә, баштарак ул аны күрмәде диарлек. Керфек кагып алгач кына, айнып киткөндәй булды. Төзеклеген тикшергөндәй, чардуган рәшәткәсен тотып-тотып карады. Тузанын сөрткөндәй, ипләп кенә сыпырып куйды.

– Ничек хәлләрең дип килүем, Илһам... Сәерсенмә. – Бу сүзләргә

Тимур кычкырып эйтте. Илһамның үзенә туп-туры текәлгән күзләренә карап эйтте.

«Үзең ничек, Тимур абый?»

«Илһам, син мине эгоистлыкта гаепләрсен... дәрәс тә булыр...»

«Минекеләрнең синнән башка беркеме дә юк...»

«Саксыз сүз белән Чулпанны рәнжеттем... Ашыгып әйтелгән сүзем белән... Кичер...»

Шактый озак басып торды Тимур. Бу «әңгәмә» дә шактый озак дәвам итте: юлда чабуына тагылган уйларын күңеленнән янә, кабат-кабат Илһам белән уртаклашты. «Сөйләшкән» саен жанында сәер бер тынычлык урын алуын тойды. Баягыча кат-кат чардуган тимерен сыйпады. Озаклап, көйләп, кычкырып, дога укыды.

– ...Әссәләмү галәйкүм йәә әһләл-кубүүр йәгъфируллааһү ләнәә вә ләкүм. Әнтүм сәләфүнә вә нәхнү бил-әсәр...

Кузгалырга кирәк иде. Юл кешесенең юлда булуы хәерле. Тик... әйтми калган сүзләр өчен янә үкенгәнче...

– Илһам, син тагын... шуны белергә тиеш... Мин Чулпанны яратам. Бик яратам. Газизәне дә үз кызым шикелле күрәп яратам. Ләкин... болай дип күзләренә тагын кабатлап әйтергә минем көчем житмәячәк. Кичер, Илһам...

– Эт-тә! Тә! Эт-тә! – Якында, бик якында гына сабый тавышы белән ниндидер кошчык әллә жырлап, әллә сайрап куйгандай булды.

Тимур жылкы аша ялт кына артына борылды. Күзләренә ышанмады, саташуым, ахры, дигәндәй, башын чайкап алды.

Койманың теге ягында Газизәне күтәрәп, ак күлмәкле Чулпан басып тора иде. Аягында – авылда, ишегалдында рәхәт итеп «сөйрәп» йөри торган кәлүшләр. Бит алмасы буйлап буразна-буразна яшь тәгәри, хатын аларны сөртәргә оныткан да дога аһәңеннән мөлдәрәмә тулган күзләре белән Тимурга төбәлгән. Газизә исә нәни кулларын изи-изи, һавага талпына. Үзе, шул чиксез зәңгәрлектә кемнәдер күрәп эндәшкәндәй, бертуктамый «Эт-тә!– Тә! Эт-тә!» дип кабатлай. Кызыкның ачылып кына килгән телендә яңгыраган тәүге сүзләр көмеш кыңгырау чыңы булып шул чиксезлеккә сибелә, қояшның алтын нурларына иярәп, әллә кайларга тарала, тургай жыры шикелле күкрәк читлегенә өмет булып керәп тула...

Қояш батарга иртәрәк булса да, офыкка көянтә-көянтә алсу тасмалар эленгән иде. Гүя нидер капылт кына үзгәргән дә, көн кичкә авышканда, таң атарга жыена... Кичке таң... Соңарган шәфәкъ микән ул? Әллә иртәләгән баешмы?..

Таң атарга ерак, бик ерак шул әле...

Ә бит... төн караңгылыгының карасы мәңгелек түгел. Иртәме-соңмы, барыбер яктырып таң ата...

Чиксезлеккә, әле язылмаган, әмма һичшиксез язылачак матур бер жыр булып, баягыча көмеш чың сибелде...

Эльмира Шәрифуллина

ОРАН

ПОЭМА

*Бөек Ватан сугышы вакытында һәм
сугыштан соңгы авыр елларда халкын
ач үлемнән саклап калган зирәк акыллы
колхоз рәисләренә багышлана.*

*«Войну нелегко слышать, но во сто
крат страшнее войну видеть».*

Виктор Астафьев.

1

«Юлбасарлар таптый жиребезне,
Ватан сугышына мин китәм.»¹
Туйга чиккән кульяулыгын бирде:
– Тизрәк кайт, иркәм, мин көтәм!

Мыек чыгарга да өлгермәгән
Яшь егетләр китте сугышка.
Чәчләренә чал кергәннәр китте,
Тимер өзәрдәйләр, тормышта.

...Китте алар...
Кайсы герой булды,
Кайсы сүнде хатсыз-хәбәрсез.
Яраланып, илгә кайтты кайсы,
Тешен кысып түзде, зәһәрсез.

Ил кайгысы – ирләр кайгысы шул,
Кабул итте шулай һәммәбез.
Ел да үтмәс, тар-мар итәрләр дә
Жыйналырбыз тагын бергә без, –

Диеп көтте кызлар сөйгәннәрен,
Хатыннары газиз ирләрэн.
Аналары ул-кызларын көтте,
Балалары «эти» дигәнән...

Тик күпләргә,
Хәтта бик күпләргә
Күрешү кабат насып булмады.
...Утка ташланганы меңнәр иде,
Чыкканнары?.. Йөзгә тулмады.

¹ Фатих Кәримнең «Ант» шигыреннән.

Эльмира ШӘРИФУЛЛИНА (1947) – шагыйрә; Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе. С. Сөләйманова исемендәге әдәби премия лауреаты. «Яңгыр эңиле», «Уйлы еллар», «Сөюемнән мин бер чибәр идем», «Тамды яшем» һ.б. китаплар авторы. Казанда яши.

«Сугыш давам итә. Кешеләрне
Күпме имгәткән ул, баксана.»²
...Дәрҗя кичеп йөзгән солдатларның
Исәннәре калды аз санда.

Биш ай буе «Алгы сызык» булды,
Днепрның күпме ноктасы.
Көн дә төн дә атыш. Һөжүмнәрнең
Юктыр кебек иде туктасы.

Бу гонаһлы жирдән качмак булып,
Йөгәрешә энә кылганнар.
Ә елгалар, кан-кызылга батып,
Тере мәет белән тулганнар:
Кайсы кулсыз, кайсы баш-аяксыз,
Кайсы чалкан, кайсы йөзтүбән –
Кичкән чакта Днепр, Десналарны
Онытылмас мәңге Ул күргән.

Сугыш, сугыш!..
Салкын бу сугышның
Күп юллары булды дөһшәтле.
Ә Днепр? –
Тиңсез батырлыклар,
Зур югалту белән афәтле.

Исенә төшсә, имәнеп тә китә:
«Катюша»лар, гигант танклар...
Корыч таләп: бердәм, бергә булды,
Уналты илдән кергән халыклар.

Күпме ятты, кайда ятты –
Хәтерләми һичнәрсә.
Әллә авылдагы өе,
Әллә жимерек кәнсә?
Тоямы соң, сизәме соң?
Үлгәнме катып-туңып?
Уң фәрештәсе иңенә
Кайтты күк,
Әйтте кунып:
«Сөйгәннәрең: балаларың,
Әниң көтә илдә,
Хатының, туганнарыңның

Тонна-тонна бомба «яңгыры»ннан
Ташып ярга чыкты сүлле су.
...Өзгәләнгән гәүдә эгъзалары –
Энем бит бу!
Улым, син бит бу!

...Декабрьнең карлы боз бураны
Желегенә үтте дошманның.
«Әнкәй, – диеп язды Нигъмәтулла, –
Бик файдасын күрдем кысмаңның.»³

Тишсә тиште пуля..
Сырган мамык аша
Үтәлмәде ут та, салкын да.
«Ремонт»ка кердем..
Хат языгыз,
Үзегез һәм авыл хакында.»

Алга йөзде, йөзде Нигъмәтулла,
Киң елганың
Текә яры иде каршында,
Күз ачкысыз пуля очышлары,
Бомба «яңгырлары» астында.

Өметләнде, кар-боз боткасыннан,
Котылыр да
Басар ул торып.
...Күнитектән кара кан түгелде –
Төшеп китте гүя жир убып...

Уенда – син, син – телдә!
Үләргә хакың юк сиңең,
Ай килә энә туып,
Күтәр күзләрең пәрдәсен,
Ярамый сүнү, сулып.
Калды бит әле тәнендә
Сынмаган сөякләрең,
Көтә тормышка ашмаган
Хыялың, теләкләрең.
Тылда да синдәйләр кирәк,
Акыл утырткан башлар.
Кайт та җилкәңә ал йөкне,

² Мөдәррис Әгъләмовның «Мәңгелек ут» шигыреннән.

³ Кысма – күлмәк өстеннән кия торган жиңсез, якасыз камзулның эченә мамык салып сырылган, жылылык өчен гәүдәне кысып торырлык итеп тегелгән төре.

Авылың яши башлар.
Мәхшәр газәпләрын кичеп,
Таянсаң да таякка,

Туган жирең – колхозыңны,
Бастыр, кайтып, аякка!»

Айнып китте Нигъмәтулла,
Ишеткән кебек Хакны,
Йөрәк тамырлары буйлап
Сихри кодрәт акты.

Ужымнар күпереп менгән,
Сайрый күктә тургайлар.

Күкрәгенә куйды кулын,
Тырпылдый... тибә, тибә!..
Күз алдында янардылар:
Теземнәр, көлтә, күбә...

Гүзәллекнең һич тиңе юк:
Жәйрәп ята болыннар,
Ялларын жилгә ыргытып,
Чаба тайлар, колыннар...

Арышлар башак утырткан,
Тишем биргән бодайлар.

Туган жире бит ул аның,
Газиз туган туфрагы!
Туган төбәктән кадерле
Нинди жир бар, әйт, тагын?

4

...Ул өендә.
Танымаслык, дисәң?..
Әнисенең килбәт-чалымын:
Чәчләр ап-ак, күзләр эчкә баткан...
«Алмаган, хуш, Ходай акылын.

Тормыш тәгәрмәчен
Алга тарту синең нәүбәтең!..»

Әллә инде бәгыреннән үткән
Жир шарының утлы кисеме?
Нишләттең син минем әниемне?
Гөнаһ колы – тәмуғ жисеме?..

Һәм...
Яшәреп китте шунда Ана,
Үз төсенә кайтты кабаттан.
Куенына алып, улын сөйде,
Шатлык яше акты яңактан.

Нишләттең син минем Ватанымны,
Гаиләмне, нигез-өемне?..
Нинди хокук,
Нинди хакың булды,
Яндырырга гөлдәй жиремне?..»

Сырып алды энә балалары,
Муеныннан кочты, биленнән.
Чыр-чу, көлү, сикерешү, гүя,
Йөз ел күрешмәгән кимендә.

Укыгандай уен, әйтте Ана:
«Көттем, улым, күзем талдырып:
Аллаһыма шөкер!
Кайтсаң да син
Ярты гәүдәң анда калдырып...

Күрше-күлән керде.
Китте сорау:
«Бетәме бу сугыш нәләте?..»
«Күрмәдәнме ирем, улларымны?..»
«Һай, алжытты орыш михнәте!..»

Шөкерана итәм.
Шулай әйткәнемә
Үпкәләмә, улым-йөрәгем!
Ничек кенә разый булмас кеше,
Исән килеш күргәч терәген?..

«Кимсетте, кырды бу еллар
Бәндәләренең күңелен.
Иген игәм, төштә генә
Күрәм ипи телемен.
Туйлар да юк, бәбиләр дә
Их авыл, авыл гынам.
Бөреләнә дә чәчәккә,
Бөресен коя кынам.
Жылы житми гөлләргә дә,
Житмәгән кебек безгә...»
...Елаштылар, жырлаштылар,
Гармунны алып тезгә.

Шөкер итәм, рухың исән кайткан,
Жаның тере, чиста ниятең.
Без олгайдык,

...Кырык ямау, ертык шөл-яулыклар—
 Сугыш авырлыгы һәр индә.
 Тылында да тормыш фронттагы кебек,
 Каеш тагы?!
 Киндер бау билдә.

Яшәү диген инде менә шуны,
 Өйләр тузган, туннар искергән.
 ...Бүген бәйрәм... —
 Түбә саламыннан
 Галанкалы мичкә көч кергән...

«Бераз хәл ал! —
 Өзгәленеп әйтте,
 Район дәшкәч, Фәрхикамалы. —
 Белгертмәскә күпме тырышсаң да,
 Хәл-әхвәлең, күрәм, чамалы.

Бераз хәл ал...
 Шулпа...
 Казан астым...
 Соңгы тавык... кайттым чалдырып.»
 ...Мунча якты, табын әзерләде,
 Киёмнәрен юды, салдырып.

Ә Нигъмәтнең әрнеп аккан уе
 Мунча парларыннан бик ерак:
 Ничек итеп эзгә салып була,
 Кайдан башлау эшнә хутлырак?...

...Күрде Нигъмәтулла,
 Күпне күрде,
 Ярты үлеп,
 Юеш окопларда ятканда...
 ...Шул ук иске камыт көткән икән,
 Яраланып илгә кайтканда...

5

Кем әйтала?
 Ул төбәктә, диеп,
 Итәк очы гына давылның?
 Көн таң атса кара хәбәр килә,
 Үкесзләре арта авылының.

Сугыш үкесенә рәхмәт житми,
 Башларыннан кирәк сыйпарга.
 Сөю тәрбиясе көтә хәтта,
 Өч аякка калган тулпар да.

...Жигим дисәң, аты, дирбиясе,
 Сафтан чыккан, төшкән учуттан.
 Малга да юк, имчәк балага да,
 Ачлык визиткасы — кычыткан.

Шушы хәлдә алга бару кирәк,
 Жан өергә басу-кырларга.
 Өмет уятырга,
 Чаткы кабызырга,
 Мәхәббәтен көткән кызларда.

«Без үлмибез! — диде Нигъмәтулла, —
 Жиңчәкбез, менә, күрерсез!
 Ирләрегез, улларыгыз кайтыр,
 Яңа өйләр салып керерсез.

Өстәлләрдә ак ипекәй булып,
 Тупырдашып туар сабыйлар.
 Ө хәзергә түзик,
 Ватан өчен!
 Энекәшләр, жиңги-жаныйлар!...»

Жыен халкы бердәй балкып китте,
 Нечкә бит ул кеше күңеле.
 Өч-дүрт моржа берегеп, кыш чыктылар:
 Килендәшләр... каенсеңеле.

Бер түбәгә шулай жыйналдылар:
 Туган-тумачасы, күршесе.
 Утын, керәчине янга калды,
 Бергә булды ашы, кул эше.

Таңга кадәр оек бәйләделәр,
 Күз иярми кызлар кулына.
 Өтиләргә жылы киём кирәк,
 Ипи кирәк фронт, тылына...

Түрдә булды кысан өйләрдә дә
 Өби-бабаларның урыны.
 ...Якты биреп янган «учак»ка да
 Су сиптеләр —
 Очсын корымы...

Бүзгә тисә корым, каралта шул,
Сенмәсә дә, барлык буена.
«Нигә кергән улмыштыбый кәлтә,
Астан чагу мәллә уенда?»

Карынында яралгысы типте,
Гүя нәни нидер сизенде...
Фәрхикамал ашыгып ишек ачты,
Кәлтә,
Күзе белән тенти күңелне...

«Ихатада озак әйләндегез,
Таптыгызмы әллә ят тамга?
Әллә инде печән ыргыттыгыз
Тәрбиягә алган байталга?..»

Эндәшмәде кәлтә,
Нидер мыгырданды,
Ямьсез тойгы калды куштаннан.
...Яныдагы мең кат куркынычтыр,
Корал төбәп килгән дошманнан...

6

Иген, диеп,
Икмәк, Жир, диеп,
Бала-чагаларны әйткән дә юк,
Һәрбер туган малга сөенеп,
Яши Нигъмәт татар жирендә,
Ил хәстәре йөрәк түрендә.

Мәктәбенә керә, өлгерә:
– Үстерегез тәрәз төбендә,

Бер уч бодай сезгә, дусларым,
Арыш, борчак – менә болары,
Ничәсе икән шытар шуларның?

Минем жирем, диеп,
Нык басып,
Йөрсен өчен авыл баласы –
Күпме тырышты ул,
Күрәчәкнең
Алда булган икән анасы...

Чәчү житә.
Бар дөньясы фәкыйрь,
Жир эшенә, туган, көч кирәк.
Игенчене аңлый белгән хужа,
Зурлый белгән башлар бик сирәк.

Ни булса да була,
Юкса ачлык кыра,
Жанын саклау кирәк авылның!
Белә торып дөнья куптарасын
Зилзиләле ачы давылның –

Бүлөп бирде тары ярмасының
Ярты центнер кадәр өлешен.
...Ә шуннан соң
Кара көзгә кадәр
Тикшерелде аның бу «эше».

«Жинаяте» өчен сорау алып,
Көн дә, төн дә чакырып «Үзәккә»⁴,
Газиз жанын кара кан иттеләр,
Желегенә үтеп,
Йөрәккә!..

7

...Үткән гомер, калган хәтер кебек,
Кайтарып ла булмый,
Най, авыр!
Ата – улга,
Уллар – атага чит,
Кеше тикле кеше югала бит,
Заманалар бигрәк болгавыр.

Ләхетләрне актармагыз, диеп,
Гүрле юлдан атламагыз, диеп,

Сөрән салды тарих еллары.
Онытырлык,
Пакъли алырлыкмы,
Фажигагә тарган елларны –
Каберлектән узган юлларны?..

«Сугыш дәвам итә. Кешеләрне
Күпме имгәткән ул, баксана...»
Өмер бирә Нигъмәт үз-үзенә:
Аяккаем,

⁴ Үзәккә – район үзәгенә, бу очракта бюрога.

Төз бас,
Аксама!

...Бюрога бара...
Уйның очы юк:

Яный кемсә,
Төкереген чәчә,
Чокырыннан чыккан күзләре...
Фашист пулясыннан агулырак
Бугаз ertyп сүккән сүзләре.

Кеше күңеле, чынлап, кара урман,
Адашыпмы үлгән садә хис?
Ярылырга житеп кычкырганга
Ипле жавап бирә рәис:

– Атлар күтәрәмдә,
Халык – хәлсез,
Язгы сабан борын төбөндә.
Жир чәчелми,

...Кемсә төйдә өстәл тактасын,
Өстәленең кызыл япмасын:
– Бер йөз грамм бөртек өченгә
Төрмәләрдә кеше эчерә
Ә син монда?..
Яр-ты цент-нер-ны!!!
Чә-чү-лек-не!..
Өләшәп кешегә,
Кул сузгансың
Дәүләт милкенә!..

Хатын – динле,
Авыл мулласы.
Атаң Ибәт – диндар кодасы...
Ике яклап Алла...
Хорафат...
Даром үтмәс синнән бу афәт!

Барган саен алга чаба киңлек,
Сорау алучыда бер үк сүзлек...
Әдәп жебе кайда сүтелгән?
Дәрәя булып аккан безнең каннар,
Йолдызлардан тәхет алып жаннар

«Халык эшле булса, ил дә тук!» –
Кабатлар ул шул ук жавабын:
«Хәл итәрсез
Күргәч азагын...»

8

Хәтта сөрелмичә
Кала иде торып жәренгә.

Кило да юк хәтта,
Граммлап бит
Мин халкыма бүлдем тарыны,
Ачның хәлен, юк шул, туклар белми,
Тукның такыр түгел табыны.

Шул ач халык язда тырышты,
Көзләр житсен,
Жыйныйк уңышны.
Начар булса иген – алырсыз,
Таш капчыкка илтеп салырсыз...

Йолкып алып кызыл япмасын,
Ачты ашыгып өстәл тартмасын,
– Менә наган!.. Чыкты кирәге!..
Шул наганын Нигъмәтулланың
Чигәсенә китереп терәде...

(Життеме әллә егылып чаклары?
Аярмы аны туган яклары?
Чыгармыйча хәтта карарны,
Эшләмәкче болар яманны...)

...Күн курткалы басты,
утырды,
Буран кебек тагын котырды.
Чыкты...
Керде...
Ахры, киңәште...
Кичектерде көзгә бу «эш»не...

9

Сындрылган,
сынган,
кителгән...
«Намус» сүзе кебек
«Мәрхәмәт»тә
Кызыл китапларга кертелгән.

Бабалары төрле яуда калган... –
Күпне күргән буын чылбыры.
Өзелә калса буын чылбыры,

Төшөп китә шәбе,
Елгыры...

Унжиденче...
Утыз жиденче...
Егерме бер...
Дәһи кырык бер...
Колхозлашу... чума чирләре...
Шәхес культы, ачлык гүрләрә,
Жан тырмашып аккан тирләре...

Сәнәклеләр,
аклар,
кызыллар,
Шахта баскан ирләр, ул-кызлар,
Торфларда сүнгән «йолдызлар» –
Чиргә олгашкан,
Йомган күзләрен...
Фал Китабы сөйләп өлгөрмәс,
Тузан сарган тарих серләрен...

Фронт өчен!
Бар да фронт өчен!
Илбасарга төбәп нәфрәт-үчен –
Йөрәгеннән сыгып соңгы көчен
Хәрабәгә калган авыллар,
Кара хәбәр – «аяган яңгырлар»,
«Уфалла»ны тарткан балалар,
Жиргә сеңгән өйләр, салалар,
Буш нигезләр, абзар-куралар,
Коргаксыган ларлар-буралар,
Иңрәп очкан теләк-догалар,

Авызыннан өзеп сабыйларның,
Өсте-өстенә яуган салымнар... –
Казналарга аккан «калым»нар...
...Фәкать алга! –
Гигант адымнар! –

Фронт өчен!
Бөек Жинү өчен!
Жинү өчен!
Гигант адымнар!

10

Жилләр исәр,
Силләр кисәр,
Кемнәр үлчәр
Аналарның
Сызган йөрәк кылларын?
Пәһлеван бир –
Каршы ал син
Аяк-кулсыз улларын!

Сүз житәрме тасвирларга
Жимсез, сөмсез елларны?
Итәк тулы бала белән
Утырып калган толларны?

Сөйләп бетерерлекме соң
Үсмер башкарган эшне?
Нинди бизмән үлчи алып
Толлар агызган яшьне?

Юа алмас ташкын-су да
Канлы гомер юлларын.
Зиһен житмәс тасвирларга
Гарип кайткан ир-атка да
Бик канәгать елларны?..

Шөкер итми
Кая бармак кирәк?..
Нигъмәтулланың да
Менә шулар –
Иң төп терәге.

Кулсызларның аяклары йөри,
Аяксызның көчле беләге!
Менә шулар – терсәк бую уллар...
Гомерлеккә парсыз калган кызлар...

Сикәлтәле юллар...
 Елап сукурайган аналар,
 Ак чырайлы ябык балалар –
 Менә шулар аның терәге,
 Колхозының жаны, йөрөгө!..

Менә шулар – унар сабый белән
 Ир-канатсыз калган хатыннар;
 Менә шулар – чәч-сакалы белән
 Жир себергән картлар – бахырлар!

Менә шулар ташый симәнә,
 Көчә житмәс эштә имгәнә,
 Кара жирне сөрә, себерә,
 Ат янына үзе жигелә,
 Печән чаба. Куя кибәнгә,
 «Баш киселми, димә, игәндә...»
 Сабырлыклар белән түзгән дә
 Ябышкандыр... әйе, саламга,
 Идел кебек жәйрәп жәелгән
 Хәсрәт дәрьясында йөзгәндә...

11

Иген кайтты кырдан амбарга,
 Эскерт-эскерт салам – малларга.
 Авыл халкы көн-төн тырышты,
 Яше-карты – барысы булышты,
 Жир кайтарды көткән уңышны!

Нигъмәтулла китте Үзәккә,
 Кызыл бәйләп гарип беләккә,
 Жәмәгәте калды теләктә:
 «Ярчык саклап йөргән йөрәккә
 Хозырыңны жибәр терәккә!»

12

...Оран салды сабый!..
 ...Илдә яз...
 «Ур-ра-а-а!» булып яңгырый кайтаваз,
 45нең шанлы баласы,
 Кабул итте әгъла⁵ анасы –
 Нигъмәтнең ул газиз Әнисе,
 Угъланының Кендек әбисе –
 Сөенече ташып, гөрләде,
 Фатихалы теләк теләде:
 Нарасыйга, Раббым, жан өрдең –
 Бүләкләдең безне, хуп күрдең,
 Нәкъ әтисе кебек баһадир,
 Багалмама ныклы Иман бир!

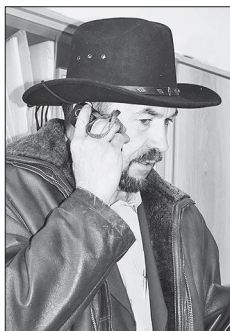
– Улың туды, улым – ир бала!
 Кабул кылсын аны Ил-ана!
 Күлмәгенә төрдем – йола бу,
 Вә нигъмәл вәкил... Аллаһу!⁶

Кулына алды ата дэвамьн:
 – Рәхмәт, әнкәй!..
 Фәрхикамалым!..
 Күкрәгендә шатлык кабынды,
 Горур аваз булып агылды:
 – Син – Кояшым минем...
 Киң Дала!..
 Жинәр көч юк безне дөнъяда!

⁵ Әгъла – иң дәрәжәле, бөек.

⁶ Хәсбуналлаһу вә нигъмәл вәкил! – теләк теләгәндә укыла торган догадан өзек.

Хисамет дин Исмәгыйлев

МИН – АБРЕК

ПОВЕСТЬ

Дөньяны дер селкетеп, яшьлекне гүләтеп, институтта укып йөргән чак. Әле жәй уртасы. Барча студент халкы ялда. Тулай торак бөтенләй буш дияргә була.

Озакламый уку йортларында кабул итү имтиханнары башланырга тиеш. Шуңа да укырга керергә ашкынган яшьләр белән шәһәр шыгрым тулган. Үзезбез ул абитуриент халкына өстән, һаваланып кына карыйбыз. Без Әнвәр белән бу этапны күптән узган. Армиядә хезмәт итеп кайткан, инде өйләнеп тә өлгергән карт бүреләрбез.

«Родина» кинотеатрында кино да карап чыктык. Кинодан соң шактый гына ачыктырган.

– Әйдә, «Ашханә»гә кереп сыйланып та чыгыйк инде, – ди Әнвәр.

– Әйдә, – мин әйтәм.

Кереп киттек бу «Ашханә» исемле ашханәгә. Монда шунысы әйбәт: бервакытта да эчегән кәбестә шулпасы булмас. Монда гел милли ашлар: пәрәмәч, кулама, коймак һәм башка төрле бик күп татар-башкорт ашлары гына әзерлиләр. Хәтта ашыңа катарга катыгы да булгалый. Гомумән, барысы да безнеңчә: авылча, татарча инде. Без, өлкән курс студентлары, гадәттә, имтиханнардан соң шушы ашханәгә килеп сыйланырга яратабыз. Шулай, ризык алып, өстәл артына утырырга чамалап кына торганда, яшь кенә бер егет, урысчалатып, безнең янга утырырга рөхсәт сорый, чөнки башка буш урын күренми, халык байтак кына. Бу егетнең урысча сөйләшүе дә ташка үлчим инде. Күрәсең, берәр авыл малае, укырга керергә килгәндер, дип уйлыйбыз. Әнвәр белән үзара юри татарча сөйләшәбез. Ә бу безнең белән вата-жимерә урысча лыкылдый. Шуннан тоттым да тегеңә үзезбезчә:

– Карале, туган, нигә жәфаланасың? Сөйләш татарча, йә булмаса, башкорт икәнсең, сөйләш башкортча. Без бит татарлар, – дим.

Бу әле Әнвәргә, әле миңа карап алды. Бөтенләй аптырап, тагы урысчалатып:

– Бернәрсә дә аңламадым. Гафу итегез, мөмкин булса, тәржемә итеп, урысча әйтегез әле, – ди.

Хисаметдин ИСМӘГҮЙЛҮВ (1953) – язучы-прозаик; «Зимагур» исемле китап авторы.
Башкортстанның Стәрлебаш районында яши.

Без Әнвәр белән бер-беребезгә карашып алдык. Чуваш милләтеннән булса, татарча эзрәк булса да чамаларга тиеш. Чуваш түгел бу. Мукшыга да охшамаган. Мари һәрчак безнеңчә сукалый, безне аңлый.

– Шәһәрдә үстәнме әллә? Алай дияр иден, урысчаң да чамалы. Чатлы-ботлы, ботаклы, чак сөйләшәсең, – ди Әнвәр тегенә.

– Юк, мин авыл егете, таулар арасында үстем.

Хәзер минем чират житте.

– Каян килдең? Кая укырга керергә уйлыйсың? – дим. Уйлавымча, абитуриент булырга тиеш кебек.

Һәм бу безне аптыратып:

– Кавказдан. Бүген генә килеп төштем. Мин – чечен! – димәсенме.

Чечен милләтеннән булган кешеләрне Казакъстанда Армиядә хезмәт иткән чакта күргәнем бар иде. Анда безне чирәм жирләрне үзләштерү кампаниясендә катнашып, казакъ далаларына уңыш жыйрга ярдәмгә жибергәннәр иде. Менә шунда булганда, командирлар:

– Чеченнар янына якын бармагыз, алар бик хәтәр халык. Берүк алар белән дуслаша күрмәгез. Үзегезне суярлар. Астыртын һәм усал милләт, – дип, солдатларны куркытып, ныклап кисәтеп куйганнар иде.

Менә хәзер килеп, шул милләтнең безнең чамалардагы бер егете каршыбызда утыра. Аптыраудан безнең күзләр маңгайга менә язып, авызлар ачылып, ияк салынып төшә. Каршыбызда уртача буйлы, какча гәүдәле, кап-кара һәм чечен кыска гына итеп алдырган бик матур татар егете утыра дип уйларга була.

Сөйләшеп киттек. Исеме Әхмәтбәк икән. Минем фамилиягә туры килеп тора. Шуны чамалап, аңа студент билетымны күрсәтеп, мин дә Әхмәтов дигән булдым. Бу чечен егете тагын да жанланып китте. Үзенең кайдан, кем булуын ачыктан-ачык сөйләп бирде. Армия сафларыннан быел яз гына кайткан. Безнең шәһәргә милиционерлар әзерли торган мәктәпкә укырга жибергәннәр. Юллама-тәкъдимнамәсе дә бар. Шәһәргә бүген генә килеп төшкән. Әйберләрен тимер юл вокзалында сакларга тапшырып, кала белән танышып чыгарга уйлаган. Бу шәһәрдә беренче танышкан кешеләре без булып чыктык. Хәтта кунарга урыны да юк икән, чөнки кунакханәләр югары уку йортларына укырга керүче абитуриентлар белән шыплап тулган. Бик ачык егет. Һәм мин бу яңа танышыбызга:

– Кунарга урының булмаса, һич кайгырма. Бездә урын житәрлек. Студент халкы ялда. Киттек тулай торакка! Без дә авыл малайлары – студентлар, – дим.

Әхмәтбәк икеләнебрәк калды. Шуннан ничектер кыенсынып кына һәм гафу үтенә-үтенә:

– Сезнең милләтегез кем дә, динегез нинди? – дип сорап куйды.

– Татарлар без, татарлар инде. Динез без дә мөселман! – дибез, Әнвәр белән бер-беребезне бүлдерә-бүлдерә.

Шушы сүзләр генә бу чечен егетенең икеләнүен жинде шикелле.

– Без – чеченнарны да кайчакны татарлар, кыргый татарлар, диләр.

Безгә дә кызык булып китте, көлешәбез. Әхмәтбәк шатланып безнең тәкъдимне кабул итә. Ризалашмый нишләсән, кунарга урыны юк бит.

Күп уйлап тормый кайтыр якка жәяүләп киттек. Бүлмәдә тагын чәйләп алдык. Тегесен-монысын сөйләшәбез. Күбрәк без сорашабыз. Шулай да чеченыбыз тәүдәрәк шикләнебрәк, ятсыныбрак караган булса, жайлап-жайлап, безгә ияләшә башлады. Тора-бара ни өчен шикләнгәнә дә ачыкланды. Авыл егете бит, әнисе болайрак сөйләгән: «Анда кышлар бик суык була. Шуңа

халкы да усалдыр. Бигрэк тә башкорт-татарларын бик сугышчан дип әйтәләр. Шәһәр халкына да ышанып бетмә», – дигән. Бу сүзләреннән без көләбез генә. Моның башкорт кешесен дә күргәнә юк икән. Бергәләп коридорга чыктык. Һәм кунагыбызны иң беренче туры килгән башкорт егете белән таныштырабыз. Бу тагын аптырый.

– Ничек инде башкорт белән татар бер-берсе белән иркен үз телләрендә аңлашалар? – ди.

– Без бит төрки халык. Сахалиннан алып Дунайга һәм Балтыйк буена чаклы яшәгән халыкларны аңлыйбыз. Без тугандаш халыклар, – димен, Әнвәргә карап, аның мине куәтләвен көтәм. Әнвәр дә:

– Әйе, әйе, шулай. Татарга тылмач кирәкми, – ди.

Үзебезнең арада да кыю татарлар бар. Әйтик, Абрек! Каракларны тоткан өчен милициядән Рәхмәт хаты алды! Абрек Галиев – маладис! Шәп егет. Абрек та Абрек дип, теге Галиевны мактый башлагач, чечен егетебез бөтенләй аптырап, йөзләре үк үзгәрәп китеп:

– Кем, кем? Нинди Абрек? – ди.

Курку катыш аптыравы йөзәнә үк чыкты. Күзләре ялтырый башлады.

– Бишенче курсны бетергән. Шәп егет, үзебезнең кеше.

– Күз кырые белән генә ул Абрек дигән кешене күрергә буламы? Алар бездә тау арасында ялгыз бүре кебек яшиләр. Һәм бик куркыныч адәмнәр. Беркемгә дә, бернинди законга да буйсынмыйлар. Алар тау законнары белән яшәгән ялгыз бандит, – ди бу чечен егете. Дулкынланудан урысчасын бөтенләй аңларлык түгел. Шулай да чамаладык инде

Ул вакытта Галиев Абрек беренче катта бездән бер биш-алты ишек аша гына вахтёр кырыендагы бүлмәдә яши иде. Һәм без кунагыбызны аның белән таныштырыр өчен коридорга чыгабыз. Абрек каракларны куып йөргәнә турында берничә егеткә сөйләп басып тора иде. Чеченыбыз алар янына барырга куркып, танышудан баш тартты. Галиевка читтән генә карап торгач, аптырап, бездән:

– Бу аның чын исемеме? Кушаматы гына түгелме? – дип сорады.

– Юк, паспортына язылган исеме дә, фамилиясе дә шулай, үзе Туймазы районыннан. Татар егете ул. Бик шәп, ышанычлы татар, – дибез.

Бүлмәдә кичке ашны ашый-ашый, Кавказ тауларында яшәүче абрекларның кеше ышанмаслык мажаралары турында Әхмәтбәкнең сөйләгәннен тын да алмый тыңлыйбыз. Кан дошманына карата үтә дә аяусыз, ярлы-ябагайга, жәберсетелгәннәргә бик мәрхәмәтле булганнарын авыз ачып, озак тыңлап утырдык. Тауларда әлегә көнне дә хөкүмәт тарафыннан эзәрлекләнгән тау бүреләре – абреклар очраштыргалый икән. Алар беркемгә дә буйсынмаучы бандитлар, ди. Гомумән, хөкүмәт өчен бик алама, куркыныч адәмнәр. Өереннән куылган яралы ерткыч кебек тау арасында яшиләр.

Абрек кушаматлы чечен кешеләрнең нинди усал юлбасар булып, тау арасында япа-ялгыз яшәгәннәрен менә шул чакны гына белдем. Ә бездә Абрек – гади кеше исеме. Алай берсе дә башкисәр, бандит түгел. Аптырарсың бу дөньяга...

Икенче көнне тимерюл вокзалыннан чеченның әйберләрен алып, аны милиционерлар эзрли торган мәктәпкә озатып куйдык. Чөнки ул Чечняның ниндидер бер районы милиция бүлегенә юлламасы белән безнең шәһәргә МВД мәктәбенә укырга килгән икән. Душлашып киттек. Шул мәктәптә укыган чагында да әле күп тапкырлар килеп хәл белеп киткәләде.

Укуны тәмамлап, яныма хатыным Рәмилә күченеп килгәч тә күренгәләп йөрде. Шуннан соң ул – Әхмәтбәк исемле чечен егете башкача күзгә чалынмады.

Еллар үттә, маңка кипте дияргә булыр иде. Тик без беркайчан да маңкалы булмадык. Дөрөсрәгә, еллар үттә, СССР бетте, таралды. Егерме жиде ел үткәч, очраштык теге чечен белән. Ул мине таныды. Чынында ул үзе хатынымны танып, безнең белән килеп исәнләште. Очрашу да көтмәгәндә килеп чыкты.

Ул чакны хатынның шәһәрдә яшәгән апасы Нурия түти безне кунакка чакырган иде. Авылда яшәгәч, мал асрыйбыз. Шуңа да йортны ташлап, кунакка йөрүләр авыл кешесенә бик тәтеми. Тик мәрхүм әткәйнең: «Улым, чакырган урынга бар. Куганнарын көтеп торма. Кунакның килгәнненнән киткәнә яхшырак. Ә кунакка бармый калу, чакыручыны санга сукмау белән бер», – дигән васыятен истә тотып, калага килдек. Хатын белән яшьлекне искә төшереп, Нурия түтинен тәмле-тәмле сыйларын сөндөргән, шәһәрнең бөтенләй үзгәргән урамнарын карап йөрибез. Шәһәр нык үзгәргән булса да, элекке «Ашханә» үз урынында. Егет чакларда бу ашханәдә күп булырга туры килде. Нигәдер аяклар үзеннән-үзе шунда тарта. Керергә уйладык. Шулай хатын белән студент чактагы кызык хәлләрне искә төшереп, коры гына чәйләп утырабыз. Безнең өстәл артыннан урын алырга берәү рөхсәт сорый. Утырсын әйдә. Урын житәрлек.

– Рәхим итегез! – дим.

Утыруын утырды бу бәндә безнең кырыйга. Тик ашавын да онытып, әле мине, әле хатынны энә күзеннән үткәреп, күзә белән безне сөзә. Була бит шундый ашка төшкән таракан кебек күңелгә ятышсыз кешеләр. Мин инде ник кенә моңа үзбездән янга утырырга рөхсәт иттем икән дип уйлый башладым. Саруым кайный. Ә бу миңа күзләрен тутырып карап торды да ниндидер сагыш белән:

– Мин Әхмәтбәк, ә сезне Гасан дип йөртмиләрме? – ди.

Көтмәгәндә, бу бәндәнең авызыннан чыккан сүзләргә аңлап бетмичә, төксә генә:

– Шуннан? Сез моның белән нәрсә әйтергә теләсез? – дидем дә, үземне студент чакларда Хәсән дип йөрткәннән искә төшереп: – Андый чаклар да бар иде. Тик мин сезне хәтерләмим. Сез, мөгаен, бездән түбән курста укыгансыздыр? Ничәнчә елны укып бетердегез? Фамилиягез ничек? – дим.

– Апытырарга түгел. Күпме еллар үтеп, күпме сулар акты. Мин дә сезне һич танымас идем. Менә хатыныгыз Рәмилә ханымны таныдым. Аның битендәге шушы миңә исемдә ныклап калган. Беләсегез килсә, мин бит сезне беренче тапкыр күргәндә үк үлеп гашыйк булдым, – ди бу һәм карашы белән минем хатынга кадала.

Менә сиңа мә! Бу үзен Әхмәтбәк дип таныштырган сәер бәндә хәзер килеп, минем хатынга булган яшьлек мәхәббәтен аңлатырга тотынды дип уйлыйм. Хатын да кызарынып әле миңа, әле теге бәндәгә карый, нәрсәдер әйтергә жыена. Ризасызлык билгесе йөзөнә үк бәрәп чыкты. Һәм ул бик тә кискен итеп:

– Сез ялгышасыз, бер дә күргән кешем түгел. Кем беләндер бутыйсыз, – ди.

Бу бәндә ялт итеп хатынны карчыга карашы белән тагы өтеп алды да сүзен давам итеп:

– Гафу итегез. Рәхим итеп, гафу итә күрегез! Әйе, әйе. Мин сезгә, Рәмилә ханым, үлеп гашыйк булдым. Шуңа да исемегез минем хәтергә мәңгегә кереп

калды. Сездең исемегез Рәмилә бит. Әгәр дә Гасан минем дуэтым булмаса, мөгаен, сезде урлап качкан да булыр идем. Тик безнең тау халкында дуэларга карата хыянәт итү иң зур гөнаһ исәпләнә. Тау кешесе, бигрәк тә безнең халык иң алама дип исәпләнгән чечен да болай эшләмәс. Иптәшемнең хатынын урлап алып кайтканны белсәләр, барча туганнарым мине каһәрләп, миннән йөз чөерерләр иде. Яшь чакта нәрсә булмас. Кем-кемне яратмас. Эш анда түгел. Сездең хатыныгызга күзем төшүе аркасында менә бүген килеп, Гасан дуэтым, сине таптым. Һәм үзем дә бу очрашуга ышанмый торам, – диде дә, өстәл артыннан торып, миңа күрешергә кулларын сузды:

– Әссәламегаләйкем, – диде.

– Вәгаләйкемәссалам, – дим, бөтенләй аптырап, аның сузылган кулын теләр-теләмәс кенә кысарга мәжбүр булам. Бу бәндәне һич кенә дә исемә төшерә алмыйм.

– Танымадыгыз, болай булгач яшибез әле! – диде бу, урынына утыра-утыра. Һәм сүзен дәвам иттерде:

– Хәтерегездәме, сөз ятакта яши идегез. Менә шушы ашханәдә танышып киттек. Сөз әнә теге өстәл артында дуэтыгыз Әнвәр белән ашап утыра идегез. Мин кырыегызга килеп утырдым. Шуннан танышып киттек. Аннан мине үзегезгә кунакка да алып бардыгыз. Шәһәрдәге тәүге төнем сездең бүлмәдә үттә. Житмәсә, Абрек исемле егет белән дә таныштырдыгыз. Фамилиясен хәзер инде онытканмын. Хәтердә калмаган...

Мин кайчандыр безнең бүлмәдә кунып чыккан чечен егетен исемә төшердем. Һәм аның сөйләвен бүлдереп:

– Исемә төште. Кара әле, Әхмәтбәк, хәтерен шәп икән. Кайчангы вакыйгаларны да һич онытмагансың. Исемә төште, син Кавказдан, чечен егете, – дим.

Ашауны да онытып, бер-беребездән гаиләләребез турында сорашабыз. Тик бу чечен үзенең гаиләсе, туганнары хакында сөйләргә атлыгып тормый, күбрәк безнең белән кызыксына. Мин сораша башлагач, ничектер моңсуланып калды. Бер мизгел дәшми генә алдындагы чәен бер-ике йотып алды. Һәм жайгына сөйләп алып китте:

– МВД мәктәбен тәмамлагач, мин үзөбезгә кайттым. Шунысын әйтми булмый, минем картәти дә, этием дә милиция органнарында эшләделәр. Картәтием тауларда Ибраһим абрекны эзәрлекләгәндә һәлак булган. Картәтиемне этием алыштыра. Ул барыбер теге юлбасарны тотып ала. Аның өчен этигә орден да биреп, чинын чиратыннан алда, майор званиесенә күтәрәләр. Менә шулай, без нәселебез белән шул башкисәрләргә эзәрлекләдек. Совет хөкүмәтенә тугры хезмәт иттек. Безнең гаиләне хәтта 1944 елның февраль, март айларында Сталин күрсәтмәсе белән башкарылган депортация вакытында да кумыйлар. Чөнки эти Әрмәнстанда таулар арасында эшләгән була. Аннан инде хөкүмәткә булган тугры хезмәтен дә исәпкә алалар. Тик сугыштан соң, эти барыбер туганнарыбыз сөрелгән Казакъстанга үз теләге белән күчеп китә. Үзөбезнең туган якларга кайтырга рөхсәт булгач, иң беренчеләрдән булып кайта.

Аннан инде, белүегезчә, абый да, мин дә милициядә эшли башладык. Имеш, эти-картәтиләрнең юлын дәвам итәбез. Укуны бетереп кайткач, миңа бик тә ымсындыргыч эш тәкъдим иттеләр. Минем кебек һавадагы торнага ышанучы, тауларда үскән бер төркем чеченнарны Үзбәкстанга, Тажикстанга, Әфган чик буйларында урнашкан районнарда эшкә жиберделәр. Ул вакытта Әфганстанда сугыш бара иде. Менә шуңа күрә чик буй районнарында ныклы тәртип урнаштырырга килдек. Барыбыз да гаиләле. Аннан инде без, бер

төркем авыл егетләре, дөнья күреп, тормыш белән ныклап танышып, тәҗрибә туплыйк дип уйлаштык. Без яшъ идек. Властьларның төрле вәгъдә-үгетләренә тиз ышанып, аны иң дөресе дип кабул иттек...

Соңыннан инде СССР таркалды, барча жирдә тәртип бетте. Бөтен жыелган мөлкәтне калдырып, Жәмиләмне балалар белән туган якка кайтарып жибәрә алдым. Ә үземнең кайбер эшләр бар иде. Ичмаса өйне сатып булыр дип, мин эзрәк тоткарланып калдым. Шуның аркасында тәүге сугышта булмадым. Аллаһы саклагандыр инде дип, бер уйласам, биш тапкыр, нигә шул чакны кайтып өлгерә алмадым икән дип тә куям. Аннан икенче чечен сугышы булып, бандит формированиеләр жиңелде. Кемгә бандит, кемгә агай-эне. Кемнә эти, кемгә ул-кияү – аңларлык түгел иде ул вакытта. Аннан инде дөнья эзрәк рәткә керә башлады. Мине дә чакырып, яңадан милициядә эш тәкъдим иттеләр. Яшәргә кирәк, ризалаштым. Яшьләрне өйрәтәм. Ә таулар арасында юк-юкта бандитлар үзләрен күрсәтеп ала. Әле теге, әле бу авылга һөжүм ителәр. Безнең кебек хөкүмәт яклылар белән канлы бәрелешләр булып тора. Шулай да тормыш жайланып, тәртип урнашты. Мине яшъ милиционерлар белән таулар арасында урнашкан районга берничә көнлек командировкага жибәрделәр. Кайтуыбызга безне бик алама, коточкыч хәбәрләр көтеп тора иде. Мин яшәгән авылның яртысы юкка чыккан. Исән калган йортларның да күбесе жимерек. Имеш, очучылар ялгышкан, аларга өстәлеп, танклар авылның калган йортларын да жимереп бетергән. Ике туган абзыйның оныгы гына исән калган. Ул район үзәгендә интернатта укый иде. Безнең Масутовлар фамилиясеннән ике бөртек жан иясе. Шул малай да мин генә исән. Ә бит заманында безнең фамилия районда иң күбе иде. Яртысыннан күбесе сугышта һәм 1944 елгы депортация вакытында һәлак булды. Соңгы сугышны әйтеп тә тормыйм...

Менә шундый хәлләр. Безнең халыкта шулай бит инде, өйләнгәннәр төп йортта бергә яши, тиз генә башка чыгарга ашыкмый. Аннан ике сугыш аркасында күп өйләр жимерелеп, исән калганнар агай-энеләре белән бер йортта яшәргә мәжбүр. Минекеләр дә шулай иде. Күп кенә агай-эне бергә яшәдек. Ә бүген килеп, мин япа-ялгыз торып калдым. Бар юанычым – безнең фамилияне йөрткән бердәнбер малай калды. Аны да әле соңыннан гына белеп, эзләп таптым. Ничек акылымнан язмаганмындыр... Шул каһәрле көннән башлап, бар дөньяга, бар кешегә ачуым кабарды. Күземә ак-кара күренми, барысын өзгәләп ташлыйсым килә.

Дөреслекне ачыкларга теләп, хәрбиләр штабына бардым. Беләсем килә: кем гаепле дә, кем кушкан безнең авылны жир белән тигезләргә? Әйтмиләр. Әле бу хәрби түрәгә керәм, әле икенчесенә. Юк, ачыклап булмый. Бөтен жаваплары:

– Ул авылда банда формированиеләрнең яшерен жыелу урыннары булган. Операция вакытында шул кадәр башкисәр юк ителгән, – диләр. Хәтта фамилияләрен да тезеп чыкканнар. Мәскәүгә отчет жибәргәннәр. Йөри торгач, теге исемлекне дә кулга төшердем. Һуш китмәле хәлләр. Органнарда эшләгән, хәзер инде һәлак булган бер улым белән ике киявемне дә шулар исәбенә язып куйганнар. Башка авылдаш-туганнарны әйтеп тә тормыйм. Үлгәннәрнең барысын да бандитлар исемлегенә язганнар. Хәтта сиксән ике яшьлек Муса бабай да бандит икән. Ә алар – барысы да гап-гади авыл кешеләре. Гомер бакый үзләре эшләп тапкан белән көн күрделәр. Жир сөрделәр, мал асрадылар һәм шуның белән яшәделәр.

Гаеплеләрнең берничәсен ачыкладым. Штабта утыручылар булып чыкты. Аларга карата ышанычым бетте. Бар дөнья миңа караңгы, бар дөнья миңа

тар. Гаделлек эзли башлаган идем, эшемэ барган жирдэ кулга алдылар. Китте жэзалап, сорау алулар. Ничек кенэ дөрөсөн сөйлэсэм дә, миңа ышанмыйлар. Үземне бандитларга ярдам итүдэ гаеплилэр. Түздем, дөрөслек ачыкланыр, дидем. Юк, житмэсэ, бер якын гына туганымны гаилэсен юк итү белән куркытып, аңардан миңа каршы бик куркыныч документка көчлөп имза куйдырганнар. Жаен туры китереп, үзе айтте. Мин аны гаеплэргэ жыенмыйм. Гаилэ иминлеге, балаң исәнлеге хакына эллэ нинди кәгазылэргэ дә имзаңны куярсың. Бу хэлне белгэч качтым. Гаеплэре булган берничэ хәрби түрәне юк иттем. Менэ шулай итеп, үзем хэзер абрек булдым. Нәселебез белән гомер буге шуларны эзэрлеклэгән булсак, бүген язмыш шулай китереп куйды. Мин үзем, үз теләгем белән абрека эйләндем. Еларсың да, көлөрсен дә.

Чеченга сөйләве бик авыр иде. Ким-ким туктап, сулышына утырган төөрне йотарга тырышып, тамакларын кыргалый. Ашау дигән нәрсэ күптән онытылды. Өстәлдәге ризыклары суынып бетте. Хатыным аларны тапшырып, кайнар аш алып килгэч, ул саран гына елмаеп, аңа рәхмәтен белдерде. Мин инде килеп туган тынлыкны бозып:

– Өле тауларда абрекар һаман бармы? – дип сорадым.

Бу миңа карап, ниндидер моңсулык белән:

– Заманалар үзгәрде. Абрекар элек тауларда гына булса, хэзер алар шәһәрлэргэ дә күчте.

Мин түзмәдем, үземне баядан бирле кызыксындырган сорауга жавап табарга була:

– Гаиләңне һалак итүчелэр эллэ безнең яктан иделәрме? Бу яктарга нинди жиллэр ташлады үзеңне? – дим.

– Юк, юк. Ходайга шөкер, бу яктардан барган хәрбилэр һәм милиция хезмәткәрлэре бик тынычлар. Алар халыкны жәберләүлэргэ һәм тигезсезлеккә юл куймадылар. Халкымның горейф-гадәтлэрен хөрмәт иттелэр. Ә бит кайбер өлкәлэрдән килгәннэр үтэ дә явыз һәм тәртипсез кыланып, безнең халыкны кешегә санамадылар. Ничек кенэ мыскыламадылар безне. Кызларыбызны көчлөп, изге саналган урыннарыбызны пычратып, мәчәтлэрне жимерделэр. Менэ шундыйларны житәклэгән берничэ түрәнең күзенэ туры карап, ни өчен дип сорарга китеп барышым. Ни өчен?! Нигэ?! Юл уңаенда үзем яшь чакларда укыган урыннарны күреп китәсем килде. Картәтием гомер бакый шул юлбасарлар белән көрәшеп, Совет власте өчен һалак булган. Әтием ялга чыкканчы милиция органнарында эшлэде. Маңгайга язылгандыр инде, күрәсен. Шулай килеп чыкты. Мин үзем хэзер шул абрекарның берсемен. Менэ алдыңда утырам. Бандитка охшаганмынмы?

Мин «юк» дигәнне аңлатып, баш селким.

– Шулай... Без бандит түгел!

– Миннән берэр ярдам кирәкмиме?

– Юк, юк. Рәхмәт. Иң мөһиме: мин сөйлэгәннэрне тыңлап утырдыгыз. Шуның өчен рәхмәт. Безне Ходай очраштыргандыр инде. Яшь чакларымны искә төшереп, Гасан дус, сине, Рәмилэ ханымны күргэч, менэ яшәреп киткәндэй булдым. Күңелем тынычланып, жаныма рәхәт булып китте. Менэ шулай, мин хэзер кала абрегы.

Көтмәгәндэ, үзен абрек дип атаган Әхмәтбәкнең кесэ телефоны шалтырады. Үзлэренчэ берничэ авыз сүз сөйләшеп алгач, телефонын сүндереп:

– Миңа китэргэ вакыт. Бездэ «яманнан ярты кашык аш калыр», дилэр. Ашымны кабып бетерим инде, – дип, тэлинкәдәге ашын тиз-тиз капкалап, суына

башлаган чәен эчеп, амин тотты. Һәм ашыга-ашыга урыныннан торып, хушлаша башлады. Без дә озатып калырга дип, урыныбыздан тордык. Әхмәтбәк:

– Юк, озатмагыз. Кирәкми. Миңа тик Ходайдан исәнлек кенә теләгез. Тагы бер тапкыр гафу итегез. Мин кемгәдер ачылып, эчемдә кайнаганнарны сөйләргә тиеш идем. Рәхмәт тагы бер тапкыр мине тыңлаганыгыз өчен, – дип чыгып китте.

Хатыным белән ни әйтергә дә, ни уйларга да белми, инде күптән суынган чәбезне калдырып, без дә кайтырга кузгалдык... Менә сиңа чечен. Менә сиңа Әхмәтбәк-Абрек.

...Институтны тәмамлаганга да биш былтыр. Тау белән тау гына очрашмый, диләр бит, бер эш сәфәремдә Галиев Абрекны очраттым. Шул чакны жаен туры китереп, нигә аңа андый исем кушканнарын сорадым. Бу берәз икеләнеп торгандай итте, тамагын кыргалап алды. Нәрсәдер исенә төшереп уйланып брак торгач, сөйләргә эзерләнде. Күрәсен, бу хакта беренче тапкыр чит кешегә сөйләве иде. Һәм аңа бу турыда исенә төшерүе дә авыр булды шикелле.

– Әй, барыбер бу турыда тагы кемдер белергә тиештер. Әтием берничә ел элек мәрхүм булды, авыр туфрагы жиңел булсын. Исемемнең серен әти дә мин генә беләм, хәтта әни дә белми. Үсә төшкәч, әтидән сорадым. Икәү шулай печән чабып кайтып киләбез. Нигә, дим, әти, миңа шушындый татар исеме булмаган ят исем куштыгыз? Мондый исем башка беркемдә дә юк. Әллә нинди исем. Малайлар да кайчакны мине үртәп көлгәли. Абрек та булдымы исем, – дим.

Әти берәз дәмши баргач, авыр гына бер көрсенеп алды да:

– Улым, әлегә бу турыда беркем дә белергә тиеш түгел. Вакыты житмәгән. Әмма сиңа сөйлим. Дөнъя хәлен белеп булмый. Сугышта алган яралар көннән-көн күкрәкне кыса. Күпме яшисе калганны бер Аллаһ кына белә. Шуңа сөйлим дә инде сиңа, – ди.

– Сөйлә, әти!

– 1944 елның февраль ае. Безне фронттан каядыр Кавказ ягына алып киттеләр. Безгә рәхәт, монда фронттагы алгы сызык түгел бит. Пулялар да сызгырмый, туплар да шартламый. Ашау да әйбәт. Тып-тыныч. Кыскасы, ял итәбез. Һәм көн дә тәрбияви чара үткәреп, сәяси яктан безне дагалыйлар. Имеш, Кавказдагы күп кенә халыклар фашистларга сатылган. Ә чеченнар Гитлерга алтыннан эшләнгән тарантас һәм кыйммәтле ташлар белән бизәлгән дилбегәле юртак бүләк итәргә эзерләгәннәр. Әлегә көндә дә тауларда Совет гаскәрләренә каршы чеченнар оештырган партизан отрядлары сугыша. Шуларны юк итәргә барасыз. Ә бандит отрядларында безгә каршы сугышкан башкисәрләре авылларда гади халык арасында яши. Гади халык дигәннәренә барысы да шул ерткыч отрядларга ярдәм итеп ята. Төрөкләр безгә каршы сугыш башлый калса, аларга плацдарм эзерлиләр. Тәкшү без шул «кабахәт», «сатлыкжан» чеченнарны Себер тайгасына күчәргә тиешбез. Менә бит Совет хөкүмәте нинди гуманлы. Без аларның балаларын һәм карт-корыларын барысын да кырып бетермиз. Ә халыклар атасы булган даһи Сталинның акыллы сәясәте аркасында жәлләп, ил эченә күчәргә тиешбез. Ул сатлыкжан, ялкауларны эш белән тәмин итеп, алардан жәмгыять өчен файдалы гражданныр тәрбияләргә. Тәртипкә салыбыз. Белсеннәр: Совет хөкүмәте барча халыкларга, хәтта үзенең дошманнарына да мәрхәмәтле икән. Әмма чеченнар – шундый явызлар. Каршы торып атыша, сугыша башларга мөмкиннәр. Шуңа да чак кына киреләү сизгән көе андыйларны урында ук атарга, юк итәргә. Аңласыннар кемнең кем

икәнән. Шуны да искәртеп үтәргә кирәк: ул чечен халкының балалары да бик куркыныч. Тәпи йөри башлаганнан ук атта чабалар, мылтыктан атып, чыпчык күзенә тидерәләр. Теләсә нинди корал белән каршы торырга мөмкиннәр. Яшь малай-шалайларын да аямаска!

Һәр көнне безгә шул турыда тукийлар. Алар кылган төрле явызлыklar хакында сөйләләр. Һәм без, гади солдатлар, чынлап торып, бу сатлыкжан тау халкын күрәлмәй башладык. Без фронтта кан коеп, фашистлар белән сугышабыз. Ә алар монда, безнең артта, хөкүмәткә каршы үзләренең кара эшләрен эшләп яталар икән.

Шулай бер төнне мине штаб кырына каравылга куйдылар. Сакта торам. Февраль ае бит, төн салкын, житмәсә, үзәккә үтмәле жиле дә бар. Мин жилдән ышыкланып, стенага терәләм. Шул чакны ниндидер өч офицер тәмәке тартырга тышка чыкты. Бусагадан ерак та китми, жиңел хажәтләрен башкарып, үзара сөйләшеп, тәмәке көйрәтәләр. Һәм берсе:

– Нишләп жыен басурман-иноверецлар белән без шул сатлыкжан чеченнарны куарга тиешбез әле? Беткәнмени үзебезнең Иваннар? Ичмаса сугыштан котылып, эзрәк ял итәрләр, исән калырлар иде.

Икенче офицер монысына болай дип җавап бирде:

– Яшьсез әле. Бернәрсә дә аңламыйсың. Татарны татар куарга тиеш. Алар бер-берсен тизрәк аңлылар. Аларны без куабыз дип уйламыннар. Үзләренең туганнары шулай эшли икән дип белсеннәр. Монда, браток, политика! Шуны бел: жинүчеләрне хөкөм итмиләр! Ә иң мөһиме – юк белән башыңны катырма.

Менә шулай, улым. Мин яшь идем ул чакта. Урысчам чамалы булганлыктан, барысын да аңлап та бетермәдем. Әмма шушы хәл без татарларга карата да булырга тиеш икәнлеген чамаладым. Икенче төнне безне машиналарга төяп, тауларга алып киттеләр. Ике көн бардык. Халык арыды, талчыкты. Ә минем башта сакта торган чакта ишеткәннәр кайный. Әле тегеләй, әле болай уйлап карыйм, һич ахырына чыгып житәрлек түгел. Караңгы төн, машина чак үтәрлек тар гына юлдан барабыз. Таң алдыннан бер авыл кырына китереп бушаттылар. Тезеп, яшерен пакетны ачып, приказ укыдылар. Шулай итеп, без үзебезнең яман эшебезне башладык. Чечен халкын гасырлар буге яшәгән авылларынан куарга тотындык. Бу авыл ниндидер тарлавыкта урнашкан. Авылны без барып кәргән яктан бик биек һәм текә кыя ташлар уратып алган. Өскә карасаң, бүрегең төшөп китәр. Шул кадәр биек. Карарга куркыныч. Өстеңә жимерелеп төшәр төсле.

Кара таң белән халыкны көчкә бер майданга жыеп, машиналарга утыртабыз. Ә машиналар нәрсә! Америкадан жибәрелгән өр-яңалар! Фронттагы көчкә-көчкә өстерәлеп йөргән «полуторка», «ЗИС»лар түгел инде. Чечен халкы белән тарткалашулар үзәккә үтте. Ул әби-бабайлар елаша, хатын-кыз, бала-чаганы әйтеп тә тормыйм. Авыл халкын жәлләп, тамакка төер, күзгә яшь тыгыла. Тешләрен кысып, командирлар биргән боерыкны үтибез. Шул чакны ике гарип чечен фронтовигы: «Без беркая да китмибез. Без ил өчен кан койган кешеләр», – дип каршы төште. Титаклап өйләренә таба кайтып киттеләр. Безнең командир, НКВД офицеры ике дә уйламый тегеләрне атып та екты:

– Кто не подчиняется и сопротивляется – всеми будет вот так! – ди.

Шуннан соң гына халык берәз тынып, безне тыңлый башлады. Әйе, куылуучыларның әби-бабайларын, балаларын елата-елата машиналарга төяп бетердек бетерүен. Исемлек белән барлый башлагач, алты кеше житми булып чыкты. Теге НКВД офицеры үзе белән берничә солдатны алып калды,

калганнарга кузгалырга кушты. Авылда калган солдатлар арасында дус казакъ егете белән мин дә бар. Без авылны яңа баштан тентеп чыгарга тиешбез икән. Ә миңа һәм казакъ егетенә авылның аргы башына, таулар ягына засадага утырырга кушылды. Казакъ егете пулемётчы, миндә автомат. Офицер:

– Авыл ягыннан качып китүчеләр булса – атарга! – дип, безгә приказ да бирде.

Урынны бик шәп итеп сайладык. Ни дисәң дә, фронтта булган кешеләр. Авыл ягыннан карасаң – килеп терәлмичә безне күрерлек түгел. Бер якта кыя, икенче якта тирән упкын. Аста елга ага. Шушы тар урынны үткәч, алда урман белән капланган таулар тезмәсә китә. Без урнашкан урын бик тар булып, сукмактан кем генә килсә дә, безнең яннан үтмичә булдыра алмый. Ятабыз шулай берничә зур гына ташлар тезмәсә артында. Икебез дә авыл егетләре. Урысча ул да, мин дә такы-токи гына чамалыйбыз. Шуңа да әкрән генә үзөбезчә сөйләшәбез. Ул казакъча, мин татарча. Жай гына сөйләшкәч, бер-беребезне яхшы аңлыйбыз. Үзөбезнең кеше бит, ни дисәң дә, бер-беребезгә терәкбез. Теге кем әйтмешли, сукмаса да, күсәк. Бер тамырдан.

Пулемётны авыл ягына каратып куйдык. Һәм Самат дус белән әкрән генә гәпләшәбез. Кем килергә мөмкин? Авылдан барысын да кудык. Мөгаен, йә берәрсе гаиләсә белән күршә авылга кунакка киткәндер, йә булмаса, куыласыларын ишетеп, кичә үк качканнардыр. Алай дисәң, берсе хатын-кыз булып, калганнары – бала-чага икән. Ул бала-чагалар кайда качып котылырга мөмкин соң?

Урнаштык. Тирә-як тып-тын. Мин, тау күрмәгән кеше, тауларга берчә сокланып, берчә шикләнеп күз салам. Казакъ та далада үскән булып чыкты. Ул да тауларга, ишелмәсме болар дигән кебек шикләнеп караштырып ала. Күктә февраль кояшы кыздыра. Кояшта жылы. Көн караган якта тау битеннән гөрләвекләр тәгәри. Ә күлэгәдә суык. Таудан аккан кар сулары күлэгәдә боз булып чыгырдап туңа. Тау башларында ап-ак кар ята. Ә кояш нурында күзнә чагылдырып, шундый сихри итеп ялтырый, әйтерсең лә, алар өстенә энжемәржәннәр сибелгән. Бер карасаң, күккә каратып куйган гажәеп боз сөңгеләре. Икенче карасаң, алар – башларына ап-ак чалма кигән авыл картлары, намазга тезләнеп тынып калганнар. Һәм таулардагы сирәк-саяк болытлар намазга оеган картларның сакаллары булып, жилдә жилфердәшә. Ул таулар шул кадәр биек һәм текә. Менә-менә өстенә авар төсле. Шул кадәр куркыныч булып китә. Ә шулай да матур күренеш. Куркыныч белән матурлык бергә кушылып, безнең күнелләрдә аңлатып бирә алмаслык әллә нинди сихри хисләр тудыра. Без шулай жайлап кына тауларга соклана-соклана яткан позициябезне тәртипкә китерәбез. Ә күңелдә ниндидер шом йөрәкне тырный.

Бөтенесе без көтмәгәндә булды. Ничектер аска, уч төбөндәге кебек күрүгән авыл ягына, күзем төштә. Йа Ходай! Безнең яткан урыннан егерме метрлап булыр шул яктагы борылыштагы кыя артыннан кинәт кенә берәү килеп чыкмасынмы! Менә сиңа мә! Куркып киттем. Ә бу хәлне Самат күрми, чөнки ул таш артында пулемёт дискасына патроннар тезеп утыра. Мин тиз генә автоматны алдым. Атаргамы, юкмы? Бер мизгелгә югалып калдым. Каушамаслыкмыни?! Берәү дигәнем әллә ничәү булып чыкты. Алдан килгән чечен сакалтае өстенә бурка дигән тунга охшашлы киём кигән, башында папах. Ул гынамы әле, ике кулына ике кыз бала күтәргән. Житмәсә, авызы белән дә бер зур төенчек тешләп капкан. Артыннан килгән хатын да жылкәсенә зур капчык сыман нәрсә аскан. Һәм берсе биш-алты, икенчесе тугыз-ун

яшьләрдәге малайларын житәкләгән. Күренеп тора: үзе авырлы. Бераз каушап, аптырап калуым шуңардан, чөнки болар бит кораллы дошман да, фашист солдатлары да түгел. Әйе, фронтта билгеле: каршыда немец, монда син. Аны атып екмасаң, ул сине атып үтерәчәк. Сугышта күп кырырга туры килде фашистларны. Ә монда бит фронт юк. Каршымда – ниндидер тау арасындагы, тарлавыктагы, бәп-бәләкәй чечен авылыннан балаларын күтәрәп качып баручы авыл кешесе. Хәтта бу бахырның буркасының бер чабуы ertyлып төшкән. Өстендә ямавы да күренә. Туган иленнән китәргә теләмәгән тискәре бер чечен карты инде. Карт диюем шуннан, сакалының яртысына чал төшкән. Житмәсә, уң кулындагы кыз баланың аягындагы итеге әллә төшөп калган, әллә бөтенләй булмаган. Аяклары тезенә чаклы бөтенләй ялангач. Өшегән аягын әле картның ачылып киткән буркасы чабуына тыгып жылытырга чамалый, әле берсен берсенә ышкыштыра. Әйе, бу кылыч танаулы чечен картын атып ектым да, ди. Ә балаларга да тисә? Аның артыннан килгән хатынга һичшиксез тиячәк. Ул авырлы хатынның гомерен өзеп, мәңге жуелмас гөнаһ алыргамы? Ул гөнаһның әжере жиде буынына житәр. Аллаһ сакласын! Анда гына бетсә әле? Ә менә-менә якты дөньяга туарга торган баланың гомер кыйммәтен бернинди хак белән дә бәяләп булмый. Ул бәһасез!

Көтелмәгән хәл бит. Житмәсә, чечен артыннан ияргән хатын да чак тын алып килә. Аның зурайган корсагы менә-менә бәбиләргә тиешлеген күрсәтә.

Үзем дә сизмәстән, өйрәнелгән гадәт буенча:

– Тукта! Атам! – дип кычкырам.

Тавышым карлыгып китте. Ничектер хырылдап чыкты һәм юньләп ишетелмәде дә. Атсам, теге балаларга тиячәк. Балаларга тимәсә, арттан тыны бетеп, ике бала житәкләп чак килгән йөкле хатынга элэгәчәк. Минем тавышка казакъ та сикереп торып коралына ябышты. Күреп торам: аның да куллары калтырый. Каушавыннан ул үзенә пулемётына дискасын урнаштыра алмый азаплана. Дисканы урнаштырып, коралыннан ут сиптерсә, барысы да бетәчәк. Мин казакъның кулбашыннан тотам. Теге дә аңлады шикелле.

Чечен дә кинәт яңгыраган тавышка дертләп китте. Минә күреп, ул да югалып калды. Башын күтәрәп миңа карамакчы булды, тик кинәт башын күтәрүдән папахасы кулындагы кызлар битенә ышкылып, яртылаш күзен каплады. Кулындагы кызның кул башына маңгаен ышкып баш киemen күтәрергә чамалый. Юк, булмый. Бик кыенлык белән уң кулындагы кызчыкны тагы да өскәрәк күтәрәп һәм башын аска ук иеп, ниһаять, агач кайрысы төсенә керә башлаган бармаклары белән бүреген маңгаена күтәрәп, әйбәтлi алды.

Пулемёты белән азапланган дустым да коралын тәртипкә китереп, дискасын урнаштырды. Шатырдатып, затворын тартып куйды. Тик көпшәсен читкәрәк борып, туктап калды.

– Туктагыз! Атам! – дим, кабатлап.

Ә тегеләр минем кычкырып туктарга кушуыма карамый якин ук килеп життеләр. Шул чакны үз гомеремдә беренче һәм соңгы тапкыр нәфрәт белән үземә төбәлгән утлы карашны күрдем. Чечен безгә шундый куркыныч итеп караган, бу карашны берничек тә аңлатып булырлык түгел. Житмәсә, тау үренә шушы чаклы авыр йөк күтәрәп, йөгәрә-атлый менгәндә, бөтенләй һушы алынып, хәле беткән. Танау тишекләре шул кадәр киңәйгән, әйтерсәң лә Сабан туенда чабышып килгән ат. Февраль суыгында борыныннан чыккан тыны, пар бөркегән самавыр буы кебек. Тешләп күтәргән йөк авырлыгынан аның башы бераз алга иелгән. Кулына күтәргән балалар да безне күреп, куркышып,

картның муенына тагы да ныграк ябыштылар. Качакка тын алырга бөтенләй кыенлашты. Ә курку катыш нәфрәт белән караган бала күзләрен күрүдән безнең тәннәр эсселе-суыклы булып китте. Тәннән кырмыскалар йөгәрешкән кебек салкын тир бәрәп чыкты. Фронтта каршы килгән фашистлар белән кул сугышына күтәрелеп сугышканда да бу чаклы булмаган иде. Андый карашларны башка күрергә язмасын, Ходаем! Куркудан зур итеп ачылган бер гөнаһсыз бала күзләре. Аларның курыккан карашлары утлы уклар булып безгә кадала. Балалары кысып кочаклаганнан чеченның тыны бөтенләй бетте шикелле. Ә мин автоматны тегеңә төзөгән килеш каттым да калдым. Менә авыл ягыннан да аткан тавышлар ишетелә башлады. Бу бәндәне мин үз өерен кырып бетерергә жыенган аучылардан качып барган ана бүрегә охшаттым. Бүреләр дә бит куркыныч туса, үз балаларын авызларына кабып читкә, куркынычсыз урынга күчәрәләр. Бу ир дә шулай балаларын хәвефсез урынга күчәргән бүре кебек иде. Ул килә килешли авызына капкан төенчеген тешеннән ычкындырды. Хәзер авызын зур ачып, кичке куе һаваны үпкәсенә тутырып, каш астыннан әле казакъка, әле миңа карап, безне яндыра. Мин тәүдә төенчекне тешләп авызына гына капкан дип уйладым. Юк икән, зур төенчеген муенына да элгән булып чыкты. Менә авыл ягыннан килгән ату тавышларын ул да ишетте. Туктап калды. Һава житмәүдән зур ачылган авызы белән тирән тын ала-ала, ялт итеп артына борылып карады. Яңадан безнең якка күзенәң акларын ялттырата. Кулындагы кызларны тагы ипләбрәк беләгенә күтәрәп куйды. Бу хәлне күреп, сәждәгә утырган тау-картлар, барча галәм тынып калган кебек булды. Тик чечен картының һәм аның артыннан ияргән хатын белән балаларның гына авыр итеп, мыш-мыш сулавы ишетелә. Шушы куркыныч тынлыкны бозып, кинәт кенә чечен муенына аскан төенчек тәүдә шыңшып алды һәм тауларны, таулар булып сәждәгә киткән картларны сискәндереп, үзәкләрне өзеп елап жибәрде. Инде хәзер безне көйдергән нәфрәтле карашларга, ярысып елаган бала тавышы да кушылды. Һәм йөрәкне үтмәс пычак белән рәхимсез телгәләргә кереште. Ходаем, шушылай итеп иләрәп елаган яшь бала тавышын башкача ишетергә язмасын. Өйтерсәң лә, бала еламый, ә качак чечен карты шушылай яшь бала тавышы белән, үзенә котылгысыз язмышын каһәрләп, ченләп елый иде. Без шунда гына ул нәрсәнең биләүдәге бала икәннән чамаладык. Качак авыр эштән кәкрәйгән бармаклары белән биләүне сыпырып, баланы тынычландырырга тырыша. Үзе эсседә чебенләп башын селкегән ат шикелле башын селкеп, муенына элгән кыйммәтле йөген тирбәтеп юатырга чамалый. Ул капкынга эләккән бүре төсле әле миңа, әле Саматка карап, нәфрәт ташып торган карашы белән безне өтә. Безнең атарга эзер торган коралларга игътибар да итми сукмактан юлын дәвам итә башлады. Турыбызга килеп житәрәк ысылдап:

– Кяфер! Стреляй! Чего не стреляешь? Абрек все равно в плен не сдастся. Абрек умрёт, но никогда вашим рабом не станет! – ди. Үзе уң кулы белән биләндәге матур бизәклә кырга тыгылган кинжалын капшый.

Миңа шул чакны теге хатын һәм Абрек күтәргән балалар бик тә кызганыч булып китте. Әтиләрен үтерсәм, алар нишләргә? Атсам, балаларга да тиячәк. Балаларның ни гаебе бар? Бу бүрене болай гына туктатып булмый. Балалар кызганыч. Хатын корсагындагы әле туарга да өлгөрмәгән баланың жанын кыйсаң, бетмәс гөнаһны ничек юарсың? Аллам сакласын! Мин шул турыда уйлап, кинәт кенә болар бара торган якка – алга башымны борып карадым да иягем белән генә шул якка күрсәттем. Уем белән китәргә кушам. Сакалтай да мине аңлады шикелле.

Бу бәндә безнең якка утлы карашын ташлый-ташлый, авыр сулап, үтөп китте. Берәз баргач, адымнарын бөтенләй әкрәнәйтте. Күрәсен, безне арттан аркаларына атарлар дип уйлады. Юк, без атмадык. Ялгыз чечен бүресе үз гаиләсен тау сукмагы белән ары алып китте.

Тауларда караңгы тиз төшә. Авылдан боларны куып килүчеләр безнең янга килеп җиткәндә, тәмам күз бәйләнде, дисәң дә була. Шунда казакъ та телгә килеп:

– Безгә нәрсә була инде? Приказы үтәмәгән өчен стенага да терәп тормыйча атачаклар. Әйбәт дигәндә, штрафбатка җибәрәчәкләр, – ди.

Мин инде әле генә күз алдыннан үткән күренешне уйлап, өстемнән авыр йөк төшеп киткәндәй, җиңел сулап куйдым. Бөтенләй битараф кына:

– Барысы да Аллаһ кулында. Балалары кызганыч, – дим.

Аллаһ сүзен ишеткәч, Самат ниндидер доганы исенә төшереп, авыз эченнән генә мыгырдап, әппәр итеп, битен сыпырып куйды.

Качак чечен артыннан куып килүчеләр килеп җитүгә, безгә акырырга, кычкырырга тотындылар.

– Нигә атмадыгыз, нигә җибәрдегез?

– Нәрсә йоклап торасыз?

Без инде алдан дус белән сөйләшкәнчә:

– Аткан тавышларыгыз ишетелү белән сукмактан күзнә алмадык. Моннан беркем дә үтмәде. Беркемне дә күрмәдек. Күргән булсак, билләһи, атып ега идек, – дибезд.

Менә арттарак калган теге НКВД офицеры да тыны бетеп килеп җитте. Ул инде килгән көе пистолеты белән зәһәр янап:

– Ах, сволочь, басурманы! Своих прикрываете. Сами вы предатели. За не исполнение приказа по законам военного времени вас тоже к стенке поставим! Бүтәннәргә үрнәк булыр! Бөтен полк алдында атачакбыз! – дип, авызыннан төкерек чәчеп яман сүгенә. – Сволочь, фашист калдыклары! Сөз хөкүмәтнең бик тә җитди һәм мөһим күрсәтмә-заданиесен үтәүне өздөгез! Вас Военный трибунал будет судить! За срыв важную военную операцию я имею право расстрелять вас на месте. Но вас будем расстреливать перед строем. Чтобы и другие знали, – ди.

– Без беркемне дә үткәрмәдек. Сукмактан тычкан түгел, чебен дә очып үтә алмас иде, – дибезд.

– Бинокльдән карап тордым. Барысын да күрдем! Сатлыкжаннарны коралсызландырыгыз! – дип, безне яман сүгә-сүгә башкаларга боерыкбирә.

Шунда ук безнең коралларны тартып алдылар. Авылга кайткач, ашатмый да кул-аякларны бәйләп, бер таш сарайга ябып та куйдылар. Кавказ булса да, февраль ае бит, төннәрен яман суык. Ярый бу абзарда берничә кәжә һәм сыер булып, шулар арасында көч-хәл белән ятабыз. Бахыр сыер савылмаган, ахры. Төне буге безгә карап мөгрәп чыкты. Әйе, хужалары куылгач, боларны кем ашата, кем карый инде. Куылган чеченнар гына түгел, ә караучысыз калган маллар да кызганыч иде ул чакны. Суык абзарда безне төне буге шул кәжә-сарыклар жылытып чыкты.

Иртән таң белән юлга кузгалдык. Ярый әле шинельләргә салдырып алмадылар. Ятабыз машина әржәсендә бәйлә килеш, утын түмәре кебек дыңгырдашып, тәгәрәп. Офицер шофёр янында кабинада утыра. Кузовта ике солдат безне саклап бара. Берсе безне шелтәли:

– Нигә дип шул сатлыкларны атмадыгыз. Командирдан рәхмәт кәгазе, йә

медаль алыр идегез. Ун көнлек ял да бирерләр иде. Ахмаклар сез, исэрлэр. Алар бит барысы да фашистларга сатылганнар. Без сезне саклап төнө буе каравылда тордык. Юньлэп йоклый да алмадык. Сез дә шул бер сволочь басурманнар инде, – дип, безне сүгә.

Беләбез инде аларның безне ничек саклаганнарын. Төнгө сэгать дүрт белән биш арасы булып, абзар кыегыннан шым гына берәү килеп төште. Кулында бэләкэй генә электр фонаре. Фонарен учы белән генә каплап, чак кына төшкән уты белән абзарны айкый. Кулында коралы да бар. Менә якынарак килде дә безне бәйләгән каешларны кисәргә айтә. Исәбе: безне коткару. Без карышабыз. Бу туктап берәз уйланып торды да безгә ике пистолет суза. Без тагы баш селкибез. Чөнки ничек итеп үзөбезнекеләргә атасың да аннан аңа ияреп, тауларга качып китәсең? Булмастай хәл! Бу шуннан кире чыгып китәргә әзерләнде. Һәм безгә карамый гына пышылдап:

– Спасибо! Что не стреляли тогда, – ди. Әзрәк дәшми торгач: – Ну и ахмак сез, кяферләр, бежать надо! – ди.

Самат түзмәде, казакъча:

– Без кяферләр түгел. Без мөселманнар, – димәсенме?

Теге ялт итеп фонарениң тар гына уты белән әле беребезнең, әле икенчебезнең йөзөн яктыртып алды да, ничек кәргән булса, шулай шым гына кыекка ябылган камышны күтәреп, чыгып та китте. Әйе, ничек качасың? Безнең барча документлар штабта саклана бит. Без качсак, шунда ук бу НКВД офицеры штабка докладной язып, безне сатылганнар исәбенә кертәчкләр. Ә бит авылда әти-әни, туганнар калды. Аларга көн бетәчәк. Аның белән генә бетсә әле. Туганнарның барчасының да киләчеге сызып ташланачак. Икебезнең дә баштан яшен тизлегендә шул уйлар үтте һәм без, туганнарны уйлап, бу эштән баш тарттык...

Бу икәү безне төнө буена менә шулай саклады. Тегенең безне шелтәлэгәннен тыңлап барабыз. Берсе дәшми. Тыныч кына тау юлыннан алга үрмәлэгән машина бер көчәнеп алды да туктап калды. Алда зур гына таш ята икән, урап үтәрлек тә түгел. Кабинадагылар машинадан төшөп, кече хажәтләрен үти. Безнең кырда әржәдә утырганнар да жиргә төшөп, аякларын язып алды. Ташны күчәрәп куйдылар да кире машинага утырышалар. Наман кузгалмыйбыз. Шофёр машинасын караштыра шикелле. Көтмәгәндә, иптәшем казакъча:

– Ничек уйлыйсың, безне атарлармы, әллә штрафбатка гына жибәрерләрме? – ди.

– Тәкьдиргә нәрсә язылган, шул булып. Суга батып үләргә дип язылган булса, утта янмабыз. Атмаслар да, асмаслар да. Әжәлне чакырып, үлем турында уйлап ятма, – дим.

Безне әрләп килгән солдат аягы белән кабыргага нык кына тибеп:

– Нәрсә турында лыкылдыйсыз? Качарга уйлыйсызмы? Кешечә, урысча сөйләшегез. Бернәрсә дә аңлашылмый, – дип сүгенә башлады.

Командир кабинадан башын тыгып, тегеләрдән:

– Нигә тавышланасың? – дип сорый.

– Басурманча сөйләшәләр. Бернәрсә дә аңлашылмый. Әллә качарга план коралар, – ди.

Теге солдатның шушы сүзләре пыскып яткан утка керосин сипкән кебек булды. НКВД офицеры безне кабаттан чечен сатлыклары дип сүгәргә тотынды. Имеш, безнең аркада хәрби бурыч тулысынча үтәлмәде. Без гонаһлыларны нигә полкка кадәр өстерәп йөрергә, ди? Һәм солдатларга безне машина әржәсеннән төшерергә кушты.

Бу тагы нинди этлек эшлэргэ чамалый инде дип уйлап та бетермәдем, машинаның эржәсен ачып, безне типкәләп, жиргә тәгәрәтеп төшерделәр. Күрәсен, командирның ачуы нык кабарды. Тау, кыя-ташларны игътибар белән күзәтә-күзәтә, үзалдына сөйләнә:

– Нигә дип монавы ике сатлык жанны өстерәп йөрөргә? Гаепләре зур! Боерыкны үтәмәделәр! Барыбер атачаклар. Иң яхшысы: бу эшне урында ук башкарырга кирәк. Әле дә соң түгел. Син ничек уйлыйсың? – дип, сержант дәрәжәле солдатка мөрәжәгать итә. Тегесе дәшми. Белмим дип, кулбашларын гына сикертеп куйды. Командир тагы тауларга бер карап алды да катгый бер карарга килеп, солдатларга:

– Бастырыгыз сволочьларны шушы кыя-таш кырына! Атачакбыз! – диде.

Кичә генә бер казаннан ашаган полкташлар безне өстерәп дигәндәй таш кырына китереп сөяделәр. Чөнки аяк-куллар бәйлә. Сержант кына:

– Әй, егетләр, эшләрегез бик алама. Полкта булса, мөгаен, штрафбат белән генә котыла алып идегез, – дип пышылды.

Без дәшмибез. Дәшеп ни файда? Командир сумкасыннан ниндидер кәгазьләр чыгарып язарга тотынды. Аннан сәгатенә карап алгач, катгый тавыш белән:

– Сугыш кануннарына ярашлы, хәрби боерыкны үтәмәгәннәре өчен атылырга хөкем ителделәр. Хөкемне үтәр өчен тезелегез!..

Мин жаһилнең тагы ниндидер боерыклар биргәнән ишеттим. Колакка әнинен:

– Үзеңне сакла, балам. Минем хакка булса да, исән кайтырга тырыш! – дип елап озатып калганын уйлап, тамакка төер утыра. Көзән жыергандагы кебек, үтә нык кысылудан тешләр шытырдый. Менә хәзер барысы да бетчәк. Каберемнең кайда икәнән дә белмәячәкләр. Безне атарга эзерләнгән солдатлар мылтыкларын да күтәрмәгәннәр әле. Кинәт дөньяны ярып, ату тавышы ишетелде. Әллә бер аткан тавыш шулай таулардан тауларга бәрелеп яңгырый, әллә чынлап та күп тапкыр шулай аталар. Аннан тагы, тагы ату тавышлары тауларда озак яңгырады. Тыз-быз килеп чәбәләнәп йөргән офицер тәүдә туктап калды да гөрселдәп жиргә ауды. Аны-моны чамаларга өлгөрмәгән полкташлар да егылды. Кабалана-кабалана машинасын кыздырырга азапланган солдат та кабинадан авып төште. Бар галәм тынып калды... Берәздән жай гына бер гүлү ишетелә башлады. Чамалап алдым: бу әллә кайда аста аккан тау елгасы тавышы иде. Кыя башыннан шыбырдап ташлар коелырга тотынды. Башымны күтәрәп шул якка карасам, тау сукмагыннан атын әкрән генә атлатып бер жайдак төшөп килә. Йа Ходай, монысы кем булыр тагы? Юлга төшөп житкәч, атын калдырып, жәяүләп, безгә якынлашты. Безгә дә чират житте, ахры, дип селкенми дә көтәбез. Кулында «Маузер» пистолетын эзер тотып, безнең янга килеп житте. Берәз әле миңа, әле казакъ дуска текәлеп карап торды да якын ук килеп, безне бәйләгән бауларны кисеп очырды. Безгә туры карамый гына:

– Бар, китегез! Сөз ирекле, – диде.

Аптырашып басып торабыз. Нуш китмәле хәл. Бу кичәгә, үлемне коллыктан өстен күреп, әсир булырга теләмәгән һәм үзен Абрек дип атаган чечен карты иде. Таныдым. Билендәге бизәклә хәнжәре дә шул, ямаулы буркасы да шул ук.

Хәзер нишләргә? Безнекеләр барысы да һәлак булды. Чечен жирдә ятканнарның документ-кәгазьләрен жыеп, командир сумкасына салды да миңа тоттырды. Берәз арткарак чигеп, үзенең карчыга карашы белән безгә алмаш-тилмәш сынап карап уйланып калды. Кинәт кенә төзәп тә тормый бер-бер артлы аякларга атып жибермәсенме?! Бетте, бу безне дә атып үтерәчәк

бит! Куркыштан егылып киттек. Бу тагы-тагы атып жибәрде. Хәзер инде куллар салынып төштө. Әйе, безне бу шушылай этлөп, жайлап-жайлап, жанны кыярга уйлый. Үтергәч, тизрәк үтерсен иде. Нигә бу кадәр безне жәфаларга? Бездән шушылай итеп, башкаларның да үчен алырга уйлыдыр инде. Казакь авыртудан еламсырап һәм ачудан тешен кысып, теге бандитка:

– Атсаң, йөрәккә үк ат. Нигә жәфалыйсың? – дип кычкырып, күкрәген төя.

Кичә без атмыйча жәлләп иреккә жибәргән жәһил кырыбызга ук килеп тешләрен кысып, янагын шыгырдата-шыгырдата ачуланып:

– Мин сезне, кяфер колларын, трибуналдан, штрафбаттан, үлемнән коткарам, – дип, минем кулдан жиргә сибелгән барча кәгазь-документларны янадан жыеп, кире командир сумкасына тыга-тыга муенга элә.

Кабинадан санитар сумкасы алды да яраларыбызны бәйләргә тотынды. Бу юлбасар тагы нәрсә уйлап тапты инде? Яралар нык авыртса да, үлөрлек түгел, кан да бик үк акмый. Казакьның чәлдәр сөяге чәрдәкләнгән, ахры. Аягына баса алмый. Минем сул кулның сөяге сынды. Шуңа охшаган.

Теге безнең автоматларны алып, дискадагы патроннарны тау астына карап атып бетерде. Казакьның пулеметын алып, ташлар артында торган атының иярәндә асылынып торган карабин янына элдә. Шуннан ук бер зур гына биштәр алып килеп, безгә чечен эремчеге һәм пешкән ит калдырып, ашыкмый гына үз юлы белән китеп барды.

Абрек китте. Ә безгә нәрсә эшләргә? Чечен пулясы барсының да йөрәгенә тигән. Иптәшләренә мәетләрен шушылай калдырып китәргәме? Яралы килеш боларны ничек жирлисез? Кабер казырлык рәт тә, хәл дә юк. Казый алсаң да, казырлык түгел. Таш та таш.

Тешне кысып авыртуны жиңәргә тырышабыз. Ә яралар торган саен ныграк сызлый, кан саркый. Көч-хәл белән шулай да мәетләргә бер урынга жыя алдык. Үлгән дип исәпләгән командир исән булып чыкты. Без килеп кагылгач, ыңгырашып куйды. Тизрәк санитар сумкасындагы калган бинт, йод белән ярасын бәйлибез. Суык жирдә ятмасын инде бу дип, астына шинель жәя башлагач, һушына килеп, сүгенеп алды. Авызыннан чыккан кан күбеген йота-йота көчкә:

– Ни кызганыч, сез сатлыкжаннарны атарга өлгерә алмадык. Нинди үкенечле үлем, – дип хырылды. Тагы нәрсәдер әйтсә дә, без башкача берни аңламадык. Тик аның: – Мама, мама, – дигән сүзгә генә колакта озак яңгырап торды. Берәздән ул да жан бирде.

Самат нәрсәдер әйтеп, читкә төкереп куйды. Мин аңардан нәрсә әйткәнән сорыйм. Ул:

– Ахмак, – диде дә: – ак болсын, кара болсын, иттиң аты ит, – дип куйды. Берәздән тагы кабатлап: – Ит жокта шошка үреди, – ди.

Мин аңламадым, шулай да командирны хайван белән чагыштыруын чамаладым.

Мәетләр өстенә ташлар өеп, көчкә жирләдек.

Чатан-потан титаклап, кайтыр юлга кузгалабыз. Дустымны авыртмаган кул белән көч-хәлгә ярым күтәреп барам. Житмәсә, кораллар да үзәбездә. Яралансаң да, коралны ташларга ярамый. Без әллә ни ерак та китә алмадык. Төш якынлашуга машинага төялеп, бер отделение солдат безне килеп тапты. НКВД офицерын эзли чыкканнар икән.

Машина әржәсенә утыргач, казакь дус белән бер-беребезгә карашып алдык. Сүзсез генә икебез дә тауларга күз салабыз. Таулар бездән жай гына

ерагайганнан-ерагая. Алар эллә кайчан бу дөньядан киткән чечен картлары, мәңгегә таулар булып калыкканнар да ап-ак чалмалы башларын иеп, дәшми генә дисбе тартып, үзләре генә белгән догаларын укып утыралар. Туган жирләрәннән куылган үзләренә балаларының, оныкларының кире әйләнеп кайтуын сабыр гына көтәләр сыман.

Менә таулар арасына сыенып утырган тагы бер буп-буш чечен авылы яныннан үтәбез. Ичмаса берәр жан иясе күренсә икән. Буш булганга бу авыл, әйтерсең лә, бер зур каберлек. Авыл уртасында таштан салынган ике биек манара калыккан, алар да моңсуланып карап тора. Һәм балаларын көткән аналар кебек мөлдерәшеп, безне озаталар сыман. Берәздән көн караңгыланып, тирә-якны болыт каплады. Кинәт кар яварга тотынып, буран купты. Жил сызгырып, галәм гүлэргә тотынды. Әйтерсең лә, бар дөнья үкере-үкере-үкере елап, безне каргый, каһәрли иде. Ирексездән керфеккә яшь эленә. Мин башымда кайнаган авыр уйларымны куарга тырышам. Буран ничек кинәт башланган булса, шулай көтмәгәндә туктап калды. Без тарлавыктан чыгуга кояш та күренде. Жил һаман ыжгыра, шинель чабуын тарткалый. Машина башында суык. Дустыма тагы да ныграк елышам. Кулбашына исән кулымны салам. Самат та миңа ныграк терәлә һәм яралы кулын тезем өстенә куя. Һәркемнең үз уйлары. Мин инде, Аллага шөкер, бу әжәлдән дә исән-сау котылып чыга алдык, дип шатланам. Дустым да миңа карап елмая.

Ярый әле иптәш белән алдан ук килешеп, икебез дә бер үк нәрсәне сөйләргә сүз куешкан идек. Частька кайткач, бик озак төпченеп сорапшылар. Әле теге кәгазьне тутыралар, әле бу документка имза куйдырталар. Нинди бәрелеш булган? Кемнәр һөжүм иткән? Һәм башкалар, һәм башкалар. Теге НКВД офицеры бер генерал малае булып чыкты. Аны ниндидер орденга билгеләп, безгә медаль вәгъдә итеп, госпитальгә озаттылар. Дәваланып ятканда да килеп сорапшырып йөрделәр. Терелеп аякка баскач, элек алган яраларны да исәпкә алып, безне госпитальдәге ярдәм командасында калдырдылар. Безнең өчен, улым, сугыш менә шулай тәмамланды...

Икебезне үлемнән коткарган Абрек хөрмәтенә, улым, сиңа шул исемне куштым. Казакъ та шулай ук, улы туса, улына шул исемне кушачакмын, диде. Менә шулай, улым. Исемен бик хикмәтле исем. Исемен өчен һич кыенсынып йөрмә. Халкының азатлыгы, гаделлек өчен гомерен дә аямый, үлемне коллыктан өстен күрә, беркемгә дә буйсынмый тауларда хөр яшәгән Абрек – чечен кешесе. Һәм ул сиңең исемен. Ул булмаса, безне ике дә уйлап тормый аталар иде. Атмасалар, штрафбат көтә. Ә аннан исән калганнар бик сирәк. Анысы да можжиза белән генә...

Менә шулай Абрек исеменә серен һәм әтисенә башыннан үткән тарихны миңа сөйләде. Шулай итеп абреклар белән очрашып, танышуым аркасында дөньяга карашым үзгәрде. Аклар-кызыллар, мулла-кулаклар, илләрәннән куылган сатлыкжаннар, халык дошманнары турында күбрәк уйлана башладым. Ә уйлаган саен дөнъяның элеккечә, безгә сөйләгәнчә, дәрәслекләрдән укыганча гади, бер яклы гына түгел икәнәнә ныграк төшенәм. Шуңардан күңелем тыныч түгел. Йөрәгем әрни. Башкаларга, тирә-яктагыларга шуның турында төшендерергә тырышам. Бу турыда башкаларга мин сөйләмәсәм, кем сөйләр?

Нәжибә
Сафина

МИН БҮГЕН ДӘ КӨРӘШ КЫРЫНДА...

Киләчәккә юлда

Мин бүген дә үз иркемдә түгел,
Мин бүген дә гүя читлектә.
Күңел үз көенә көйсезләнә.
Акыл үз көенә – этлектә.

Акыл миңа: «Син – бәйдәге эт», – ди.
Күңел әйтә: «Аны тыңлама!
Гомер ике килми жир йөзәндә.
Чынлап яшәргә, – ди, – соңлама!»

Мин бүген дә шул бәйдәге килеш
Тартып барам дөнья-өемне.
Сызлавына ничек түзәргәдер
Бәем кискән тирән жөемнең. . .

Акыл әйтә: «Өең генә түгел,
Ил язмышы ласа иңәндә!
Комачаулап тора йомарланган
Йодрык кынаң синең жиңәндә».

Ил язмышын сөйрим бәйдә килеш, –
Моннан авыр язмыш бар микән?
Ярсу хисләремне тотып торган
Акыл-күңел – ике яр икән.

Мин – бүген дә йомарланган йодрык? –
Ил язмышын кысам учыма.
Язмыш дилбегәсен жибәрмәскә
Килсә икән яшьләр һушына. . .

Аһ, тантана итәр иде акыл!
Очар иде күңел күкләргә! –

Нәжибә САФИНА (1949) — шагыйрә, публицист; «Дәһәр дә уйлаганда...», «Без — шигърь», — тормыш — проза», «Кан хәтерә» һ.б. китаплар авторы. Казанда яши.

Менэ шуның ирек икәнлегә
Никләр аңлашылмый күпләргә?

Мин бүген дә киләчәккә юлда.
Мин бүген дә көрәш кырында!
Акыл-күңел көрәшеннән туган
Милләт киләчәге жырымда!

Син булмагач...

Эндәшәсең килсә миңа
Көн саен, сәгать саен,
Түзә алмас идең лә син,
Табар идең бер жаен.

Юк, эндәшәсең дә килми,
Йөрисең болай гына.
Үтеп-сүтеп, кереп-чыгып
Йөрүләр кулай гына.

Мин сиңа башка ышанмыйм,
Жанымны бикләп куйдым.
Мин бу сәер уеңнан
Билләһи, димен, туйдым.

Теләгәндә эндәшмәгәч,
Килмәгәч, теләгәндә.

Күз яшьләремне генә дә
Сөртмәгәч, елаганда.

Шатланырга, кайгырырга,
Көләргә, елашырга,
Очларына чыгалмаган
Уйларны уйлашырга,

Син булмагач, нигә инде
Болай йөрөнүләрем?
Дөньясында тиңсез гашыйк
Булып күренүләрем?

Көн саен, сәгать саен да
Тагы айга эндәшәм.
Бу галәмдә ялгызлыкта
Ул – бердәнбер тиндәшем.

Киләм, дидең...

Киләм, дидең, көтәм, дидем,
Көтмәскә булган да бит.
Ялгыш сүзне жанга якин
Итмәскә булган да бит...

Көттем, әле ничек кенә! –
Бөтен дөңям үзгәрде.
Тәрәздән карый-карий
Күзкәйләрем күгәрде.

Куелмаган самавырны
Урыныннан кузгаттым.
Каралмаган почмакларның
Һәммәсенә күз аттым...

Сәерсенде гөлләрем дә,
Үзгәргәч урыннары.
Искә алдым инде күптән
Онытылган ырымнарны...

Ишек тоткаларын сөрттем,
Йөземә салдым кершән,

Яктырак күреним диеп,
Хәзер үк килеп керсәң...

Өстәлдә кайнар самавыр
«Килми», диеп уфтана.
Суынды кыстыбый, жыры
Самавырның туктала...

Бер тәрәзгә, бер сәгатькә
Карыйм, инде килмәдең.
Ялгыз чәй эчүнең ничек
Икәнлеген белмәдең...

Ялгыз чәй түгел, тозлы чәй
Эчтем, яшьләрем тамгач.
Тәрәз пәрделәрен яптым,
Карап күзләрем талгач...

Ай килде тагы тәрәзгә:
«Көтмә, – ди, – килмәгәнне!
Ник шулкадәр кадерлисең,
Кадерең белмәгәнне!»

Ә үзе һаман да көтә
Киләм, дип киткән ярын.
Шушы хакта ғына аның
Һәр төн сөйләгән зары.

Килмәгез, көтмибезд, диеп,
Тәрәзәмнән ай карый.
Вәгдәләр бирмәгез, яме,
Сез безгә моннан ары...

Тозлы хис

*Авыр хис иңде күңелгә,
Белмим нишләргә дә.
Ирек бирер идем юкса
Кайнар яшьләргә дә...*

Әллә яшьләрем дә богауланган? –
Тоз дәръясы – ак тау.
Кай тарафтан һаман ишетелә
Бу халәткә мактау?!

Иделләрдән килеп коя-коя,
Тулган дингез яры...
Дингезләрдә коенырга инде
Бармам моннан ары...

Ата-бабамнарның күз яшьләре,
Жәсәдләре – суда...
Илең булган килеш илсез интек,
Жирсез – жирдә ту да...

Күз яшьләрем җанда бөялгәннәр,
Өелгәннәр тауга.
Нык тозлы су батырмый ул диеп,
Һаман тавыш-гауга.

Туктап калса татар елавыннан,
Кытлык килер тозга.
Тозлы сулар туңмый,
тозы бетсә,
Әверелер бозга...

Шул мизгелдән мәңге туңлык туар,
Афәт килер жиргә.
Әле дингезләрдә коенабыз
Хәтта бергә-бергә.

Бу нинди хис? Ә уйлары
Очсыз-кырыйсызлар...
Очар өчен канатлар да бар да,
Ләкин каурыйсызлар...

Очарга дип һаман талпынам да,
Канатларым – тоздан.
Ә жаныма киертелгән
Саркафагы – боздан...

Китми яшьлек

Миңа эле бары унтугыз бит!
Ярты гасыр? – Анысы болай гына.
Яшьлегендә кала алмаганнар
Без картайдык диеп уйлый гына.

Мин яшьлектән китә алмадым шул,
Юк китәргә теләк бүген дә.
Күтәрелеп күккә баккан идем:
Яшьлек йолдызлары күгемдә...

Кояшта моң барын бар да берез,
Ул моң болай гына, күңелдән,
Таң атканда китә алмый калган
Ай йөзеннән генә түгелгән.

Тирәкләрнең тулган бөреләрен
Сыерчыклар сайрап ачтырыр.
Яшьлегеннән рөхсәт сорап тормый
Киткән ярлар кабат чакырыр.

Һәм яңадан хисләр кабынырлар, –
Сөю уты белми сүнүне.
«Яратам!» – дип кычкырачак жаннар,
Жаннар белми бит ул күнүне.
Мәхәббәтсез генә яшәүлөргә,
Картлыкка да күнмәс һичкайчан!

.....
Ишегемдә – шаку. Кем икән? –
Йөгереп кенә чыгып мин ачам...
Ишек төбөндәге бабайдан:
«Кем кирәк?» – дип сорыйм алай да.
Ә ул миңа: «Саумы, мин бу, – ди. –
Бәхилләшми китеп булмый...» – ди.

Зөлфәт
Хәким

БОЗЛАВЫК

ДРАМА

Катнашучылар:

Әхәтов Вадим – яшь егет, 22 яшьтә
Әхәтов Сәлим – Вадимның әтисе, 45-50 яшьләрдә
Әхәтова Клара – Вадимның әнисе, 45-50 яшьләрдә
Элина – Вадимның беренче мәхәббәте, 22 яшьтә
Данисның шәүләс е
Әнисә – Данисның сөйгән яры, 20-22 яшьләрдә
Лилия – Әнисәнең дус кызы, 20-25 яшьләрдә
Зәһидә – Данисның әнисе, 50-55 яшьләрдә

БЕРЕНЧЕ ПӘРДӘ

Беренче күренеш

Казан. Әхәтовлар фатиры. Сәлим белән Клара, хафаланып, Вадимның кайтканын көтәләр.

Клара. Нишләп һаман кайтмый начарга юрау яман.
икән?

Сәлим. Әле яңа гына шалтырат-
тым – телефоны җавап бирми.

Клара. Вахитның номерын җыеп
кара.

Сәлим. Аңа да шалтырат- тым.
Яшел Үзәннән сәгать алтылар
тирәсендә чыгып китте, диде.

Клара. И Ходаем, бүген юлларда
бозлавык. Җитмәсә, әллә нинди начар
төш күрдем.

Сәлим. Төшне күрү түгел, аны

Вадим керә.

Сәлим. Менә бит, кайтып җитте.
Клара. Вадим, улым, нишләп
болай озак?

Вадим *(өс Киемен салып)*. Яшел
Үзәнгә бардым бит, Вахит абый яны-
на. Оныттыңмыни?

Клара. Без монда атаң белән ут
йотып утырабыз. Нишләп чыраең ак?

Вадим. Арыдым.

С э л и м . Машинага эйбер-кара булмагандыр бит?

В а д и м . Барысы да тәртиптә, эти. Нәрсә булсын ана.

С э л и м . Шулай да кыяфәтендә сәерлек бар. Егор абыең белән ызгыштыңмы әллә?

В а д и м . Әнигә миңа аның белән ызгышырга?!

С э л и м . Авария-мазарга тарымагансыңдыр бит?

В а д и м . Юк ла инде.

С э л и м . Машинаны карап керим әле. *(Иңенә тунын элә, чыгып китә.)*

К л а р а . Ашыйсың киләме?

В а д и м . Юк.

К л а р а . Элина белән аралар бозылдымы әллә?

В а д и м *(йөзен чытып)*. Әни, зинһар, йөдәтмә инде. Тыныч кына утырып хәл алыым әле.

К л а р а . Ничек инде йөдәтмә? Син шушы кыяфәттә кайтып кер дә, ә миңа сорарга да ярамыймы?

В а д и м . Нинди кыяфәттә?..

Сәлим керә.

С э л и м . Машина тәртиптә. *(Тунын элөп куя.)*

К л а р а . Күңелем сизә, барыбер нәрсәдер булган.

С э л и м . Ник дәмисең, улым?

В а д и м *(авыр сулап)*. Миңа бер фажиганең шаһиты булырга туры килде. Каршыга килүче машина траса-дан тайпылып төшөп китте дә... юл буендагы агачка бәрелде. Рульдә яшь егет иде. Улһәлак булды. Мин туктап, ашыгыч ярдәм чакырдым, полициягә хәбәр бирдем...

С э л и м . Синең гаебең юктыр бит? Безнең машина исән, яньчелгән жирләрен дә күрмәдем.

В а д и м . Юл тайгак... Бозла-вык... Машинасы боргалана башлады... Әле дә аермачык күз алдымда... Япъ-яшь егет... Өстендә затлы кәчтүм иде... Яндагы утыр-

гычта – ак розалар букеты. *(Икенче булмагә китә.)*

К л а р а . Бигрәк йомшак күңелле шул.

С э л и м . Нәкъ син инде. Тышкы кыяфәте генә миннән. Нечкә күңел белән яшәве авыр бу дөньяда. Бөтен нәрсә нәзек төшеннән өзәлә.

К л а р а . Өзелмәс, өзелмәс. Әнә бит әле, егерме ике яшендә нинди зур эш башкара.

С э л и м . Ие, минем ярдәмем белән.

К л а р а . Өйләнергә вакыт аңа.

С э л и м . Соңгы вакытта аның Элинасы ошамый башлады әле миңа.

К л а р а . Менә дигән кыз. Мәктәп елларыннан бирле бергә. Эти-әнисе төплә, житди кешеләр. Этисе – кибет директоры, әнисе бухгалтер.

С э л и м *(кашларын жыерып)*. Торгашлар. Кечкенә чакта тәти кыз иде ул. Үсә төшкәч, бөтенләй башка. Артык чытлык ул хәзер. Кигән киemen кара инде...

К л а р а . Элитный ювелир кибеттә эшләүче кыз башкалардан берәз аерылып торыр инде ул.

С э л и м . Мөнәсәбәтләре тирәндер, дисеңме? Алга таба уртақ планнары бардыр дип уйлыйсыңмы?

К л а р а . Инде ничә ел очрашалар, бу бит тикмәгә түгел. Таныш-белешләр дә соклана, чөнки мәктәп елларыннан ук килгән мэхәббәт хәзерге заманда сирәк очрый торган хәл.

С э л и м . Менә таныш-белешләрнең күрөп йөрүләре начар. Ике кеше бер-берсен яратканда, башкалар бу хакта белергә тиеш түгел. Чын сөю публиканы яратмый, ят итә. Ике кешенең мэхәббәте дөньяга мәгълүм булса, димәк, ул мэхәббәт инде үлгән дигән сүз.

К л а р а . Идеалда, бәлки, шулайдыр. Бу заманда исә беркемнән бер нәрсәне яшерү мөмкин түгел.

С э л и м *(сәгәткә карап)*. Йокларга ятар вакыт.

Сәлим белән Клара йокы бүлмәсенә китәләр. Вадим йокымсырап ята. Данис шәүләсә керә. Алар бер-берсен ишетмичә сөйләшәләр.

Д а н и с . Кинәт салкынайтты шул. Шуңа юлларда көчле бозлавык.

В а д и м . Тунымны өстеңә япма-дым – син канга баткан идең. Анна-ры... пульсың да юк иде инде синен. (Гәҗәпләнә.) Син... елмаясың...

Данис (елмаеп). Мин шундый ашыктым, шундый ашыктым...

В а д и м . Нигә кинәт уңга каерыл-дың? Арабыз шактый зур иде бит әле.

Д а н и с . Чәчәкләрем өшегәндер инде.

В а д и м . Юл читенә тайпылмаган булсаң, трассада төшеп китми идең.

Д а н и с . Мин гаепле аның ал-дында.

В а д и м . Ә-ә-ә, син мине ишетми-сең... Әллә ишетәсең килмиме?

Д а н и с . Бу салкыннар озакка микән?

В а д и м . Югыйсә юлның ул төше бигүк тайгак та түгел иде.

В а д и м . Доресен әйткәндә, сал-кынлык куркыныч түгел. Салкынлык үзеңнән, үзегеңнән килмәсен – менә анысы куркыныч. (Китә.)

Вадим калтырана башлый. Торып, тунын кия. Караватына барып ята.

Иртәнге як. Сәлим белән Клара эшкә киткәннәр. Вадим тора.

Вадим (стена сәгатенә карап). Көн уртасы икән инде.

Телефон шалтырый. Элинаның тавышы телефоннан ишетелә.

Э л и н а . Сәлам, Вадим! Син кайда?

В а д и м . Өйдә.

Э л и н а . Шалтыратам, шалтыра-там, җавап бирмисең. Нишләп эштә түгел?

В а д и м . Бераз хәлсезләнеп кит-тем әле.

Э л и н а . Бер-бер хәл булды мәллә?

В а д и м . Аннары сөйләрмен.

Э л и н а . Хәзер тиз генә килеп китсәм ярыймы?

В а д и м . Кил.

Вадим сәлперәйгән кыяфәттә. Өстәлдәге ризыкны теләр-теләмәс кенә капкалап ала. Ишек кыңгыравы чылтырый. Элина керә – өстендә кызыл «пуховик».

Э л и н а (гәҗәпләнеп). Нишләдең син?

В а д и м . Белмим.

Э л и н а . Авырыйсыңмы?

В а д и м . Кичә бер кеше һәлак булды.

Э л и н а . Кем?

В а д и м . Яшь егет. Минем яшь-тәш.

Э л и н а . Танышыңмы?

В а д и м . Юк. Минем аркада харап булды ул. Юлның мин барган ягын-да, алда чокыр күренде. Читләтеп үтим дип, каршы полосага чыктым. Каршыма килүче машина кинәт уңга каерылды. Югыйсә арабыз зур иде.

Э л и н а . Хәзер нәрсә була инде?

В а д и м . Белмим.

Э л и н а . Сине гаеплиләрме?

В а д и м . Беркем дә гаепләми.

Э л и н а . Алайса тынычлан. Үзең исән-сау бит. Бүген эшкә бармыйсың-мыни?

В а д и м . Бармыйм.

Э л и н а . Чыраецнан төс качкан. Өйдә саф һавага.

В а д и м . Элина, гафу ит, син бар. Үзем генә утырыйм әле. Кичкырын шалтыратырым.

Э л и н а . Ярар. Киттем мин. Бер сәгатькә генә сорап киткән идем эштән. Шалтыратышырбыз. Кайгырма да, борчылма да. На часок отпросилась. На связи будем. Не переживай. (Вадимны битеннән үбә һәм чыгып китә.)

*Вадим шкафтан тынычландыра
торган дару алып эчэ. Аннары кара-
ватка барып ята. Колагында маши-
налар тавышы, тормозлар шыгыр-
давы, бэрелү, гөрселдәү яңгырый.*

*Көн кичкә авышкан вакыт. С э -
л и м белән К л а р а эштән кайтып
керәләр. В а д и м аякларын көчкә
сөйрәп, үз бүлмәсеннән чыга.*

Клара (аптыран). Син өйдәмени
инде?

В а д и м . Мин беркая да бармадым.
Эшкә шалтыратып, чирлим, дидем.

К л а р а . Сәлим, әллә соң Алексей
Петровичны чакырыйкмы?

В а д и м . Кем ул?

С э л и м . Табиб. Оныттыңмыни?
Элекке фатир күршебез.

В а д и м . Миңа полициягә барырга
кирәк. ГИБДДга.

С э л и м . Чакырдылар мэллэ?

В а д и м . Чакыручы юк. Мин үзем
барам. Күрсәтмәләр бирәм.

С э л и м . Күрсәтмәләр биргәнсең-
дер бит инде.

В а д и м . Барыбер барырга кирәк.

С э л и м . Барырсың, эмма бүген
түгел. Иртәгә дә көн бар. Ят, ял ит.

*Вадим әкрен генә башка бүлмәгә
китә.*

С э л и м . Монда ниндидер хикмәт
бар. Бәлки, юлда аларның конфликт
булгандыр. Мин үзем барысын да
ачыклаячакмын. (Чыгып китә.)

*В а д и м пәйда була.
Йотлыгыт су эчә.*

Клара (шомлы тавыш белән).
Син бездән нәрсәдер яшерәсең.

В а д и м . Кичәге вакыйга мине
нык тетрәндерде.

К л а р а . Йөрәккә болай ук якын
кабул итәргә ярамый. Дөнъяда нинди
генә фажигалар булмый.

В а д и м . Шулай. Эмма һәрбер
кеше андый фажигагә юлыкмый.

К л а р а . Дөнъяда нәрсә булырга
тиеш, шул гамәлгә аша. Тормышта көн
саен кайдадыр ниндидер кайгы туа.
Барысын да күңелең аша үткәрергә
кирәкми.

В а д и м . Ә үземә кагыла торган
вакыйга булса?

К л а р а . Шаһит булу – сиңа да ка-
гылырга тиеш дигән сүз түгел әле ул.

Пауза.

К л а р а . Аллага шөкер, барыбыз
да исән-сау. Тыныч бул. Дару бирим-
ме?

В а д и м . Эчтем инде.

К л а р а . Алайса, бар, ят, йокыга
китмәссеңме.

*Вадим башка бүлмәгә китә.
Сәлим керә.*

С э л и м . Вадимның бер гаебе дә
юк. Нәчәлниккә дә кердем, Рашат
Әхтәмовичны да күрдәм. Кыскасы,
ничек кенә булмасын, ситуация кон-
трольдә.

К л а р а (уйчанланып). Тормыш
юлы, гомумән, гел бозлавык кына
инде ул. Кеше гомер буе тайгак юлдан
бара. Кайвакыт саклык кына да ярдәм
итми. Башкалар, таеп, сиңа бәрелергә,
үзеңне аяктан егарга мөмкин.

*Ут сүнә. Ярым караңгылыкта
Вадим янына Д а н и с ш ә ү л ә с е
килә. Сөйләшкәндә, алар бер-берсен
ишетмиләр.*

Д а н и с . Ич аңламыйм – башымы
бу, азагымы?

В а д и м (калтыранып). Син туң-
мыйсың бугай... Нигә юлдан төшөп
киттең? Мин бит чокырлы жирне үтү
белән шундук үз полосама бастым.
(Кул селти.) Әй, син бит мине барыбер
ишетмисең.

Д а н и с . Бер акыл иясе: «Дөнъяда гаепле кешеләр юк», – дигән. Ничек инде?! Һәрбер кеше хаклы булып чыгамыни?

В а д и м . Синең тизлеген зур иде. Кая чаптың соң син, кая ашыктың?

Д а н и с . Бигрәк сәер – берни тоймыйм. Берни аңламыйча китеп бардым. Нишләп сөю көчләрәк булган саен кеше ахмаклыкны күбрәк ясый икән?

В а д и м . Тормозга кинәт басмаска иде сиңа...

Д а н и с . Яратучы кешенең йөрәген бәхет кенә түгел, газап та ялмап ала. Моңы мин беләм. Әмма нигә алай, ни мәгънә – аңламадым.

В а д и м . Синең машинаңда ак розалар букеты бар иде. Мөгаен, ниндидер бәйрәмгә яки очрашуга баруың булгандыр...

Д а н и с . Мәхәббәткә ирек кирәк. Әмма мәхәббәтнең үзәндә сиңа ирек юк. Ашкынасың, ашыгасың, омтыласың, каударланасың, хафаланасың, башыңны югалтып чабасың. Син үзең буйсынмыйсың, ниндидер көч

ихтыярыңа каршы сине йөртә. Начар, яман көч. Ул сине үзеңнең фараларың яктысына иярәп чабарга мәжбүр итә. Ә яктылыкны, утны куып житү мөмкин түгел, гәрчә үз машинаңның фараларыңнан чыкса да. Ичмаса шуны булса да аңласын иде кеше.

Шәүлә китә. Вадим ныграк калтырана баилый. Торып, жылы свитерын кия. Клара уянып, улы янына килә.

К л а р а . Кая жыендың?

В а д и м . Туңам. *(Караватына бөгәрләнеп ята.)*

Клара жылы одеял алып килеп, аның өстенә яба.

В а д и м *(күзләрен йомып)*. Әни, синең Тархан посёлогында булганың бармы?

К л а р а . Юк. Ник сорадың?

В а д и м . Улегет шул посёлоктан иде.

К л а р а . Йокла, йокла.

Икенче күренеш

Тархан посёлогы. Агач йорт. Заһидә матәм хәлендә утыра. Әнисә ике зур пакет тотып керә. Пуховигын, баилыгын сала.

Ә н и с ә . Бүген бигрәк суык.

З а һ и д ә . Нәрсә?

Ә н и с ә . Тагы да катырак салкынайтты, мәйтәм. Ашадыңмы?

З а һ и д ә . Чәй эчтем.

Ә н и с ә . Азык-төлек алып килдем.

З а һ и д ә . Нигә ул кадәрасхудланасың?

Ә н и с ә . Йоклый алдыңмы берәз?

З а һ и д ә . Мин инде хәзер өндә дә төшемдәге сыман йөрәм.

Ә н и с ә . Ризыкларны суыткычка үзең урнаштырырсың.

З а һ и д ә . Ярар. *(Калтыравык тавыш белән.)* Рәхмәт инде сиңа, Әнисә.

Ә н и с ә . Нәрсә өчен?

З а һ и д ә . Барысы өчен дә. Игелегә өчен. Шулхәтле яраттым мин сине. Күңелемә шундый якын кеше син. Улым өйләнә дип, күкләргә очардай булып канатланып йөргән идем. Затлы кызга өйләнә дип горуруландым. Киленнән уңам икән дип куанган идем. Язмыш үзенекен итә шул.

Беравык тып-тын утыралар. Вадим керә – кыска туннан.

Вадим *(кыюсыз)*. Исәнмесез. Әнисә. Исәнмесез.

В а д и м . Менә, сезгә килергә булдым.

З а һ и д э . Ө син кем?

В а д и м . Мин – шаһит. «Скорый»-ны, полицияне мин чакырдым.

З а һ и д э . Алайса, уз, ник ишек катында торасың?

В а д и м . Рәхмәт. *(Дублёнкасын салып, түргә уза.)*

Ө н и с э . Утырыгыз. *(Урындык алып килә.)*

Заһидә *(жәңтекле караш белән)*. Димәк, синең күз алдында булды барысы да?

Вадим. Әйе. *(Урындыкка утыра.)*

З а һ и д э . Миңа шундый озын-озак итеп сөйләделәр, аңлаттылар... Әмма тәгаен төшенә алмадым – ничек булды, ничек килеп чыкты ул хәл.

Вадим *(каушан)*. Аның машинасы боргалана башлады... Бозлавык бит... *(Пауза)*.

З а һ и д э . «Скорый» вакытында килеп житкән булса, коткарырга мөмкин идеме? Врачлар бит кайвакыт дөресен әйтмиләр.

В а д и м . Мин шундук барып пульсын тикшердем... Үлгән иде инде. *(Заһидәнең күз карашыннан курка.)*

Заһидә *(Вадимга текәлен)*. Син аңа охшагансың. Ничә яшә сиңа?

В а д и м . Егерме ике.

З а һ и д э . Данис балакаема да нәкъ егерме ике иде. Менә Әнисә белән никахлашырга жыеналар иде.

Вадим *(гәүдәсен чак кына калкытып)*. Вадим.

Әнисә *(баш иеп)*. Әнисә.

В а д и м . Сез... монда яшисезме?

Ө н и с э . Юк, мин Йошкар-Оладан. Казанда укыйм. *(Паузадан соң.)* Аның минем янга ашыгып баруы иде.

В а д и м . Нык ашыккан шул – тиз-легә зур иде аның.

Ө н и с э . Сез үзегез Казанныкымы?

В а д и м . Әйе.

Ө н и с э . Чардуганга, кабер ташына кайда заказ бирергә мөмкин, әйтал-мыйсызмы?

В а д и м *(жәңланьп)*. Мин сезгә ярдәм итәрмен. Моңы үз өстемә алам – заказ бирермен, үзем түләрмен дә, куйдыртырмын да. Борчылмагыз.

З а һ и д э *(сыктанып)*. Иремне жирләгәнгә ел ярым гына вакыт узды. Пневмония белән китеп барды. Бердәнбер таянычым, юанычым газиз улым иде. Аны да Ходай үз янына алды. Кызым Пермьдә. Тормышының рәте юк – ире белән һич тыныша алмыйлар. Ул нишләр ике бала белән? Ничек яшәргә соң хәзер? Күз тигез-деләр микән әллә Данисыма?! Армиядә хезмәт иткәндә, командирьннан рәхмәт хаты алдым. Посёлокта аны барысы да яраталар, дуслары шундый күп иде. Эшләгән жирендә дә – техобслуживание стансысында – абруйлы булды. Хезмәт хакы да зур иде.

В а д и м . Үзегез кайда эшлисез?

З а һ и д э . Башлангыч класс укытучысы мин.

Авыр тынлык урнаша. Вадим ни әйтергә белми, үзен уңайсыз хис итә.

В а д и м *(Әнисәгә)*. Кайда укыйсыз?

Ө н и с э . Жигел промышленность технологияләре институтында.

З а һ и д э *(еламсырап)*. Нинди гөнаһларым өчен бу миңа?!

Ө н и с э . Кыска гына булса да, отпуск сорап кара.

З а һ и д э . Нинди отпуск?! Уку елының уртасы бит. Болай да инде, укытучылар житмәгәннән, чак кына мәктәпне япмый калдылар.

В а д и м *(торып)*. Берәр ярдәм кирәк булса, миңа мөрәжәгать итегез. Менә минем визитка. *(Визиткасын өстәлгә куя.)* Чардуган, кабер ташы мәсьәләсен хәл итәрмен, борчылмагыз. Кыска гына вакыт эчендә ясатып урнаштырырмын.

Ө н и с э . Хәзер Казанга сезнең белән китсәм буламы?

В а д и м . Әлбәттә. Сез монда каласыздыр дип уйлаган идем.

Ә н и с э . Иртәгә бик житди лекция. Барырга кирәк. (*Күз яшьләрен көчкә тыеп, Заһидәне кочаклый.*) Ял көннәрендә килермен.

З а һ и д э . Ярар.

Әнисә (*пуховигын һәм башлы-*

гын киен). Син берәр нәрсә аша инде. Шимбә көнне килеп житәрмен.

Вадим белән Әнисә чыгып китәләр. Заһидә тәрәзә янына бара һәм аларның киткәнен күзәтеп кала.

Өченче күренеш

Казан. Ике бүлмәле «хрущёвка». Әнисә белән Лилия шушы фатирда яшилар. Л и л и я көзгә каршында буянып-ясанып тора. Ә н и с э кайтып керә һәм пуховигын салып, урындык артына тапшылып да караватка ята.

Л и л и я . Ничек барып кайттың?

Ә н и с э (*түшәмгә карап*). Нинди тозсыз сорау бу?! Бардым да кайттым. (*Ыңгыраша.*) Әнкәсе акылдан язмаса ярый инде. Аңа карарлык түгел, йөрәгем урталай ярылырдай була.

Л и л и я . Үзеңдә «ычкына» күрмә.

Ә н и с э . Ул бит минем белән та-тулашырга дип ашыгып чапкан иде.

Л и л и я . Шуннан? һаман үзеңне гаепләргә маташасыңмы?

Әнисә (*торып*). Синең аркада талашкан идек бит без.

Л и л и я . Менә! Хәзер инде мин дә гаепле! Ник соң син тик торганда, аны миңа көнли башладың?!

Ә н и с э . Әүзек көнләшмәсидеңме?

Л и л и я . Юк, көнләшмәс идем.

Үзенә ышанмаган кеше генә көнче була. Әйе, ул сине монда көтеп утырды. Мин аңа чэй куеп эчерттем. Үзе сорады. Ә син, тиле, әллә ниләр уйлап бетердең.

Ә н и с э (*усал көлемсерәп*). Син бит гашыйк идең аңа.

Л и л и я . Юкны сөйләмә. Әйе, ул миңа ошый иде... кеше буларак. Шуннан да артыгын үземдә тойганым булмады.

Ә н и с э . Ә «Таң» кафесенда син утырдыңмы аның белән?

Л и л и я (*күзләрен әйләндереп*). Йа Ходам! Инде үлгәч тә көнләп утырасың аны! Шалашың чалшай башлады бугай. Урамда очрады да кафега кереп, кофе эчтек. Без бит синең

белән дуслар. Димәк, Данис та миңа чит-ят кеше түгел иде. (*Әнисә янына утырып.*) Әнисә, жаныкаем, нишләп син мине гел чукуп торасың?

Әнисә (*газаплы тавыш белән*). Аһ, әнкәсенә нинди кайгы! Хәле бик начар аның. Ярый әле бүген бардым янына. Авария шаһиты да килгән иде. Кабер рәшәткәсе, плитә ясатырга вәгъдә бирде. Ярдәм кирәк булса, шалтыратыгыз, диде.

Л и л и я . Шаһит? Ә ник килгән соң ул?

Ә н и с э . Данисның әнкәсе янына.

Л и л и я . Ник?

Ә н и с э . Улы аның күз алдында һәлак булган бит.

Л и л и я . Шуны әйтергә килгәнме?

Ә н и с э . Лилия, син шундый акыллы, эмма кайвакыт тузга язмаслык ахмак сораулар бирәсең. Ананың кайгысын уртаклашырга килгән. Бу вәхши дөньяда миһербанлы кешеләр дә очрый әле.

Л и л и я . Бу вәхши дөньяда, жан-кисәгем, миһербанлык та йә куркудан, йә комсызлыктан туа. Менә мин хәзер шундый бер «миһербанлы» кеше янына свиданиегә барам. Элегрәк мин аны тәүлек әйләнә игелекледер дип уйлый идем. Ә ул, зараза, рәхимлелеген үзенә кирәк чакта гына эшкә жигә. (*Капошонлы жылы курткасын кия.*)

Ә н и с э . Сиңа яравы авыр. (*Моңсу итеп елмая*). Чөнки син артык акыллы.

Л и л и я . Анысы бар инде. (*Әнисә-не дусларча битеннән үбә.*) Киттем мин.

Ә н и с ә . Сэгать ничәләрдә кайта-сың, әллә куна барасыңмы?

Л и л и я . Белгән юк әле. (*Чыгып китә.*)

*Ишек кыңгыравы чылтырый. Ва-
д и м керә, кулында зур кәгазь төргәк.*

В а д и м . Исәнме.

Әнисә (*йөзе яктыра*). Исәнме. В

а д и м . Мөмкинме?

Ә н и с ә . Әйдә, уз.

Вадим төргәкне чишә һәм Әнисә-га ак розалар букеты бирә.

В а д и м . Син ярата торган чәчәкләр.

Әнисә (*букетны алып*). Рәхмәт. Бигрәк матур. (*Тавышы калтырый.*) Французлар әйтмешли: бәхет – төш кенә, ә кайгы – чынбарлык.

В а д и м . Алай димә. Кайгы бер-кайчан да кеше уйлаганча ук тирән булмый. (*Дублёркасын элгечкә элә.*)

Ә н и с ә . Алайса, шатлык та кеше уйлаганча ук зур булалмый дип әй-тергә мөмкин.

В а д и м . Юлда бихисап машина-лар тыз-быз йөри. Аварияләр гел бу-лып тора. Кем элгә авариягә – анысы инде – очраклылык. Алдан күрү, белү мөмкин түгел.

Ә н и с ә . Сәер котылгысызлык... (*Чәчәкләрне вазага урнаштыра.*)

В а д и м . Очраклы вакыйга – си-нең юлыңдагы баскыч яисә чокыр ул. Юлга чыкмасаң, чокырлар да, бас-

кычлар да очрамый. Беркая да бармау-чыга гына очрамый алар. Тормыш...

Ә н и с ә . Әйе, тормыш. Сүздә генә купшы һәм гүзәл ул. Ярый килдәң әле. Рәхмәт сиңа.

В а д и м . Ни өчен?

Ә н и с ә . Ак розалар өчен. Чак кына жиңел булып китте.

Лилия керә. Усал кыяфәттә.

В а д и м . Исәнмесез.

Л и л и я . Сәлам.

Ә н и с ә . Бу минем иптәш кызым – Лилия.

В а д и м . Вадим.

*Курткасын салгач, Лилия Ва-
димга сәерсенеп карый, аннары
чәчәкләргә гажәпләнеп карап тора.*

Лилия (*үзалдына*). Аңламадым.

Ә н и с ә . Бүгенге кичең уңышлы булмады, ахрысы?

Л и л и я (*нервыланып*). Өтрәк-әләм ул! Кинәт эш буенча каядыр барырга кирәк икән аңа! Алдан әйтә алмаган! Бесхребетный, беспринципный какой-то! Татарча әйткәндә – мәсләксез!

В а д и м (*читенсенеп*). Әнисә, әйдә, йөрөп керик.

Ә н и с ә . Әйдә.

*Вадим белән Әнисә чыгып
китәләр. Лилия тәрәзәдән карап
тора. Аннары чәчәкләргә текәлә.*

Л и л и я (*борын төбөнә шыңшып*). Белые розы, белые розы, беззащитны шипы... Менә, инде яңаны тапты.

Дүргенче күренеш

*Әхәтовлар фатиры. Ва д и м көзгә алдында кырына. Ишек кыңгыравы
чылтырый. Э л и н а керә – хафалы кыяфәттә.*

Э л и н а . Вадим, ник минем зво-нокларга җавап бирмисең?!

Вадим (*сүренке тавыш белән*). Гафу ит, хәлем начар минем.

Э л и н а . Тагын эшкэ бармадыңмы?
В а д и м . Отпуск алдым. Рәткә керергә кирәк.

Э л и н а . Шундый сагындым сине.
(Пуховигын салып, диван кырына ташлый.)

В а д и м . Бәдрәфкә барып киләм.
(Китә.)

Элина тиз генә Вадимның өстәлдәге телефонын карый. Берничә номерны үзенә язып ала.

Вадим туалеттан чыга.

Э л и н а (күзләрен челәйтә). Сине берничә тапкыр зифа буйлы бер кыз белән күргәннәр...

В а д и м . Минә эллә кемнәр белән күрүләре ихтимал. Казанда миллионнан артык кеше яши.

Э л и н а . Беркөнне үз күзләрем белән күрдем. Таксига утырып маташа идегез. Кем ул?

В а д и м . Танышым.

Э л и н а (Вадимның йөзенә туры карап). Син мине ташларга жыенасыңмы?

В а д и м . Нинди сүз инде бу! Ничек мин сине ташлыйм, ди?!

Э л и н а . Син көн саен диярлек ак розалар сатып аласың. Шул чибәр-кәйгәме?

В а д и м . Нинди ак розалар?

Э л и н а . Минем икетуган апам чәчәк кибетендә эшли. Зур түземсезлек белән беләсем килә – мине кемгә алмаштырдың икән?

В а д и м . Беркемне беркемгә алыштырганым юк. Хәзер барысын да аңлатам. (Тирән сулыш ала.) Теге егет минем аркада һәлак булды.

Э л и н а . Мин моны ишеттем инде.

В а д и м . Тагын бер тапкыр тыңла. Ничек кенә булмасын, гаеп миндә. Аңлыйсыңмы! Мин бит каршы полсага чыктым. Алдымда нинди генә чокыр булса да, мин үз ягымда калырга тиеш идем. Ә ул... бәрелербез дип курыккандыр...

Э л и н а . Ул әле ерак иде, дидең бит.

В а д и м . Булса ни. Әйе, мин үз полосама басарга житештем. Ә ул, күрәсең, каушаган.

Э л и н а . Зифа буйлы туташның һәм ак розаларның бу ДТПга ни катнашы бар?

В а д и м . Һәлак булган егетнең кызы ул. Алар шушы арада өйләнешергә тиеш булганнар. Бераз ачуланышканнар. Татулашырга дип ашыгып юлга чыккан. Матур, купшы итеп киенгән... Кырыенда ак розалар бәйләме иде...

Э л и н а . Алдамыйсыңмы?

В а д и м . Валлахи.

Э л и н а . Син аны үзең таптыңмы?

В а д и м . Мин Тархан посёлогына бардым. Ул егет шуннан. Әнкәсе шунда яши. Мин барганда Әнисә шунда иде.

Э л и н а . Әнисә исемлемени? Ә нигә бардың анда?

В а д и м . Мин гаепле. Терәк буласым, ярдәм итәсем килә.

Э л и н а . Әнисәгәме?

В а д и м . Иң беренче чиратта ул егетнең әнкәсенә. Мин инде чардуган белән кабер ташын барып урнаштырдым.

Э л и н а . Аларга да гаепле икәнеңне ярып салдыңмы?

В а д и м . Курыктым. Әмма барыбер әйтәчәкмен. Мондый йөк белән ничек яшәмәк кирәк. Бераз вакыт үтсәң инде. Уйлап кара, инде туй көнен дә билгеләгән булганнар. Бу көннәрдә Әнисә белән аралашуымның сәбәбе шул. Син аңларга тиеш мине.

Э л и н а (көлөмсәрәп). Бәлки, теге егет урынына үзең аңа өйләнеп тә куярысың?

В а д и м . Ни сөйлисез инде?!

Э л и н а . Гомер буге аңа ак розалар бүләк итәргә жыенасыңмы?

В а д и м . Белмим.

Э л и н а (читкә карап). Әллә нишләдең син.

В а д и м . Әйе шул.

Э ли на (*еламсыран*). Вадим, безнең бит барысы да яхшы иде.

В а д и м (*кашларын жсыерып*). Бернәрсә дә үзгәрмәде, Элина. Мин яратам сине. Күптәннән яратам. Һәм яратачакмын. Синнән башка миңа беркем кирәкми.

Э ли на (*чак кына еламыйча*).

Куркам мин. Кинәт үзгәрдең син.

В а д и м (*шомлы тавыш белән*).

Чөнки бәла килде.

Э ли на . Кая, кемгә?.. Мин сине аңламыйм, Вадим. Нишләдең син? Рәтләп сөйләшеп тә булмый. (*Пуховигын алып, чыгып китә.*)

К л а р а керә.

Клара (*тунын салып*). Элина килгән идеме?

В а д и м . Әйе. (*Диванга утыра.*)

К л а р а . Үпкәләттең мәллә?

В а д и м . Ник алай дисең?

К л а р а . Подъезддан елый-елый чыгып килә иде. Исәнләшмичә дә китеп барды. (*Янәшә утыра.*) Күңелендә ниләр кайный, улым?

В а д и м (*сикереп торып*). Тәмам теңкәмә тидегез инде! Нәрсә булды, нәрсә борчый, нишләдең, ник мондый, ник тегенди!!! Нәрсә булганы билгеле бит! Нигә кайгырганым аңлашыла бит инде!

Клара (*тавышын күтәрәп*). Ник кычкырасың миңа?!

Вадим (*кинәт, башын салындырып*). Гафу ит, эни.

Сәлим керә.

С ә л и м (*Вадимны күзәтәп*). Аллага шөкер, жан кәргән моңа. (*Чишенә.*)

В а д и м . Мин полициягә барырга тиеш.

С ә л и м . Ник?

В а д и м . Дөрөсен сөйләргә.

С ә л и м . Нинди дөрөсен тагын?!

Артыңнан уйлап чыгарган «дөрөс»-неме?! Мин үзем анда инде әллә ничә мәртәбә булдым.

В а д и м . Син анда әллә ничә тапкыр бардыңмыни?

С ә л и м . Әйе, бардым! Үз-үзеңне жәзалавыңны күрәп, полициядә булдым, барлык инстанцияләр буенча йөрәп чыктым. Танышлар, дуслар белән дә бу хакта киңәшләштем.

В а д и м . Ник?

Сәлим (*жикереп*). Подстраховка өчен!

В а д и м (*кызып*). Нигә мине гел страховать итәсең? Нигә мине һәрвакыт саклайсың?! Армиягә барырга теләдем, ә син мине «коткарып» калдың. Укырга кәргәндә дә, тыз-быз йөрдең, гәрчә үзем керә алсам да. Кампитейрлар рәтләү салоннары ачарга күндердең һәм минем өчен үзең үк ачарга тотындың. Миңа юл чистарсын өчен конкурентларны «будың»...

С ә л и м . Үз улыма ярдәм итүна-чар эшмени?

В а д и м . Мин синең өчен шәхес түгел. Малаеңны саклауны, яклауны, ана шартлар тудыруны үзең өчен зур бурыч, бөек миссия дип саныйсың.

С ә л и м . Туктале, хәзерге урының, эшең сиңа ошый бит. Син акыллы, сәләтле һәм эшнә оста алып барасың. Күп акча эшлисең. Әйе, әлбәттә, монда минем ярдәмем дә роль уйныйдыр...

В а д и м . Нигә кирәк бу? Кемнедер этәп, кемнедер сатып алып, «өстәгеләр»дән кайларгадыр шалтыраттырып... Максаты нәрсәдә бу ыгы-зыгының? Тирәнрәк каезласаң, бу бит асылда – синең эгоизмың. Син бит мине дә үзеңнең шәхси милкәңә саныйсың.

С ә л и м (*усал көлемсерәп*). Ай-яй, ничек уратып-кәкрәйтеп, бөгеп китердең! Малай актыгы! Маңка!

В а д и м . Син әнине ташлап киткәндә, миңа ике яшь иде. Ул чагында минем ничек үсчәгем, киләчәктә кем буласым, нишләчәгем турында уйладыңмы?

С э л и м (*көчкә үзен тыеп*). Әйе, яшырәк чакта минем дә хаталарым булды. Әмма вакытында акылыма килдем.

Әниң кичерде, кабул итте. Үземнең хаксызлыгымны аңладым. Яшьлек белән баш буталган, ялгышканмын.

Биш ел адашып йөргәннән соң, кире кайттым, чөнки сездән башка яши алмаячагымны тойдым. Бу инде күптән булган хәл. Үтте-китте инде ул еллар.

Син дә мине, ниһаять, гафу итәргә тиеш. Башкача мөмкин түгел. Чөнки мин – синең этиң, син – минем улым.

В а д и м . Һәлак булган егет тә – кемнәндер улы. Ә ул армиядә хезмәт иткән...

К л а р а . Улым, кирле-мырлы сөйләшмә инде. Этиңне дә битәрләргә маташма.

С э л и м (*кискен итеп*). Туктале, Клара! (*Улына терәлеп диярлек.*) Нәрсә кирәк сиңа? Нишләргә жыенасың? Сине гаеплүүләрән телисеңме?

В а д и м (*кыжрап*). Минем аркада харап булды ул!

С э л и м . Чокырны әйләнеп узмасаң, үзең юл астына төшеп китеп, бәрелеп үләр идең!

В а д и м . Ничек булганын күрмәдең бит син!

С э л и м . Күрмәсәм дә, беләм. Бөтен протоколларны, йомгак-нәтиҗәләрне укыдым. Мин аңламыйм – син хөкем ителүеңне телисеңме? Сиңа жәза кирәкме?

В а д и м . Сөз мине гадел, намуслы булырга өйрәттегез. Нишләп әле торымнан-торымга гаделлек читкә этәрелә?

К л а р а . Улым, синең ихтыярыңнан тыш килеп чыккан вакыйга бит бу.

Үзеңдә гаеп тойган сурәттә дә, син теләп китергән фажига түгел. Болай да инде бу көннәрдә үзеңне тәмам бимазалап бетердең. Житте. Күренеп тора – ихластан кайгырасың, газапланасың. Шул житмәгәнмени инде? Син хөкемнән куркып түгел, чын күңелдән үзеңне гаепле сизсәң. Бу бик зур нәрсә. Маладис. Әмма газаның да чиге булыргатиеш.

С э л и м (*нервыланып*). Әгәрәнки шаһитлар булып, алар сиңа каршы күрсәтмәләр бирсә, ул чагында үзеңне кыйнау табигый күренер иде. Шаһитлар булмаган килеш...

В а д и м (*кырт кисеп*). Мин – шаһит!

С э л и м . Синең гаебеңне раслаучы шаһитлар юк! Синең гаепле икәнеңә ышаныр өчен миңа шаһитлар кирәк.

В а д и м . Мин үземә үзем шаһит!

С э л и м . Ну, егет, синең зиһен чалшайган, ахрысы. Үзең яла ягып, мин гаепле дип, Сөембикә манарасына менеп кычкырсаң да, барыбер сине хөкем итмәячкеләр. Син, нәрсә, төрмәдә утырырга хыялланасыңмы? Безнең дә жәза төмен татып каравыбызны телисеңме әллә? Вадим, улым, син бит нормальный, акыллы егет идең... Нишләдең син?

В а д и м (*хәлсезләнеп*). Ул машина белән мин үзем әйләнеп капландым. Миндә бөтен нәрсәнең асты өскә килде. (*Икенче бүлмәгә китә.*)

С э л и м (*авыр сулап*). Психотерапевт кирәк.

К л а р а . Алексей Петровичка шалтырат дип әйттем бит инде сиңа.

С э л и м . Мин аның өенә барам. Телефоннан сөйләшә торган сүз түгел.

Бишенче күренеш

«Хрущёвка». Л и л и я , диванда китап укып ята.

Ишек кыңгыравы зеңгелди. Э л и н а керә.

Э л и н а . Исәнмесез.

Л и л и я . Исәнмесез.

Э л и н а . Әнисә монда торамы?

Л и л и я . Әйе. Өйдә түгел әле ул.

Тиздән кайтырга тиеш.

Э л и н а . Аны монда көтсәм ярыймы?

Л и л и я . Ярый. Узыгыз.

Э ли на (*курткасын салмыйча, түргә узып*). Сез аның туганымы?

Л и л и я . Без дуслар. Бергә шушы фатирны снимать итәбез.

Э л и н а (*вазадагы розаларга ымлап*). Бу чәчәкләрне Вадим алып киләме?

Л и л и я . Әйе, ул бүләк итә. Ә сез үзегез кем буласыз?

Э л и н а . Мин – Вадимның беренче мәхәббәте. Һәм соңгысы булырга тиеш идем – Вадим әйтүе буенча. (*Көлем-серәп*.) Әмма соңгысы түгел икәнмен.

Л и л и я . Нәрсә, разборкага килдегезме әллә?

Э л и н а . Юк ла. Әнисәгә әйтәсе сүзем бар. Дөрөсрәге, соравым бар – егетенең һәлакәте турында дәрәс беләмә икән ул? Телефоннан сөйләп тормадым. Күзгә-күз карап әйтәсем килә.

Л и л и я . Нинди дәрәс?

Э л и н а . Авариядә кем гаепле икәнне белмисездер?

Л и л и я . Трассада төшөп бәрелеп үлгән генә беләм.

Э л и н а . Ә сез Әнисә белән якын дуслармы?

Л и л и я . Әйе.

Э л и н а . Димәк, юлда нәрсә булганны ул тәгаен белми. Вадим гаепле ул фажиғадә. Вадим «встречка»га чыккан, ә теге бәрелмәс өчен тормозга кинәт баскан һәм трассада төшөп киткән. Вадим үзе сөйләде.

Л и л и я . Бәлки, сез көнләшеп кенә, Әнисә белән Вадимның арасын бозарга теләсездер?

Э л и н а . Мин, әлбәттә, рәнжим. Раз инде Вадим мине шулай кимсетә икән, аның турында дәрәс белеп торсыннар әле. Һе, чардуган, кабер ташы заказат иткән... Үзе алып барып урнаштырган... Шулай итеп гонаһын юмакчы була микәнни?

Лилия (*текәлеп каран*). Да-а-а. Бик нык үпкәләткән ул сине.

Э л и н а . Ярар, көтеп тормыйм инде.

Л и л и я . Әнисәгә нәрсә дип әйттим?

Э л и н а . Элина килгән иде диярсең. (*Чыгып китә*.)

Ә н и с ә керә. Пуховигын ачып, куюныннан ак розалар букетын чыгара.

Ә н и с ә . Чәчәкләрне урнаштыр әле.

Л и л и я . Урын юк бит инде.

Ә н и с ә . Әнә, өч литрлы банкага куй. (*Чишенә*.)

Л и л и я (*чәчәкләрне банкага кую*). Бүген кайларда булдыгыз?

Ә н и с ә . Кафеда утырдык.

Л и л и я . Күңелем сизә: арагызда «химия» бар.

Ә н и с ә . Миңа аның белән рәхәт. (*Диванга утыра*.) Караңгы уйлардан вакытлыча булса да арынып торам, үземне тынычрак хис итәм.

Л и л и я . Сиңа гашыйктыр дип уйлыйсыңдыр?

Ә н и с ә . Белмим.

Л и л и я . Ә син?

Ә н и с ә . Гыйшык-мыйшык халәт-тендә түгел мин. Ошый ул миңа. Жылы кеше ул.

Лилия (*чәнчүле итеп*). Һәр кешенең температурасы – 36,6 градус. Күңелдә нинди хисләрдер – белмим. Әмма аның сиңа гашыйк булуы икеле.

Ә н и с ә (*моңс у елмаеп*) . Беләсеңме... ул шулхәтле Даниска охшаган.

Л и л и я . Аның Заһидә апага ярдәм итәргә омтылуы, сиңа чәчәкләр ташуы сәер тоелмыймы?

Ә н и с ә . Нәрсәсә сәер?

Лилия (*паузадан соң*). Монда аның сөйгәне Элина килеп китте.

Ә н и с ә (*дерт итеп*). Элина?! Ник килгән?

Л и л и я . Синең белән сөйләшәргә тели.

Ә н и с ә . Бер тапкыр телефоннан сөйләштек инде. Житәр.

Л и л и я . Авариядә кем гаепле
икәнне әйттеме соң ул сиңа?

Ә н и с ә . Кем гаепле?!

Л и л и я . Вадим. Данис шуның
аркасында һәлак булган, диде.

Ә н и с ә . Ничек?! Ышанмыйм!
Мөмкин түгел!

Л и л и я . Нишләп мөмкин булма-
сын. Карап торуга затлы егет ул, эмма
беренче күрүдә үк сәерлекләр абайла-
дым. Күзләрендә курку бар.

Ә н и с ә . Ничек гаепле икән соң
ул?

Л и л и я . «Встречка»га чыккан. Ә
Данис бәрелмәс өчен тормозга кинәт
басып, юлдан мәтәлеп төшкән.

Ә н и с ә . Элина моны каян белә?

Л и л и я . Вадим үзе сөйләгән.
(Пауза).

Ә н и с ә (кыяфәте үзгәрә). Менә
нигә борчыла икән ул. Башта үзем дә
гажәпләнгән идем.

Л и л и я . Әйе, гаебен йолу максат-
тыннан әнкәсенә булыша, сиңа ярарга
тырыша.

*Әнисә нишләргә белмичә, әр-
ле-бирле йөри. Телефоннын алып,
Вадимның номерын жсыя.*

Әнисә (телефоннан). Вадим!

Миңа берәр мөһим әйтер сүзең юкмы?

Нидер булса әйтергә онытмадыңмы?

В а д и м (телефоннан тонык кына
булып ишетелә). Юк бугай. Берсекөн-
гә очрашырга сүз куештык...

Ә н и с ә (үтә кырысланып). Данис
синең аркада һәлак булдымы? (Пауза).
Ник дәшмисең?

В а д и м . Әнисә, бу хакта телефон-
нан сөйләшү мөмкин түгел. Мин...

Ә н и с ә . Син гаеплеме?

В а д и м . Нишләп мин гаепледер
дип уйлыйсың?

Ә н и с ә . Элинага үзең әйткәнсең
бит.

В а д и м . Мин сиңа барысын да
сөйләргә жыена идем... вакыты жит-
кәч.

Ә н и с ә (телефонны сүндереп).
Йа Ходаем!

Л и л и я . Полициядә беләләр
микән?

Ә н и с ә (калтыранып). Белерләр.
Лилия, чәчәкләрнең барысын да жыеп
чыгарып ташла!

Л и л и я . Чәчәкләрнең ни гаебе
бар? Торсыннар.

*Әнисә абаланып, кискен хәрәкәтләр
белән тәрәзәне ача һәм чәчәкләрне
ташлый. Шуннан соң караватка ята.*

Алтынчы күренеш

*Әхәтовлар фатиры. В а д и м берничә көн рәттән хәмер эчкән. Кыяфә-
те йончыган. Ярты стакан шәраб эчеп, диванга барып ята. К л а р а керә.*

В а д и м . Иртә кайттың.

К л а р а (тунын салып). Сорап
киттем. (Якын килә.) Син, малай,
эчүдән тукта.

В а д и м . Эти рөхсәт итте бит.

К л а р а . Ул сиңа аз гына эчәргә
ризалык бирде. Ә син өченче көн
инде чөмерәсең. (Шешәне өстәлдән
алып куя.) Этиң кайткач, тагын ыз-
гышачаксыз.

В а д и м . Хәлем начар минем, эни.
(Тора.)

К л а р а . Ә безгә рәхәтме? Хәзер
ашарга пешерәм. Бүтән эчмә! (Кухняга
китә.)

*Вадимның телефоны шалтырый.
Элинаның тавышы телефоннан
тонык кына булып ишетелә.*

Э л и н а . Вадим, сәлам! Син кай-
да?

В а д и м . Сиңа барыбер түгелме-
ни?!

Э л и н а . Очрашып сөйлөшөргө кирэк.

В а д и м . Очрашуда да, сөйлөшүдө дө мөгънэ юк. Бүтэн шалтыратма.

Э лина (елан). Син мине ярат-мыйсыңмыни инде?

В а д и м (ачуланып). Мэхэббэт юк! Вак кабахэтлэр арасында яши алмый ул. Мэхэббэт юк! Хыянэт, үлем һәм бернинди фэтвасыз тормыш кына бар! (Телефонын сүндөрә.)

С э л и м керә. Чишенгәч, шак-тыйй вакыт Вадимга карап тора.

С э л и м (ачынып). Әй, улым, улым.

В а д и м . Син дә эштән сорап, иртэрэк киттеңме?

С э л и м . Күп эчтеңме?

В а д и м . Печтеки генә.

С э л и м . Күренеп тора. Алексей Петровичны чакырыйкмы?

В а д и м . Ник? Килде бит инде. Үтәчэк, диде. Ә син мине һаман психушкага яткырырга телисең бугай.

Сәлим (жикереп). Яп авызыңны! Чыраеңны көзгедән кара! Кыяфәтең имәнгеч!

В а д и м (чәнчүле тон белән). Үз улыңның чырае ошамый икән, димәк, сиңең үзең дә уйланырлык. (Ямьсез итеп көлеп куя.)

С э л и м . Телеңә салынма!

Кухнядан К л а р а йөгереп чыга.

К л а р а . Життесезгә! Талашмагыз!

Вадим икенче бүлмәгә китә.

С э л и м (бусарынып). Моңа хәзер чыдарлык түгел.

К л а р а . Йә, йә, йә, кызма.

Ишек кыңгыравы чылтырый.

З а һ и д э керә – өстендә иске пәлтә, башына шәл ураган.

З а һ и д э . Вадим монда яшиме? К л а р а . Әйе.

Заһидә чишенмиңә генә түргә уза, диванга утыра. Клара белән Заһидә тып-тын гына бер-берсенә карап торалар. С э л и м пәйда була.

З а һ и д э . Сез аның эти-эниседер? К л а р а . Әйе.

З а һ и д э . Үзе кайда соң ул?

Әкрән генә атлап, В а д и м пәйда була – таушалган кыяфәттә. Заһидә аны танымый тора. Вадим калтырана башлый.

В а д и м . Исәнме... Заһидә... апа.

Заһидә дәшми, текәлеп карап тора.

К л а р а . Сез һалак булган егетнең әнкәседер?

С э л и м . Ник дәшмисез?

З а һ и д э . Болай да аңлашыла бит инде.

С э л и м . Нәрсә аңлашыла?

Клара (югалып). Без...

Вадим (кул селтәп). Тукта! Заһидә апа әйтсен.

З а һ и д э . Сиңең кызың килгәнне...

В а д и м . Нинди кызым?

З а һ и д э . Элина.

В а д и м . Ник?

З а һ и д э . Улымны кем харап иткәнне әйтергә.

В а д и м . Нәрсә диде инде ул?

З а һ и д э . Сиңең аркада, диде.

С э л и м (кинәт ярсып). Юк! Ялган! Бу эшнә мин башыннан бирле үзем күзәтеп киләм. ГИБДДда булдым, полициядә... Кайларда гына булмадым...

Заһидә (илтифатсыз кыяфәттә). Сөз түлөп котыла аласыз. Элина шулай диде.

С э л и м . Сөз нәрсә! Нинди ко-тылу?! Нинди түләү?! Минем улым

гаепле булмаган килеш, нинди түләү турында сүз булырга мөмкин?!

Заһидә (*Вадимга*). Элинага гаебеңне таныдыңмы?

Сәлим. Ул тинтәк кыз ни сөйләмәс!

Вадим. Әти, туктап тор.

Сәлим. Ә син тыныңны да чыгарма! Бар үзеңнең бүлмәң!

Сәлим Вадимны, беләгеннән тотып, икенче бүлмәгә алып китә. Һәм шундук үзе кире килә.

Кларә. Сәлим, безнең икебезне генә калдыр әле. Бар Вадим янына.

Сәлим. Ярар. (*Тиз-тиз атлап китә.*)

Кларә. Пәлтәгезне салыгыз...

Заһидә. Мин озакка түгел. Ә мин аны танымый тордым...

Кларә (*янәшә утырып*). Кемне?

Заһидә. Улыгызны. Тарханга килгәндә, бөтенләй башка кыяфәттә иде.

Кларә (*борсаланып*). Аның ничек газаплануын белсәгез иде сез.

Заһидә. Ә минем газабымны күз алдына китерә аласызмы?

Кларә. Аңлыйм инде. Ләкин минем улым гаепле түгел бит.

Заһидә. Беренче тапкыр килүендә үк мин аның нык каушаганын чамаладым.

Кларә. Ул үзе шундый. Табигате белән. (*Бер ноктага текәлеп карап торганнан соң.*) Бер тапкыр базарга бардык. Аңа уника яшь тирәсе иде. Мәктәптә бергә укыган Харис исемле классташым очрады – бишәр яшьлек ике кызны житәкләгән. Берсе – үзенң кызы, икенчесе – күршесенеке. Күрше кызчыкның шул көннәрдә әнисе үлгән. Әтисе эшкә киткәндә, кызын Хариска калдырып торган. Ике кызның да кулларында карбыз кисәге. Харисның үз кызы зур кисәк тоткан, ә ятимә калган күрше кызның кулында кечкенә, юка теләм иде. Моңа бик аптырамадым – нишлисең бит, үз кызына зурракны

алган инде. Кеше баласына кечкенә дә житәр дигәндер. Ә менә уника яшьлек Вадимның өйгә кайткач әйткән сүзенә шаккаттым. «Әни, ә син күрдөңме – әнисе үлгән кызның кулындагы карбыз кисәге нинди юка иде?» – диде ул һәм елап жибәрде. (*Күз яшен сыпырып куя.*) Ул кечкенәдән үк нечкә күңелле, рәхимле бала булды. Хәлегезне аңлыйм... Улыгызның фажигале үлемен күңелегез кабул итәргә теләми, акылыгызга сыймый...

Заһидә (*салкын тон белән*). Сез кайда, кем булып эшлисез?

Кларә. Милли китапханәдә. Егерме биш ел инде. Ник?

Заһидә. Телевидение дикторы сыман сөйләсез.

Кларә. Китапханәче мин. «Отдел основного книгохранения» дип атала мин эшли торган бүлек. Телевидение дикторы сыман дип ни әйтмәкче идегез?

Заһидә. Бигрәк төче-купшы «сайрыйсың».

Кларә. Гафу итегез. Ничек сөйләшәргә дә белмим инде... Сезгә ярдәм кирәкме?

Заһидә. Нинди ярдәм?

Кларә. Ну... Берәр ярдәм... Акчалатамы анда... башкачамы..

Заһидә. Миңа да акчамы?..

Кларә. Чынлап та без кемгәдер акча төрткән дип уйлыйсызмыни? Вадим гаепле булмаган килеш, ниңә безгә кемнеләр сатып алырга?!

Заһидә. Әле генә миңа акча тәкъдим иттең бит...

Кларә. Моңысы инде аның башка нәрсә. Мин үзем дә ана кеше...

Заһидә (*як-ягына карап*). Китапханәчеләр шушылай бай яшимени?

Кларә. Китапханәнең монда катнашы юк. Әйе, без ярлы түгел. Балда-майда йөзәбез дип тә әйтерлек түгел. Ирем туксанынчы елларда ук евроремонт фирмасы ачты. Казанда беренчеләрдән булып. Вадим акча күп эшли – электроника рәтләү са-

лоннары тота. Мин сезне аңлыйм һәм кайгыгызны ихластан уртаклашам. Юкка безне гаеплэргә маташмагыз. Чэй эчәсезме?

Заһидә (*торын*). Юк, рәхмәт. К л а р а . Китәсезме?

З а һ и д ә . Син бит тизрәк чыгып китүемне телисең.

К л а р а . Гафу итегез, мин сезгә тагын нәрсә әйтергә дә белмим инде.

З а һ и д ә . Артык сүзнең кирәге юк... (*Чыгып китә*.)

Сәлим пәйда була.

С ә л и м . Киттеме?

К л а р а . Китте. Вадим ничек анда?

С ә л и м . Шулай ук. (*Паузадан соң*.) Син шулай йомшак күңелле итеп тәрбияләдең аны.

К л а р а (*кайнарланып*). Әйе, шулай тәрбияләдем. Биш яшенә кадәр син кайдадыр үз көеңә йөрдең. Нәкъ шул вакытта ата кирәк иде. Ә син, күчмә коштай, китә-кайта йөрдең. Ничек теләдем һәм ничек булдыра алдым, шулай тәрбияләдем.

В а д и м пәйда була.

В а д и м . Барып, гариза язам. Хөкем итсеннәр.

С ә л и м (*ачуланып*). Бардың бит инде. Сине тилегә санный башладылар. Үзеңне харап итәргә омтылуыңа полициядә дә шаккаталар.

В а д и м . Минем аркада кеше үлде. Әнкәсе газаплана. Авария

урынында тикшерү эксперименты үткөрүләрен таләп итәм. Вакыйганы башыннан азагына тәфсилләп сөйләчәкмен.

С ә л и м . Син гаепсез икәнне исбатладылар бит инде. Үз-үзеңә яла ягу – ахмаклык ул! Акылыңа кил! Заһидәгә турыдан-туры: «Мин гаепле», – димәдең бит.

В а д и м (*башын салындырып*). Мин аның күз карашыннан котсыз калдым.

С ә л и м . Ә төрмәдән курыкмыйсыңмы?

В а д и м . Мин хәзер бөтен нәрсәдән куркам.

С ә л и м (*усал тавыш белән*). Син миннән үч аласың, улым. Миңа ачу итеп, гаепне үз өстеңә алмакчы буласың. Минем опекама мохтаж түгеллегенә күрсәтерә телисең. Минем дә кайвакыт көчсез, булдыксыз калганымны күрергә ниятлисез. Улым, акылыңа кил! Син әле һаман үсмер дуамаллыктан арына алмыйсың. Син инде малай-шалай түгел. Кайчандыр әниңне рәнжеткәнем өчен, ничек булса да миңа жәрәхәт ясау ысулларын эзлисез.

К л а р а (*кырысланып*). Ә, бәлки, улың фәкать олы жанлы, яхшы кешедер?!

Сәлим (*ярсын*). Нинди була ул – «яхшы кеше»? Ни дигәнне аңлата ул?! Һәрбер кеше кем өчендер – әйбәт, кемгәдер – начар. Менә, улыбыз безнең өчен, һичшиксез, яхшы кеше. Ә кайгыга батып, матәм тотучы ана өчен – дошман!

И К Е Н Ч Е П Ә Р Д Ә

Жиденче күренеш

«Хрущёвка». Л и л и я чэй эчә. В а д и м керә.

В а д и м (*басынкы тавыш белән*). Исәнме.

Л и л и я . Исәнме.

В а д и м . Мин – Вадим.

Л и л и я . Хәтерлим.

В а д и м . Мөмкинме?

Л и л и я . Уз. Дублёркаңны сал инде.

В а д и м . Эй, пардон. (*Дублёрка-сын сала.*)

Л и л и я . Ботинкаңны салмасаң да ярый. Чэй эчәсеңме?

В а д и м . Эчәм. (*Фатир эченә күз йөгертә.*) Әнисә кайда?

Л и л и я . Белмим. Мин сиңа катырак итеп ясыйм. Аягөсте йокымсырап йөрисең шикелле. (*Чэй ясый.*)

В а д и м (*өстәл янына утырып*). Миңа транквилизаторлар ашаттылар, әллә нинди уколлар ясап бетерделәр.

Л и л и я . Эч чәеңне, суына.

В а д и м . Минем гаебемне танырга теләмиләр.

Л и л и я . Сөенергә кирәк. (*Зур кызыксыну белән Вадимны күзәтә.*)

В а д и м . Полициягә бардым, ГИБДДда булдым, прокуратурага мөрәжәгать иттем. Жүләргә санный башладылар. Кайберләре хәтта көлә.

Л и л и я . Үзең-үзең жәза эзләп йөргәч, син – чынлап та тиле.

Вадим (*күкрәген уып*). Авыр. Гафу ит, исемең ничек әле?

Лилия (*елмаеп*). Лилия.

В а д и м . Мин Вадим атлы.

Л и л и я . Хәтерлим. Үз-үзеңне «ашау»дан тукта. Әнисәне дә бүтән борчыма, шалтыратма. Аның янына йөрү сиңа нәрсә бирә, нәрсәне үзгәртә ала? Ул мине дә гаепләргә маташа. Үзе көнләште дә, хәзер мин гаепле. Имеш, минем аркада бозылышкан булганнар.

В а д и м . Димәк, без инде өчәү?

Л и л и я . Кем ул – «өчәү», кем ул – «без»?

В а д и м . Без – гаеплеләр – өчәү.

Лилия (*авыр сулап*). Әнисәбелән бик якин дуслар идек. Ә хәзер, сизәм, ул мине күралмый.

В а д и м . Нәфрәт тә вакыт белән тора-бара үтеп китә. Ул кешедән ерагаерга гына кирәк. Ә менә үз-үзеңнән ерагаю мөмкин түгел.

Л и л и я (*туры каран*). Уйлавымча, син тынычландыруларын, башыңнан сыпыруларын теләгәнгә газапланасың. Сиңа һәрвакыт жылы

сүз, яхшы мөнәсәбәт кирәк. Шуңа күрә кайгыга батарга омтыласың.

В а д и м . Ник алай уйлыйсың?

Л и л и я . Нормаль кеше кычкырып, үзен гаепләп, үзен бимазалап йөрми инде. Синең бу халәтең артын-да ниндидер сәер һәм шикле хикмәт ята.

В а д и м . Нишләп болай авыр соң миңа?

Л и л и я . Куркудандыр.

В а д и м . Данисны кызганам. Әнкәсен жәллим. Әнисә өчен йөрәк әрни.

В а д и м . Син үзеңне Данис урынына куеп, күз алдына китерәсең. Уйларыңда әниңне Заһидә апа урынына куеп карыйсың. Ә Әнисәгә килгәндә... Ул да жан газабы кичерә, шул ук вакытта газабының файдасызлыгын да аңлый. Аның газабы – үзеңнең эгоизмыннан. Ә синдә ниндидер башка нәрсә...

Вадим (*гажәпкә калып*). Син шулхәтле ышандырып сөйләсәң, хәтта берсүзсез ышанасы килә. Син кайда укыйсың?

Л и л и я . Бөтен жирдә. (*Көлә.*) Психологка укыйм. Тәмамлап киләм инде.

В а д и м . Сизелә.

Л и л и я . Нәрсә сизелә?

В а д и м . Гади кыз түгеллеген.

Л и л и я . Чык бу халәтеңнән. Син эре сөякле, иягең ихтиярлы, олы куллы. Син – чын ир-егет. Фактураңа эчке халәтең һич кенә дә тәңгәл килми. Уйлавымча, башкаларның тынычландырырга тырышулары сине, үз-үзеңне яратуың аша, газапланырга котырta. Әгәр син сине чынлап та хөкемгә тартсалар, үзеңне гаепле санамас идек, мөгаен. (*Паузадан соң.*) Мин каты бәгырьлеме?

В а д и м . Син – акыллы.

Л и л и я . Әтиемә охшаганмын. Безнең өйдә искиткеч зур китапханә – әтиемнең бәһаләп бетергесез байлыгы. Күбесенчә психология буенча.

Бала чактан ук укый башлады мин
ул китапларны.

В а д и м . Профессиясе буенча
кем ул?

Л и л и я . Юрист.

В а д и м . Әниң?

Л и л и я . Бухгалтер.

В а д и м . Әнисәң әти-әнисе
кемнәр?

Л и л и я . Әтисе – төзелештә про-
раб булып эшли. Әнисе – балалар
бакчасында методист. Ә нигә сиңа
кемнәрнеңдер әти-әниләрен белү?

В а д и м . Ничек инде... Бөтен
нәрсә бер-берсенә бәйләнгән... Бар-
лык кешеләр дип әйтмәкче идем...
(Пауза тотканнан соң.) Әнисә
белән Данис бер-берсен нык ярата-
лар идеме?

Л и л и я . Читтән караганда шулай
тоела иде.

В а д и м . Нишләп – «тоела иде»?

Л и л и я . Мәхәббәткә жаның-тә-
нең белән тулаем бирелгәндә, өмет
иткән бәхетегә ирешә алмыйсың.
Киресенчә, күңел аффектациясе ки-
череп, нервлар ахыр чиккәчә киерен-
келәнә. Әнисә үзенең мәхәббәте өчен
киртәләрсез, каршылыксыз жайлы юл
теләде. Жилкәннәргә гел уңай жыл-
ләр тулыр да, мәхәббәт дингезендә
көймәләре талгын гына киләчәккә
агып барыр дип өметләнә. Нәтижәдә,
шикчелгә әйләнде, көнләшәргә тотын-
ды, киләчәк өчен алдан ук кайгыра
башлады. Кыскасы, бушурында үзенә
кайгы-хәсрәт эзләргә кереште. Дөрөс,
газап мәхәббәтне көчәйтә, тирәнәйтә.
Әмма шул ук вакытта, янәшәдә генә,
аңлаешсыз нәфрәт чыганагы булып,
ниндидер коточкыч, деструктив
нәрсә туа. Чын сөюгә ирешәм дип,
кеше һәрвакыт киләчәктә жәфага әве-
реләчәк көчлө бәхет хисенә омтыла.

В а д и м . Әйе шул... Бөек мәхәббәт
турында язылган эсәрләр трагедия
жанрында язылган бит. Финалы уңай
булган сурәттә дә, башта жан сызлавы,
күз яшьләре күп була.

Л и л и я . Чөнки мәхәббәт –
түп-түгәрәк бәхет түгел. Мәхәббәт
ул – бер упаковка төрелгән бәхет
белән газап. (Елмая.) Синең йөзөң
яктырып китте. Димәк, син әле
бөтенләй үк өметсез, беткән кеше
түгелсең.

В а д и м . Рәхмәт сиңа.

Л и л и я . Нәрсә өчен?

В а д и м . Йөзем яктырып киткән
өчен. (Беравык карап торганнан соң.)
Мин китимме?

Л и л и я . Үзеңә кара.

*Ишек катына жиккәч, Вадим
кинәт кире килә һәм Лилияне кыю-
сыз гына битеннән үбеп ала.*

В а д и м . Сиңа шалтыратсам
ярыймы?

Л и л и я . Ярый. Номерны язып
ал. Жыеп кара. (Вадим номерны
жыя. Лилиянең телефоны зырыл-
дый.) Мин дә синең номерыңны
саклап куям.

*Вадим чыгып китә. Лилия
тәрәздән карап тора.*

*Ә н и с ә керә. Кабаланып, пухо-
вигын сала. Ярсулы кыяфәттә.*

Л и л и я . Кайда булдың?

Ә н и с ә . Полициядә.

Л и л и я . Шуннан?

Ә н и с ә . Вадим гаепле түгел.

Л и л и я . Полициядә шулай ди-
деләрме?

Ә н и с ә . Нишләп син мине
допрослыйсың?

Л и л и я . Гафу ит. Гаеплене табу
сиңа нәрсә бирә?

Әнисә (ачу белән). Синең белән
сөйләшсәм килми!

Л и л и я . Ярар алайса.

Ә н и с ә . Күңелдә бушлык. Дөнья-
сы буш. Китәргә кирәк моннан.

Л и л и я . Үзеңнән китеп булмый
ул.

Ә н и с ә . Сорап, бер атнага әти

янына кайтам. Алга таба күз күрер – үзеңнән китү мөмкинме, юкмы. *(Сумкасын капиый, пуховикның кесәләрен тикшерә.)* Телефонымны кайда калдырдым икән? Шул гына житмәгән иде. *(Киенә.)* Хәзер үк китәргә кирәк. *(Чыгып китә.)*

Лилия уйланып торганнан соң, Вадимга шалтырата. Вадимның тавышы телефоннан ишетелә.

Л и л и я . Вадим, бу мин – Лилия. Син еракмы?

В а д и м . Чәчәк кибете янында.

Л и л и я . Монда кире килмисеңме?

В а д и м . Әнисә кайттымы әллә? Телефонны бир әле аңа.

Лилия шундук телефонны сүндерә. Йөзәнә ачу чыга. Кинәт радионы кабыза, музыка көенә әкрен генә бөтерелеп ала. Ишек кыңгыравы зеңгелди. Лилия радионы сүндерә, барып ишекне ача. Ак розалар бәйләмә тотып В а д и м керә.

Сигезенче күренеш

Әхәтовлар фатиры. В а д и м жылы одеялга төренеп утыра. Күптән түгел «запой»дан чыккан. Ишек кыңгыравы чылтырый. Вадим барып ишекне ача. Ә н и с ә керә.

Әнисә *(моңсу елмаеп)*. Исәнме. В а д и м . Исәнме. *(Үз күзләренә ышанмый тора.)* Сине күрүемә бик шатмын, Әнисә!

Ә н и с ә . Мин дә.

В а д и м . Әйдә, уз. *(Түргә үтәләр.)*

Ә н и с ә . Мин гел сине уйлап йөрим.

В а д и м . Чынлапмы?

Ә н и с ә . Чынлап.

В а д и м . Йошкар-Олада булдыңмы бу арада?

Ә н и с ә . Юк, әти-әни янына әле кайтасым килмәде. Атна буе Тархан посёлогында Заһидә апа янында тордым.

Вадим *(фатир эченә күз йөгертеп)*. Әнисә кайда?

Л и л и я . Әйдә түгел ул.

В а д и м . Ул кайтканга күрә миңа шалтыраткансың дип уйладым.

Л и л и я . Китте ул. Йошкар-Олага. Озакламый Казаннан бөтенләй китәр, ахрысы.

В а д и м . Ник чакырдың мине?

Л и л и я . Синең белән тагын сөйләшсәм килә.

В а д и м . Нәрсә турында?

Л и л и я . Теләсә ни турында. Син миңа кызык. Син – сирәк очрый торган психотип. Ә мин – кызыксынучан характерлы.

Вадим чәчәкләрне өстәлгә ташлый да чыгып китә. Лилия тагын радионы кабыза. Моңлы музыка яңгырый. Лилия бер чәчәкне сайлап ала һәм вазага куя. Аннары тәрәзгә ачып, калган чәчәкләрне тышка ташлый. Музыка астында ялгыз чәчәккә карап тора.

В а д и м . Ничек аның хәле?

Ә н и с ә . Бер көе. Миңа мөгамәләсә кискен үзгәрде. Аны аңлап була инде. Шулай да мине гаепле санавын сизү бик читен. Сүз белән әйтмәсә дә, күз карашында битәрләү чагыла. Табигый хәл инде. Мин бит, дөрестән дә, гаепле.

В а д и м . Ничек монда киләсе иттең?

Ә н и с ә . Берүземә генә гаепле булу бик авыр. Беләм, сиңа да жиңел түгел. Гаеп берничә кешегә бүленгәч, барыбер берәз жиңелрәк. Бәла ялгызлыкны яратмый. *(Сыктанулы тавыш белән.)* Йа Ходаем,

гомер буге интегергә язган микән-ни?

В а д и м . Вақыт дәвалый, диләр бит.

Ә н и с ә . Ничек дәваласын ул! Вақытның һәрбер өлешендә нидер була, кабатланмас ниндидер вакыйга туа. Әгәр дә иртәгә яңа бәла килсә, иртәгәсә вақыт өчен элекке фажи-галәрнең кирәге юк.

В а д и м . Вақыт – Мәңгелекнең хәрәкәттәге охшашы ул. Платон әйткән бугай моны.

Ә н и с ә . Кем әйтсә дә, барыбер түгелмени. Әгәр Вақыт хәрәкәттәге Мәңгелеккә тиң икән, димәк, вакыйгалар беркая да югалмый.

В а д и м . Ә минем Вақытка өмөтем бар.

Ә н и с ә . Нинди өмет булырга мөмкин ана? Берәр кайчан Вақыт барыбызны да үтерәчәк.

В а д и м . Син дә үлем турында сөйли башладың... (*Елмаерга тырыша.*) Әнисә, син килгәч, мин жиңеллек тойдым. Үлем турында һич кенә дә уйлыйсым килми.

Ә н и с ә . Уйласаң да, уйламасаң да, ул янәшәдә йөри.

В а д и м . Барыбер синең дә, минем дә киләчәгебез яктырчак.

Ә н и с ә (*Вадимның битен сыпырып*). Син бик жылы кеше. Һәм пыяла кебек үтә күрәнмәле. (*Күз яшьләре аша елмая.*) Кырынмаганың гына.

В а д и м . Киләсәңне белсәм, кырынган булыр идем.

Ә н и с ә . Шалтырат, яме. Мин дә сиңа шалтыратырым.

В а д и м . Очрашабызмы?

Ә н и с ә . Әйе. Син миңа бик кирәк. Ләкин миңа бүтән ак розалар сатып алма. Гомумән, чәчәкләр бүләк итмә миңа.

В а д и м . Ник алай?

Ә н и с ә . Тере чәчәкләр дип атал-

салар да, алар тере түгел. Аларның сулышы юк.

В а д и м . Заһидә апа мине каргыймы?

Ә н и с ә . Юк.

В а д и м . Минә бөтенләй телгә алмадымы?

Ә н и с ә . Даниска охшашлыгыңны әйтте берничә тапкыр.

В а д и м . Минем сине жибәрәсем килми. Башта сине авыр уйларыннан арындыру, ничек булса да тынычландыру иде максатым. Әмма берничә тапкыр очрашканнан соң, аңладым – сиңа карата башка төрле, кайнар хисләрем дә туды. Синең белән очрашасым, сине күрәсем, синең белән буласым килә. Синеке кебек тирән, якты сагышлы күз карашын моңарчы очратканым юк иде.

Ә н и с ә . Бәлки, кайгыдандыр ул тирәнлек?

В а д и м . Нәрсәдән булуы мөһим-мени? Әгәр жан газабы күз карашын болай тирәнәйтә икән, димәк, моның мәгънәсе бар. Мин дә көн саен синең турыда уйлыйм. Бәлки, безгә гел бергә булыргадыр?

Ә н и с ә . Язмышларыбыз бәйләнгән инде. Әмма гел бергә була алмабыз.

В а д и м . Нишләп?

Ә н и с ә . Мин һәрвакыт тере Данисны хәтерләчәкмен, ә син һәрдаим аны үле халәттә искә алачаксың. Ике кешене бер-берсенә якынайта торган фажига түгел бу. Бүтән эчмә, яме. (*Китә башлый.*)

В а д и м . Әнисә! Без синең белән Данисның үлеме аркасында гына очраштык дип саныйсыңмы?

Ә н и с ә (*кинәт кыяфәте үзгәрәп*). Без икебез дә аның үлемендә гаепле – шул сәбәпле очраштык. (*Чыгып китә.*)

Вадим (*кычкырып*). Әнисә!

Тугызынчы күренеш

Бер ай вакыт узган.

«Хрущёвка». Л и л и я китап укып утыра. Ә н и с ә керә. Әнисә нык үзгәргән – күз карашы төссез, хәрәкәтләре импульсив, бөтен кыяфәтеннән хафалану бөркеп тора.

Ә н и с ә . Фатирда бардак!

Л и л и я *(тынычлыгын жуймаска тырышып)*. Бернинди бардак юк. Бөтен нәрсә урынында, чиста. Әле иртәнге якта гына тузан суырттым. Гафу ит, Әнисә, синең күңелендә ул бардак.

Ә н и с ә . Минем күңелемә тыгылма!

Л и л и я . Тыгыласы юк, бөтенесе тышыңа чыккан.

Ә н и с ә . Икебезнең беребез башка фатир эзләргә тиеш.

Л и л и я . Мин үзем жыенам инде. Шушы көннәрдә күчәрмен.

Ә н и с ә . Бик яхшы.

Л и л и я . Бик шәп антидепрессантлар бар. Теләсәң, табып бирә алам.

Ә н и с ә . Кирәкми.

Л и л и я . Тормыш дәвам итә, Әнисә. Дөнъяның асты өскә килмәде, якин арада жиимереләргә дә жыенмый бугай. Түзәргә һәм алга таба яшәргә кирәк.

Әнисә *(текаләп)*. Кайчан башка фатирга күчәсен?

Л и л и я . Борчылма, шушы көннәрдә. *(Авыр сулап.)* Без синең белән шундый якин дуслар идек. Кызганыч. *(Нишләргә белми торганнан соң.)* Кибеткә барып килим әле. *(Чыгып китә.)*

Әнисә курткасын салып, караватка ята. Йокымсырый.

Данис шәүләс е пәйда була.

Сөйләшкәндә, алар бер-берсен ишетмиләр.

Ә н и с ә . Бик авыр миңа, Данис. Ялгызлык бу кадәр рәхимсездер дип белмәгән идем. Дусларым, якиннарым күп шикелле иде. Әмма сине югалткач, беркемне күрмим, беркемне

тоймыйм. Кем белән, нәрсә белән тугырайым мондый бушлыкны?

Д а н и с . Мин синең яныңа ашыктым. Бик ашыктым. Синең алда гаепле сиздем үземне. Шул ук вакытта аңламадым – ни гаебем бар соң минем?

Ә н и с ә . Мин һәрвакыт сине югалтырмын дип куркып йөрдәм. Шуңадыр инде – бик нык көнләштем.

Д а н и с . Мин ашыктым, чөнки нык яраттым сине.

Ә н и с ә . Нишләргә соң хәзер? Ничек яшәргә? Мин сине өзелеп яраттым. Һаман да яратам. Синең белән бергә мэхәббәт үлмәде. Улисән. Көнләшми мөмкин түгел иде. Мондый йөгәнсез көнләшүнең һалакәткә илтәсен алдан белгән булсам да, барыбер көнләшер идем. Данис, жаныкаем! Син шулкадәр якин кешем идең. Шуңа күрә сине югалту куркынычы аңымны томалады.

Д а н и с . Туебызны кичектерергә туры килә инде. Күк тарафларыңда гөрләтербез тугебызны.

Ә н и с ә . Бу газапны үзем генә жиңә алмам. Эчәмдә бушлык. Анда шомлы, ямьсез авазларның кайтавазы ишетелә. Тирә-юньдә дә колач житмәслек бушлык жәйрәгән. Таянып та, качып та булмый. Нишләргә миңа? Әйт. Нич югы берәр билге бир.

Д а н и с . Башы да юк, азагы да. Ни кызганыч, берни аңламыйча китәргә туры килде. Хәер, күпме яшәсәң дә, гомер буена берни аңлау мөмкин түгелдер.

Данис әкрән генә китеп бара. Әнисә сикереп тора һәм тәрәзәне ача. Бер урында катып тора. Зур пакет күтәрәп, Лилия керә.

Л и л и я . Эссеме әллә сиңа?

Ә н и с ә . Нава житми.

Лилия (*тәрәзәне ябып*). Йокла-
дыңмы?

Ә н и с ә . Бераз черем итеп алдым.

Л и л и я . Тәрәзәне ачыпмы?

Ә н и с ә (*төссез күз карашы
белән*). Йокларга да куркыныч.

Л и л и я . Әнисә, бетеренмә болай.
Диплом яклыысың бар.

Ә н и с ә (*ачуланып*). Син әле миңа
киңәшләр бирергә жөрәт итәсеңме?!

Л и л и я . Без бит чит-ят кешеләр
түгел. Нәфрәтең бөтенләй урынсыз.

Ә н и с ә (*ярсып*). Күземнән югал!

Л и л и я . Фатир таптым инде.
Иртәгә күченәм. Әйберләремне генә
жыясы бар. Иртәгәгә кадәр калырга
рөхсәт ит.

Әнисә (*кинәт тынычланып*).

Ярар.

Л и л и я (*пакетка ишарәләп*).
Кефир, сок алдым. Йөзем жимешле
булочка. Син бит яратасың. Усалланма
инде. Үзеңә зыяны күбрәк. Син бит
Вадим белән танышкач, тынычланган
идең... Елмая башлаган идең.

Әнисә (*тыныч кына*). Соңгы
вакытта никтер шалтыратмый ул.

Л и л и я . Синәң бер шешә яхшы
шәрабың бар иде...

Ә н и с ә . Эчәсең киләме?

Л и л и я . Бүген 23 февраль бит.

*Әнисә икенче бүлмәдән шешә
һәм кәгазь кап алып килә. Шешәне
өстәлгә куя.*

Ә н и с ә . Үзең генә эч. Мин эчмим.

Л и л и я . Үзем генә эчеп утыр-
мыйм инде.

*Әнисә, капны ачып, электро-
бритва ала.*

Ә н и с ә . Электробритва. Январь
башында ук алган идем. Даниска 23
февральдә бүләк итәргә.

Л и л и я . Хәтерлим.

*Ишек кыңгыравы зеңгелди. Лилия
ишекне ача. Э л и н а керә, кулында
пакет.*

Э л и н а . Мөмкинме? (*Пакетны
идәнгә куя.*)

Л и л и я . Әлбәттә. (*Элинага курт-
касын салырга булыша.*) Бигрәк
купшы син бүген.

Э л и н а . Корпоративтан кайтып
килешем. Качтым. Туйдым, гарык
булдым барысыннан. Үзем белән бер
шешә, закуска чәлдердем. Туктале,
мәйтәм, кереп чыгыйм әле. Ачулан-
мыйсызмы?

Л и л и я . Мин, киресенчә, шат –
шәраб эчәргә иптәш бар.

Э л и н а (*Әнисәгә*). Сәлам бирдек.
(*Әнисә дәшми, караватта утыра.*)

Л и л и я . Әйдә, уз, утыр.

*Элина шешәне, ризыкларны,
пакеттан алып, өстәлгә куя. Лилия
бокалларга шәраб сала.*

Э л и н а . Ну, ир-егетләр бәйрәме
белән котлыйм безне!

Лилия (*көлеп*). Мәрхүм бабам
әйтмешли, «будем радехоньки».

Чәкештереп, шәраб эчәләр.

Э л и н а . Әнисә, безгә кушыл.

Ә н и с ә . Мин теләсә кем белән бер
өстәл артында утыра алмыйм.

Э л и н а . Аңлашылды.

Лилия (*Элинага*). Вадим белән
татулаштыгызмы?

Э л и н а . Юк әле. (*Кызжрый.*) Не-
навижу! Иң якты хисләремне таптады.

Л и л и я . Ул әле һаман шоктан
арынмагандыр.

Э л и н а . Тынычланган инде. Бер
таныш кызым аның офисында эшли,
аның турында барысын да көн саен
сөйләп тора.

Л и л и я . Ярар, Алланың кашка
тәкәсе түгел. Әйе, ул көчле, чибәр
егет, бай... Әмма күңеле бик нечкә.

Андый кеше белән яшәү рәхәт булмас иде. Андый кеше белән гомер буге ин-тегер идең. *(Паузадан соң.)* Ә Әнисәгә ул ялагайланып кына йөрдә...

Ә н и с ә . Алай түгел! Ул ихластан кайгырды. Минә юатырга тырышуы да чын күңелдән иде.

Л и л и я . Әле билгеле түгел – әгәр чибәр булмасаң, юатып йөрер иде микән? Шулай да, маладис ул, ситуациядән боргаланып чыкты бит.

Ә н и с ә *(ачу белән)*. Ул гаепле түгел. Өстәмә тикшерү эксперименты үткәрделәр. Ул гаепле түгел!

Э л и н а *(мыскыллап)*. Әйе, ул, гомумән, әулия.

Ә н и с ә *(торып)*. Оят түгелме сезгә?!

Э л и н а . Кемгә?

Ә н и с ә . Икегезгә дә.

Лилия *(Элинага)*. Ягъни синең белән миңа.

Э л и н а . Кем әле син шулхәтле кемнедер оялтырга?!

Ә н и с ә . Аңлый алмыйм, һич башыма сыймый – ничек яраткан кешеңнән пычрак ысул белән үч алырга мөмкин?

Э л и н а . Минем кебек яратырга сәләтле булсаң, аңлар идең.

Ә н и с ә . Ник кердең монда?

Э л и н а . Мин синең янга түгел, Лилия янына кердем.

Ә н и с ә . Ул инде монда тормый.

Л и л и я . Әйе, Әнисә минә куа бу фатирдан. Зинһар, хәзер әрләшеп утырмагыз. Бүген бәйрәм. *(Бокалларга шәраб сала.)*

Ә н и с ә . Барыгыз, башка жирдә бәйрәм итегез.

Э л и н а . Лилия, нишләп командовать итә ул?

Әнисә *(жәикереп)*. Хәзер үк чыгып китегез!

Л и л и я . Кызма, Әнисә. Китәбез, хәзер үк чыгып китәбез. *(Тора.)*

Э л и н а . Туктале, туктале... *(Аптырап, әле Әнисәгә, әле Лилиягә карый.)*

Ә н и с ә . Күземнән югалыгыз!

Л и л и я . Элина, чыгып китсәк, яхшырак булыр. Алайса Ватан сакчылары көне фажигале жиңелүебез белән тәмамланырга мөмкин. Бер генә сорау туа – миңа кая барырга?

Э л и н а . Әйдә минем белән. Бездә кунарың. Монда калсаң, бу психопатка сине төнлә бәрәп үтерер.

Л и л и я . Әти-әниң өйдәме?

Э л и н а . Булса ни. Безнең өч бүлмәле фатир. Киттек.

Л и л и я . Әнисә, иртәгә әйберләремне алырга киләм.

Э л и н а *(Әнисәгә текәлеп карап)*. Зерә бөтен кешеләргә нәфрәтләнәсең. Үзеңне дошман итә башлаулары ихтимал.

Әнисә *(кинәт тынычланып)*. Алай ямьсез карама миңа. Тиздән китәм мин бу шәһәрдән.

Э л и н а . Бик дөрәс карар.

Лилия белән Элина чыгып китәләр.

Әнисә үзен кая куярга белми.

Телефонын алып, Вадимга шалтырата.

Ә н и с ә . Син кайда? Димәк, моннан ерак түгел... Хәзер минем янга кереп чыга алмыйсыңмы? Ярар, көтәм.

Кабаланып, фатирда тәртип урнаштырырга маташа. Өстәлне артык савыт-сабадан арындыра. Бер бокал шәраб эчеп куя. Радионы кабыза, музыка яңгырый. Шундук радионы сүндерә. Ишек кыңгыравы зеңгелди. В а д и м керә.

В а д и м . Исәнме.

Ә н и с ә . Исәнме. *(Вадимга ду-бләнкасын салырга булыша.)* Соңгы вакытта шалтыратмыйсың да.

Вадим *(урындыкка утырып)*. Шулай яхшырак дип саныйм. Бигрәк тә синең өчен.

Ә н и с ә . Ә синең өчен? *(Бүлмә уртасында басып тора.)*

В а д и м . Минем өчен дә. Тизрәк ул мәхшәрне онытасым килә.

Ә н и с ә . Онытасың килә?.. Минем деме?

В а д и м . Икәүләшеп ул бозлавыктан һичкайчан котыла алмаячакбыз.

Ә н и с ә . Ә мин сине бик юксындым. Ватан сакчысы көне белән котлыйм сине.

*Электробритваны алып килә һәм
Вадимга бирә.*

Ә н и с ә . Сиңа миннән бүләк.

Вадим (*бүләкне алып*). Рәхмәт. Мин бит армиядә хезмәт итмәдем.

Ә н и с ә . Кирәк булса, Ватанны сакларга барырың бит.

В а д и м (*көлемсерәп*). Әлбәттә. (*Бритваны әйләндергәләп.*) Филипс. Шәп бритва бу. (*Пауза.*)

Ә н и с ә . Бу арада сиңең шалтыратуыңны көтеп йөрдем. (*Вадимның каршысына утыра.*)

В а д и м . Гафу ит... Эшләр тыгыз. Нинди халәттә йөргәнемне хәтерлисездер – шактый вакыт юньләп эшли алмадым.

Ә н и с ә . Күрүемчә, син инде

рәткә кергәнсең. Күзләреңнән курку югалган.

В а д и м . Сиңа да алда яктылык күрә башлар вакыт.

Ә н и с ә . Һәм инде син тыныч кына яшәргә өметләнәсеңме?

В а д и м . Тормыш тыныч кына бармый инде ул.

Ә н и с ә . Котылдым дип уйлыйсыңмы?

В а д и м . Мин сине аңламыйм. Миңа яшәмәскәмени?

Ә н и с ә (*калтыранып*). Бир! (*Вадимның кулынан бритваны тартып ала.*) Бу – аныкы! Син аның чәнти бармагына да тормыйсың! Син вак, түбән кеше!

В а д и м . Гомер алда әле... (*Тора.*) Ваклыктан арынырга, түбәнлектән күтәрелергә тырышырмын.

Ә н и с ә . Гомер алда, дисеңме?.. Каһәр суксын сине! (*Бритваны бар көченә идәнгә бәрәп вата.*)

В а д и м . Менә, әңгәмәне тәмамладык. Хуш! (*Элгечтән дублёркасын алып, чыгып китә.*)

Әнисә елый-елый, идәннән ватык бритваның кисәкләрен җсыя.

Унынчы күренеш

Бер ай вакыт узган. Әхәтовлар фатиры. В а д и м музыка тыңлый.

Ишек кыңгыравы чылтырый. Л и л и я керә.

Л и л и я . Исәнме.

Вадим (*шатланып*). Исәнме. Уз әйдә. Күптән очрашкан юк. Соңгы вакытта шалтыратмыйсың да.

Л и л и я . Хәзер буш вакытым юк диярлек. Мин эшкә урнаштым.

Вадим (*гаҗәпләнеп*). Ай-яй! Кем булып?

Л и л и я . Кемгә укыдым соң? Психолог булып.

В а д и м . Котлыйм.

Л и л и я . Рәхмәт. Үзең генәме?

В а д и м . Үзем генә. Эти белән эни базарга киттеләр.

Л и л и я . Үзең бу арада нишләп шалтыратмыйсың?

В а д и м . Минем дә ыгы-зыгылы вакыт. Шулхәтле шатмын сине күрүемә. Кайвакыт син миңа бик кирәк буласың. Сиңең белән сөйләшсәм, уй-хисләрем белән уртаклашасым килә. Сиңең бит һәр сорауга жавабың бар. Синнән дә яхшырак киңәшчене моңарчы очратканым юк иде. Кайда торасың?

Л и л и я . Фатирым затлы минем. Үземнеке.

В а д и м . Кияүгә чыкмадыңмы әле?

Л и л и я . Берәү өйләнергә тели... Уйлыйм әле менә... Белмим... Мин аңа чыгармын инде, ахрысы. Ул мине шушы эшкә урнаштырды... Үзе дә шунда зур вазифада эшли. Уйлыйм әле, уйлыйм.

В а д и м . Ә без Элина белән тиздән никах укытабыз.

Л и л и я (*гажәпләнен*). Да-а-а, сатлыкжанны гафу итәр өчен нинди олы йөрәкле кеше булырга кирәк!

В а д и м . Элина мине сатты дип санамыйм. Мәхәббәт андый гына эшәкелекләрдән өстенрәк ул. Чәйме, кофемы?

Л и л и я . Юк, юк, рәхмәт. Монда килешли каты кофе эчтем, чак кына күзләрем атылып чыкмады. Карале, Вадим, ә син чыннан да Элинаны кичердем дип уйлыйсыңмы?

В а д и м . Мин аны яратам.

Л и л и я . Нишлисең бит, бәхеткә омтылганда кеше, шул ук вакытта, үзе дә сизмәстән, бәхетсезлеккә дә омтыла инде ул. Кешенең табигате шундый.

В а д и м . Кешенең кыңгыр эшләрен гафу итмәсәң, бу дөньяда беркемне дә яратырга мөмкин булмаячак.

Л и л и я . Аңлыйм сине. Мәхәббәт – асылда интуитив халәт. Ул юк нәрсәне алдан күрергә тырыша. Намустан аермалы буларак, мәхәббәт нәрсә булачагын түгел, ничек булырга тиешлеген сиземли. Мәхәббәт яраткан кешендә кыйммәти перспективаны абайлый, киләчәктә гәмәлгә ашырырлык мөмкинлекләрен тоя.

Вадим (*шатланып*). Шәп әйттең.

Гәрчә кайбер фразаларың куркыныч яңгыраса да. Ярый килдең әле! Өйдә берәр ресторанга барып утырыйк әле.

Л и л и я . Әй, юк, башка вакытта, яме. Сәгать өчтә минем свидание.

Ирем булырга дөгъва кылучы зат белән. Эшләрең әйбәт кенә барамы?

В а д и м . Кайнап тора. Миндә бик оста мастерлар эшли. Тагын бер салон ачарга ниятем бар.

Л и л и я . Димәк, эштә тәртип... Жан тынычлыгына да ирештеңме?

В а д и м . Эчкә халәт тә рәткә кереп бара шикелле. Шунисы кызганыч – Әнисә белән соңгы очрашу ямьсез килеп чыкты.

Л и л и я . Һәм инде, әлбәттә, монда да үзәңдә гаеп тоясың?

В а д и м . Гаеп... Бәлки, аның алдында түгелдер... Теге бозлавык миндә беркайчан да эремәячәк дигән шигем бар. Әнисә хәзер кайда икән?

Л и л и я (*туры каран*). Психушкада ул. Әле генә янында булып кайттым. Аңа карарга куркыныч хәзер.

В а д и м (*тетрәнен*). Ничек... психушкада?..

Л и л и я . Менә шулай.

В а д и м . Күптәнме?

Л и л и я . Инде ике атна. Вокзалдан алып киткәннәр. Телефонындагы контактлар исемлеге буенча шалтыратып чыкканнар. Номерымны сөртмәгән булган, миңа да шалтыраттылар. Шундук янына киттем. Көн саен барып йөрим.

В а д и м . Туганнары белә микән?

Л и л и я . Эти-әнисенә хәбәр иттем. Килергә тиешләр. Выпискага кадәр миндә торырлар.

Вадим (*ике куллап башын кысын*). Тагын кайгы! Мин аның янына барырга тиеш.

Л и л и я . Кирәкми.

В а д и м . Кайсы бүлнестә соң ул?

Л и л и я . Ничек атала әле ул диспансер... Киём-салым базарыннан ерак түгел, юлның икенче ягында.

В а д и м . Аңладым. Анда безнең гаилә дуслыбыз – бүлек мөдире. Шулай да мин анда барырга тиештер?

Л и л и я . Зинһар, йөрмә. Кирәкми.

В а д и м . Аны дәвалыйлармы соң?

Л и л и я . Дәвалыйлардыр инде.

В а д и м . Үзен ничек тота, нәрсәләр сөйли?

Л и л и я . Әллә нәрсәләр сөйли, әмма бернинди логикасыз. Минә кайвакыт таний, кайвакыт танымый. Күбрәк Данисны телгә ала. *(Сыктанулы тавыш белән.)* Шулхәтле кызганыч. Данисның үлгәнәнә ышанмый. Алдыйлар дип уйлый. Гел телефон сорый, Даниска шалтыратырга маташа.

В а д и м . Менә бит ничек өзелеп яраткан ул аны. Ә син аны көнчелеге өчен битәрлэгән идең, үз-үзен нык яратуда гаеплэдән.

Л и л и я . Ә мәхәббәт асылда – үз-үзеңне ярату ул. Ике кешенең сөюе дә – икесенең уртак эгоизмы.

В а д и м . Алай димә. Нишләргә соң?

Л и л и я . Нинди мәгънәдә – нишләргә?

В а д и м *(хафаланып)*. Минем аркада шундый хәлгә калды ул. Минем аркада акылдан язды.

Л и л и я . Тагын тотындыңмы?!

Житте инде! Үзең дә бит чак кына тилермәдән.

В а д и м . Ул берүзе калды. Берьялгызы. Бу болганчык дарьяны кичеп чыгалмас ул.

Л и л и я . Сәер кеше син, Вадим. Синең кебек кешеләр юк хәзер. Сиңа башка гасырда туасы калган. Бу заманда сине беркем дә аңламайчак. Эчкерсезлекнең бәясе хәзер бик арзан. Синең күңел яктылыгыңнан башкалар файдаланачак, ә үзеңә зыян гына киләчәк. Үпкәләмә, әмма әйтми кала алмыйм. Синең намуслылыгың – жан тынычлыгына, иминлектә омтылу галәмәте ул. Әгәр син инде бәла килгән икән, синең вәждән газабың бер тиен дә тормый. Гафу ит каты иттереп айткәнем өчен.

В а д и м . Әйт сәнә. Сиңа ярый. Шулай да, мин аның янына барырга тиеш.

Л и л и я . Йөрмә дим мин сиңа. Әти-әнисе юлда инде. Аны Йошкар-Олага алып кайтып китәчәкләр.

Унберенче күренеш

Ел ярым вакыт узган. Әхәтовлар фатиры. Клара белән Сәлим туга чакырыласы кунакларның исемлеген төзеп утыралар.

К л а р а . Беркемне дә онытмадыкмы?

С ә л и м . Юк шикелле.

К л а р а . Шулай итеп, ничек килеп чыга инде... Безнең яктан утыз ике кеше, алар ягыннан, ялгышмасам, егерме сигез була.

С ә л и м . Андый кафе өчен күбрәк инде.

К л а р а . Әйбәт, әйбәт, күп түгел.

В а д и м белән Э л и н а керәләр.

Икесе дә жәйге жиңел киенән.

Кәефләре күтәркенә.

К л а р а *(елмаеп)*. Ошадымы фатир?

В а д и м . Искиткеч. Рәхмәт, әти! Рәхмәт, әни!

К л а р а . Сорауны мин Элинага бирдем.

Э л и н а . Соклануымны әйтергә сүзләр житмәс. Шундый зур бүләк! Рәхмәт!

С ә л и м . Әлегә шул бер бүлмәләдә яшәп торысыз. Тора-бара зуррагын үзегез алырсыз.

К л а р а . Вакыт аз калды. Чакыру кәгазьләрен тарата башлау мәслихәт.

В а д и м . Иртәгә типографиягә үзем барып алырмын. Конвертлары да эзердер инде. *(Уйлана.)* Кичектермичә тагын ниләр эшлесе калды? Балдаклар бар, кәчтүм, күлмәк алдык. Машиналарга заказ бирдек. Булды бугай инде.

Э л и н а *(сәгатъкә карап)*. Вакыт соң инде. Миңа өйгә кайтыр вакыт.

Эти-эни зарыгып көтэләрдер. Аларның да бит булачак туй мәшәкәтләрә белән башлары каткан. Әйдә, Вадим, озатып куй. Жәяү генә, яме. Нава әйбәт бүген – Казанда сирәк була торган хәл.

В а д и м . Киттек.

Э л и н а . Тыныч йокы!

К л а р а . Сау булып тор, кызым.

С э л и м . Сау бул.

Вадим белән Элина чыгып эшләгән эшчеләр, бусагада Ә н и с э пәйда була. Әнисә чүпрәк-чапракка төрелгән бала күтәргән. Әнисәнең кыяфәте йончыган, киеме сәләмә, күз карашы төссез.

Вадим (*сискәнән*). Әнисә?! Син... каян?..

Ә н и с э (*карлыгын*). Кешеләр каян була... Мин дә шуннан. Улыңны бит әле бер тапкыр да күргәнәң юк. Баламны әтисенә күрсәтүне үземнең бурычым дип саныйм.

Э л и н а . Вадим! Нәрсә бу?!

Ә н и с э . Нәрсә түгел, кем! Безнең малаебыз.

Э л и н а (*шок халәтендә*). Аңламыйм. Ничек?! Вадим, син миңа әйтмәдең.

Вадим (*каушап*). Бу... дөрөс түгел... Бу – недоразумение.

Ә н и с э . Нәрсә? Балаң – недоразумение?!

Э л и н а . Ходаем, туйга бүләкме бу?! (*Чыгып китә.*)

В а д и м . Элина, тукта!

Вадим нишләргә белми. Әнисә баласын күкрәгенә кысып, диванга утыра. Беркавым барысы да тора-таш булып катып торалар.

Вадим (*һушына килеп*). Әнисә, киләсеңне башта телефоннан хәбәр итәргә идең.

Ә н и с э . Телефонымны югалттым.

С э л и м . Бала Вадимнан дип ялгышмыйсыңмы соң син?

Ә н и с э . Без бит шактый вакыт

очрашып йөрдек. Ул көн саен диярлек ак розалар алып килә иде. Без табигать турында сөйләшеп, бер-беребезгә шигырьләр укып кына йөрдек дип уйлыйсызмыни?

К л а р а . Вадим, син бу хакта белә идеңме?

Вадим. Юк.

С э л и м . Туктагыз әле. Болай ярамый, болай булмый. Беркем бернәрсә белми, ә ул монда бала күтәреп килеп керә.

В а д и м . Эти, эни, без Әнисә белән икебез генә калыйк әле.

К л а р а (*Сәлимгә*). Әйдә, әйдә.

С э л и м . Шушы гына житмәгән иде. (*Кларага ияреп, икенче бүлмәгә китә. Пауза.*)

В а д и м . Әнисә, карале...

Ә н и с э . Тс-с-с, йоклый.

В а д и м . Әйдә, йокы бүлмәсенә куйыйк та утырып сөйләшик әле.

Баланы йокы бүлмәсенә илтөп куялар да чыгып, кара-каршы утыралар.

В а д и м . Күпме аңа?

Ә н и с э . Жиде ай.

Вадим (*чыраен чытып, пауза тотып*). Нишләп йөкле икәнәңне миңа әйткәнәң булмады?

Ә н и с э . Ул вакытта әйтсәм килмәгән иде.

В а д и м . Ә хәзер нәрсә кирәк, нишләргә жынасың?

Ә н и с э . Белмим.

Вадим (*уйгап калып*). Санап карадым... Сроқ буенча туры килми шикелле... Чынлап та миннәнме?

Ә н и с э . Сигез айдан туды ул. Әйбәтлөп санап кара тагын.

В а д и м . Әйе... Нигә санап то-рырга инде. (*Нишләргә белми.*) Мин өйләнергә жыендым. Туй көне дә билгеләнгән инде.

Ә н и с э . Кайчан?

Бала елаганы ишетелә.

В а д и м . Бар.

*Әнисә йокы бүлмәсенә китә.
Бала елаудан туктый. Әнисә йокы
бүлмәсеннән чыкмый. Вадим ишекне
кысып кына ачып карый һәм Әнисә-
нең баласын кочаклап йоклап кит-
кәнен күрә. Вадим саклык белән генә
ишекне ябып, аяк очларына басып,
үз бүлмәсенә китә. Ут сүнә.
Таң аткан. Сәлим, Клара, Вадим
аптырап утыралар. Бала Клараның
кочагында.*

В а д и м . Качкан...
К л а р а . Бәлки, кире килер.
С ә л и м . Юк, кире килмәячәк.
Баланы бездә калдырырга дип махсус
килгән ул.

К л а р а . Полициягә хәбәр итәргә
кирәк. Эзләсеннәр.

С ә л и м . Әлегә кирәкми. Ярамый.
Уйларга кирәк. Бер жиргә барып,
киңәшләшим әле мин. Тиздән кайтам.
(Чыгып китә.)

К л а р а . Миңа эшкә барырга вакыт.
Бала белән берүзең нишләрсен икән...

В а д и м . Бар, әни, бар. Борчылма.
Мин Лилиягә шалтыраттым, хәзер
килеп житә. Бир миңа. (Баланы әни-
сеннән ала.)

К л а р а . Эштән сорап кайтам.
Берәр сәбәп уйлап табармын. (Чыгып
китә.)

*Вадим баланы йокы бүлмәсенә
илтеп яткара. Ишек кыңгыравы
чылтырый. Л и л и я керә.*

Л и л и я . Сәлам!

В а д и м . Сәлам.

Л и л и я . Әнисәнең телефоны
жавап бирми.

В а д и м . Югалткан ул аны.

Л и л и я . Ә бәби кайда?

В а д и м . Йокы бүлмәсендә.

*Лилия йокы бүлмәсенә барып
килә. Чыкканда, йөзеннән якты
елмаю сирпи.*

Лилия (сокланып). Шуный ма-
тур, шундый тәти!

В а д и м . Нишләргә инде?

Л и л и я . Розыска бирергә кирәк.

В а д и м . Сүз дә юк, аны эзләргә
кирәк. (Бусарына.) Ә, гомумән, тагын
нишләргә? Алга таба нишлим? Балам
барлыгын белми йөрдем бит.

Л и л и я . Бала синекә түгел.

В а д и м . Кемнеке?

Л и л и я . Данистан ул. Сигез айдан
таптым дип ялганлай, нәкъ тугыз
айдан туды. Балага узу белән үк миңа
әйтте бит ул. Данис та исән иде әле.

В а д и м . Хәзер ничек Элинага
аңлатырга соң?

Л и л и я . Элина белән очрашыр-
мын да үзем аңлатырмын. Анысы
өчен борчылма. Бала белән нишләргә
– монысы проблема. (Уйланып тор-
ганнан соң.) Вадим, без аны Заһидә
апага алып барыйк. Беренчедән,
оныгын күрер. Икенчедән, алга таба
нишләргә икәнне шунда уйлашырбыз.

В а д и м (эсанланып). Лилия, ал-
тын кеше син, алтын!

Л и л и я . Ташла.

В а д и м . Киттек Тархан посёло-
гына!

Уникенче күренеш

Әхәтовлар фатиры. С ә л и м , К л а р а , В а д и м кичке ашка утыралар.

К л а р а . Димәк, Заһидә бик сөен-
де?

В а д и м . Бәхете ташып чык- ты.
Баланың Даниска охшавына
шаккатты. Оныгымны беркемгә

бирмим дип, әллә ничә тапкыр
кабатлады.

С ә л и м . Аны аңларга була. Улын
югалтуны оныгы белән «каплап» ти-
гезләргә тели.

К л а р а . Аллага шөкер, бу мата-
вык та уңай тәмамланды.

Ишек кыңгыравы чылтырый. Ә н и с ә
керә. Кыяфәтендә – битарафлык.

Вадим (*ачуланып*). Кая югал-
дың?!

Ә н и с ә . Мин беркайчан да югал-
маячакмын. Улымны алырга килдем.

В а д и м . Без монда котсыз кал-
дык. Синең өчен дә кайгырдык.

Ә н и с ә . Улым кайда?

В а д и м . Әбисендә.

Ә н и с ә . Нинди әбисендә?

В а д и м . Үзенәң әбисендә – Заһи-
дә апада. Данисның әнкәсендә.

Ә н и с ә . Мине шунда илтөп куй.

Клара (*сикереп тора*). Юк! Бер-
кая да илтми ул сине! Жибәрмим!

Әнисә (*тыныч кына*). Бу синең
әниңме?

Сәлим (*эчке нәфрәт белән*). Ка-
рале, кадерлем, такси белән бар.

Ә н и с ә . Акчам юк.

Сәлим (*акча биреп*). Мә, сиңа,
таксига. Моннан ары балаңны ташлап
калдырма. Яисә ышанычлы кулларга
тапшыр – алай яхшырак булыр.

В а д и м . Бар, Әнисә. Безгә бүтән
килмә.

Әнисә (*мыскыллы елмаеп*). Олы
йөрәкле булсаң да, син – куркак.

В а д и м . Куркак булгач, бигрәк
тә, тизрәк оныт мине. Һәм, зинһар,
дэвалан. Балаңны калдырып торырга
әбисе бар. Синең эти-әниләрең дә
исән-саулардыр...

Ә н и с ә (*нәфрәтләнеп*). Син кур-
как кына түгел, өстәвенә – жанбиздер-
геч, имәнгеч кеше.

В а д и м . Бәлки. Шулай булгач,
тизрәк күздән югал.

Ә н и с ә . Бүтән беркайчан да кил-
мәскәме?

В а д и м . Эзәң дә булмасын.

Ә н и с ә . Ә килсәм?..

В а д и м . Баскычтан тәгәрәтеп
төшерәм, подъезддан чыгарып атам.

Ә н и с ә . Алайса, хәзер үк чыга-
рып ат.

В а д и м (*көчкә үзен тыеп*). Юк,
булдыралмыйм. Имәнгеч кеше булсам
да, йөрәгем олы минем – үзең беләсен.

С ә л и м (*кинәт ярсый*). Ә менә
минем йөрәгем бигүк олы түгел, шуңа
күрә мин моны эшли алам!

В а д и м . Әти!

К л а р а (*Сәлимнең кулына асылы-
нып*). Кызма, кызма! Әнисә, балакаем,
Алла хакы өчен, чыгып кит! Борчыма
безне бүтән.

Әнисә чыгып китә. Пауза. Тынлык.

В а д и м . Кызганам мин аны. Бо-
лай каты бәрелмәскә иде...

К л а р а . Әйтмә дә. Бичарага
икәүләшөп ябырылдыгыз.

С ә л и м . Ничек мыскыл иткәнен
ишетмәдеңмени?

К л а р а . Үз акылыңда түгел бит
ул.

С ә л и м . Бәлки, куна калдырырга
иде тагын?!

В а д и м . Ник болай дорфа сөй-
ләштем мин аның белән... (*Үзенә урын
табалмый*.) Аңа бит ярдәм кирәк. Мес-
кен. Мин аңа ярдәм итәм. Ичишиксез
булышчакмын. Аңа да, баласына да.

С ә л и м (*чәнчүле итеп*). Бәлки,
баласын да усыновить итәрсөң?

Вадим (*кинәт борылып*). Кирәк
булса, усыновить та итәрмен.

С ә л и м . Гаилә корган көннәрдә
чит баланы үз исеменә яздыру кеше
ышанмаслык сенсация булачак.

В а д и м . Бу вакыйгалардан соң,
ул бала миңа чит-ят түгел!

Сәлим (*нервыланып көлеп куя*).

Менә тагын бер псих!

В а д и м . Элина белән әйбәтлөп
сөйләшәм дә... Без аны уллыкка ала-
чакбыз.

С ә л и м . Башта Элинаң белән
татулаш әле.

В а д и м . Ник, безнең ара бозык-
мыни?

К л а р а . Син аның белән сөйләш-
мәдеңме?

В а д и м . Вакыт булмады. *(Ка-
баланып телефонны ала, Элинага
шалтырата.)* Алло! Элина! Елама.
Тыңла мине. Хәзер барысын да аңла-
там. Лилия барысын да аңлаттымыни
инде? Әйбәт булган. Үзем дә бик нык
кайгырдым. Тынычлан. Син кайда
хәзер? Алайса, хәзер үк синең яныңа
чабам. *(Чыгып китә.)*

*Сәлим белән Клара тәрәздән
карап торалар.*

Сәлим *(көлемсерәп)*. Кеше бала-
сын... Уллыкка алам... Ә бит анардан
көтәргә була. Усыновить итүе дә
ихтимал.

К л а р а . Ә син инде котсыз калдың.

С ә л и м . Кайвакыт соңыннан кал-
тыранганчы, алдан шөлләү яхшырак.
Курыкмыйм мин... Өйләнешер ал-
дыннан кеше баласын уллыкка алуны
ничек күз алдыңа китерәсең?

К л а р а . Ул бит фәкать синең со-
равыңа җавап кына бирде. О, карале
ничек йөгәрә.

С ә л и м . Болай ук ашыкмаса да
була инде. Татулашырлар. Барысы да
рәтләнәр. Шулай да, аның яшендә,
һавадан җиргә төшеп, тормышчан
уйлый башларга вакыт.

К л а р а . Ә бит ул бездән акыл-
лырак.

С ә л и м . Ничек инде бездән акыл-
лырак була ул? Без – аның эти-
нисе. Аның акылы бездән түгелмени?

К л а р а . Безгә караганда, намус-
лырак, димәкче идем.

С ә л и м . Ә намус ата-анадан күч-
мимени?

К л а р а . Белмим. Йа Ходаем!
Жирдә бозлавыкның бетәсе юк. Нин-
дидер җыр да бар бит: «...Бозлавык

Жирдә, бозлавык, ел саен, ел буе
бозлавык...»

С ә л и м . Син елйысыңмы әллә?

К л а р а . Якты сагыш ул. Ходаем,
абынып егыла бит инде.

С ә л и м . Егылмас. Ул беркайчан
да егылмаячак.

К л а р а . Бер вакыйгадан күпме
фажига – үлем, ананың кайгысы,
акылдан язучы, ятим бала...

С ә л и м . Тормыш ул.

К л а р а . Мәгънәсен беләсе иде.

С ә л и м . Ни әйтмәкче буласың,
аңламыйм?

К л а р а . Нигә без яшәүгә дучар
ителәбез? Һәрбер көн шомлы. Жирдә
хәвеф-хәтәрсез берәр көн үтә микән?
Курку белән газәптан арынган чак-
ларда гына үзен бәхәтле хис итә бит
кеше. Кая барабыз, кая ашыгабыз?
Каян китеп, кая барып җитү мөмкин?
Хыялларның да канатлары кәгазьдән
генә. Алар да бозлавыктан бик югары
күтәрә алмыйлар.

С ә л и м . Бөтен нәрсә тиз уала бу
дөньяда. Намусның канатлары белән
дә әллә кая очып булмый.

К л а р а . Вөҗданның канатлары
юк. Ул оча алмый, аңа очу кирәкми
дә. Оча белсә, ул вөҗдан булмас иде.
Кеше нәфесе омтылган югарылыклар-
ның вөҗданга кирәге юк.

С ә л и м *(шатланып)*. Әнә! Вадим
белән Элина киләләр.

Клара *(елмаеп)*. Улыбыз шәп
безнең.

С ә л и м . Әлбәттә. *(Клараны
кочып, битеннән үбә.)*

К л а р а . Иртәгә үк бала карава-
ты алып, фатирларына илтәп куярга
кирәк.

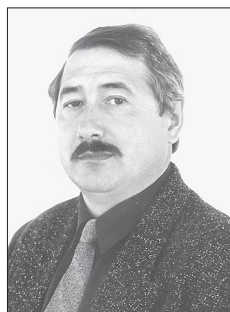
С ә л и м . Иртәрәктер әле.

К л а р а . Юк, иртә түгел. Күңелем
сизә, Әнисәнең баласын Вадим уллык-
ка алачак.

Тәмам.

*2019 ел, 3 февраль – 16 август – 3 октябрь.
Казан – Хельсинки – Казан.*

Факил
Сафин

КИСМӘГЕЗ КАЕННАРНЫ!

ХИКӘЯ

Иртән килеп, эш өстәлемне тәртипкә китереп өлгөрмәдем, сак кына бүлмә ишеген шакидылар. Бик сабыр ипле кеше киләдер инде, гадәттә, «шыкы-шык» итеп, бер-ике кагып алалар да киереп, ишекне ачып та җибәрәләр миңа йомышы төшкән кешеләр. Халык хәзер сабырсыз, каядыр ашкына, каударлана, бер-ике кәлимә сүз әйтүгә, элгәләшеп китәргә дә күп сорамай. Кешедә түземлек бетте, тәрбия бәләкәйләнде.

«Керегез» дип, урынымнан күтәрелә төштем. Редакция ишеген болай иртә шакучылар сирәк була, йә ерак авылдан килүче, йә бик мөһим йомышы төшкән кешедер инде дип уйладым. Ипләп кенә ишек ачылды, ашыкмыйча гына бер ханым кереп, ике-өч адым атлады да, менә кердем дигәндәй, күзе белән бүлмәне «өйрәнәп алды», аннан, кыенсына төшөп, инде нишләргә дигән шикелле миңа күтәрелеп карады.

– Узыгыз, утырыгыз. – Мондый чакта әйтелә торган сүзләрне әйттем. Шушы дежур сүзләргә сөенеп, ханым озын керфекләрен янә сирпеп, сак кына миңа карап алды. Бу күзләрдән шушы мәлдә ниндидер әйтеп бетергесез моң, сагыш түгелгәнән тойдым. Артык кыенсына, ахры. Күрәсен, редакция ише оешмаларның ишеген шакырга бик үк туры килмәгән моңарчы.

– Кыенсынмагыз, утырыгыз, – дидем янә һәм өстәлгә яны белән куелган урындыкка ымладым.

– Утырырга дип инде... Мин инде... сезне борчып йөрмәскә дә уйлаган идем. Кичә дә кәргән идем. – Ханым бераз төртелеп калды. – Бер абзый янына җибәрделәр... Ул исә мине тыңлый гына башлаган иде, сүземне ярты юлда бүлеп, маңгаеннан тирен сыпырып төшерде дә: «Моң, зарлы кешеләр бездә Хәбир Хәйри янына киләләр, минем сезне тыңлап торырга вакытым юк, монда милләт бетеп бара. Йөрисез шунда, кычытмаган җир кашып, әллә нинди

Факил САФИН (1954) – шагыйрь, прозаик; Г.Исхакый исемендәге әдәби премия лауреаты. Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре. «Саташып аткан таң» роман-трилогиясе, «Биек тауның башларында», «Галәм күзе» һ.б. китаплар авторы. Чаллыда яши.

проблемалар күтөрөп», – дип, миннән алда бүлмәсеннән чыгып йөгөрдө. Бик ашыгыч йомышы бар иде, ахры. Миңа сезнең белән сөйлөшөргә кирәк иде...

Көлемсерәп куйдым.

– Бик катлаулы мәсьәлә булгандыр инде, ул иптәш тә чишәргә алынмагач.

Өйрәнеп беттем инде: редакциягә жан ярасы, үз хәлләрен сөйләп, күңелен бушатасы килеп, берәрсе ишек ачып керсә, аны тизрәк минем бүлмәгә озаталар. «Социаль мәсьәләләрне син генә чишә аласың», – дип, салпы якка салам да кыстырырга онытмыйлар хәйләкәр хезмәттәшләр. Чөнки хәсрәт-борчу белән килгән кеше эңсәсеннән-жебенә кадәр барысын да тәфсилләп сөйләп чыкмыйча, туктамай, аның күңелен бушатасы, үзен юатырлык бер жылы сүз ишетәсе килә. Ә бит дөньялар ничек катлауланып китте?! Ертлачлар, хәйләкәрләр заманы килде, һәркем үзен кайгырта, редакция эшендә дә бу нык сизелә, журналист дип күкрәк сугып йөрүче дус-иш бу вазгыятькә тиз ияләнде, үзенә файда китерердәй кешеләр анына барырга атлыгып торалар, барган һәр жирдән ни дә булса «эләктереп» кайталар, шуның белән мактанып, миңа төрттереп тә куялар әле: – Ничек булсаң, шулай калдың, янәсе, ямаулы оекбаш киеп кергән идең редакциягә, ямаулы чалбар киеп китәрсен инде, – дип көлөләр дә әле. – Шушындый дәвердә берәз үзеңне дә уйларга кирәк, – дип акыл сатучылар да бар.

– Дөнья бит ул куласа, әйләнә дә бер баса, акылыңа килерсен, соң булып, дәвер поездыннан жыллар искән булып ул чакта, – диләр.

Мин исә аларны тыңлыйм, бер сүз дәшмим – алар миңа кызганып карап торалар, мин исә аларны жәллим. Шуңа күрә алдан белеп торам, ишек катына килүчедән файда күрерлекләре булмаса, ягъни гади тормыш мәшәкәтләре белән килүче булса, икеләнмичә, минем тарафка юллылар: андыйлар белән чиләнергә син яратасың, мә, тыңла, юат шушы хәсрәт капчыгын, диюләре инде. Әйе, тормышлар болганып китте шул, элеккегесә жимерелеп бара, янасын төзөргә уйлаучы да юк бугай. Кая карама – алдашу, ялган, күзгә төтен жиберү, урлау, талау. Гади кешедә беркемнең дә эше юк. Хәер, редакция тирәсендә акчалы, замана байлары чуалмый да инде, алар анына елгыррак хезмәттәшләр үзләре йөгөрә...

Ханым авыр тын алып, урындыкның бер читенә чүмәшкән арада шуларны уйлап куйдым. Әйе, иң катлаулысы: кеше жанын аңларга тырышу, кешедә ышаныч, өмет уяту. Кешеләрдә өмет югала, шайтан алгыры, бусы иң куркынычы. Милләт... милләт... дип сөйләргә һәвәсләр күбәйде. Менә бит милләтнең бер вәкиле каршыда утыра. Ни борчулар йөртә аны? Кем тыңлар да, кем ярдәм күрсәтер ана? Ике сүзнең берендә: «бердәм булайк, бер-беребезгә ярдәм күрсәтик» дип лаф орабыз да...

– Юк, сез борчылмагыз, – диде ханым, жыйнак сумкасыннан бер кәгазь чыгарып. – Соңгы вакытларда күзәмә йокы керми, уемда гел туган йорт, туган нигез. Бакчада шаулап үскән каеннарымны уйлап ятам. Жаныкайларым... Үзәкләр өзәлә инде...

Таныш тема.

– Туганнарыгыз белән конфликтка кердегезме? Йорт-каралты, бакча бүлү эшләре бик катлаулы инде ул хәзәргә заманда, – дип, тезгенне тиз генә үз кулыма эләктерергә ашыктым. Ярты көн үтә икән: кемнәрнендер, кайдадыр, ни сәбәпле туган нигез, йорт өчен чыккан ызгыш-гаугаларын тыңла инде менә Хәбир. Жәндә ризасызлык уянганда, үз-үзәмә эчтән генә шулай эндәшәм мин. Әле ике көн элек кенә бер ханым кереп, зарларын сөйләп чыкты. Бертуган

абыйсын гаеплэп, газетага язып чыгуны үтенэ, дисэм, йомшак булыр, талэп итэ, өстәлләргә сугып-сугып ала хәтта. Ерак районнарның берсендә туып-үскән ул ханым. Хәзер безнең калада яши икән. Абыйсы да шушы калада, ди. Эти-эниләре укытучы булганнар, гаиләдә абыйлы-сеңелле ике бала үскән. Укыганнар, икесе дә табиблык һөнәре алып, Ак калага килеп төпләнгәннәр, гаиләләр корганнар, барысы бар, барысы житеш, Ходайга шөкер итеп кенә торасы да, юк шул, адәм баласын кеше итеп үзе яраткан бер Аллаһ кына тулысынча аңлый торгандыр, аңласа. Ни житми инде, гаилә әйбәт, эшләрендә дан-шөһрәт казанганнар, юк кына бит, шайтан котырта, чабудан шул тартып тора. Эти-эниләре вафат булып, йорт бушап калгач, абыйсы аны сатарга уйлаган. Сеңлесе йортны сатып, акчасын үзенә алырга тиеш дип саный. Имеш, абыйсына этиләре бозау сатып, гармун алып биргән, институтны тәмамлагач, башмак-тана сатып, матай бүләк иткәннәр. Сеңелгә мондый бүләкләр эләкмәгән, шуңа күрә аңа «компенсация» тиеш, йортны сатып, акчасын ул алырга тиеш дип нәгърә ора. Инде авылга кайтып, бөтенесен шаккатырып сугышып та килергә өлгергәннәр. Берсен-берсе хөкемгә тартып, ничә утырышта булганнар, тынычлану юк.

– Йортыгыз бик шәптер инде, укытучылар теге заманда да бик үк ким-хур булмадылар бит, бөтен халык хезмәт көне – таякка эшлэгәндә, хөкүмәт аларга акча, хезмәт хақы түли иде бит, дигәч, ханым бөтенләй чыгырыннан чыкты.

– Йөрделәр инде шунда, жыен хәерче баласына белем өләшеп. Бер генә мантиган жирләре дә булмады. Иске өй алып, шуны яңартып-сипләп салганнар иде, шунда картаеп үлделәр. Сатсаң, бүгенге акчага электр чәйнеге генә алып була торгандыр. Әле сатып алучысы юк, ихатасы, утырган нигезгә дә кызыкмыйлар, хәзер халык эшәке бит.

– Бәлки, сәбәп башкададыр? Ызгышлы нигезгә якин килергә шикләнә торгандыр авыл кешесе.

– Ничек башкада? Нинди ызгыш таптың монда? Мин гаделлек өчен көрәшәм! – дип, ханым урыныннан сикереп торды. – Сүзеңне үлчәп сөйлә, миңа гаеп тагарга теләсәң, хөкемгә тартам, бел аны! Минә бөтен шәһәрдә таныйлар! – дип, мине тиз тынарга мәжбүр итте.

Бу хакта язарга алына алмавым, язсам да, башкаларга гыйбрәт булырлык язма эзерләчәгемне әйткәч, чыгырдан чыгып, янап, каһәрләп, төкеренә-төкеренә ишеккә ташланды ханым.

Шушы авыр сөйләшүдән соң, башны берәз ял иттерим дип, ярты көннән соң редакциянең башка бер йомышын үтәргә киткән идем. «Редакция заданиесе» диләр аны, аны үтәү – изге эш санала. Бүгенге ханым шул мин юкта килгән булган инде, күрәсез.

Яңа кергән ханым кулындагы кәгазьне миңа сузды.

– Күз салыгыз әле. Ярый дип тапсагыз...

Кәгазьне кулыма алып, андагы язуга теләмичәрәк күз салдым. Тигез, матур почерк белән дүртъюллык шигырь язылган. Кызыксыну җиндә, кычкырып укып чыктым:

Аларның да жаны бар бит,
Кисмәгез каеннарны!
Күңелегезгә алмагыз
Төзәлмәс кайгыларны.

Ханымга күтәрелеп карадым. Ул да нәүмизләнеп, миннән күзен алмый. Моңарчы сабырлыгын жуймаган ханымның карашында ашыгу, өтәләнү чаткылары сизеп алдым. Башлана... Димәк, тыңларга эзерлән, Хәбир, озын бер кыйссаны.

– Ничек? – диде ул түземсезләнә төшөп, – тыныш билгеләре дә дәрәс түгелдер инде, мин бит шагыйрь түгел.

– Иң дәрәс тыныш билгесе – Коръәндә, ханым. Без инде, галимнәр ни-нәрсә уйлап чыгаралар, шул кагыйдәгә буйсынырга тырышабыз. Тик аларның уй-фикерләре артынан житешсә кыен, берсә «болай» дисә, икенчесе күтәрелеп, «алай түгел» дип ярып сала.

– Безнең халык бер-берсенә сүзенә колак салырга яратмый шул, үжәт-нәзберек холыклы, – диде ханым, һаман да күзен идәнә төбәп. Әллә нигә бик кыенсына торган кеше булды әле әңгәмәдәшем. – Бу шигырьне дә шуның өчен яздым. Газетага бирерлек дип тапсагыз...

– Белмим шул, бер дә аңлашылып житмәде бит әле. Үсеп утырган агачны кисүгә барыбыз да каршы анысы, Табигать-анабызны саклау һәркайсыбызның изге бурычы. Инде бу метафора, ягъни күчерелмә мәгънә салынган шигырь икән, әле бу шигырь төгәлләнмәгән, дәвам итәргә кирәктер. Укучылардан күп килә инде мондый тезмәләр. Шигырь дип булмый, күчелгезгә авыр алмагыз.

Ханым бөтенләй үк жебеп төшкәннәр чутыннан булмады, кистереп әйтеп куйды:

– Монда икесе дә бар: табигатьне саклау турында да, күчерелмә мәгънә дә бар.

– Аны укучыларга ничек аңлатырбыз соң? Бастырып чыгаргач, газетаны яздырып алучыларның яннарына барып, аңлатып йөрсәк кенә инде. Өйдән-өйгә йөрөп дим.

Минем шаяртып әйткән сүзләрдән ханым елмаеп куйды.

– Сөз шаяртасыз да бит. Күнегеп беткәнсез минем ишеләр белән сөйләшөп, остаргансыз, шомаргансыз, диимме инде. Ә бит минем өчен бик мөһим нәрсә язылган монда – туган жир, туган нигез һақында сүз бара, бер-береңә игътибарлы булу һақында әйтәсем килгән иде.

– Туганнар арасында ызгыш чыктымы?

– Юк, мин үзем генә, гаиләдә бердәнбер бала. Өти-әниләр вафат инде, гаиләм, шөкер, бөтен, бернәрсәгә дә аптырап яшәмибез.

– Алайса ни булды соң? Төһнәр буге йокламыйча, ниләр һақында уйлап, баш ватасыз? Картапта бит ул уй дигән нәмәрсә.

– Башка уй керсә, шулай икән ул. Бу шигырь түгел дисез... килешәм, шуннан артыгын яза алмадым. Бәлки, сөз язарсыз, башкаларга сабак булсын өчен.

– Башкаларга сабак бирә-бирә үзөбөз сабакыга әйләнөп барабыз бугай инде. – Нигәдер шаяртуны дәвам итәсем килде.

– Сөз шаяртсагыз да, житди кеше, күзөгөздән күрәм. Сөзнең янга дәрәс кергәнмен дип, сөенөп утырам әле. Мин әйтеп житкәрә алмаганны, сөз житкөерөрсөз. Көшенә күчеләнә сөз язган тизрәк барып житә бит ул.

– Ай-й, оста психолог икәнсөз...

– Кая инде ул безгә психолог булу – һомер буге заводта эшлим. Тик дәрәс әйтәсөз, гел кеше арасында эшлөгәч, башкаларны тизрәк аңлыйсың, күчөлгә ачкыч ярату гади эш түгел ул. Тәжрибә кирәк тек кирәк.

– Ярый, сөз сөйлөгөз, мин тыңлармын, аннан икәүлөп бер-бер карарга килөбөз...

Ханым сабыр тавыш белән тигез генә сөйләп китте, мин алдымдагы блокнотка терәк-фикерләргә теркәргә эзерләнеп, кулыма каләм алдым.

...Чулман буендагы зур авылда туып-үстем мин. И бездәге табигать! Болыннарда тәгәрәп үстем, шуна күрә сыңар бөжәккә дә рәнжетәсәм килми. Аларның бит һәркайсының жаны бар. Жаны бар, димәк, үз дөньялары, тормышлары, көнитешләре бар дигән сүз. Жәен жиләк жыйдык, эрәмәдә карлыган житешә иде. Аларның эрелекләрен күрсәгез! Хәзер шушы ямь, матурлыктар юкка чыкты, Чулманны буып, суын күтәртәбез дип, безне илле чакрым ераклыкка күчерделәр. Су, чыннан да, күтәрелде. Мин сөйләгән эрәмәлек, болынлыктар юк инде. Яңа жиргә күченеп, йортлар салып кергәч, эткәй бакча буена өч каен утыртты. Агач утыртып, шыр ялан авылга нур өстисе килгәндер инде. Өч каен, өчсә дә шаулап үстеләр. Күчерелмә мәгънә дидегез бит, менә шул – өч каен – эткәй, әнкәй һәм мин. Эткәйдән күрәп, башкалар да каралты-кура тирәсенә агач утырта башладылар. Чит-ят булып саналган авылга ямь керде, тора-бара ул гөлбакчага күмелде. Ул каеннарның ниндидер тарту көче бар иде, яз житеп, кошлар кайткач, авылга ашкына иде күнел, шунда сайрашкан кошларны тыңларга ярата идем. Гомерләр үтте, эткәй дә, әнкәй дә вафат инде. – Ханым ап-ак кулъяулык белән күзеннән тәгәрәп төшкән яшьләрен сөртеп алды. – Күптән инде күршебез Халит безнең ихатага кызыгып йөри иде. Сатыгыз дип, жанга төште. Тик нигезебез күнелгә якин иде, гәрчә анда тумасам да, ул минем өчен туган нигезгә әйләнде. Ел саен кайтабыз, кошлар жырын тыңлап, эткәй-әнкәйне уйлап, алар рухына догалар кылып, ял көннәрен үткәрә идек авылда. Бакчабызны да ташламадык. Тик шушы Халит һич тынгылык бирми, бер елны көзен ишегалдыбызга салам алып кайтып, кибән өеп куйган. Нигә алай эшләдең дигәч: «Барыбер буш тора, ни сатмыйсыз, ни үзегез жәй көнә күренәсез дә юкка чыгасыз», – дип, авыз ера. Шулай, кайткан саен бер нәрсә чыгарып тора башлады. Безнең гайрәтне чигереп, йортны сатарга мәжбүр итәргә азаплануы икәнән чамаладым инде. Ни кыласың, үзе юкның, күзе юк, бер тамыр аерылгач, гел авыл юлын таптап йөрөп булмый шул, эз суына, диләр бит, хак икән, безнең дә кайтулар сирәкләнә башлады: балалар үсеп, кайсы-кая таралдылар, ирем дә соңгы елларда авырып алгалый, бергәләп уйлаштык та Халитка сатарга булдык йорт-нигезне. Тик бер шарт бар иде – каеннарга тимәскә! Антлар эчте Халит: «Күрә торып, каен кисәргә мин жүләр түгел бит», – диде. Ышандык шул сүзләргә. Халит йортыбызны сүтеп, аның урынына галәмәт зур йорт салып керде, үзенең иске йортын олы малаена калдырды. Нигәдер безнең ихатага күченәсе итте. Аннан ике ихатаны бер итеп коймалап алдылар. Тагын берәз вакыт үткәч, кайтып, каеннарымны күрәп килим дисәм, һушсыз калдым – Халит өч каенны да кисеп, аның урынына гараж салып куйган. Кереп ачуланмакчы идем, тыңлап та тормады, кичәге адәмезең сыман кыланды. «Без тормыш корабыз, кешечә ишәргә маташабыз, син аяк астыңда уралып, юктан тавыш чыгарып йөрисең. Йортны үз ихтиярың белән саттың, ихатаңа бәрәп кермәдем. Әгәр моннан соң да тынычлыкны алсаң, авыл советына әйтеп, хөкөм иттерәм!» – дип, битәрләп чыгарып жибәрде үземне. Елый-елый чыгып киттем, нишлисең, йорт, ихата аныкы, каршы әйтеп булмый. Ул хаклы иде сыман. Каргамадым, рәнжеш булгандыр, анысын инкарь итә алмыйм.

– Аңлыйм хәлегезне, кыен инде... – дип сүзгә кушылырга булдым.

– Безнең нәрсә, әлегә әйбәт кенә яшибез. Ирем дә терелде кебек, шөкер,

авыруына дэва таптык шикелле. Тик Халит уңмады яңа нигездән, каеннарны кискәннән бирле рэхәт күргәнә юк.

– Ни булды? Гомумән, каеннарны кисү белән килешмәсәм дә, авылда жиң сызганып дөнья көткән кешеләргә хөрмәтем зур. Бер дә аларга каза килүен күрәсем килми бит.

– Үзем дә шулай уйлыым да бит. Каеннарны кисә күрмә, зинһар, дип ялыныплар әйттем үзенә. Колак салмады. Күрәсәң, минем ялваруымны да, аның «ант итәм, кисмим» дип ант бирүен дә Ходай ишетеп торгандыр. Бик авыр булды кичерүе бу хәлне, авылда минем туганнарым да юк иде, шул каеннарға кайтып сыена идем. Кисеп ташлагач... Юк, юк, каргамадым, рәнжешне аны тыеп булмый, кабатлап әйтәм, анысы булгандыр. Шуннан башланды: Халитка бәла өстенә бәла өелеп кенә тора. Өченче ел олы малае печән чапканда, йөрәк өянәге белән дөнья куйды. Хәзер йөрәк чире яшьләргә күчте бит, элек иллене узган кешеләргә кагыла иде ул зәхмәт. Үткән ел тормыш иткән хатынын паралич сукты, урын өстендә ята. Табиблар булырлык түгел дип әйтәләр икән. Быел кече кызының улы, оныгы язгы ташуга батып, атна-ун көннән соң гына табып алдылар гәүдәсен. Тагын ишетәм, үткән атнада гаражын яшен суккан икән. Шуннан соң тәмам йокыдан калдым, Аллаһка ялварам, бәлаләрдән йол, дим шул Халитны. Инде Халит та зар елый икән, юкка гына кистем бу каеннарны, юкка гына кызыктым бу ихатага, ди икән. Бездә бит бер гаеп тә юк, каргамадым мин аны. Зиһенем таралды, йокым качты, бер төнне шушы шигыр күңелгә керде, һич чыкмый гына, кәгазьгә төшергәч, берәз тынычландым. Бу хәлне башкаларга да сөйләсем килде, шуңа сезнең яңга килдем менә. Язарга иде, башкаларга сабак булсын. «Кисмәгез каеннарны!» дип әйтәсем килде.

Ханым сулкылдап, кулъяулыгын авызына каплап, карашын идәнгә төбәде.

Бүлмәдә тынлык урнашты.

Ни дип әйтергә инде аңа? Язам, дисәң, дөньяда гел сызлану, зар-моң. Шуларга тагын берсен өстимме? Кешеләргә үгет-нәсихәт бирәм дип тыпырчынудан ни мәгънә? Язганыңны укып, уйланып утыручы ничә кеше табылыр? Язмыйм, дисәм, блокнотка язып куйган «Кисмәгез каеннарны!» дигән сүзләр күңелемне борлыктырып тора. Ахырда, блокнотка ни-нәрсә теркәп куйдым, шуны сезнең карамакка тапшырам. Шулай да күңелләрегез ишеген шакып, ишеттерәсем килә: кисмәгез каеннарны!

Афаг Шихлы 1969 елда Баку шәһәрində туа. Мәскәүнең М.Горький исемендәге әдәбият институтын тәмамлый. Шагыйрә, тәрҗемәче, табиб. Азәрбайҗан, Россия һәм Евразия Язучылар берлекләре әгъзасы, Азәрбайҗан Язучылар берлегенең Мәскәү бүлеге сәркатибе.

«Гомеремнең бишенче фасылы», «Читтән искән җишләр» китаплары авторы. Шахмар Әкбәрзаде, Микаил Мөшфиг исемендәге халыкара әдәби премияләр иясе. Мәскәүдә яши.

А ф а г
Ш и х л ы

ЧИТЛЕК КОШЫ ОЯ КОРМАС...

Яңгырдай түгелмәм...

Чоңгылдай тыныч һәм тирән мин –
Елавым ишетмәс берәү дә.
Сагыштан урталай ярылам,
Догам тик ирешми күкләргә.
Тәҗдирем чукрак та, телсез дә,
Жанымның авазы үземә
Әйләнә дә кайта яңадан...
Яз көтәм хыялда һаман да,
Ә үзем ак карга чолганган.
Чакырылмас кунактай караңгы
Уйларны куалыйм күңелдән.
Теленгән ак болыт шикелле,
Әйтерсен, күкләргә эленәм.
Шулай да яңгырдай түгелмәм...

Азатлык

Азатлыкка омтыласың,
Очар өчен иректә,
Югарыда, көчле, горур,
Ялгыз булып, ничек тә...
Ялгызлык – читлеге бит ул
Өлешсез калган жанның.
Анда сөю сирәк яши,
Артык ашкынма тагын...
Дусларың да, якыннар да,

Сөйгән яр да булмаган
 Тарафларга ашкынма син.
 Шәүләләр иртә таңнан
 Йөри анда әйләнгәләп,
 Чыгар юл табалмыйча.
 Ә ирек ул – очар коштай,
 Ул зәңгәр күкне коча.
 Ул кошның жанын жылытып
 Булмый дәрт-дәрман белән,
 Читлек кошы оя кормас,
 Синеке булмас, беләм.

Бүгенгебез кичәгегә әйләнгәч,
 Еллар узгач, без үлгәч,
 Читтәге кырлардан эзбез югалыр,
 Һәм жаннар һавага йә суга әйләнер,
 Тыныбыз тукталгач,
 Һәм тормыш оныткач безнең тән барлыгын –
 Эрегәч сурәтем...
 Хәтердән жуелгач үткәннәр,
 Пахъ яфрак шикелле талпынып,
 Еракта, киң офык артында
 Торачак әйтелми калган сүз
 Һәм газиз сөелми калган яр...
 Жәй үтеп,
 Көз житкән шикелле
 Ул көннәр киләчәк...
 Вакытның күчәре сытачак,
 Изәчәк,
 Адреслар, хатларны...
 Сүнәчәк шәмнәр дә...
 Кулымны изим дә
 Өр-яңа хәрәфләр тезәм мин.
 Гасырлар буена яфраklar коелып,
 Бар хисне, уйларны,
 Миндәге бар гамьне күмәчәк,
 Көл итеп, тузандай сибәчәк...
 Шулай да
 Йөзәр ел узгач та,
 Бу китап битенә кагылып
 Миңа ят Киләчәк,
 Укырлар! –
 Саргаеп таушалган
 Кәгазьнең юлларын
 Йә кичен,
 Йә көннең уртасы житәрәк,
 Мәңгелек мәхәббәт хакында
 Бүгенгем тудырган шигырьне...
 Шул мәлдә өрфия шикелле
 Безнең жан шигырьгә үрелеп терелер,
 Вакытның караңгы катламы астыннан
 Безнең төс, безнең хис – Мәхәббәт күренер!

Дошманнан сөю һәм мәрхәмәт көтмә син,
 Бүләкнең андые йөрәккә кирәксез.
 Бу бары көзгедән кайтучы сурәтнең
 Ялганы, чалшаю хикмәте.
 Дошман ул дус түгел, караңгы почмактан
 Хәнжәрен күрсәтеп торыу гел ачык.
 Дустыңның хыянәт хәнжәре куркыныч,
 Чөнки ул гел якын, ул йөрми бит качып.
 Рух сына шул чакта, чөнки син көтмисен
 Дустыңнан кыенлык, михнәтләр күрәм дип.
 Андый дус булганчы, күрәлмәс дошманнар
 Гаскәре мең артык, дусларым, шулай бит!
 Хак жиңү татырга теләсән, кемнең кем
 Икәнән ачыкла, анык той, түзем бул.
 Кем дустың, кем дошман икәнән йөрәген
 Тибешә һәм догаң билгеләр, шуны бел.

Ромашка

Бала чакларда, язлар житкәч, без
 Гиздек болын-тау. Чәчкә-гөлләрәм,
 Сезнең арадан мин бер гүзәлне –
 Ромашка – сине, сине эзләдем.

Бәйләдек синнән матур гөлләмә,
 Чәчкә куярга такыя үрдәк.
 Бәрхет чирәмгә сузылып ятып,
 Жырлар көйләдек. Без – гамьсез идек.

Яшь йөрәкләрне сөю ялкыны
 Ялмап алганда, син – сердәш идең.
 Без тәүге тапкыр саф сөю юрап,
 Өзгәли идек тажларың синең.

Ул чактан күпме еллар кичсәк тә,
 Тәүге хисләргә булмаган берни.
 Барча теләкләр чынга ашмады,
 Ә жанда өмет һаман да көйри.

Кайчак мавыгу сөюгә охшаш –
 Жан өзгәләнә билгесезлектән.
 Сораулар белән чигелә хисләр:
 «Сөя микән ул? Ярата микән?»

Фәнил ГЫЙЛӘЖЕВ *тәрҗемаләре.*

Зөләйха Камалова – Казан кызы. Мәктәп елларыннан ук журналистика белән кызыксына. КФУда татар филологиясе юнәлеше буенча белем алган. 2017 елда КФУның Тәрки телләр бүлегендә магистратура тәмамлаган. Шигырьләр, жыр сүзләре, хикәяләр яза. «Идел» журналында сайт редакторы булып эшли.

Зө ләйха Камалова

ЯЗМАГАН

ЮМОРЕСКА

Фәнни фикер сөреше һәм тормышка скептик караш модада булган заманда күрәзәчелек белән акча эшләү бер дә жиңел түгел. Шулай да, кеше никадәр генә укымышлы, белемле булмасын, күңеленнән генә нәрсәгәдер ышана.

Мәсәлән, үзен аек акыллы дип санаган берәрсенә, зираттагы яңа кабер янына чәч тотамы күмеп карарга тәкъдим итсәң, ул моны эшләмәс өчен тиз арада рациональ сәбәп табачак. Дөресен генә әйткәндә, зират территориясендә чәч күмү бер кешегә дә бернинди дә зыян сала алмый. Ә менә яңа күмелгән каберләргә казып йөрүенә күрүчеләр булса, тиешле органнар сораулар бирми калмас. Ә алар кайчакта караңгы көчләрдән дә ялыктыргычрак була.

Бәлки, базарда балык сатучы булып эшләсәм хәерлерәктер... Тик язмыштан узмыш юк. Мин моның коры сүз генә түгеллеген бик яхшы беләм. Эш шунда ки, мин – күрәзәче! Күзән сәер төстәге линза киеп, ТВ шоуларда төшә торган экстрасенс та, ишек урынына төсле пыяладан ясалган пәрдә элөп, плазма шарына карап багучы медиум да түгел. Ә чып-чын күрәзәче. Дөрес, төсле линзам да, плазма шарым да бар. Болар булмаса, клиентларымда минем күрәзәчелегемә карата шик туар иде. Ә шик тудырырга ярамый, чөнки алар... алар – минем бердәнбер керем чыганагым. Үземә лотерея билеты алып череп баерга язмаган, шуңа клиентлар кабул итеп, көн күрәм.

«Чәчри Казан» гәзитендә чыккан игъланымны күрөп, бер апа һәм аның улы килгәннен көтеп утырам әле. Улының килергә теләге юк бугай. Соңга калалар. Нинди сорау белән килгәннәрен дә күрәм. Бер ай элек хатынның ире эчеп үлгән. Ә аннан соң фатирында әйберләр үз урыныннан күчә башлаган. «Балыкчылык серләре» китабы урынында юк, ди, чәркәләр дә кузгалган, качырып куйган шешәдәге эчемлек кимегән һәм башкалар.

Ире исән чагында кешечә утырып, бер рәтләп сөйләшкәннәре дә булмаган. Ә хәзер... Хатынның мәрхүм ире белән сөйләшсә килә. Өендәге үзгәрешләрнең чын сәбәбен дә беләм инде мин. Тик... Тик гадәттә, миңа килгән кешеләрнең чынбарлыкны беләселәре килми. Алар йә күңел бушатырга, йә үз өсләреннән жаваплылыкны төшерергә килә.

Мин баштарак, гел чын дөресен сөйли идем. Тик татлы ялган ачы хакыйкәтәтән кыйммәтрәк булып чыкты. Вакытымның бәясен беләм. Шуңа кеше башы катыру гадәтеннән ваз кичтем.

Үлгән ире белән сөйләшә алмас ул... Ник дигәндә, «тегендәгеләрнең» әһәмиятләрәк эшләре бар. Күпләр белми, ә бит тәмуқта кайныйсы казан төбенә утынны һәркем

үзенә үзе әзерли. Жәһәннәм урманының барлык агачлары черек. Билгеле, утынны контрабанда юлы белән Жәннәт урманнарыннан да алып килүчеләр бар. Тик аларга шалтырату ғына катлаулы... Гел «занято» анда. Утыннан кала кәгазь эшләре дә бик күп – казанда кайнатырга рөхсәт кәгазе, күптөрле белешмәләр кирәк. Белешмәләр алганчы бер кабинеттан икенче кабинетка кәгазь ташу, юлламаларга тояклар, пичәтләр куйдыру, анкеталар тутыру... Менә шунда инде ул чын тәмуг газабы. Болардан соң кайнап торган майлы казанга кереп утырулары үзе бер рәхәт. Тәмугта жәза уйлап табучылар безнең катка квалификация үстерү дәрәсләренә йөргән, ахрысы...

Кыңгырау шалтырады. Барып ачтым. Бүлмәгә, улын ияртеп, мин көткән апа килеп керде. Плазма шары торган өстәл каршына килеп утырдылар. Ханым бик озак кына сумкасын кая куярга белми азапланды. Өстәлгә куйсаң, әллә ничек, идәнгә куйсаң – акчаң булмас дигән ышану бар. Нәтижәдә, сумкасы тезләрендә калды. Жайлап утырышкач, сеансны башлап жибәрдек. Транска керәчөгемне хәбәр иткәч, хатынның күзләрендә канәгать яктылык күренде. Егет исә авыр сулап куйды һәм бүлмәдә булган әйберләрне игътибар белән күзәтә башлады.

«Хг-ы-ы-ы-р...» – дип суздым мин, калын тавыш белән. «Транска керү» өчен бер минут чамасы кирәк. Тизрәк керсәң, килгән кеше тирә-ягына каранып, тынычланырга өлгерми. Озагракка китсә, күңелсезләнә башлый.

«Хг-ы-ы-ы-р...» Күңел тыныч түгел бүген, эшлисе дә килми... Тагын шул ук спектакльне кабатларгамы? Яңадан әллә нәрсәләр уйлап табасы... Ялганнан да гарык. «Хг-ы-ы-ы-р...» Бер күземне чак кына ачып ханымга карыйм. Болай ягымлы ғына күренә. Алай өметсез дә түгел кебек. «Мы-ы-р...» ой, «Хг-ы-ы-ы-р...». Ә егет колагында казына. Бәлки, дәрәсән әйтергәдер... Хг-ы-ы-ы-р...»

– Димәк, ирегез вафатыннан соң...

– Әйе, әйберләр урыннан урынга күчә башлады. Китап һәм чәркәләр, яшерелгән шешә дә... Китеп барган көнне ачуланышкан идек. Ләх булып ишек төбенә кайтып ауган, өсте-башы шакшы. Эт итеп сүктәм үзен. Күршеләр каршында оят бит! Мин әйтәм, бәлки, хәзер жаны тыныч түгелдер? Балалар да...

– Күрәм... – дидем мин, плазма шарын бармак очлары белән сыйпый-сыйпый.

Егеткә карадым. Аның күзләрендә соры битарафлык кына. Мин тәвәккәлләдем дә чын дәрәсән әйтергә булдым.

– Беләсезме, өегездә әйберләрне улларыгыз күчәрә. Әтиләре яшереп калдырган акчаны эзләгәндә, шешәне дә тапкан.

Егет тамагына төер утырган кебек йөткерә башлады. Гажәпләнәп әнисенә карады.

Хатын сумкасының тоткасын чытырдатып кысты:

– Мөмкин түгел! Минем улларым андый түгел!

Егет хуплап тамак кырып куйды. Хатын берәз уйга калган кебек булды:

– Бәлки, мәрхүмнең үзеннән сорарбыз... Гәзиттә сез бит үлгәннәр белән аралаша алам дигәнсез?..

– Алам, – дидем, авыр сулап.

Шунда ук хатынның ире белән элементгә чыгарга аскы катка «запрос» жибәрдем. Ир тәмугка бара торган поездда хаталы судоку чишәп утыра иде. Күп тә узмады, безне тоташтырдылар һәм башымда аның тавышы яңгырады. Ире хатынына минем аша кыска хәбәр жибәрде:

– Үлгәннән соң да тынгы булмас синнән, елан! Берни дә күчәрмәдем мин, әйберләреңне кая куйгансың, шуннан эзлә!

Аннан соң Жир-Тәмуг поезды туннельгә кереп китте, ахрысы. Чөнки сигнал кинәт өзәлдә.

Бу сүзләргә ишетеп, хатын кызарынып чыкты.

– Шарлатан һәм нахал! – диде ул миңа, ярысып.

Мыш-мыш сулап, әйберләрен жыеп, бүлмәдән чыгып китте. Аның артыннан улы да торды. Ул әнисе белән чыгып киткән иде, тик берничә минуттан яңадан керде. Сеанс өчен акча бирде, аннан уңайсызланып кына:

– Әти акчасын кая яшергән микән? – дип сорады.

– Балыкка йөри торган итекнең сулында, – дидем мин, авыр сулап.

ЗӨЛӘЙХА КАМАЛОВА. «ЯЗМАГАН»

Күптән түгел Зөләйха Камалованың «Буяу» дип аталган, кешедәге сәер сыйфат турындагы матур бер көлкеле хикәясә белән танышырга туры килгән иде. Әлегә Г.Газиз, Ф.Әмирхан традицияләрендә кешедәге үзенчәлекле холык сыйфатыннан яратып, жылы көлгән текст (ул татар әдәбиятындагы чәй яратучы, сәгать төзәтүче, яки кәләпүшкә форточка куеп мәш килүче геройлар галереясын искә төшерде) миңа татар әдәбиятының сәләтле яшьләргә саскмавы турында сөйли кебек тоелды. Чөнки каләм сынау чорында көлкеле әсәрләр аша иҗат потенциалын тормышка ашыра алу бик сирәк шәхесләргә генә хас була. Татар әдәбиятының төрле чорларында мондый әсәрләр язарга бик аз каләм әһелләре генә (алар да – ир-егетләр!) жөрбәт итә.

Инде менә «Жәһәт тәнкыйть» өчен З.Камалованың «Язмаган» әсәре тәкъдим ителде. Зөләйха аның жанрын «юмореска» дип билгеләгән. Шулай ук көлкегә корылган булса да, бу текст бөтенләй үзгә кагыйдәләргә йөз тота.

Башта жанр атамасына күз салыйк. Сүзлекләрнең зур күпчелеге юморесканы – юморга корылган зур булмаган хикәя яки музыкаль әсәр дип тәкъдим итә. Дөрес, филологик юнәлешле хезмәтләрдә юморескада көлүнең – кире кагу, гаепләү, нәфрәт уяту кебек формалары булырга мөмкин икәнлеген дә искәртелә.

Телевидение, эстрада үсеше XX гасырның урталарынан юмореска жанрына яңа сулыш өрде. Шулай ук вакытта бу хәл аның кайбер жанр сыйфатлары жуелуга, массачыл әдәбиятка якынаюына, артист остальыгына бәйле булып калуына китерде.

Татар әдәбиятына килгәндә, бу жанр атамасы ешрак газета-журналлар битләрендә көлкеле зур булмаган текстларга нисбәтле кулланыла. Әдәби әсәрләр жыентжыентжында татар язучылары «юмористик хикәя», «сатирик хикәя» кебек атамаларга ешрак мөрәҗғәгать итәләр.

Текстны көлкеле хикәяләрдә сакланьрга тиешле берничә кагыйдә-закончалыкка игътибар итеп аны анализлап карыйк.

Хикәя күрәзәчелек белән кәсеп итә торган хикәяләүче «мин» исеменнән, янына ярдәм сорап килгән апа һәм аның улы белән очрашуын сөйли.

Мондый текстларда бер көлү объекты булып, ул чиктән тыш арттырылып, абсурд чиккә житкереп сурәтләнү уңыш китерә. «Язмаган»да исә көлү объекты икәү булып чыга. Бер яктан, Зөләйханың үзирония алымын куллануы күрәзәчә «мин»нән көлөргә мөмкинлек бирә. Бу урында текстта берничә детальнең уңышлы, гомумиләштерү мөмкинлеген белән файдаланылуын аерып күрсәтергә мөмкин. Әйтик, тышкы атрибутларның сәләт-осталыктан югарырак йөрүе: «Дөрес, төсле линзам да, плазма шарым да бар. Болар булмаса, клиентларымда минем күрәзәчелегемә карата шик туар иде»; яки кешенең үзенә файда китерә алмаган өлкәдә башкаларга ярдәм кулы суза алуына ышануы: «Үземә лотерея билеты алып череп баерга язмаган, шуңа клиентлар кабул итеп көн күрәм»; кешеләр өчен хакыйкәтнең түгел, ялганның кыйммәтрәк булуы: «Мин баштарак, гел чын дөресен сөйли идем. Тик татлы ялган ачы хакыйкәттән кыйммәтрәк булып чыкты».

Әмма автор хикәяләүче героинясының кайсы сыйфатларын көлү объекты ясаган соң? Заман чиренә иярәп, күрәзәчә булып йөрүенме, әллә күрәзәчелегенә бер уен итеп каравынмы? Яки башка бер сыйфаты күренергә тиеш идеме? Әсәр текстыннан чыгып бу сорауларга анык кына җавап биреп булмас.

Икенче яктан, күрәзәчә янына килгән апа белән улы авторга сатира кулланьрга зур мөмкинлекләр ача. Күрәзәчә алдында да бәхетсез тормышын матурлап күрсәтергә ашыккан хатын, аның ялганга өмет итүе – күрәзәчеләргә ышану көчәйгән заман контекстында – хәзерге җәмгыятьтән көлү булып та аңлашыла.

Әмма матур әдәбият бу ике объектның берсенә карата чиктән тыш арттыру алымы

куллануны, шулай аларның берсен калкуландырып, үзәккә куеп, язучы фикерен аңлаешлы ясауны таләп итә! Кызганычка каршы, текстта болай килеп чыкмаган.

Шул ук вакытта әсәрдә күп кенә табышлар бар. Беренчесе – уен алымы, ул язучының укучы белән уены төсен ала. Текст башында үзен чын күрәзгә дип белдергән хикәяләүче, берничә урында шуны кабатлагач, ахырдә укучыны да ышандыра: малайга әтисенәң яшергән акчасы «Балыкка йөри торган итекнең сулында...» булуын әйтә. Тасвирланган күренештә кешеләрнең алганга өмет итеп яшәвен тәнкыйтләгән, шуннан көлгән язучы – укучысын да шундый өмет чигенә китереп житкерә! Шулай итеп, укучы белән уен кора. Хикәяне хикәя иткән «үзәк» шушы уенда булып чыга.

Жир-Тәмут поезды сурәте яңача килеп чыккан. Жәһәннәм урманындагы черек агачлар, контрабанда, мөһим телефоннарның гел «занято» күрсәтүе, кәгазь эшләрнен күп булуы кебек детальләр – тормышыбыздагы бюрократлыкка сатира булып килә. Моңысы инде – әдәбиятта еш очрый торган сурәтләрден. «Чәчри Казан» гәзите, хатынның сумкасын куярга урын таба алмый азаплануы кебек детальләр дә елмаерга мәжбүр итә.

Шуның белән бергә, мондый текстларга куела торган тагын берничә таләпне искәртеп китәргә кирәктер. Беренчесе – аларда бер артык сурәт тә булырга тиеш түгел! Һәр тасвирланган деталь, сызык, күренеш – бер ноктага, бер көлү объектын ачуга юнәлтелү шарт. Әйтик, тексттагы икенче абзац («Мәсәлән, үзен аек акыллы дип санаган берәрсенә, зираттагы яңа кабер янына чәч тотамы күмеп карарга тәкъдим итсән, ул моны эшләмәс өчен тиз арада рациональ сәбәп табачак. Дөресен генә әйткәндә, зират территориясендә чәч күмү бер кешегә дә бернинди дә зыян сала алмый. Ә менә яңа күмелгән каберләрне казып йөрүенә күрүчеләр булса, тиешле органнар сораулар бирми калмас. Ә алар кайчакта караңгы көчләрдән дә ялыктыргычрак була») төгәллек таләп ителгән мондый текстта нинди вазифа башкара икән дигән сорау туа. Әгәр уйланмада логик чылбыр булган икән, моны укучы да аңларлык итеп калкуландырырга кирәк.

Тагын бер таләп хикәяләү рәвешенә кагыла. Көлке хикәяләрдә текст жиңел, гади, шулай ук артык сүзләр белән авырайтылмаган булуы шарт. Димәк, Зөләйхага бу мәсәләдә дә текст белән кат-кат эшлисе бар әле. Әйтик, «Фәнни фикер сөреше һәм тормышка скептик караш модада булган заманда күрәзгәчлек белән акча эшләү бер дә жиңел түгел» дигән беренче жөмлә үк әдәби тел белән яңабаштан язучы сорап тора.

Юмористик яки сатирик хикәянең исеме, гадәттә, язучының көлү концепциясе белән бәйлә булганда яхшы. Мин «Язмаган» дигән исемдә мондый концептуальлек күрмәдем.

Гомумән, көлке әсәрләрдә гомумиләштерү потенциалы житди әсәрләрнекеннән югарырак булу сорала. Аларда характерларның тип дәрәжәсенә житкерелүе, аерым бер вакыйгаларның тормыш моделе төсен алуы мөһим.

Болары – осталык дәрәсләре. Иң мөһиме, Зөләйханың дөньяга көлү аша карый белүе, көлү алымнары белән аны камилләштерергә омтылуы, шушы сәләтнең аңа табигать тарафыннан бирелгән булуындадыр. Уңышлар телик каләмен көлү майданында тибрәтеп сынаучы Зөләйхага!

Дания ЗАҢИДУЛЛИНА,
академик, филология фәннәре докторы

Сания Хәйретдинова 1951 елда Зәй районының Бура-Киртә авылында туган.

Чаллы Автомеханика техникумын тәмамлый. Озак еллар Чаллы шәһәрindəге «Камгэсэнергострой» төзелеш оешмасының Инче Измә-бетон заводында оператор, коммерция буенча директор урынбасары, «Мәйдан» журналында маркетинг буенча директор булып эшли.

«Алтын күпер», «Гомер – мизгел» исемле китаплар авторы.

Сания Хәйретдинова

БЕР СӘЙЛӘНГӘ ТЕЗӘМ ҮТКӘННЕ

Яшәү, үлем – мизгел

Туктал, мизгел, калдыр хәтерəндə
Ап-ак кардан туган ал таңны!
Яңа туган сабий билəүсəдə
И танырга тели дөнъяны!

Күрчə, мизгел, нинди татлы гомер!
Дүрт фасылы елның бүлəккə.
Сөю ташкан язлар жанга тула,
Алтын көзлəр тама йөрəккə.

Туктал, мизгел, тыңла, ишетəсəңме?!
Өзелеп төште сары көз мələ. –
Соңгы алма, соңгы яфрак булып...
Сагыш тулы көзнең күзлəре.

Көзлəр өзелгəндə соңгы кылы
Өзелдеме əллə йөрəкнең?
«Яшəде!» дип язып куйчы мизгел,
«Китте...» диеп язма, кирəкми.

Фани дөнъя бары мизгел генə,
Бакыйлыкның ничə фасылы?
Күрчə, мизгел, бары синдə икən
Яшəү белən үлем асылы.

Бүлөк

Син яшисең жирдә. Һәр мизгелдә
Барлыгыңны тоям жаным белән.
Яннарымда бары син булганга
Тормыш өөрмәсен жиңеп киләм.

Син яшисең жирдә. Кояш һәм ай –
Олы мәхәббәткә шаһит алар.
Без бит бәхет өчен яратылган!
Жилләр ярып-шашып кабатлылар.

Син яшисең жирдә. Язмышыма
Бүлөк булып. Ходай миңа биргән.
Күпсенмәче, дөнья, бәхетемне,
Яшим әле ярсу йөрәк белән.

Балачагым нигезе

Тукталды йөрәгем тибеше,
Сиздереп сулышым өзелә.
Тын гына үтәм мин капкадан
Иң газиз, кадерле нигезгә.

Үләннәр ямь-яшел. Уемда
Сап-сары йомарлам бәбкәләр.
Ян бакча буенда тезелеп
Сер сөйли жылларга юкәләр.

Сак кына кагылдым хәтергә:
– Тузанлы балачак, исәнме!
Йомшарган-мүкләнгән өй-нигез –
Онытылмас гомерләр исәбе.
«Уфалла» арбасы иң түрдә,
Кем белә ул үткән юлларны?!
Жылысы йогылып калгандыр
Тамырлы, сузылган кулларның.

Йорт-курам, илаһи нигезем,
Көннәрем, елларым, үткәнем.
Бәхетне житәкләп йөгәрәп,
Тылсымлы язмышлар көткәнем.

Туктала йөрәгем тибеше,
Кадерлим, иркәлим, өзеләм...
Сагынып, саргаеп бер кайтам
Иң иске, иң изге нигезгә.

Яратуым – сагыш

Байгыш кебек ялгыз уйга калам,
Бер сәйләнгә тезәм үткәнне.

Көзләрөмдә язны көтеп алам,
Таңнар белә ничек көткәнне.

Язмышыммы соң син, ялгышыммы,
Бәхетемме яшъләр аралаш?
Әче сагышыммы, каргышыммы? –
Яшим шулай аңлар-аңламас.

Күзем ачылганда уемда син,
Исемен – тәсбих, уем – тегәржеп.
Ничә еллар юллар таба алмый
Яшим сөеп, көеп һәм... рәнҗеп.

Язмышым да, ялгышым да – сою,
Тик үкенмим андый ялгышка.
Яраткан һәм яратылган өчен
Рәхмәт кенә әйтәм язмышка.

Бөек затка иман китердем

Олпатлыгын күзләренә яшереп,
Юлчы атлый – кая барышы?
«Сугыш... солых», «Анна Каренина»,
Хыял тулы кеше язмышы.

Гасырларга китәр эсәрләре
Тетрәндерә бөтен галәмне:
Вулкан атылгандай бәрәп керә,
Туктау белми яза каләме.

Тетрәндерер хәбәр алда булган:
«Эзләнүләр ачты күземне,
Ихлас жаным белән кабул иттем
Тыңла, дөнья, таптым үземне!

Коръәннән дә олы эсәр булмас,
Богауларны өзеп бетердем:
Жиргә индерегез мөселманча –
Бөек Затка иман китердем!»

Кабул булган ихлас догалары –
Каберендә һич юк артыклык:
Л.Толстой. (Туган-киткән елы),
Яшел үлән, чәчкә... яктылык...

Айдар
Гарипов

ҮКЕНЕЧ

ХИКӘЯ

Тормыш акрын гына үз агымына ага да ага икән. Мөхәммәт белән Сафиянең өйләнешкәннәренә дә былел уника ел булды. Бу вакыт арасында тупырдап торган сигез балалары дөньяга туды. Мөхәммәтне үзе укыткан мәктәпкә директор итеп куйдылар. Көн-төн эш дип янып-көеп йөри. Сафия тормыш мәшәкәтләрен үз өстенә алса да, зарланмый. Ирен ярата, балалары өчен сөенеп туя алмый.

Быелгы яз алар өйләнешкән елдагы кебек бик ямьле килде. Язгы кыр эшләрен әйбәт кенә бетерделәр. Мәктәптә дә укулар тәмамланды. Авыл халкы Сабан туге үткәрү мәшәкәтләре белән мәшгуль. Болында балалар ат чабыштыра. Әби-апалар бирнәгә дигән сөлге-тастымалларын барлый, яшь кызлар егетләренә кулъяулыклар чигә. Кичләрен капка төпләрендә гармун моңы яңгырый, кыз-кыркынның челтерәп көлгән тавышлары ишетелеп китә. Яшьләр, берәз жыйналгач, гармун сыздырып, болын ягына кичке уенга юл ала.

Уйна тальян гармуныңны,
Телләре лә батмасын.
Уят үзәкләрен өзеп,
Кызлар йоклап ятмасын.

Күңелле, кайгысыз вакытлар. Соңгы тыныч көннәр, бәхетле төннәр булган икән шул...

Ял көне иде. Сафия сандыгын актарып ташлаган да балаларына бәйрәм киёмнәре әзерләп маташа. Кызы Сәгъдәнә тавыкларга жим сибеп йөри. Равил иртәдән үк Мишә буена балыкка төшөп китте. Әле беренче аен гына тутырып килүче Рафаэль өй күлэгәсендә бишәктә изрәп йоклап ята. Башка балалар төрлесе-төрле жирдә уен белән мәшгуль.

Кояш төшлектән узганда, Мөхәммәт кайтып керде. Кыяфәте үзенекә түгел. Йөзләре агарып, күзләре кырысланып калган, тавышы да берәз карлыгып киткән кебек. Шулай да, үзен тыныч тотарга тырышып, Сафия янына килеп утырды.

– Сафия, монда кара әле. Күңелсез хәбәр белән кайттым. Немец фашистлары илебезгә сугыш башлаган... Безне районга жыйлар, тиз кайта алмам...

Сафия ни дип әйтергә дә белмичә, каушап калды. Сугышның зур афәт икәнән ул аңлый, ләкин аның ил өчен, халык өчен, үзе өчен нинди зур кайгылар алып киләсен, нинди зур югалтуларга дучар итәсен әле бу вакытта күз алдына да китерә алмый иде.

Сугыш шыңарлылар өчен шулай башланды. Бүген әле ул бик еракта тоелды. Аның канлы нәтижеләрен әлегә күреп тә, белеп тә, аңлап та, тоеп та булмый иде!..

Ә иртәгесен урамнар кайгылы саубуллашу авазлары белән тулды. Авылның бер башыннан икенче башына кадәр атлы олаулар сузылган. Арбаларда сугышның беренче көнөндә үк армиягә чакыру кәгазе алган япъ-яшь егетләр. Кемдер гармун тарта, кемдер жырлый, ә кемнәрдер яшереп кенә елый иде. Хатын-кызлар егетләрнең биштәрле капчыкларын ачып, соңгы тапкыр кирәк-яракларны барлап чыктылар. Сабан туена эзерләнгән кулъяулыklar китәсе егетләрнең гармуннарына тагылды. Өлкән агайлар балаларына соңгы киңәшләрне бирде.

Менә олаулар кузгалып китте. Алар олы юлга, Саба ягына юл алды. Олаулар белән халык ташкыны да алга шуышты. Аларга Оет, Чулпыч авылларыннан чыккан атлар кушылды.

Кемдер шунда моңлы тавыш белән жыр сузып жибәрде. Китүчеләр аны бердәм күтәреп алдылар:

Ал кисәргә, гөл кисәргә
Үтмәс кайчыларыбыз.
Киләсе ел бу вакытта
Булмас кайсыларыбыз...

Беренче «кара пичәтле» кәгазьне авылда Мөнирә алды. Шушы кара тамгалы өчкә бөкләнгән кәгазь кисәге Мөнирәне генә түгел, барлык авыл халкын тагын бер кат тетрәндереп жибәрде. Ничек, әле бер ай элек кенә гармун тартып урам әйләнгән Әхәт юкмыни?! Ул караган атлар бар. Яңа салган йорты балкып тора. Эшләнеп бетмәгән алачыкта, үз кулы белән жайлап куелган чалгысы бар. Ә үзе юк?! Ничек инде?..

Кызы Фәүзия теле ачылып, беренче тапкыр «әннә» диде. Шушы сабый бүтән беркайчан да «әттә», «әти» сүзен әйтә алмасмы?

Моңы аек акыл кабул итә алмады. Кешелек, тормыш, яшәү өчен бөтенләй ят, кыргый гамәл иде бу.

...1942 елның мартында Мөхәммәтне колхозга председатель итеп куйдылар. Мәктәп тә аның карамагында калды. Фронтка китәргә ике тапкыр гариза язып караса да, аны алмадылар.

Болай да тынгысыз жанлы Мөхәммәт хужалык житәкчесе булгач, бөтенләй йокыдан калды, ябыкты. Көн тудымы, йөз төрле мәшәкатъ, йөз төрле борчу.

Эвакуацияләнеп килүчеләрне фатирга урнаштырырга, азык-төлек белән тәмин итәргә, өстәмә икмәк үстерергә, хатын-кызларны урман кисәргә жибәрергә, Шәмәрдәндә станциягә йөк ташу өчен атлы олаулар куярга, мәктәпкә утын кайтаруны оештырырга һәм тагын башка бик күп эшләрне башкарырга тиеш колхоз хужасы.

Боларына түзә иде Мөхәммәт. Ләкин Сафия бөтенләй белмәгән башка борчулары да булган икән. Бу хәл гаиләнең тормышын тамырдан үзгәртте дә куйды.

1942 елның июнь ае иде. Мөхәммәт һәрвакыттагыча соңгына эштән кайтты. Балалар йокыда. Сафия мич плитәсендә жылынып утырган ашны бүлөп, табынга куйды. Сөйләшмичә генә кичке ашны ашадылар. Өстәл өстеннән савыт-саба жыйналды. Шулкакны Мөхәммәт Сафиягә туры карап сүз башлады.

— Сафия, иртәгә мине военкоматка чакыралар. Вак-төяк эйберләренә караштырып куймыйча булмас.

Хатын шунда барысын да аңлады. Ире аның белән сабуулашып утыра лабаса! Мөхәммәт иртәгә сугышка китәчәк. Хатынның башыннан мизгел эчендә мең төрле уй узды. Кычкырып елап, балаларны уятмакчы булды, иренен уен үзгәртә алырлык саллы сүzlәр эзләде. Теле белән бары:

— Сигез баланы тәрбияләүдән качып китәсез икән, — дип кенә әйтә алды. Бу икесе өчен дә иң авыр сүз иде. Авыр булганга күрә, ире кире уйламасы дип, шушы сүzlәрне әйтте Сафия.

— Их! — диде Мөхәммәт, сузып кына. — Нәрсә сөйләсез син? Телең әйткәнне колагың ишетәме? Беләсез бит, авырлыктардан беркайчан курыкканым булмады. Ләкин бу эш минем өчен түгел. Көн саен диярлек кәнсәләргә берәз он йә ярма, борчак сорап, ялгыз хатыннар, өлкән агайлар керә. Хәлләрен аңлыйм. Шушы авыл кешесе ләбаса. Балаларының ачлыктан шешенеп ятуларын да беләм. Кичә яшәтәшем Гобәйдулланың хатыны Сания килде. Атна-ун көн элек кенә иренен үлгән хәбәрән алган иде әле. Кечкенә малае мәктәптә аңын югалтып егылган. Ачлык хикмәте. Шушы Саниягә бер кило ашылык бирә алмадым. Сугышка кадәр комбайнда өч ел буена беренчелекне бирмәгән алдынгы колхозчы хатыны Сания бит ул!.. Авылдашларның күзенә карарга оялам. Амбарда бер пот икмәк калмады. «Глубинка» ашыгы бар-барын да. Ләкин аны фронт өчен дип, аерым салдырдылар. Берәрсенә граммын бирсәң дә, башларыгыз төрмәдә чериячәк дип, район уполномоченные Вәлитов үзе кисәтеп китте. Көнә-төнә колхоз йөген тарткан кешеләргә бер уч он бирә алмагач, председатель булып йөрүдән ни файда?

Икенче көнне Мөхәммәт сугышка китеп барды... Бу вакытта зур кызлары Сәгъдәнәгә —13, ә сигезенчесенә, иң кечкенә Рафаэльгә 1 яшь тулып килә иде.

Моңаеп, зарланып ятарга вакыт булмады. Мондый вакытта сине кем тыңласын? Кемгә зарланасың? Бер Сафия генәмени бу дөньяда? Аның шикеллеләр меңәрләгән бит. Башкалар нәрсә эшләсә, шуны эшләде, башкалар нәрсә кичерсә, Сафия да шуны кичерде.

Мөхәммәт киткәч, ашау бигрәк такы-токыга әйләнде. Келәттәге ашылык та капчык төбөндә генә калды. Кибеттән солдат гаиләсенә дип бирелгән ике пот онны да сатарга туры килде. Акчасын Мөхәммәт киткәнче язылган заем өчен түләделәр. Шундый борчулы көннәренң берсендә әллә кайчан ире әйткән сүzlәр Сафиянең исенә төште. Тегү тегеп йөргәндә, башкортларның елгдан бакакий (бака кашыгы) жыеп, пешереп ашауларын, хәтта кышка тозлап куюларын исе китеп сөйләгән иде ул вакытта Мөхәммәт. Бу турыда хатын балаларга әйтеп карарга булды.

Равил белән Гамбәрия иртүк Мишә буена чаптылар. Равил жәтмә белән дә, кулы белән дә бакакийлар жыя. Гамбәрия чиләкне яртылаш тутырып, өстенә эрекмән яфрагы салып алып кайта. Башта казанда пешерәләр, аннан кабыгын алып ташлап, табада суганлап кыздыралар. Чыннан да, тәмле һәм туклыклы ризык икән! Нәкъ пилмән ите инде менә. Бер ай шулай ташыдылар балалар, тазарып, матураеп киттеләр. Кешегә сүз әйтмәделәр, сиздермәделәр.

Ләкин бер көнне Маһруй тәтә, кызыксынып, Гамбәриянең чиләген ачып

караган бит. Шунда барысын сорапштырган, барын аңлаган. Кичкырын өйгә үзе дә килеп керде.

– Их, килен, килен. Миңа да әйтсән, ни була соң шуны? Балаларның ни хәлдә икәнән үзең дә беләсең ич. Алдагы атнада ишеккә каккан бозау тиресен куптарып алып, өтеп, аш пешереп ашата башладым. Ачтан аяк сузарга житештеләр, – дип, үпкәсен белдереп, елап ук жибәрде.

Кыен булды бу вакытта Сафиягә. Нишлисән, балалары әйтмәскә кушты шул аңа, шулар сүзенә колак салды, шулар сүзен үтәде. Су буенда бакакий бетәр дип курыкканнардыр инде, сабийлар бит. Ходай кичерә күрсен инде ул эшен, яраббиде. Ул чорларны бүтән берәүгә дә күрергә язмасын!

Шушы вакыйгадан соң авылның күпчелек бала-чагасы көннәр буена Мишә буенда ятты. Бакакийны өйгә дә алып кайтып тормый башладылар. Шунда пешерә-кыздыралар да тамакларын туйдыралар. Артып калганы белән өйдәгеләрне сыйлылар.

Шактый яшь гомерләр шулай саклап калынды. Әле бүген дә яңа нигез, баз чокырлары казыганда, күпләп бакакий кабыклары очраштыргалый. Шулар авыр еллар истәлегенә инде алар...

Мөхәммәт үзе Сталинград фронтына эләкте. Сугышның иң авыр вакытлары. Шуңа да яңа килгәннәрне артык эзәрләп-өйрәтеп тормадылар.

Бер ай дигәндә, сугышның үзегәндә кайный иде инде ул. Күченеп йөргәнлектән, авылдан килгән хатларны ала алмаса да, үзенең хатлары килгәләп торды. Ул хатлар кадерле ядкарь булып бүген дә сандык төбөндә саклана әле. Күңелгә сеңеп калган юлларда Сафия Мөхәммәтнең үзенә, балаларына булган жылы карашын, кайнар хисләрен тоемлый. Һәр сүзә йөрәккә якын, кадерле. Һәр жөмләдә туган жирне, авылны юксыну ярылып ята. Хатларының берсендә Сталинград шәһәрен саклап, оборона тотуларын язган иде ул.

«Немецлар бар көчләрен тулап, Сталин шәһәрен алырга омтыла. Күктә кара болыт кебек немец самолётлары. Аларның күплеген көзен жылы якларга китү өчен жыелып очып йөргән каргалар төркеме белән генә чагыштырып була. Мин – зенитчы. Шушы козгыннардан тимер юл станциясен саклайбыз. Монда бездәге шикелле урманнар юк диярлек. Дала да дала. Җире дә бездәге шикелле балчыклы, йомшак түгел. Окоп казу өчен дә уңайсыз, хәзер ишелергә генә тора...

Безнең яклардан да матур жирләр юк икән ул!

Сафия, балаларны саклай күр, нәрсә булса да, аларны укытырга тырыш. Әйе, әлегә немец көчле. Ләкин бу инде аның соңгы көчәнүе, соңгы ярсуы. Сугыш башындагы дәрәжә калмаган инде аның. Өстенлек безнең якка күчә бара. Шулай булгач, киләчәк турында уйларга кирәк. Минем өчен борчылмагыз, исән-сау торыгыз», – дип тәмамлаган иде ул хатын.

Моннан соң да әле берничә хаты килде. Җиңелчә яраланып, госпитальгә керүен, инде терелеп килүен, озаklamый «передовойга» жибәреләчәген язган иде Мөхәммәт.

1943 елның гыйнвар ахырларында Мөхәммәттән килгән тагын бер хатны Сафиянең кулына тоттырдылар.

«Кадерлем! Минә ялга кайтаралар. Февраль башларында өйдә булырмын. Көтегез. Сәлам белән, Мөхәммәт.»

Шатлыкның чиге булмады. Сафиядән дә бигрәк балалар сөенеште. Шунда ук өйне жыештырырга керештеләр. Сәгъдәнә идәннәрне юып чыгарды. Равил белән Гамбәрия урамдагы кар салган сукмакны киңәйтеп көрәп чыктылар,

абзар алларын ялтыратып жыештырдылар. Шул ук көнне бу шатлыклы хәбәрне бөтен авыл белә иде инде.

Көннәр үтә торды. Февральгә дә керделәр. Мөхәммәт кенә никтер һаман күрәнмәде. Кечкенәләр күзләрен тәрәздән алмады. Олыракалары көн саен авыл башыннан ике-өч тапкыр әйләнеп кайта торган булды. Кичләрен ишек шақысалар: «Әти кайтты! Әти!» – дип атылып чыгалар да, ул булмагач, күңелсезләнеп, сүзсез генә урыннарына барып яталар.

Шулай көтә-көтә егерменче февраль житте. Төш вакытында тамак ялгап алырга дип өйгә кайткан Сафияне кәнсәләргә чакырттылар. Ничә көннәр инде ут йотып яшәгән хатынның йөрәге кысылып, каты гына сулкылдап куйды. Мөхәммәттән берәр төрле хәбәр бармы әллә? Сафия бик борчылып, авыл советы урнашкан бинага таба йөгәрде. Эш вакыты булуга карамастан, кәнсәләрдә кеше шактый күренә. Мөхәммәт белән бергә укыткан Хәерниса апа, Хәтимә, Фариза, Хәбирә, председатель Зиннур абый да шунда. Ул аптыраган хәлдә кулына тоткан кәгазьне бер ала, бер куя.

– Сеңлем, ни бит әле, күңелсез хәбәр бар. Мөхәммәтне үлгән дип язганнар! Син бик борчылма инде, бәлки, дәрәс тә түгелдер, – дип, кара кәгазьне Сафиягә сузды.

Хатынның күз аллары караңгыланып китте. Кәгазьне кулына алса да алды, алмаса да алды. Телеграмманы укырлык түгел иде аның хәле.

– Ни-и-чек? – дип ыңгырашып кына әйтә алды ул сүзен. – Ничә көннәр көтәбез бит инде аны, балалар көтә. Кайтып житәргә тиешлеген үзегез дә беләсез ич...

Бу чарасызлыктан, башка сүз таба алмаганга гына әйтелгән сүзләр иде.

Сафия берәз тынычланып, кеше тыңларлык дәрәжәгә килгәч, рус теле укытучысы Хәерниса апа кәгазьдә язылганнарны укып күрсәтте. Мөхәммәт Арчада 3652 нче эвакуацион госпитальдә икән. «Умер» – дип язылган. Килеп алырга кушканнар. Укытучы телеграмманы югалтмаса, сакларга кушты.

21 февраль көнне караңгыда ук, пожарный атын жигеп, 12 яшьлек Каюм белән Сафия егерме чакрым ераклыктагы Арча станцасына чыгып киттеләр. Иртәнгә сигезләр тирәсәндә алар госпиталь ишеге төбәндә таптана иделәр инде. Мөхәммәт турында сорашкалап карасалар да, берәү дә бер сүз әйтә алмады. Аларны госпитальгә кертмәделәр. Ярый әле телеграмманы алып килә белгәннәр. Шуны күрсәткәннән соң гына өлкән яшьтәге бер ир аларны төссез соры төскә буялган коридор буйлап алып китте. Аннан ниндидер салкын подвалга төштеләр. Шәрә тимер караватларда берничә мәт ята. Сафия белән Каюм шулар арасыннан авырлык белән генә Мөхәммәт гәүдәсен танып алдылар. Өстенә шинелен киерткәннәр. Аның итәк очлары янып, күмерләнеп беткән. Йөзләре саргаеп, кечерәеп калган.

Арча больницасында Мөхәммәт инде ун көнләп яткан икән. Үлөп, мәетләр янына чыгарылуына да өч көн вакыт үткән.

Болар турында ишеткәч, Сафия түзмәде, жан ачысы белән елап жибәрде.

Ничек инде, аның ире еллар, айлар буге сугышларда йөрөп, меңнәрчә чакрым юллар үтеп, шушы булыр-булмас 20-25 чакрым жирне кайтып житә алмаган? Нишләп аңа ире госпитальгә керүгә үк хәбәр итмәгәннәр? Аның монда икәнлеген белгән булса, көне-сәгәте белән килеп житә иде бит ул газизе янына.

Бу сорауларга җавап бирүче булмады. Бары тик Мөхәммәтнең ялга кайтканда, сугыш яралары ачылып, күп кан югалтуын, өстәвенә, тиф йоктыруын, шуңа күрә аның гомерен саклап калып булмаганлыгын гына әйттеләр.

Госпитальдә ачылган карточкадан башка, солдатка тиешле документлар да каядыр югалган иде. Кайсыныңдыр явызлыгы булдымы бу, әллә берәрсенен битарафлыгымы? Шушы кечкенә генә кәгазь кисәгенен булмавы күп балалы гаиләне «солдат гаиләсе»нә тиешле аз гына ташламалардан да мөхрүм итеп, ятим балаларны, тол хатынны бик авыр хәлгә калдырды.

Сугышка киткәндәге ярты авырлыгы гына калган гәүдәне чанага чыгарып салдылар. Алып килгән юрган белән яхшылап төрделәр дә, авыл ягына кузгалдылар.

Саубуллашучы да, кызганып, юатып бер сүз әйтүче дә булмады аларга. Иртәгесен мәетне соңгы юлга озату хәстәренә керештеләр.

Шулай итеп, өенә, балалары янына кайтам дип юлга чыккан Мөхәммәт Шыңар авылы зиратындагы салкын кабергә кайтып ятты. Авылда тагын бер тол хатын артты, ятимнәр исемлегенә сигез бала өстәлдә.

Туган якларына кайтып житеп тә, кул сузымы гына ераклыкта булган Сафияне, балаларны күрә алмыйча мәңгелек йортка китеп барганда, нинди уйлар биләде икән Мөхәммәтнең жанын? Моңы беркем дә әйтә алмас инде. Беркем дә белә алмас...

Зур авырлыктар, күп югалтулар белән Жинү килде.

Күптән көтелгән көн, бәйрәм иде бу. Сафия дә шатланырга, кеше арасында булырга тырышты. Жинү хөрмәтенә зур концерт әзерләделәр. Балаларына күңелле булып дип, бергәләп клубка менделәр. Районнан жибәрелгән вәкил барлык авыл халкын Жинү бәйрәме белән котлады, соңыннан хөкүмәт карары белән сугыштан исән кайтучыларга гына ике центнер икмәк биреләчәге турында шатлыклы хәбәр житкерде.

Моннан соң Сафия концертны карый алмады инде. Берсенә дә сиздерми генә клубтан чыкты да Хажиларның печән кибененә башын куеп, сулкылдый-сулкылдый елады. Бу елауда сугыш башлап күпме кешене бәхетсез иткән Гитлерга нәфрәт, бронь бирелеп тә сугышка китеп барган Мөхәммәткә үпкә, шушындый мәгънәсез карар чыгарган хөкүмәткә рәнжеш хисе һәм тагын әллә нәрсәләр бар иде.

Бөтен җиһанны карлар белән томалап, ел саен февраль бураннары дулый. Сафиянең күңел яраларын кузгата бу җилләр. Менә шуннан ел саен чиргә сабыша ул, саташулы төшләр күреп уяна, бастырыла.

Мөхәммәтсез бер көн дә яши алмас кебек иде. Тормыш булгач, ялгыз да яшисең икән. Юк, Сафия ялгыз түгел. Аның балалары, Мөхәммәт белән икесенең бәгырь жимешләре бар! Мөхәммәтнең балаларны укуы, кеше ит дигән васыяте бар. Бу сүзләргә беркайчан да күнеленнән чыгармады ул. Бар тормышын балаларга багышлады. Алар өчен яшәде.

Еллар үттә. Балалар үсеп кеше булдылар. Аллага шөкер, сигезе дә исән-сау, сигезе дә гаилә корды. Инде Мөхәммәтовларның өченче буыны үсеп житеп, зур тормышка аяк басарга жыена.

Ләкин менә шушы февраль ае инде ничәнче кат җан өшеткеч хатирәләр белән үзәкне өзә, йөрәкне талый. Вакыт күп нәрсәләргә оныттыра, яраларны дөвалый, диләр. Ышанмый Сафия бу сүзләргә, юк, ышанмый!

ЯҢАРЫШ ЮЛЫНДА

Азат Гыйльмулла улы Өхмәдуллин – татар мәдәнияте тарихында әдәбият галиме, драматургия белгече, сүз һәм театр сәнгате тәнкыйтьчесе, актив жәмәгать эшлеклесе буларак танылган шәхесләрнең берсе.

Гыйльми эзләнүләрнең офыклары кинәйгән, тәнкыйди фикернең сулышы тирәнәйгән 1960 елларда фәнгә килгән А.Өхмәдуллинның 450гә якын гыйльми хезмәте, шул исәптән татар әдәбияты һәм театр сәнгатеңә караган 22 монографиясе һәм жыйынтыгы, 50дән артык дәрәслек һәм уку ярдәмлекләре дөнья күрә. 2018 елда Татарстан китап нәшриятында аның фәнни мәкаләләрен туплаган «Яңарыш юлында» дигән китабы басылып чыкты.

Хезмәт композицион яктанике бүлектән торып, «Татар драматургиясе яңа гасыр алдыннан (XX йөз ахыры – XXI йөз башы)» дип аталган беренче бүлегенң эчтөлеген күзөтү – цикллар жанрындагы язмалар тәшкил итә. «XXI гасырга кереп барганда» (1985), «Яңа гасыр алдыннан» (1986, 2011), «Бүгенге татар драматургиясенең кайбер үзенчәлекләре» (2007), «Татар драматургиясендә яңалык сулышы» (2008) мәкаләләрендә аерым әдәби күренеш, берәмлек яисә аерым шәхес түгел, ә билгеле бер вакыт аралыгындагы татар драматургиясе инләп алынып, аның тематик һәм проблематик яңарышы, жанрлар һәм стильләр үзгәреше, үсеш тенденцияләре шәрехләү предметы булып тора.

Күләме һәм куелган проблемаларының актуальеге белән аерылып торган «1960-1980 еллар драматургиясенең жанр һәм стиль үзенчәлекләре» дигән күзөтү мәкаләсе беренче бүлектә ачып жиберә һәм исемгә чыгарылган мәсьәләләр аның анализ предметы булып тора. Тәнкыйтьче жанрлар байлыгын чор драматургиясе яңарышының төп күрсәткечләреннән берсе буларак карый. Шул сәбәпле пьесаларның уңышын һәм сәхнәдәге казанышын билгеләгән конфликт, жанр мәсьәләсе галим бая-хө-

кемнәренң үзәгендә тора. Бу ясылыктагы сыйфат үзгәреше, бер яктан, элгәреге әдәби традицияләр, икенче яктан, үз әдәби-тарихи чорының казанышлары синтезында анализлана. А.Өхмәдуллин, мәсәлән, мелодраманы татар драматургиясенең жанр формаларын үзләштерүдә уңышы төсендә бәяли. Бу уңайдан әлегә жанрның милли сүз сәнгатеңдә барлыкка килү тамырларын М.Фәйзи пьесалары белән ассызыклаганнан соң, аның үстерелешен К.Тинчурин, 1960-1980 елларда Ю.Әминев, Т.Миңнуллин ижатларында билгели.

«Яңа гасыр алдыннан» мәкаләсендә әлегә әдәби-тарихи чор драматургиясе драматургларның сәнгатьчә фикерләү үзенчәлекләре ноктасыннан бәяләңә. Моңа кадәр «тормышны үз рәвешендә чагылдырып, төп игътибарны чынлыкны саклауга биргән» язучыларның шартлылыктан, метафорикадан иркен файдалана башлаулары ассызыклана, ягъни татар драматургиясенең, тормышчан, милли, әхлакий проблемаларны үзәккә куйган хәлдә реалистик фикерләүдән шартлы романтик, метафорик фикерләүгә күчеше раслана. Сәхнә әдәбиятының үзенчәлекле баскычын тәшкил иткән бу әсәрләрнең чор таләбенә жавап төсендә ижат ителүе әйтелә. Ю.Әминевнең «Үлемнең үлеме» (1973), Т.Миңнуллинның Татарстан Республикасының гына түгел, Мәскәү театрлары сәнгатеңдә зур алкышлар белән кабул ителгән «Элдермештән Әлмәңдәр», «Ай булмаса, йолдыз бар» (1977), Р.Сәлимжановның «Акъярдагы ахырзаман» (1986), Ф.Бәйрәмөваның «Аллалар да ялгыша», Ә.Гаффарның «Килер бер көн» һ.б.ларның пьесалары шушы контекстта тикшерелә.

А.Өхмәдуллин сәнгатьчәлек өлкәсендәге эзләнүләрнең авторларны, үз пьесаларының жанрларын билгеләгәндә, шактый кыенлыктар алдында калдыруын әйтә. Драматургия өлкәсендә дистә еллар эшләгән галим драма әсәрен бәяләгәндә, уңай яктарны калкытып кую белән бергә, фәнни

нигездә дәлилләп, аерым кимчелекләрне, ялгыш карашларны тәнкыйтьләп тә бара. Мәсәлән, Р.Батулланың «Кичер мине, әнкәй» (1979) эсәренә жанрын «моңсу комедия» дип билгеләвенә каршы килеп, аның мелодрама булуын күрсәтә.

Социалистик реализм ысулы кысала-рында милли тарих, тарихи-революцион тематиканы сурәтләгән драма эсәрләрендә алдан билгеләгәнлек, сыйнфыйлык көчле булу сәбәплә, яңа сүз әйтү шактый кыен. Шуңа карамастан, А.Әхмәдуллин Н.Фәттаһ, Т.Миңнуллин, Ә.Баянов, М.Әмир һ.б.ларның пьесаларында бу теманы сурәтләүдәге уңай тенденцияләрен, шәхеснең сәнгати концепциясендәге үзгәрешләрен, вакыйгаларны тасвирлаудагы фәлсәфи тирәнлекне, романтик күтәрәнкелекне билгели.

Әдәбият галиме XX гасыр ахыры – XXI гасыр башы милли драматургиясә яңа социаль һәм мәдәни шартларда, коммунистик идеологиянең постулатларынан баш тартып, фикри-мәгънәви яңарыш кичерә дигән карашта тора. Бүгенге эсәрләрдә аерым шәхес, аның рухи мәнфәгәтьләре, теләк-максатлары игътибар үзәгенә әверелә баруын, милләт язмышы тарихының шәхес күзлегеннән карап укылуы һәм бәяләнүе ассызыклана. Шуңа ук вакытта идеалсызлык, рухи кыйбла югалу, әхлакий-этик кагыйдәләренң какшавы, миһербансызлык һәм кешелексезлекнең артуы, яшәеш кыйммәтләренң үзгәреше сүз сәнгатеңдә караңгылыкны, гажизлек, өметсезлек мотивларын көчәйтүгә күрсәтелә. Шушы яссылыкта И.Юзеевның «Ак калфагым төшердем кулдан», Р.Хәмиднең «Ак тамырлар иле», «Олы юлның тузаны...», Т.Миңнуллинның «Шәжәрә», Ю.Сафиуллинның «Йөзек һәм хәнжәр», Ф.Бәйрәмөваның «Сандугач балалары» һ.б.ларның пьесалары анализлана. Үзәндә чор ихтыяжын күрсәтә, укучы-гамашачы зәвыгын тәрбияли алырдай аны борчыган, кызыксындырган сорауына җавап бирердәй әдәби герой амплуасы формалашып бетмәсә дә, бүгенге драма эсәрләренң сюжеты нигезендә яткан конфликт эчтәлегенң үзгәреше, жанр һәм жанр формаларының төрлеләге бай мисаллар ярдәмендә раслана.

А.Әхмәдуллин форма һәм эчтәлек эстетик категорияләрен диалектик бәйләнештә караган хәлдә, яңа ижтимагый-сәя-

си вазгыятьнең эчтәлеккә генә түгел, ә форма-стиль күренешләренә йогынтысын да таний. Китап авторы карашынча, «классик булмаган, ягъни традицион сәнгатьне киңәйтәргә-багырга омтылып юнәлешендәге постмодернизмның беренче карлыгачлары» [Әхмәдуллин, 2018: 60] татар драматургиясенң яңа сулышына жирлек әзерли. Нәтижәдә сәхнәдә тормышны чагылдыру-сурәтләүнең «икенчел художестволы моделе» дип аталган формасы урын ала һәм жанлана барып, драма эсәрләренң геройлар системасы, алар хәрәкәт иткән ситуацияләр һәм вакыйгалар үзгәреш кичерә. Татар драматургиясенң, сәнгати яңалыкларга ирешү өчен генә түгел, ә яшәеш-тормышның өлгергән мәсьәләләрен, гомумкешелек проблемаларын аңгыраштырак, тәсирләрәк итеп, сәхнәгә чыгару максатында рус һәм башка әдәбиятлардагы «постмодернизм чорының үзенчәлекләрен үзләштерү юлына басуы» хакында нәтижә ясала.

Фәнни хезмәтнең «Әдәбиятыбыз яңарыш юлында» дигән икенче бүлегә уртак темага багышланмаган, эмма А.Әхмәдуллинның киңкырлы эшчәнлегә хакында гомуми күзаллау формалаштыруга хезмәт иткән төрле жанрдагы язмаларны үз эченә ала. Иҗат портреты жанрындагы «Кәрим Тинчурин драматургиясенә яңача караш» (1986) язмасында күренекле татар классигы К.Тинчуринның тормыш-чынбарлыкны тасвирлау, сәнгати фикерләү хасияте ачылса, «Татар әдәбияты һәм фәннең каһарманы»нда (2009) атаклы «Кәрим Тинчурин стиле» проблемалы мәкаләсендә бүгенге көндә дә шактый катлаулы «язучы стиле» фәнни проблемасын күтәрә. Әдәби жанр һәм сәхнә сәнгате төрләренң стиль үзенчәлекләренә гаять сизгер булган К.Тинчуринның аерым пьесалары, аеруча музыкаль драмалары «төрле стильләренң механик кушылмасы булып түгел, ә яңа бер органик художество бербөтенә итеп кабул ителүе» хакында нәтижә ясала [Әхмәдуллин, 2018: 84].

«Әдәбиятыбыз нәзариясенң яңа бите ачылды» (2003) фәнни рецензиясендә галим Д.Заһидуллинның «Модернизм һәм XX йөз башы татар прозасы» (2003) дигән монографиясә татар әдәбияты фәне контекстында бәяләнә. А.Әхмәдуллин хезмәтнең концептуаль яңалыгын милли сүз сәнгатеңә моңарчы ачылмаган катламына

мөрәҗәгать ителеп, узган гасыр башы татар әдәбиятында «яңа юнәлешләрне үз эченә алган модернизм агымының Европа һәм рус әдәбиятларындагы модернизм белән чагыштырганда, соңрак бер күренеш булганлыгын» [Әхмәдуллин, 2018: 91] раслауда билгели. Яңа нәзари төшенчәләрнең татар әдәби һәм мәдәни пространствосында кабул ителү һәм үзләштерелү үзенчәлекләренә этрафлы анализ, һәр әдәби күренешнең нәзари яктан дөньякүләм танылган фикер ияләренә, Европа һәм Рус галимнәренә гыйльми карашлары белән нигезләнеп, гамәли яктан исемнәре татар укучыларына аз яисә бөтенләй билгеле булмаган авторларның эсәрләре ярдәмендә дәлил-ләнгән булуына уңай мөнәсәбәт белдерелә. Монографик хезмәтне бәяләү уңаеннан А.Әхмәдуллин татар әдәбияты белеменә актуаль, бүгенге көндә бәхәс уяткан кайбер методологик мәсьәләләренә үз мөнәсәбәтен белдереп уза. Мәсәлән, галим милли сүз сәнгате XX гасыр башында ук модернизм әдәбиятының матур үрнәкләрен, җимеш-шәрен биргән дигән карашта тора.

Икенче бүлектә урнаштырылган мәкаләләр арасында аерым шәхесләрнең татар әдәбияты һәм мәдәнияте тарихында тоткан урынын, алар үсешенә керткән өлешен, рухи мирасларының төп хасиятләрен күрсәтү максаты белән язылганы да бар. «Фәтхи Бурнаш һәм театр» (2006-2011), «Татар әдәбияты тарихында Галиәсгар Камалның урыны» (2005) мәкаләләре шундыйлардан. Соңгы яз-мада күренекле шәхес Г.Камалның милли драматургия һәм сәхнә сәнгатендә тоткан

урыны XIX гасырның ахыры – XX гасы-рның беренче чирегендә татар халкының рухи һәм мәдәни яңарышы контекстында бәяләнә. А.Әхмәдуллин шушы уңайдан татар нәзари фикерендәге үсешкә, татар әдәбиятында, аеруча драма төрөндәге тематика һәм проблематика төреленгән, чор иҗтимагый-сәяси фикере йогынты-сында әдәби хәрәкәттә барлыкка килгән яңа юнәлешләргә дә үз мөнәсәбәтен бел-дереп уза. Тәнкыйди реализм методының чор әдәбиятында тәмам формалашып бетеп, татар әдипләре эсәрләрендә аның бөтен принциплары, сурәтләү алымнары гәүдәләнешен билгели. Аның белән янәшә романтизм һәм модернистик агымнарның матур үрнәкләре тудырылуын тагын бер кат ассызыклай. Мәкалә авторы сүзне Г.Камал иҗатына күчереп, аның мирасын-да драма, аеруча комедия һәм аның төрле формалары үсешен, пьесаларындагы сюжет-композиция сыйфатларын билгели. «Төзек сюжет», «тартмалы композиция», «чын милли характерлар», «чын татарча сөйләм теле» һ.б.лар аның иҗатының хосусиятләре рәвешендә аерып алыналар.

А.Әхмәдуллинның «Яңарыш юлында» дигән фәнни мәкаләләр җыентыгы татар гыйльми, тәнкыйди һәм әдәби-эстетик фи-керең, элгәре ирешелгән ныклы тради-цияләргә нигезләнеп, XX гасыр ахыры – XXI гасыр башында яңарышын, яңа үр-ләргә күтәрелешен тагын бер кат дәлил-ли.

Таһир ГЫЙЛӘЖЕВ,

филология фәннәре кандидаты

Кайтаваз

Сез языгыз, без укыйбыз!

«Казан утлары»н күп еллар яратып укып барам. Айгиз Баймөхәммәтовның «Урам балалары» повестен йөрәгем аша уздырып укыдым. Айгиз яшь булса да, балалар йортындагы хәлләрне фаш итеп, сиздерми генә дәрәҗәләргә күрсәтеп бирә алган.

Журналның быелгы 1, 2, 3 нче саннарында Равилә Шәйдуллина-Муратның «Карт шомырт хатирәсе» романын да, иманым камил, һәркем көтеп алып укып чыккандыр. Хәзер инде икенче китабын түземсезлек белән көтәбез. Хәлфәләренә, Нәфисенә җымышын беләсе килә. Солтангәрәй белән Нәфисә мәхәббәте җиңә алырмы?

Шәмсия Жһангированың әткәсенә багышлап язган шигыре дә укучыларны битараф калдырмагандыр дип ышанам.

Барлык язучыларга, шагыйрьләргә иҗат уңышлары телим. Сездән тагын шундый яхшы эсәрләр көтәбез, рәхмәт сезгә!

Илһамия ХӘЛИЛОВА.

Казан шәһәре

«Казан утлары» архивынан

«Әл-ислах» газетасы идарәсендә. Уңнан сулга: Габдулла Тукай, Ибраһим Әмирхан, Фатих Әмирхан, Кабир Бәкер, Вафа Бәхтияров. 1908 ел.

Гомәр Толымбай (1900-1938),
Габделхак Тәләетдин улы
Шаһиәхмәтов – язучы, әдәбият
галиме. Репрессия корбаны.
Быел тууына 120 ел.

«Казан утлары» журналының редколлегия утырышынан соң.
Утырганнар (сулдан уңга): Наис Гамбәр, Марсель Зарипов,
Булат Солтанбәков, Хатыйп Миңнегулов, Харрас Әюп;
басканнар: Мәгъсүм Хужин, Марс Шабаев, Мансур Вәлиев; 1998 ел.

*Шагыйрә Заһирә Гомәрөва
(1930-2002). Быел тууына 90 ел.*

*Хәлим Жәләй (Хәлим Бәдретдин улы Жәләлов) –
язучы, тәрҗемәче, Татарстанның халык артисты.
Рәсемдә: Х. Жәләй Н. Исәнбәтнең «Хужа Насретдин»
спектаклендә Ахун ролендә. Үткән гасырның
90нчы еллары.*

*Габдулла Тукайның туган көненә багышланган
шигъри бәйрәмдә катнашучылар. Арча. 2009 ел.*

Сәхифәне Равил ФӘЙЗУЛЛИН әзерләде.

«ТАРТА ЖАНЫ, ТАРТА КАНЫ, ТАРТЫП ТОРА МИЛЛИ МОҢНАР...»

Шагыйрьләр дә күп. Шигырьләр дә күп. Барлык каләмдәшләренең күңелендә ниндидер сурәттә мәңге онытылмаслык булып калганнары гына күп түгел. Соңрак үзенә Лена Шагыйрьжан тәхәллүсен алган Лена Галимжан кызы Шакиржанова хакында һәрберебез сагынып уйлый торгандыр. Әгәр исән булса, ул шушы елның 4 июнендә 75 яшьлек юбилеен уздырыр иде.

Лена ханым, Актаныш районының Пучы авылында тууына карамастан, үзен, беренче чиратта, Арча кызы санады һәм Тукай якташы булуы белән чиксез горурлана иде. Бала чагы, үсмерлек еллары Арча-Өтнә төбәгенең Күлле Киме һәм Түбән Көек авылларында узган Лена Шагыйрьжанның табигый сәләтләре дә шул якта ачыла. Ул Казан артыннан чыккан каләмдәшләре турында сөйләгәндә, кайчак язганда да, үзләренең Тукай жиреннән икәнлекләрен, аның традицияләрен дәвам итүләрен ассызыкларга ярата иде. «Олуг шагыйребез Сибгат Хәким Тукай һавасын сулап үскән, Шиһап Мәржаниләр, Курсавилар туфрагында яралып, шулар жирлегендә ижатка килгән», – дип язды ул «Жылы сүзе калды дөньяда» мәкаләсендә (*«Сагынмалык»*. – 2005).

Шигърият белән генә яшәгән Лена ханым өчен Тукай туган көнне билгеләү гаять мөһим иде. Ул һәрвакыт бәйрәм чараларында катнашырга, булдыра алганда, «Тукайлы шигырьләр» белән чыгып ясарга тырышты. «Поэзия көне» Лена ханымның публицистикасында да («Айлы моң»), лирикасында да («Шигырь майданы») чагылып таба. Шагыйрә Тукайны тасвирлаганда, еш кына аны безнең бүгенгебезгә алып кайтты, рухына жан өрдә («Мин Тукайның үзен күргәнем бар...»). «Казанда – Тукай»да илкүләм бәйрәм көнендә шагыйрь каләмдәшләре арасына башкалага кайта, ә алар аның аяк астына поэтик келәм жәя: *«Кайчандыр сусап Казанга, / Жан атып әйткән сүзен – / И Тукай, нурлы Тукай дип / Кабатлый Казан үзе. / Ул тора карап сокланып / Шул изге каласына. / Бар шагыйрьләр жыр яздып / Жәйдә аяк астына.»*

Гажәп бит: кеше әллә кайчан дөньяда юк, башкаларны аның аша бәяләү дәвам итә. Лена Шагыйрьжан кеше холкын, шәхесен Тукай аша ачарга ярата иде. «Шигърият һәм Илһам» дип аталган тирән эчтәлекле хезмәтендә мәшһүр жырчыбыз турында, әйтик, Тукайча бай хисләр, шаян, моңлы кеше, дигән икән ул. И.Шакиров әңгәмәсеннән этәрелеп китеп язган «Кем белер кадеренчә» мәкаләсендә шагыйрә үзен дә, башка зыялыларыбызны да Тукай янәшәсенә куйган һәм, барысының тормышын бергә күзаллап, талантлар кадере, аларның бәхете, аларга милләт, заман мөнәсәбәте кебек проблемаларны күтәргән.

Лена Шагыйрьжанның хисси дә, мәгънәле дә публицистикасында Тукай шигъриятендә очраган бик күп фикерләр чагылып таба. Алар – милли моң, милли көй, шәхеснең ялгызлыгы, байлыкка-капиталга мөнәсәбәт, шул байлыкның кешеләрне үзгәртүе... Синкретик характердагы, ике өлештән торган «Син бәхетсез түгел, Илһам»да шушы мәсьәлэләр бер фокуска жыеп бирелә. Өлеге хезмәтнең соңгы юлларына тагын Тукай исеме килеп керә, чөнки автор үз тормышын, шул тормыш алып килгән күңел кайтуларны, дуслардагы үзгәрешләргә гажәпләнүләрен аныкы белән чагыштыра: *«Кеп-кечкенә Апуштан зун-зур Тукай булып жәшитешкәнче, ниләр булмас та, кемнәр белән генә аралашмасың...»*

1987 елдан профессионал язучы юлын сайлаган Лена Шагыйрьжан гаять нәтижәле эшләде һәм зур мирас калдырды. Өлеге мираста Тукайга мөнәсәбәтләр эсәрләр дә шактый урын алып тора. Алдымда Лена ханымның 1977 елда «Кызлар жыры»нда басылган тәүге шигырьләре ята. Форма юлындагы эзләнүләре күренеп торса да, Тукай кебек традицион калыпта язылганнары күбрәк. Алга таба да шулай булды, Лена

Шагыйрьжанның ак шигырьгә исе китмәде, башкасына да өстенлек бирмәде, төгәл үлчәмле әсәрләрне яратарак төште. Тукайлар мәктәбенә тугрылыгы аны бик лаеклы рәвештә шагыйрь исемендәге премиягә алып килде (2011).

Тукай энциклопедиясеннән күренгәнчә, галимәбез Фәридә Хәсәнова Лена Шагыйрьжанның Тукайга кагылышлы уннан артык шигырен һәм бер поэмасын барлаган. Болар (алда аталганның тыш): Мәмдүдә ханымга мәдхия рухындагы «Дәү әни!» белән Тукайның үзенә аталган «Шагыйрь гомере» багышламалары, галимә билгеләгәнчә, «сентименталь пафослы» «Тагын язлар килде» шигыре, «Хәтер көнөндә уйланулар», «Киевта Сабан туе» һәм шагыйрь ижатының, аһәңенең мәңге сакланырга тиешле милли байлык икәнлеген аңлаткан «Тукай тавышы».

Шигърият белгече Ф.Хәсәнованың Шагыйрьжан һәм Тукай поэзиясенен бәйләнешләре хақында жентекле күзәтүләре булгач, язамда күбрәк каләм иясең публицистикасындагы Тукайга мөнәсәбәтле моментларга тукталдым. Алай да «Шагыйрь гомере» исемле әсәрне бөтенләй әйләнеп үтә алмыйм. Анда Талантка язмыш биргән гомернең гажәеп кыскалыгы, әле каләменә рәхәтән күрер вакытта Тукайның якты дөнья белән хушлашуы турында сүз бара. Лена Шагыйрьжан, гадәтәнчә, бу әсәрендә дә кеше бәхете проблемасына туктала. Егерме яшьлек Тукайны каләм белән Җиһанда бәхетсезләр санын кимрәк итү өчен көрәшүче кебек күрсәтсә дә, шигъри юлларның астында бер бәхетсезнең киләчәктә шул дөньядан китчәгә, бәхетсезләрнең санын киметчәгә турында фикер яшеренгән шикелле. Тукайга адресланган «Шагыйрь гомере» буеннан-буена аның киләчәгә бик кыска калганлыктан хәбәр бирә, һәм әлегә үтәли мотив аны структур бөтен итеп тора. Автор Талантның ике гомере барлыгы турында әйтә. Берсе – халыкка хезмәткә багышланган иҗат еллары, икенчесе – һәйкәлләрдә дәвам итчәк гомер – халык хәтерендә яшәү, аңа мәңге кирәкле. Әсәр ахырында аерып куелган бу фикер күңелдә якты, шагыйрь өчен сөенү хисләре уятырга тиеш булса да, аны үтә көчле сагыш баса. Бу Тукайга бирелгән гомер кыскалыгы аркасында да дип уйлыйм:

*Безгә әле шагыйрь кирәк!
Бүген кирәк,
иртәгә һәм...
Шагыйрь
мәңгә кирәк!!
...Егермесе тулгач,
алда әле
һәйкәлләргә күчкән
янь-яшь гомер!..*

XX гасырның күренекле шагыйрәсе булган Лена Шакиржанованың үз әдәби мирасы да – милли-рухи хәзинәләребезнең кыйммәтлеләреннәндер. Аның «Җылы сүз калды дөньяда» язмасыннан күренгәнчә, кайчандыр бер гөләндәм шигырьләре басылган кәгазь читенә аксакал шагыйребез, остазы Сибгат ага Хәким: «Тукайча шәп!» дип бәя калдырган икән. Әйе, Лена Шагыйрьжан гомер буга, үз сүзләре белән үк әйткәндә, «Тукай теле» белән язарга, Тукай биеклегенә омтылды.

Әле дә күз алдымда тора: «Шигърият көннәре»ндә Кырлайдан кайтканда, Лена ханым автобуста алга килеп, һава җитмәгәндәй, ишек янына басты. Аннан шофёр белән сөйләшеп, автобусны туктатты да, төшеп, кырлар буйлап йөгерде. Без дә жиргә коелдык. Пәлтәсенә озын итәкләре шагыйрәне Арча басулары өстендә талпынган очар кош кебек иткән иде.

Лена апа әйләнде, бөтерелде-бөтерелде дә, чирәмлеккә чыккач, туган җиренә язга бик үк хас булмаганча әллә нинди җылы кояшы астында күккә карап, шактый гына ятты. Мин башта аның артыннан ук төшкән, ни булыр дип борчылып, хәтта берәз барган да идем. Шушы картинаны күргәч, туктап калдым. Гажәеп хозурлыкны бүлсәм килмәде. Лена апабыз автобуска бөтенләй башка, яңадан туган сабий кебек кайтты. Үзе шигырь кебек гүзәл мизгелләр иде бу...

Рифә РАХМАН

БЕР ПРЕМИЯ БИРҮ ТАРИХЫ

Аяз белән Ибраһим ага Салахов (1911–1963) арасында йөргән хатларны (350 бит) ике көн башымны күтәрмичә укып чыктым да тәэсирләремне теркәргә керештем.

Каторжан белән зек арасында зур аерма бар икән. Аяз үзен «З/К № 1 – Г- 732» ле каторжан дип атый. «Зек» сүзенең мәгънәсен төрле сүзлекләрдән эзләдем, тапмадым. Ә каторжанның атамасы «каторга»дан алынган. «Тоткыннарны каты режим шартларында авыр физик эшләрдә эшлөтү белән бәйлә аерым бер жәза төре һәм шундый мәжбүри эшләрнең урыны (патша Россиясендә һ.б. эксплуататор дәүләтләрдә)» диелгән (*СССР да диелмәгән. – Н.Г.*) татар теленең аңлатмалы сүзлегендә. Аяз Ибраһим агага үзенең каторжан булуын искәртә. Ибраһим ага үзен «зек» дип атый. Аяз аңа «Тайгак кичү» эсәре белән танышкан, «Сезнең тоткынлык шартлары безнекеннән нык үзгә булган икән», – дип яза.

Аяз үзе – сөргендә булып, аның жәзаларын татып кайткан кеше. Кайткач, үзенең хәле авыр булса да, совет хөкүмәте тарафыннан эзәрлекләнгән затларның язмышы белән кызыксынды. Сөргендә булып кайтканы өчен укуын давам итәргә рөхсәт юк, эшкә алмыйлар да алмыйлар, эсәрләрне бастыру турында сүз дә була алмый. Шул хәлендә дә аның Мин Шабай (1913–1963) дигән язучы өчен борчылып йөргәне хәтеремдә. Аяз 1973 елда Мин Шабайның «Якты өметләр» дип аталган повесть, хикәяләр жыентыгын үзенең кереш сүзе белән Татарстан китап нәшриятында чыгарту артыннан йөргәне истә калган.

Ә Ибраһим ага Салахов белән Аязның ныклы аралашуы 1980нче елларның урталарыннан гына башланды. Ибраһим ага Казакъстанда яшәп ижат итте. Беренче очрашулары Переделкино ижат йортында булды бугай. Ибраһим ага Казакъстан Язучылар берлегенең әдәби фонды аша ижат йортларына юллама ала иде ул вакытта. Менә шунда очрашканда, Аяз аның ижат лабораториясенең ниндирәк дәрәжәдә булуы белән кызыксынды. Беренче хат ирем тарафыннан 1983 елның 8 сентябрендә язылган. Аяз аңа «Имәннәр тамыр жәйгәндә» эсәренә карата фикерләрен жиктергән. Ибраһим ага ул романын 1965 елда өч кисәктән торган тарихи роман-эпопея итеп язарга керешкән булган. Роман бик озак, күп көч түгеп, тарихи документларны, архив чыганаclarын жентекләп өйрәнәп языла. Аралаша башлаганда ук, Ибраһим ага Аязга шул роман язмышының авыр хәлдә булуын жикерә. Эсәрне ул 1965–1979 елларда язган. Ә аңа кадәр үк ижат ителгән «Тайгак кичү» романын телгә дә алмый. Чөнки 1980 елларда да әле сәяси тоткынлыкта булган кешеләрнең истәлекләрен бастыруны күз алдына да китереп булмый. Ибраһим ага «Тайгак кичү»не машинкада өч данәдә бастырып, төрле урыннарда яшереп саклау хәстәрен күрә. Әлегә бары тик «Имәннәр тамыр жәйгәндә» эсәре турында гына сүз бара. Бу эсәргә мөнәсәбәтле үз фикерләремне дә теркәп китим әле. Ижат йортында сөйләшүләрдән соң, Аяз Ибраһим агага ярдәм итү максатыннан аның кулъязмалары белән кызыксынды. Ибраһим аганың почеркы авыр укыла. Житмәсә, әле гарәп язубында, әле латинчада, әле кириллицада. Менә табышмак?! Ибраһим ага ул язмаларны Рушания исемле бик итагатыле, ярдәмчел машинисткага да биргән. Рушания да ярдәм итәргә алынган. Эсәрнең битләре буталып беткән. Менә шуларны туплап, эзгә салып, аңлашылмаган жирләрне хатлар аша сораштырып, Аяз «Имәннәр тамыр жәйгәндә»не эшлөргә алынды. Аның карт «зек»ка ярдәм итәргә теләге нык булган, романны ничек кенә булса да, тәртипкә салырга мәжбүр итте. Мең бит тирәсе торган бу эсәрне Аяз 455 биткә калдырып, ниһаять, 1985 елда тәмамлады.

Аяз 1985 елның 12 мартында Ибраһим Салаховка хат яза. Анда аңа «Казан утлары»ның ул вакыттагы баш редакторы Ренат Хариска романга булган кешелекле игътибары өчен рәхмәт әйтеп, хат язарга куша. «Ул үзен бу мәсьәләдә бик игътибарлы итеп күрсәтте. Рәхмәт аңа!» – дип яза Аяз.

1985 елның 18 декабрендә язылган гыйбрәтле хатыннан да өзек китерәсем килде. «Хөрмәтле вә гыйззәтле Ибраһим хәзрәтләре! Мең сәлам! Якынлашып килгән Яңа ел котлы булсын! Яңа ел яңа бәрәкәтле көннәр китерсен, илдә башланган үзгәрешләр тукталмасын, власть яратучы картлар, әрсез урталар, оятсыз яшьләр чәчрәп егылып төшсәннәр, илгә хаклык өстенлеге, якты офыклар, муллык-чынлык кайтсын!.. Амин! (СССР язучыларының давыллы VIII съезды турында сүз бара. – Н.Г.)

Жидесендә Мәскәүгә китәр алдыннан хатыңны алган идем. Сәфәр мәгънәле булды. Арзанлы кибәк очыручыларның заманы үтә кебек!.. Руслар һаман да көчле булып кала алды: В.Белов, В.Распутиннар үз жирләрен, үз халкын, үз иманнарын хаклап, чыгыш ясадылар, делегатлар аларны алкышлап озатты. Иң зур, иң төплә сүзнә Евгений Евтушенко әйтә алды. Делегатлар аңа тантаналы алкыш белән җавап бирделәр, тулы теләктәшлек белдерделәр. Мәгәр съезд шактый кешеләрне сискәндергәндер дип уйлыйм...

15 июньдә кайттык. Кичә нәшриятка махсус барып, синек романнның хәлен эңсәсеннән жебенә кадәр белештем. Кулъязма 27 июньдә производствого төшеп киткән, хәзер наборда... Әлегә хәлләр менә шулай. Сау бул, Ибраһим ага, гаиләңә сәлам. Ихлас сәлам белән, Аяз.»

Ә инде 1986 елның 16 гыйнварында язган хатында: «Вәгдәләшкән буенча сиңа икешәр данә журнал һәм син сораган башка вак-төякләрне салам. Кабул кылып ал. Китапның хәлен хәбәр иткән идем, хатны алгансыңдыр. Хат яз. Ихлас хөрмәт белән, Аяз», – дигән сүzlәр бар.

«7 май, 1986 ел. Хөрмәтле Ибраһим ага! Мәзәк кеше икәнсез сез, әй!.. Китап чыкты, Сезнең кулга барып керде, күрдегез... Һәм ни миңа, ни редакторга хәбәр-хәтер, рәхмәт әйтү юк! Кичә Яхъя шаккатып тора: «Чыктымы ул китап, әллә юкмы?» – дип кадап алды... Сез хәзер: «Булды бу, китабым чыкты, Казанның да, нәшриятның да, миңа булышкан кешеләрнең дә хажәте калмады, чәнчеләп китсәннәр!» – дип, мыск астыннан көлеп йөргәнгә охшап калдыгыз. Нигә алай? Китап ошамадымы әллә?.. Минем сезне бик күп мәшәкатләрдән коткарып калуым килешмәдеме?.. Сезгә ышануы бик кыен икән! Миңа берни кирәкми, ә редакторга һәм нәшрият директорына хат язарга иде. Сезнең мунчалага әйләнеп, саргаеп беткән мең битлек макулатурадан йөз чөермичә кулъязманы кабул итеп алдылар, сабырлык белән тыңладылар, китап итеп чыгардылар. Ике айдан артык вакыт узды бит инде. Хатны язмый тордым, сездән хәбәр килерме дип көттем. Аптырап, Аяз.»

Аязның мондый усал хаты Ибраһим аганың кәефен боза, билгеле. Ул да Аязны артык ашыктыруда гаепләп, ачуланып хат яза. Аяз хатыннан: «11 июль 1986 ел. Хөрмәтле Ибраһим ага! Әгәр мин һәр вак-төяк өчен киләчәктә көя башласам, юк, Ибраһим ага, мин мондагы этрәк-әләмнәр, буш куыклар белән көрәшә-көрәшә кискенлеккә дә, усаллыкка да өйрәнгән кеше, мин икеләнү дигән нәрсәне белмим, ялагайлануны кабул итмим, икейөзлеккә тирәмә якын да китермим. Шулай яшәдем, шулай яшәрмен дә... Ихтирам белән, Аяз.»

«26 ноябрь, 1986 ел. «К.У.» ларының 11нче саны чыкты. Романнның башындагы «Әшһәдә әннә...» дип башланып киткән жирен төшереп калдырганнар. Куркаклар! Үзенә бер колорит биреп тора иде ул! Мәгәр без милли характерны бирергә теләсәк, үткән заманга багышланган эсәрләрдә Корьән, диннән башка беркай да бара алмыйбыз лабаса! Марксизмны белмәгән, белә дә алмаган татар халкы нигәдер ышанган ич! Халыкның нәрсәгә инануын белмәгән килеш аның жанына ничек үтеп кермәк кирәк?! Мин дингә ышанам да, ләкин заман аңа киртә куйган. Әтием мулла улы иде, әнием – Корьән хафиз кызы, икесе дә заманча дәрәжәдә атеистлар булдылар, безгә дә шул тәрбияне бирделәр...

7 декабрьдә РСФСР язучыларының съездына кузгалабыз. Бездән тулы бер отряд – утызга якын кеше: делегат һәм кунаклар. Отряд бара – корал гына иске, күгәргән сөңгеләр, атмый торган мылтыклар. Отрядка өч хатын-кыз да тыкканнар. Татар язучылары әдәбиятның какшаган бинасын хатын-кыз белән терәтеп куярга ният тотта башлады... Нишлисез – йомшаклар заманасы...

Ихлас күнелдән саулык-сәламәтлек теләп калам. Аяз.»

«22 гыйнвар, 1987 ел.

Кадрле Ибраһим ага!

Утыз җидедә егылганнарда бары тик син исән калдың. Син күргәнне хәзер беркем

дә бөтен тулылыгы белән бирә алмас, син татыганны әдәбиятта беркетеп куясы иде бит! Беләм, синең ул елларга багышланган хикәяләрең барын ишеткән идем, ни хәлдә икән алар? Кайда? Кем кулында? Син аларга нинди киләчәк көтәсең?.. Ихлас сүз, ихлас фикерләр хәзер кирәк булыр... Мәгәр, заман, чор, дәрәслек таләпләре күпләргә үзгәргә мәжбүр итәчәк әле дип өметләнәм! Мәскәү журналларында редакторларны алыштырып бетерделәр. Мин Залыгинның, Баклановның газеталардагы чыгышларын укыдым, алар житди үзгәрешләр вәгъдә ителәр, бездә дә булачак ич ул үзгәрешләр. Булачак!.. Ихлас хөрмәт белән, Аяз.»

«8 октябрь, 1987 ел. Пицунда.

Ренат, хәерле көн! (*Ренат Хариска хат – Н.Г.*)

Кешеләр без күргән елларның нинди аяусыз, фәйдәсиз, шомлы һәм куркыныч булганын белергә тиешләр. Нигә алар аны Рыбаковны, Приставкинны, К.Симоновны укып кына, «Тәүбә» яки башка фильмнарны карап кына белергә тиешләр?.. Татарларны кырмаганмы Сталин? М.Галәүне, К.Тинчуринны, Г.Ибраһимовны һ.б. һ.б. ларны үтермәгәнме? Без бу хакта һаман авыз йомып, берни булмагандай, дивана кыяфәтендә яшәргә тиешме?.. Ибраһим ага Салаховның кулъязмаларын эзләп алырга кирәк, алар Казанда бар, бер нөсхәсен Туфан кулында дип ишеттем... Әгәр теле, язылыш рәвешә бүгенге көн югарылыгында булмаса, мин Ибраһим агага ярдәм итәргә эзәр. Бер тиен акчасы кирәкми, бары тик ул әйбер дөнья күрсен иде. Иртәгәгә калдыру – жинаять! Хөрмәт белән, Аяз».

Бу турыда тагын Аяз Ибраһим агага Пицундадан хәбәр хаты яза.

«9 ноябрь, 1987 ел.

Пицундадан Ренат Харис исеменә хат язып, ашыгыч рәвештә синең кулъязманы эзләп табуын һәм һич кичекмәстән журналга кертәп жиберүен үтенгән идем. О, дөнья чыннан да үзгәргәндер, хактыр бу, Р.Харис житдилек күрсәткән, синең кулъязманы эзләп алган, укып чыккан, журналга планлаштырган эсәрләргә алдагы айларга күчәрәп, синең кулъязманы «К.У.» журналының 4нче санына бастыруны планлаштырган. (*«Тайгак кичү» романы турында сүз бара – Н.Г.*)

...Котлыйм һәм сөенәм! Исән яшәгез, бәлки, сезнең гомернең тажы булырлык китап менә хәзер дөнья күрәдер.

Хаксызга жәзаланган чордашларыгыз арасыннан исән калган бердәнбер язучы буларак, сез вәжданыгыз, намусыгыз кушканны башкарып чыккансыз, бернинди данга, матди байлыкка өметләнмичә, еллар буге күз нурыгызны ак кәгазь өстенә түккәнсез... (Яклаучылар белән рәттән бу эсәргә аяк чалучылар да атлыгып торыр. Бу хәбәрне әлегә беркем дә белмәсен.) Килештекме?

Исән-сау яшә. Гаиләңә салам. Аяз.»

«9 гыйнвар, 1988 ел.

Кадерле Ибраһим ага!

Котлауларың килде. Рәхмәт! 60 яшькә Лауреат булып барам. Партиясез, элекке каторжан, «З/К № 1 – Г- 732», җаваплы урында утырмаган язучы провинциядә Казанда чыккан китабы өчен премия алды. (*«При свете зарниц» китабы турында сүз бара – Н.Г.*) Дөнья аз булса да үзгәрә дигәнне аңлатмыймыни бу?!

Язмаларың журналда искиткеч нәрсә булачак! Китап итеп чыгару турында да сүз кузгатып йөрәм. Яшә!

Әле Рафаэль Мостафин бер исемлек бирде. Мәскәүдән «Дружба народов»тан Сталин режимы чорында газапланган язучыларның исемлеген сораганнар икән. Ул үзе белгәннәренә теркәгән, мин Мәхмүт Бөдәйли һәм чордашым Адлер Тимергалин исемнәрен өстәдем. Исемлекне сиңа жиберергә сөйләштөк. Берсенәң дә исеме онытылмасын иде! Озак тотма! Синең хәтерәң шәпләгән беләм, ул чорлар онытыла торган түгел. Мин, мәсәлән, этап, лагерь, төрмә юлларын бергә үткән меңнәрчә исем-фамилияләргә хәтерлим. Сагынып, Аяз.»

(*Ул исемлек шушы язмаларда теркәлгән. Исемлектәге 20 шәхес атып үтерелгәннәрдән, ә 13е – «исән» кайтып иҗатларын дәвам иттерүчеләр – Н.Г.*)

«18 гыйнвар, 1988 ел. Казан.

Хәерле көн, Ибраһим ага!

Аллаһы боерса, эсәрәң укылачак. Мин аерыла алмыйча, бер тында укып чыктым. Татар укучысының күзен татарча басылган житди эсәрләр дә ачарга тиеш!

Синең каторга юлың бөтенләй үзгә булган. Без бүтәнчә яшәдек, бүтәнчәрәк... Сау булып тор, Ибраһим ага. Яратып, ихтирам белән, Аяз.»

«28 август 1988 ел. Переделкино.

Кадерле Ибраһим ага!

«Тайгак кичү» журналда басылды. Кульязмаң китап булып та чыгып өлгерәдер инде. Мин бәләкәй генә кереш сүз дә яздым. Гәрчә мондый эсәргә өстәп, сүз әйтү дә кыен. Эсәр – Жан авазы. Мин аны шулай дип атадым да.

Ихлас сагынып, сәламнәремне юллыйм. Аяз.»

«19 февраль, 1989 ел. Казан.

Кадерле Ибраһим агай!

Күптән түгел союзда идарә утырышына жыелдык. Быел Тукай бүләгенә тәкъдим ителәчәк кандидатлар каралды. Секцияләр үз утырышларында карап, идарә карамагына 9 кандидат тәкъдим иткәннәр икән. Фәрваз Миңнуллин сезнең исемне һәм романны бик нык яклады.

«Китап булып чыгып житмәгән!» диючеләр дә булды. Инде киләсе елга өметләнник.

Хуш булып тор, Ибраһим агай! Гайләңә сәлам! Тирән ихтирам белән, Аяз.»

«2 апрель, 1989 ел. Переделкино.

24 мартта язган хатыңны алдым, ихлас рәхмәт! «Мин һәрвакыт уйлыйм, мөгаен, Хак Тәгалә сине минем белән очраштыргандыр. Изге эшләр өчен...» дигәнсең. Зур сүз әйткәнсең, олы сүз. Синең кебек якты шәхес авызыннан мондый зур бәяне ишетү, үзгә әйткәндәй, мөкәфәт. Янәшә яшәргә, уй-фикер алмашып гомер итәргә язсын. Яктылыгыңны саклап озак яшә, бирешмә!

Сау бул, чирләмә, хат яз, дөньяң тыныч һәм иплә булсын, тирән ихтирам белән, яратып, Аяз.»

Аяз Ибраһим аганы «Илче» кыяфәтендә күреп, тасвирлап калдырырга тели.

ИЛЧЕ

(Язма кыскартып бирелә).

Бишенче ел таңында уянган аң егерменче гасыр буена туктаусыз дәвам иткән кырылышлардан татарны саклап калган. Татарны бөек милләт итеп раслаган бишенче ел әле бүген дә безгә көч-гайрәт өстәп тора. Моннан ары тоташ фажиғаләр чылбыры башлана...

Быел, беренче май иртәсендә мәшһүр әдипбез татар халкының саф намусы булган Әмирхан ага Еники белән Переделкино урманы сукмакларында яз белән хозурланып йөрибез... Сүз иярә сүз чыгып, мин аңа мондыйрак сорау бирдем: «Әмирхан ага, утызынчы елларда сезне Черек күлгә чакыргаладылармы?» – дидем. Ул, гадәтнә, салмак, жайлы тавыш белән болай диде: «Утыз дүргенче елда бер тапкыр чакырдылар...

э утыз бишенче елда мин Ташкентка китеп, күп бәләләрден котылып калдым... Шагыйрь Сириннең бер шигыре уңаеннан сорау алдылар... «Утызынчы еллар башында кулак тамгасы сугылып, авыллардан сөрелгән крестьяннарның хатын, бала-чагалары Болак күпергә өстендә хәер сорашалар», – дип язган иде Сирин. «Шушы шигырь Сталинны тәнкыйтләүгә кайтып каламы?» – дип төпченделәр. «Юк, шагыйрь бары теләп утыручыларга теләктәшлек кенә күрсәтә, дип раслады», – диде Әмирхан ага.

Ибраһим аганың һәм татар халкының йөз аклыгы булган «Тайгак кичү» романы якты дөнья күрдә. Сонра «Колыма хикәяләре» дип исемләнгән бу мәшһүр романга керердән элек, әдипнең икенче бер романына – «Имәннәр тамыр жәйгәндә» эсәренә берәз уебызны юнәлттик әле.

Бу ике китапны бер-берсеннән нигә аерып булмый икәннән алдарак күрербез.

Татар – зур милләт, бар аның токымы мәгърур кыпчаклардан килә торган ишле мишәрә, дөнья тарихында нугай дип аталып сенеп калган икенче бер тармагы бар, әлегәчә тарихы әдәбиятта тиешле бәя таба алмаган данлы Күчем хан дәвамчылары – себер татарлары бар. Әле без белмәгән, язмышлары урыс казаклары станына барып ялганган «татар казаклары» да булган. Мәшһүр режиссёрыбыз, бүген нигәдер

күзөбездән китеп торган, картлыгында да егетлеген саклаган, яшьләргә күп акыл биргән тынгысыз Габдулла ага Йосыпов үзенә «татар казагы» булуы белән чиксез горурулана иде. Һәм шушы без белмәгән, күрмәгән татар кабиләсе казаклар арасынан Ибраһим Салахов әдәбиятка һәм татар дөньясына ИЛЧЕ булып килде. Балтач ягы тумасы Ибраһим Салаховны язмыш Күкчәтау далаларына илттеп ташлый һәм ул шул якның атаклы улына эверелә. Татар казакларының тормышын, көн-күрмешен, горел-гадәтләрен, гаскәргә озату йолаларын, Сабан туйларын, сөю-сөешүләрен, татулыгын, сугышчанлыгын ышандырырлык вакыйгалар аша ачып бирде.

Романның исеменә игътибар итегез: «Имәннәр тамыр жәйгәндә». Октябрь революциясе алды чорын баян иткән бу роман исемненә сере бик гади, фажигасе чамасыз авыр...

Роман озак һәм бик күп көч түгеп язылган. Әсәр башлаганда, Ибраһим ага үзе дә әле яшьлек еллары, комсомол шаукуымыннан арынып бетә алмагандыр, чөнки совет власте, большевиклар режимы геройларның якты өметләренә манчылып тасвирлана. Әле эсәрдә имәннәрнең тамыр жәясенә тулы ышаныч яши. Татар казакларының башын кыяр кылычлар инде коелган булса да, иртәгесе көннен шушы кадәр явызлык китерәсен берәү дә башына китереп карамый. Болары әле алда булачак, октябрьгә берсүзсез ышанган, большевикларның мәкерле планнарын, аларның канлы тираниягә омтылуларын аңламаган мең-миллионнарның озакламый Колыма, Магадан, Караганда лагерларында һәлак ителәчәген без бер ишарәдә дә күрә алмыйбыз...

Һәм тормыш бөтенләй кире якка, төрмә-лагерь юлларына кереп китә. Ленин-Сталин корган дәүләт берәүне дә, шул жөмлөдән, имәннәр булып совет властена иннәрен куйган гади большевикларны да аямый. Тора-бара совет властеның югары эшелоннарына да кулы жите коммунист жәлләдларның!.. Заман Ибраһим Салаховны да ялмап йота. Аны да чәбәләнгән тарих мөйданнарына – Колыма жәһәннәмнәренә илттеп ыргыта. Һәм бу яңа дөньяның тулы вәкаләтле ИЛЧЕсе булып, ул Күкчәтау ягына кайтып егыла. Бу юлы ул бөтенләй башка кеше, аяусыз реалист, аның мең-миллион корбаннар исемненә сөйләргә тулыхагы бар...

Бу ике роман бер-беренә давамы рәвешендә һәм аларга уртак бая биреп фикер йөртәргә вакыт житмәдеме икән? Бу ике романда күтәрелгән һәм давамы чышелгән мәсьәләләр милли казанышларыбызны бер баскыч өскә күтәрә алачак. Ибраһим Салахов кебек якты шәхесләр милләтне югары күтәрсә, милләт тарафыннан кабул ителгән шәхесләр тарихны ныгыталар, явызлар төрле тарафтан аны кимерергә вә жимерергә ташланганда корыч калкан ролен үтилә. «Имәннәр тамыр жәйгәндә» һәм «Колыма хикәяләре» романны – большевизм салган канлы юллар алар.

Заман көнләп түгел, сәгәтләп үзгәрә. Төпле акыл ияләребез ишә, көнне генә түгел, кара төнне дә үткән күз аша күрә алырлык яшь әдилләр барлыкка килде, заманны татарча, татар ихтияжларыннан чыгып аңларга омтылуы зыялылар арта тора, юристлар, инженерлар, экономистлар, завод директорлары, соң булса да, үзләренә татар булуларын искәрделәр. Мәгәр заман югарылыгында фикер йөртәрлек тәнкийтьчене генә күрә алганыбыз юк. Юкса әдәби хәрәкәтебезнең үзәгендә торырлык әсәрләр иясе Ибраһим ага Салаховның бу ике романын бер төпкә жигеп, аның алдынгы фикерләрен әдәби көрәш мөйданына күптән чыгарырлар иде. Ибраһим аганың күнел сизгерлеге нәтижәсендә туган бу ике әсәр бер-берсен тутырлар, тулыландырлар, йомгаклау фикеренә кыйммәтен арттыралар. Ә безнең һәр әдәби табышыбыз милләт язмышы хәл ителгән урыннарда – көрәш сызыгында булырга тиеш.

Аяз Гыйләжев үз фикерләрен шартлатып, һич тайчанмыйча әйтеп калдыра белгән.

Хәзер үзем дә туксанынчыны ваклаганда, уйга калам. Ибраһим ага әйткәндәй, «Хак Тәгалә Аязны шундый гамәлләр кылырга дип, жир йөзәгә китерде микән?» – дим. Аязымның кылган изгелекләрен санап бетерерлек кенә түгел икән. Равил Фәйзуллинның яшьлек еллары нык хәтеремдә. Аяз мөкиббән китеп, яшьләр арасынан талантларны барлый. «Яшьләр игътибар үзәгендә булырга тиеш!» – дигән шигарь белән ашкынып йөргән чаклары. Аяз шул шигарьгә ләек зат итеп, Равил Фәйзуллинны сайлады. И Аязның Равилне дәртләндерергә тырышып, тагын да югарырак үрләргә күтәрелергә өндөп йөрүләре!.. Тагын шунысы да нык хәтердә: Аязның яшьтәшләре, чордашлары

бу «дуамаллыкны» хуплап та бетермэгәннәрдер. Шәүкәт абый нык талантлы балалар язучысы булып күтәрелде. Аның кебек нәниләрен рухи үзәнчәлекләрен аңлап ижат итүчеләр сирәктер, ул ихтирамга лаеклы әдибездә әдәбияттагы тиешле бәясен дә, ягъни Татарстан Республикасының Г.Тукай исемендәге Дәүләт бүләген 1972 елда ук алган икән. Алар Илдар Юзеев белән нык фикердәш дуслар булдылар. Ул елларда Илдар Юзеев та бу бүләккә ия булмаган икән шул. Менә сиңа мә, бер каторжан Равил Фәйзуллин кебек япъ-яшь шагыйрьне Тукай бүләгенә дөгъвалап йөрсен инде?! Равил үзе исән-сау ич, бу сүзләремә каршы сүз әйтә алмастыр. Билгеле, ул үзенң таланты белән лаек булды, ә башлап сөрән салучысы Аяз иде. Равил Фәйзуллин 1943 елда туган егет, 1978 елда «Шигърьләр һәм поэмалар» китабы өчен Татарстан Республикасының Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә лаек дип табылды. (35 яшендә, ул кадәр яшь тә түгел икән – Н.Г.) Аннан соң Аяз Туфан Миңнуллинның Әлмәт театрында «Ай булмаса, йолдыз бар» драмасы буенча куелган спектакльне ашкынып, бертуктаусыз ул хакта мәкаләләр язып, Г.Тукай исемендәге премиягә лаек дип йөрде. 1979 елда Татарстан Республикасының Г.Тукай исемендәге Дәүләт бүләгенә Т.Миңнуллин лаек дип табылды. 1980 елда ул бүләккә Илдар Юзеев ия булды. Валлаһи дип әйтәм, Аязның үзен тәкъдим итәргә омтылганын хәтерләмим. Гариф Ахуновның димләп йөрүе нәтижәсендә генә Аяз да «Жомга көн кич белән...» (1982) китабы өчен 1983 елгы Г.Тукай исемендәге Дәүләт бүләгенә лаек дип табылды.

Картлыгындагы дуслы Ибраһим Салахов белән уртак тел табып, ижат жимешләре белән нык танышкач, үткәннең фажигасен күреп, Аязым ашкынып, тагын бер талпынды. 1990 елда Татарстан Республикасының Г.Тукай исемендәге Дәүләт бүләгенә Ибраһим Салахов лаек дип табылды!

Язучы 1998 елның 7 июлендә Күкчәтау шәһәре янәшәсендәге Кызыл Яр авылында вафат булды, шул авыл зиратында җирләнде.

Улларыбызның әтисе, оныкларымынң кадерле бабасы – сөекле Аязым, Ходайның рәхмәте беләндер, исемен милләттәшләрең алдында ким-хур булмыйча зур ихтирамга лаек булып, үз урынын яулап килә кебек! Син миңа гел әйтә идең бит: «Карчык, мин киләчәктә күренекле язучы булып танылырмын әле, минем сәгатем сукмады. Мине өйрәнердәй яшь галимәләр, яшь галимнәр булачак!» – дидең. Каян белдең син аны? Дөрестән дә, исемен төрки дөньясында нык танылып килә. Ходай безнең тарафларга сиңең ижатыңны барларга дип төрек кешесен – Фатих Кутлуны юллады. Син аның белән очрашып, аңа үзеңнең әмәнәтеңне дә житкереп калдырдың. Ул шул әмәнәтеңә тугрылык саклап, алты повестеңне төрек теленә аударды инде. Хәзерге көндә төрекләр сиңа багышлап зур альбом истәлек чыгарырга әзерләнәләр. Моңа кадәр шундый альбом Чыңгыз Айтматовка гына багышланып чыгарылган булган. Сиңең иң яраткан язучың бит инде Чыңгыз Айтматов. Ялгышмагансың! Котлыйм, бабасы! Иншалла, «Йәгез, бер дога!» да шундый бәхеткә лаек булып дип өметләнәм. Венгр дуслың Арпад Галгоци «Йәгез, бер дога!»ны мадьяр телендә өч мәртәбә нәшер иттереп, Венгриядә дан казанды. «Йәгез, бер дога!»ны Минтимер Шәймиев инициативасы белән инглиз теленә тәржемә итү эшләре ашыктырыла. Син фаразлаган галимә Миләүшә Хәбетдинова булган икән. Ул сине чын мәгънәсендә гашыйк булып ярата! Алла ярдәменнән ташлаамасын!

Сиңең ихлас ярдәмчел булуың турында язам да аптырап уйланам. Безнең татар Аяз хакында «кырыс» кеше икәннен генә искә ала дип тә рәнжим. Син кырыслыгың белән изге гамәлләр генә башкаргансың бит! Дөньялыктагыларны ялгышудан Ходай Тәгалә үзе сакласын, якласын!

Нәкыйя ГЫЙЛӘЖЕВА

«...СИНЕҢ БАР – ЯЗГАНЫҢНЫҢ НАШИРЕ»

Бөек шагыйребез Габдулла Тукай:

*Яз, ни язсаң да, синең бар – язганыңның нашире;
Ашлыгың үстисә – бир, тайярдыр¹ аның гашире², –*

дип язганмы әле?! Әлбәттә, язганнан нашир дә, автор үзе дә гошергә тиенми торган заманда яшибез. Менә гаширләр кемнәр – мәсьәләнең асылы шундадыр!

Шөкер, дибез: нашир-нәшриятлар бар, язганнарны төзәтүче аз санлы мөхәррирләр бар. Үз сүзеннә халкыңа җиткерүдә болар һәммәсә мөһим. Бигрәк тә мөхәррирләрнен уңу – бәхет. Кайсы мөхәррир белән нинди мөхәррир ничек аерыла?! Әдәбиятта ат уйнаткан, дистә-дистә китап чыгарган әдипләр мык астыннан елмаеп укыр бу юлларны, тәҗрибәсезрәкләр кашын ажаган тизлегендә җыерып алып, асылына еллар аша төшенер...

Әйе, «**нинди**» белән «**кайсы**» алмашлыклары ничек аерыла соң? Әлеге сүзләргә нисбәтле, мөхәрририятнең төмәм тәкатен корыткан, сөйләмдә колакны яра торган һәм яңа гасыр әдәбиятыбызда да шактый билчәни тамырлар җибәреп өлгәргән хаталы очраklar бар. «Сез **нинди** язучыларны Тукай бүләгенә тәҗдим итәр идегез?» – дип сөйләшү, бәлки, урынлыдыр да (сыйфатларын санасак), ләкин дәресе бит – «кайсы»!

«Аңлатмалы сүзлек» болай ди: «**Нинди** – кемнең яки нәрсәнең дә булса үзенчәлеге, сыйфаты турында сораганда кулланыла». Мисал: «*Шагыйрь яшәгән заманны күзаллап, аның кечкенә Апуштан зуп-зур Тукай дәрәҗәсенә күтәрелә алуын, бөеклеккә **нинди** фаҗигаләр бәрабәренә ирешкән тирәнтен аңларга теләм.*» (Зиннур Мансуров)

«**Кайсы** – күпләр арасынан берсен белү өчен сораганда кулланыла». Мисал: «*Бишегемне тирбәткәндә, әнкәй / **Кайсы** көйне икән көйләде?*» (Газинур Морат)

«**Кайда**» һәм «**кая**» алмашлыклары белән дә шул ук хәл.

«Аңлатмалы сүзлек»тә: «**Кайда** – кемнең яки нәрсәнең урынын белергә теләп сораганда кулланыла». Ягъни төгәл җирлек күздә тотыла, абстрактлыкка урын калдырмый. Мисал: «*Әлү! Кызым... Азалия! Син **кайда**?*» (Рәзил Зәйдулла)

«**Кая** – кайсы җиргә, кайсы якка». Ягъни төгәл урын күздә тотылмый, гомумилеккә белдерә, абстракт юнәлеш-тарафны билгеләү максатында кулланыла. Мисал: «*Аларның һәркайсы Рәискә, фәриштә үк булмаса да, эш-гамәлләре, сөйләгән сүзләре, язган гыйбәрләре белән **кайдыр** биектә, күктә утыручылар булып тоела иде.*» (Флүс Латыйфи)

Күргәнәбезчә, «нинди» белән «кайсы»ны, «кайда» белән «кая»ны тиешле урында куллану артык авырлык һәм Әбүгалисина гыйлем сорамай. Наширгә илткәнче, ни язганыңны укып карау да җитә.

Тукайның «Фәлсәфи сүзләр» (1910) мәкаләсендә мондый юллар бар: «Һади Максуди әфәнде үзенә яңа чыккан «Төрки нәхүе»ндә болай дип әйтә: «Өтерләр, күбесенчә, мәшһүр затларның исемнәренә һәр ике ягына куелалар: «*халыкларны тугры юлга күндерү өчен, «Аллаһы Тәгалә» хәзрәтләре «Мөхәммәд пәйгамбәр» хәзрәтләрен юллаган*»; «*Йолдыз*» гәзитәсе Казан шәһәрәндә чыга» кеби».

Ләкин монда шуны әйтәсем килә: эстәгъфирулла, мин үзем мөселман булганым хәлдә, Аллаһы Тәгаләне өтерләр, бөтерләр, көтерләрсез дә таныр идем. «Йолдыз» гәзитәсе дип әйтү максуд булганда, бүтән Зөһрә вә Фатима йолдызларынан аерма өчен, әлеге өтерләр, шөтерләр, мөтерләр кирәк булса да, Аллаһы Тәгалә вә Мөхәммәд пәйгамбәр хәзрәтләре алардан мөстәгънәдерләр³».

¹Тайярдыр – әзерләр.

²Гашире – гошер алуысы.

³Алардан мөстәгънәдерләр – аларга мохтаж түгелләр.

Күрәбез ки, тел белемдә пунктуация кагыйдәләре әле урнаша башламаган бер заманда сүз бүген «куштырнак» дип атала торган билге турында бара. Ягъни, парлы өтердән ясалган билге. Тукай әнә шул мәсьәләгә дикъкатъ итә һәм аның өтерләргә карата бернинди дөгъвасы юк.

Куштырнак куюда авторларыбыз артык авырсынмый кебек, Тукайның алда әйтелгән жөмләсенә тугры, тик менә кырмыска мыгеы хәтле генә өтер-сызыкчалар кайчак эшләрне көрчөккә тери.

Кабатлаулар янында тыныш билгеләре – әнә шундыйлардан. Әллә ни зур авырлык юк та кебек: араларына өтерләрне сибәсәң дә – алга! Шулай да язучыларның әсәрләрендә хәтта тәжрибәле редактор-корректор «килеп төртелә торган» сирәк очраklar булгалый. Алар жөмлә саен түгел, әсәрдә, гомумән, бер тапкыр да күзгә чалынмаса мөмкин. «Татар телендә тыныш билгеләре» (төзүчеләре: Ф.С.Сафиуллина, С.М.Ибраһимов, Э.Х.Вафина; 1995) белешмәсендә искәртелгән ун кагыйдәнен бишесе – нәкъүзләре.

1. **«Булгач», «калгач», «дигәч», «икән» ярдәмче фигылләр, «тек» ярдәмче сүзе белән ясалган кабатлаулар янында тыныш билгесе куелмый.** Мисал: *«Чүп булгач чүп инде. Ул таралып ятса да, тәртипкә салынса да – барыбер чүптер».* (Габдулла Тукай)

2. **Беренче кисәк – I яки III заттагы берлек сан тартым белән белдерелгән исем фигыл, ә икенчесе төп формадагы исем фигыл белән бирелгән кабатлаулар янында тыныш билгесе куелмый.** Мисал: *«Ә кияүнең гамендә дә юк... Кырынуы кырыну».* (Мирсәй Әмир)

3. **«Әйтүен әйтте» формасындагы кабатлаулар янында бернинди тыныш билгесе куелмый.** Мисал: *«Иркенләп урамнан үткән кешеләргә кайчак ачуы килеп куя куюын – алар бит үзләренең шулкадәр дә бәхетле булуларын белми».* (Ркаил Зәйдулла)

4. **«Кычкырылмы-кычкыра» формасындагы кабатлаулар арасына сызыкча куела.** Мисал: *«Кызларның кайтуына ата-ана гаять шат, куанышмы-куаналар».* (Мөсәгыйт Хәбибуллин)

5. **Беренче компоненты шарт фигыл формасында булган кабатлаулы сүзтәзмәләрдә тыныш билгесе куелмый.** Мисал: *«Сарыкның бу киңәшенә Кәжә күндә: «Әйдә, иптәш, ярар, барсак барыйк инде».* (Габдулла Тукай)

Редакторлык хезмәтендә тупланган тәжрибәдән чыгып, мөхтәрәм галимнәребез төзегән әлеге хезмәткә кайбер өстәмәләр дә юк түгел. Икенче пунктка бер өстәмә: **беренче кисәк – I яки III заттагы берлек сан тартым белән белдерелгән исем, ә икенчесе төп формадагы исем белән бирелгән кабатлаулар янында да тыныш билгесе куелмый.** Мисал: *«Синең кайгың бармыни, аның үз хәсрәте хәсрәт».* (Нәбирә Гыймәтдинова)

Бишенче пунктны **«беренче яки икенче компоненты шарт фигыл формасында булган кабатлаулы сүзтәзмәләрдә тыныш билгесе куелмый»**, дип үзгәртү мәслихәт. Мисал: *«Алга барганнарга тик табыла табылса – Алла ул!»* (Габдулла Тукай) Бу форма башлыча шигъри әсәрләрдә очрый.

Алда аталган биш кагыйдәгә тагын берне (белешмәдә ул юк) өстәү ләзем:

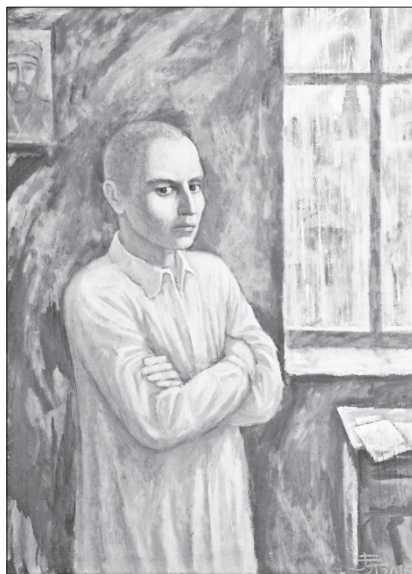
6. **Беренче компоненты кире шарт фигыл формасында булган кабатлаулы сүзтәзмәләрдә тыныш билгесе куелмый.** Мисал: *«Сәгадәт талына менсәң – үзең мен; Ни ярдәм килсә дә килсен үзеңдин».* (Габдулла Тукай)

Тукайның «Исемдә калганнар»ында да бар андый жөмлә: *«Ни күрсәм дә күргәнмен, ни булса да булган – һәрничек мин бу сәмиягә сыймасанмын».* Төрле басмаларда төрлечә: «күрсәм дә күргәнмен» арасына – сызык, «һәрничек» алдына өтер кую очраklары да күзәтелә. Әлеге хатаны булдырмаса кирәк, һәм ул яңа алты томлыкта дөрөс бирелгән. Мөхәррир-корректорлар да, нашир дә вазифа-бурычларын бу юлы жиренә житкәргәннәр.

Рамил ХАННАНОВ,
филология фәннәре кандидаты

РƏССАМ ГАМЕ – КУҢЕЛ КӨЗГЕСЕНДƏ

Газиз Гобәйдуллин – сынлы сәнгать өлкәсендә үзен күшләргә остаз буларак та таныткан күренекле рәссам. Казанда туып үскән, туган шәһәрэндә сәнгать училищесын тәмамлауга Идел буе районы Пионерлар йортында сәнгать дәрәсләре алып бара

«Тукай». 2016 ел.

башлаган. Чабаксар педагогика институтының сәнгать-графика факультетында укыганнан соң, 1989 елдан 5нче сәнгать мәктәбендә һәм Казан федераль университетында педагог булып эшли. Бер үк вакытта үзе дә иҗаттан аерылмый, берсеннән-берсе күркәм сәнгать эсәрләре тудыра.

Калада туып үссә дә, автор милли йолаларыбыз, халкыбызның горейф-гадәтләре, көнкүрешке кебек темалар белән бала чагында ук мавыга башлый. Шушы юнәлештә ул халкыбызга мэхәббәт һәм ихтирам хисе белән сугарылган картиналар, портретлар иҗат итә. Узган гасырның 70нче елларында ук автор этнографик портретлары, авыл табигате күренешләрен тасвирлаган эшләре белән республикакүләм һәм төбәкара күргәзмәләрдә катнаша.

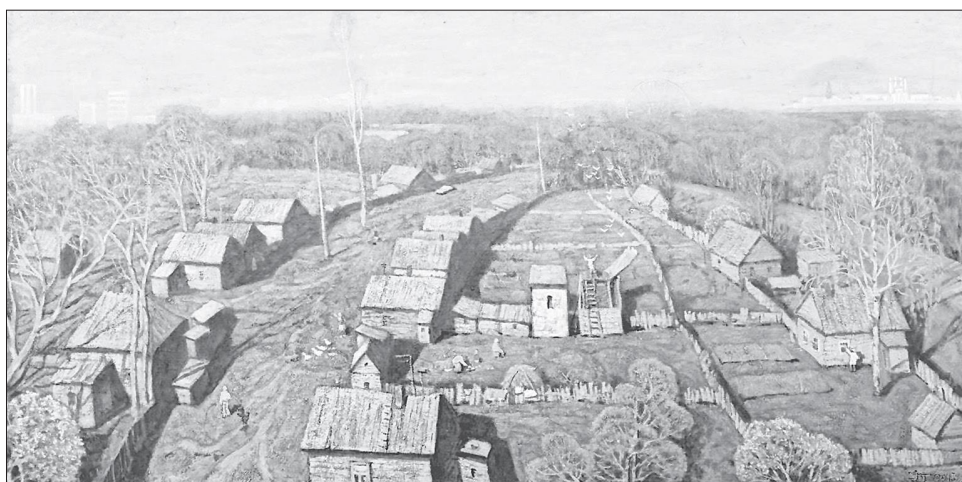
Газиз Гобәйдуллин үзенә кирәкле бай материалны еш кына Биектау, Саба районы авылларына чыгып, ак киндергә индерә. Аны нечкә тойгылы пейзаж остасы, тормышның чынбарлыгын сурәтләүче дип әйтә алабыз.

Рәссам каләменнән туган жәүһәрләрдә табигатьтәге төсләр уйнаклав, һаваның үзенчәлекле яктысы, геройларының уй-кичерешләре дә ышандырырлык итеп сурәтләнә, хәтта аларда шул дөньяга алып кереп китәрлек илаһи көч тә сизәсез. Болар – тормыштан алынган реалистик сәнгать эсәрләре. «90нчы еллар», «Иске Казан – Кәжә бистәсе», «Кирмән янәшәсендә» картиналары безне уйландыра да, моңландыра да.

Аның татар авылы, иске Казан тормышына багышланган картиналары аеруча зур кызыксыну уята. «Жәй житте» картинасында автор авыл карчыгының казлар ашатып йөрүен тасвирласа, «Авыл юлы»нда исә биредә генә күрә алган матурлык, илаһи тынлык белән очрашабыз. Рәсем сәнгәтендә дәрәслек иң мөһим урында булырга тиеш. Шул чагында гына рәссам әйтергә теләгән фикерен ирештерә ала һәм үз вазифасын үтәгән булып чыга.

Рәссам иҗатында шулай ук иске Казан бистәләре, элеккеге завод-фабрика биналары, аерым алганда, татарның эшче халкын чагылдырган эсәрләре дә байтак. «Киров урамы», «Профсоюз-Бауман урамнары чаты», «Ягодный бистәсе» картиналары моның ачык мисалы. Тарихыбызны һәм замандашларыбызның образларын чагылдырган портретларда автор аларның яшәү мәгънәсен, кичерешләрен сәнгатьчә сурәтләүгә омтыла.

Бүгенге көндә дә рәссам педагогик эшен дәвам итеп, Казанның инновация

«Чиксезлек». 2000 ел.

университетында доцент булып эшли. Бер үк вакытта үзе укыткан яшьләрне төрле конкурс-күргәзмәләрдә катнаштыруда һәм үз-үзләренә тәнкыйди караш тәрбияләүдә дә зур көч куя. Инде үзләре дә мөстәкыйль ижат итә башлаган шәкертләре бүген дә остазларының остаханәсенә килеп ижат итәргә, кайбер уй-фикерләре белән уртаклашырга, киңәшләшергә ярата.

Газиз Гобәйдуллин 2002 елда үзенә беренче шәхси күргәзмәсен М.Горький музееда оештыра. Шул ук елны ул Татарстан һәм Россия Рәссамнар берлегенә кабул ителә.

Соңгы елларда рәссам изге жырлар, истәлекле урыннарыбыз белән дә кызыксына. Аның халык ижатын һәм борынгы Болгар риваятьләрен, мәчетләребезне чагылдырган әсәрләре дә шактый. «Солтан мәчете», «Йортыгызга иминлек», «Гаилә белән», «Мәржани мәчете» картиналары шундыйлардан.

Газиз Гобәйдуллинның язучу техникасы да башкалардан аерылып тора. Ул үзегенә белгән буяу төшерү алымнарын кулланып, туачак әсәренә яна сулыш өрә. Андый картиналары шул мохиткә алып кереп, сәяхәт иттерә кебек, алардан жылы энергетика бөркелеп тора.

ТАССР оешуга 100 ел тулу уңаеннан автор Россия Рәссамнар берлегенә Татарстан бүлегенә оештырган берничә күргәзмәдә үз эшләре белән катнашырга өлгерде инде. Ул эшләр арасында «Еллар кайтавазы», «Гаиләм», «А.Сладковский», «Софья Гобәйдуллина» кебек ижат эшләрен әйтеп үтәргә кирәк.

Бөек Жиңнун 75 еллыгы уңаеннан да кылкаләм остасы сугыш ветераннары портретларын киң жәмәгатьчелеккә тәкъдим итте. Шулар арасында «1945нң печән өсте», «Ул жинү яулап кайтты», «Борчулы хат», «Фатих Кәрим» картиналарының һәммәсе дә үткәннәр турында уйлану, еллар кайтавазын искәртү кебек.

Газиз Гобәйдуллин һәрчак эзләнүчән, ижаты белән кеше күңеленә шифалы орлыклар сала, тигез киндергә жан өрә.

Дания ГАЙНЕТДИНОВА,

Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе

ТЫНГЫСЫЗ ИЖАТЧЫ, МИЛЛӘТ ХАДИМЕ

Инде озын-озак дип әйтерлек бу гомердә аксакал әдипләрне күп күрдөк без һәм ниндиләрен генә әле! Г.Бәширов, А.Шамов, С.Кудаш, Н.Исәнбәт, Х.Туфан, М.Әмир, С.Хәким, Ә.Еники, Ф.Хәснә кебек олпат каләм ияләрен искә алу да житәдер. Һәммәсе чын калку колоритлы зур шәхесләр, затлы, зыялы ижат әһелләре иде алар. Без алар белән аралашып яшәп кала алдык, шөкер! Һәрберсе безнең милли дөньябызда үзенчәлекле бер әдәби мәктәп саналырлык бу шәхесләр, һичшиксез, безгә кадерле чорларның жанлы тарихы булып тоела иде, дисәк, кордашларым да моның белән килешәчәктер, шәт. Бездән олырак буын – А.Гыйләжев, М.Мәһдиев, Г.Ахунов, Ә.Баян, Х.Сарьяннар да нәкъ шундый иде һәм, әлбәттә, алар югарыда саналган олуг исемнәрнең лаеклы дәвамы да булды. Ә без?

Безнең буын да шундый олпат яшыкә житеп бара түгелме? Бәхеткә, арада бездән өлкәнрәк, әлегә корифейлар белән ныклап аралашып калган, иң яхшы сыйфатларны үزلәштереп, алар юлын дәвам иткән берничә агай да бар. Мин биредә Рабит Батулла, Марат Әмирхан, Лирон Хәмидуллиннар кебек, инде туксанына таба «тупылдап», яшьләрчә адымнар, дәрт белән баручы хөрмәтле әдипләребезне күздә тотам. Сөенчелесе шул: алар узган гасырның без санап үткән «алыплар»ның энеләре кебек, алардан яшәү, ижат һәм милләткә, туган телгә хезмәт итү мәктәбен узган, зур эстафетаны кабул итеп алган, үткәннең бөек исемнәренә, гамәлләренә үтә дә сак, игътибарлы булып, яңа гасырда зур традицияләрен дәвам иткән каләм ияләре! Һәм яңа гасырда бу агайларның ижади дәрте яңа вазгыятьтә өр-яңа көч алып, сулышлары да ачылганнан-ачыла гына бара.

Лирон Хәмидуллин атлы әдибездә дә – нәкъ шундый ижатчыларыбызның берсе. Милли аң, милли гамь, милли хәтерне, милли телне яшәтүнең бүгенге ифрат кыен юлында ул армый-талмый эшли. Турыдан-туры остазлары булган А.Шамов, Ә.Еники һәм кордашы, дуслы Х.Сарьян шикелле бу өлкәдә эстафетаны лаеклы дәвам итә. Ул кардәш милли әдәбиятлар үрнәкләрен тәржемә итүче дә, әдип тә, әдәбиятыбыз һәм халкыбыз тарихының барланырга өлгәргән өлешләрен ачыкларга, барларга тырышучы да. Татар дөньясының, Тукай, Дәрдемәндләре булган әдәбиятыбызның бер генә өлкәсенә дә битараф булмаган гамьле жан һәм каләм иясе.

Ул Зур Чирмешән елгасы буендагы зур татар авылында – Иске Төгәлбугада туган. Татарстан Республикасы барлыкка килгәндә, аннан читтә калдырылган меңләгән татар авылларының берсендә. Чик буеннан 15-25 чакрымнарда урнашкан дистәләп авыл халкы, безне дә милли республикабызга керттегез дип, сәнәк, чалгы тотып баш күтәргән авылларның берсендә. Лирон үскәндә, ул авыл Куйбышев өлкәсендә саналган, хәзер Ульянов биләмәсенә керә. Күрше өлкәләрдән булган эти-әнисе Самара шәһәренә укырга жибәрелгәч танышканнар. Ә 1943 елның көзүдә, Ленинград тирәсендәге сугышларның берсендә этиләре һәлак була. Аналары, өч улын алып (иң өлкәне Лирон), туган ягына – Оренбург өлкәсендәге Иске Актау авылына кайтып китә. (Монда жир күп дип, инешнең аргы ягына XIX йөздә руслар да килеп утыргач, авылның рәсми исеме Иске Белогорга үзгәртелә. Лирон ага сөйләвенчә, 1960 елларга чакта анда ике телдә укытучы ике мәктәп, ике колхоз була. 1944 елдан ул жәй айларында «Игенчеләр» колхозында печән чаба, уракта эшли.) Жиде сыйныфны тәмамлагач, авылынан биш йөз чакрым чамасындагы Актүбә каласына барып, тимер юл техникумына укырга керә, казакъ балалары белән аралаша, милли әдәбият үрнәкләре белән таныша. Шуннан хәрби хезмәткә алынып, өч ел гомерен (1951-1954) Ватанны саклауга багышлый. Аннан

кайтып, техникумны бишлегә тәмамлагач, укуын дәвам итәргә дип, аны Ташкентка жибәрмәкче булалар. Әмма кече энесенң авыл мәктәбен тәмамлаган ел булуы, сырхау энисенң дә авылдан китәсе килүе сәбәпле, ул Орск шәһәренә эшкә билгеләнә. Ул шәһәрдә энисенң авылдашы да яши икән, татар мәктәбendә татар әдәбиятын укытучы. Күренекле классик шагыйребез Дәрдемәндкә бәйле беренче истәлекләрне аңа шул апа сөйли. Дәрдемәндне, Мирхәйдәр Фәйзине якыннан белгән кешеләр белән Лирон Хәмидуллин шул елларда таныша.

Үзе үскән авыллардан да татар халкының берничә күренекле шәхесе чыккан. Иске Төгәлбуга авылында Татарстанның халык артисты, атаклы гармунчы һәм аерым музыкаль әсәрләр авторы Фәйзулла Туишев туган. Сугышка чаклы ул ел саен авылына кайтып, авылдашларын сөендереп китә торган булган. Лирон аганың шул вакыйгаларга мөнәсәбәтле истәлек язмасы да бар. Соңыннан ул якташына кагылышлы бик күп истәлекләрне туплый. Шуларга нигезләнеп, документаль повестен ижат итә. Бөек Ватан сугышы турында байтак тарихи хезмәтләр язган тарихчы Жәмил Гыйльманов та шул авылда тәрбияләнгән икән. Иске Актау исә – Урал-тауның иң көньяк очында – Акбур тавы итәгендә утырган авыл. Монда татар халкы тарихына багышлап, зур хезмәт язган Габделбари Баттал эзләре саклана. Аның «Татар тарихы» китабы 1912-1916 елларда Казанда өч мәртәбә басылган. «Идел-Урал штаты»н гамәлгә кертәргә йөрүчеләр сафында булганлыктан, ул чит илгә китәргә мәжбүр ителә. һәм анда да, Абдулла Баттал-Таймас буларак, зур гыйльми дәрәжәләргә ирешә. Лиронның аңа багышланган хезмәтләре дә бар. Шушы ук авылда язучы Әсгать Айдар эзләре дә бар икән. Аның атасы Харис хәзрәт шуннан утыз чакрымдагы хәзерге Сорочинск шәһәрендә мулла һәм якын-тирәдәге ике дистәләп татар авыллары муллалары башлыгы сыйфатындагы ахун булган. Иске Актауда ул зур бакча тоткан һәм гаиләсе шушындагы Иртәк суы буенда жәй айларын уздырган. «Вакыт» газетасында хәбәр ителүенчә, Харис морза монда һәр жәйдә бик зурлап Сабан туге оештыра. Ул бәйрәмгә Бозаулык, Оренбург, Самара калаларыннан да күп кенә кунаклар чакырыла. Шул хакта Лирон агада сакланган «Вакыт» газетасы хәбәрләреннән укып белергә мөмкин.

Орсктан соң Лирон әфәнде Уфа шәһәрендә дә берәз яшәп ала. Бер семестр һөнәри мәктәптә укытканнан соң, Казанга – татарның төп башкаласына килә. Шәрәф Мөдәррис, Гали Хужа агалар оештырган әдәби түгәрәкләргә йөри. Шул ук елларда ижатларын үзенә үрнәк итеп алган Хәсән Сарьян, Әмирхан Еники, Нурихан Фәттаһ һ.б. белән аралаша. Берара Башкорт дәүләт университетында укыткан Х.Сарьян ага белән алар Уфада ук танышкан булалар. Лирон Хәмидуллинның беренче хикәяләре 1960 елларда яшә язучылар жьентыкларында басылып чыга. Соңрак данлы шәхесләребез тормышын чагылдырган күләмле очерклары, повестьлары да ижат ителәчәк.

Күрүебезчә, әдипнең үсү юллары мәдәни-әдәби учаклар булган тарихи урыннар белән дә, атаклы шәхесләр белән дә бәйле. Орск, Оренбург, Уфа – татар дөньясында үз эзен калдырган, милли тарих ядкярләрен саклаган урыннар. Мирхәйдәр Фәйзи Орск каласында, Казан, Уфа ише зур шәһәрләр белән ярыша-ярыша, беренче театр тамашаларын оештырган. Оренбург исә ике атаклы мәдрәсәсә – «Хөсәения» һәм «Вәлия» белән данлы булган. Ул мәдрәсәләрдән Галимжан Ибраһимов, Шамиль Усманов, Муса Жәлил, Сәгыйть Рәмиев белән Сәгыйть Агишләр чыккан. Шуларның үрнәге Лирон агабызны да кызыксындыргандыр, дип уйлыйм.

Казандагы бер оешмада инженер, баш инженер вазифаларын башкару белән бергә ул әкрәнләп ижат итә башлый. Шул ук елларда, казакь әдәбияты белән беркадәр таныш булуын искә төшереп, әдәби тәржемә эшенә дә керешә. Дорес, Әнвәр Әлимжановның Ж.Неру исемендәге халыкара бүләккә ия булган «Отрар хатирәсе» повестен тәржемә итәргә алынуының икенче сәре дә бар. Анда казакь иленең иң борынгы башкалаларының берсе саналган Отрар шәһәренә бәйле вакыйгалар тасвирлана. Ә борынгы тарих белән кызыксыну – Лиронның икенче ижат юнәлеше бит. Казакь халкының бөек акыны Абайның (Ибраһим Конанбаевның) «Сайланма әсәрләре»н дә ул туплап чыгарды. «Хикмәтле сүз» дип исемләнгән фәлсәфи уйланулар өлешен үзе тәржемә итте. Татарстан язучылар берлегенң тәржемәчеләр секциясен ун еллап житәкләгән дәвердә ул казакь, каракалпак, үзбәк әдәбиятларының матур

үрнәкләрен халкыбызга ирештерүгә шактый өлеш кертте дип беләм. Кардәш әдәбиятлар бердәмлеген чагылдырган алмаш әдәби җыентыклар ул елларда еш нәшер ителә. Лирон каләмдәшебез үзе дә, барлык эшен ташлап диярлек, кардәш әдәбиятлар йөзен чагылдырырдай берничә күләмле эсәргә тәржемә итеп бастыра. Алар арасында Совет чоры үзбәк әдәбиятының күренекле вәкиле Әсгать Мохтарның «Чинар» («Платан») романы, Абай исемендәге әдәби бүләк ияләре Саин Моратбаков, Мохтар Магауиннарның аерым повесть һәм хикәяләре бар. Башкорт әдипе Яныбай Хамматовның «Бөртекләп җыела алтын» романы да аның тәржемәсендә басылды. Бу романны тәржемә итәргә алыну аның өчен, бәлки, шагыйрь Дәрдемәнд биографиясенә бәйле хәлләргә баян итүгә дә бәйле булгандыр. Дәрдемәнд тә жир астыннан алтын чыгарып көн күрүче ич. Әмма Рәмиевләр нәселе эшләп алган табышның зур бер өлешен мәктәп-мәдрәсәләр ачуга һәм тотуга, авылларда мәчетләр төзүгә сарыф иткән. Җәмәгәтчелеккә белемле итү өчен дип, китаплар, газета-журналлар бастырып тараткан. Шушы ук елларда Л.Хәмидуллин Дәрдемәндкә багышланган «Офыктагы рәшәләр» документаль повестен да ижат итә. «Дәрдемәнд» альбомын туплап чыгаруга да керешкән була.

Әдәби мохитнең бик кызыклы, жанлы чоры иде бу. Язучылар берлегендә төрле секцияләр эшли, әдәби кичәләр, юбилей чаралары еш уздырыла. Мостай Кәрим, Чыңгыз Айтматов, Наҗар Нәжми, Белла Ахмадулина кебек төрле тарафтан килгән язучылар белән очрашулар даими булып тора иде. Әйе, Мирсәй Әмир, Ибраһим Гази, Зәки Нури, Гариф Ахунов, Туфан Миңнуллиннар оешма житәкчесе булган чорлар бу! Ә Лирон ага шушы кешеләр белән бергә эшләде, чыныкты, үсте. Әдәби мохитнең үзегендә кайнады. Уналты ел Әдәби фондның директоры булды.

Лирон агабыз эшчәнлегендә иң мөһим тармак – ул мөкатдәс татар китабын нәшер итү. Мәскәү политехника институтында читтән торып беркадәр техник белем алган агабызга, шул ук Мәскәүгә барып, өлкән редакторлар курсларын тәмамларга да насыйп була. Һәм 1985-1994 елларда ул Татарстан китап нәшриятында шундый вазифаны башкара да. Шунда ул үзен эрудицияле мөхәррир булуын таныта. Ул елларда аның мөхәррирлегендә йөздән артык китап басылып чыга. Алар арасында совет хакимияте дәверендә хезмәтләрен искә алу тыелган Габделбари Батталның 1925 елда Төркиядә нәшер ителгән һәм анда кабат өч мәртәбә басылып чыккан «Казан төркиләре» исемле иҗтимагый-тарихи эчтәлекле китабы да, Гаяз Исхакыйның «Остазбикә» эсәре кебекләре дә бар. Узган елда Татарстан китап нәшриятының 100 еллыгына багышланган җитди хезмәт басылып чыкты. Анда да аның татар китабын нәшер итү тарихына мөнәсәбәтле ике хезмәте урын алган.

Л.Хәмидуллинның егермеләп китабы нәшер ителгән. Иң элек ике телдә ике тапкыр басылып чыккан «Дәрдемәнд» альбомын (2003, 2019) атап үтәргә кирәктер. Соңгы елларда минем кулга кергән китаплары арасында хикәя, очерк һәм күренекле шәхесләребезгә багышланган документаль повестьларны берләштергән «Кичке шәфәкъ» (2009), «Буранлы төндә» (2012) җыентыклары бар. Рус теленә тәржемә ителгән хезмәтләре арасында татарның күренекле шәхесләре сериясендә нәшер ителгән китаплардан «Дәрдемәнд» (2010), «Әмирхан Еники» (2013) китапларын да беләбез. «Дәрдемәнд» китабында бөртүган Рәмиевләр нәселенә бәйле морза Дашкиннар, шагыйрьнең агасы Шакир кызы Камиләгә өйләнгән Садри Максуди, аларның галим һәм дипломат буларак танылган кызы Гадиләгә (Төркиядә Адилә Айда) багышлы мәгълүмат та бар. Күпчелек өчен мондый мәшһүр затлар булуын белеп торуга кирәк. Егерменче гасыр башында Рәмиевләр нәшер иткән «Вақыт» газетасы, «Шура» журналында халкыбызның рухи дөньясының асыл сәхифәләре теркәлгән. Татар халкының күренекле шәхесләренә багышлы кызыклы мәгълүмат Лирон аганың «Зарницы на горизонте» (2017) китабында да байтак. Бу китапның тышлыгында бирелгән фоторәсемнәргә карап та без аны укыганда, кемнәр белән очрашачагыбызны күз алдына китерә алабыз. Анда да авторның хикәя, очерк, эссе һәм повестьлары туплап бирелгән.

Олы каләмдәшебезнең байтак еллар дәвамында туплаган «Бөртүган Хөсәеновлар» җыентыгын кулга алам. Бу калын китап «Җыен» фонды тарафыннан 2018 елда

нәшер ителә. Жыентыкны туплап чыгаручы төп авторлар – Лирон Хәмидуллин белән янарак кына мәрхүм булган күренекле галимбез Жәүдәт Миңнуллин. Өч бертуган Хөсәенов һәм аларның балалары – алда телгә алынган ике атаклы мәдрәсәне һәм төрле тарафтагы берничә йөз кечерәк мәдрәсә белән мәктәпләренә үз исәпләренә ачкан һәм яшәткән шәхесләр. Аларның хәер-фатихасы белән патша заманында ачылган мәктәп-мәдрәсәләр хәзерге Пенза, Рязань өлкәләреннән башлап, Алтай таулары итәгендә урнашкан Семипалат шәһәренәчә сибелгән була. Шуларга өстәп әле Гани бай улы Вәли Хөсәенов Оренбургта үз типографиясен булдырып (1906 ел), кырыктан артык дини эчтәлекле китап, мәктәп-мәдрәсәләр өчен дәреслекләр дә нәшер иткән. Шиһабетдин Мәржанинең яраткан шәкерте Морад Рәмзи тарафыннан тупланган, Болгар һәм Казан тарихына багышланган ике томлык китап та 1908 елда шунда басылып чыга. Ләкин жирле хакимият тарафыннан ул томнар шундук юк ителә.

Лирон Хәмидуллин 1998-2005 елларда Татар энциклопедиясе һәм төбәкне өйрәнү институтында әүвәл мөхәррир, аннары өлкән фәнни хезмәткәр буларак, тарихи һәм жәмгыяви эчтәлекле язмаларны татар телендә нәшер итү бүлегендә эшли. Үзе дә шул темаларга багышлап ике-өч дистәләп мәкалә яза. Нәкъ шул елларда аңа Казакъ, Үзбәк Фәннәр Академияләре чыгарган кайбер хезмәтләр белән танышу мөмкинлеге тудырыла. Ул Бөек Тукаебызның тормышында һәм ижатында зур урын биләгән Жәек каласы, андагы мохит белән таныша. Аталы-уллы Мотыйгулла һәм Камил Төхфәтуллиннар эшчәнлеген хаклы рәвештә югары бәяли. Камил улы, опера жырчысы Хәмит Төхфәтуллин язмасын ачыклау, ул калдырган мирас белән танышу өчен, Надия Хәмит кызын эзләп таба. Шул аралашулар нигезендә исем белән әдәбият сөючеләргә таныш булган шәхес Камил Мотыйгыга багышлап, күләмле очеркын яза.

Лирон аганың Мирхәйдәр Фәйзи тормышына һәм эшчәнлегенә багышлап язган хезмәтләре дә, Галимжан Ибраһимовка бәйле кайбер фактларның Совет хакимияте елларында ни өчен искә алынмавы хакында уйланулары да бүгенге укучы өчен кирәк дип саныйм. Әдип катлаулы елларда Идел-Урал аралыгында барган хәл-вакыйгаларны да, шул чор шәхесләрен дә ярыйсы ук яхшы хәтерли. Аны Дәрдемәнд, Галимжан, Мирхәйдәрләр эзе сакланган Агыйдел, Сакмар, Жәек буйлары да, тирбәлешеп утырган кылган үскән киң дала тарафлары да, татарның белем үзәкләре булып танылган Каргалы, Троицк, Эстәрлебашлары да кызыксындыра. Безнең чор әдипе, Лирон аганың остасы Әмирхан Еники дә – шул затлы дөньяны, затлы чорны бүгенгегә тоташтырган бер вәкиле, Татар ренессансының дәвамы кебек кабул ителә. Сүз дә юк – Лирон Хәмидуллин – энә шундый данлы чорлар кичергән, Милли аң, Милли сүз һәм Милли хәтергә тугрылыклы булып калган. Шуңа да ул халыкларыбызның Бөек Ватан сугышы каһарманын да энә шул ноктадан чыгып карый. Шундый милли, дини, тарихи тәрбия нәтижәсе итеп күрә ул аларны.

Улы – әтисенең милли өметләренен дәвамы булган талантлы тарихчы, абруйлы милләтпәрвәр галимбез Булат Хәмидуллин белән бергәләп язган китаплары да укучы өчен бик кадерле бит. Шундыйлардан берсе, татар һәм рус телләрендә чыккан «Жиңү жиңел бирелмәде» дигән китап, буыннар эстафетасы буларак, татар дастаннарының – «Батырлар китабы»ның дәвамы кебек. «Без сугышта юлбарыстан көчлелез» дигән Тукаебызның горур сүзләре хәтердә яңара. Кадерен белерләргә бу фидакар милләтнең – уртак Ватан дип утка-суга керткән яугир халыкның? Тукай сүзләрен кабатлап әйтсәк, «шул халыкныңмы хокукка хаккы юк?»

Кыскасы, бу соңгы китап та татар халкының Бөек Жигүгә керткән бәһасез өлешен раслый. «Буранлы төндә», «Кичке шәфәк» һ.б. китаплары да әдипнең заман үзгәрешләренә, вакыт жилләренә нәкъ Тукайча, Дәрдемәндчә «колак куеп» язганын, халкыбызның тарихын тирән кичереп, аның киләчәген уйлап, Олы гамь белән янып яшәвен раслыйлар.

Рәдиф ГАТАШ,

Татарстанның халык шагыйре.

УЕНЫ-ЧЫНЫ БЕРГӘ

Габдулла ТУКАЙ

Мәскәү губернасы Олугъ Мәңгәр волостеның Шилметдин Жонлыбияләев яза:

– Иске китапларда Муса галәйһиссаламнең таягы кырык аршын озынлыкта булган, шул таяк жылан да булган, агач булып хөрмә дә биргән, коедан су алырга жеп белән бау да булган, имеш, дип язалар. Бу булган эшме? Заманымызда да шундый могжизалар була аламы?

Жавап:

– Була ала. Менә, мәсәлән, Муса әфәнде Бигиев таягының озынлыгы меңнәрчә чакрымдыр, диләр. Чөнки, шулай булмаганда, ул меңләр чакрым үзеннән ерактагы ялкау муллаларны корсакларына төртеп уята алмас иде. Андин соң, аның таягы ислахе дин¹ мәсьәләсен кирәгенчә аңлаганга – жимешле агач вә аңламаганга – жылан булып күренәдер.

Таягының жеп белән чиләк булуы, әлбәттә, Муса әфәнденең Коръән вә хәдистән файдалы мәгънәләр чыгаруыдыр. Димәк ки, шәжәрәи ислам² (ислам агачы – дәрәхте ислам) безнең заманда да могжиза була булып чыга инде.

(«Ялт-йолт» идарәсеннән сөяльләр»)

• «Кешегә баз казысан, үзең төшәрсен», – дигән булалар, вәхаләнки³ кабер казучылар көненә икешәр кешегә баз казыйлар да үзләре төшмиләр.

• «Гашыйк булсан, рәкыйбләр⁴ бик күп чыга», – дигән булалар. Алай булгач, үз-үзеңә генә гашыйк булырга кирәк, ничбәр рәкыйб хафаланмас. Көн буга көзгәгә карап утырып рәхәтлән.

• Өч кешедән дөньяда качып котылып булмый: берсе – кендек әбиседер ки, ул сине, теләсәң дә, теләмәсәң дә, дөньяга тартып чыгарыр. Икенчесе – жаучы карчыктыр. Ул сине, аласы кызыңны күрсәң дә, күрмәсәң дә, алырга теләсәң дә, теләмәсәң дә – өйләндерер. Өченчесе – мәезиндер. Ул сине, теләсәң дә, теләмәсәң дә – жуар да күмәр.

(«Фәлсәфи сүзләр»)

– Ни сәбәптән безнең уртача вә чибәр генә көн күрүче сәүдәгәр кисәкләрендә вә эшчеләр гаиләләрендә көннән-көн фәкыйрьлек арта?

Жавап:

– Моннан ун-унбиш ел элек кенә кичләрде гаиләсенә кайтып, жәелгән ашъяулык, кайнаган самавыр, атасы кайтканына шатланган балалар янына утырып, ике кулы белән генә күмәчне (бисмилла әйтеп) сындырып, кулында чәйле чынаяк тәлинкәсә тоткан хәлдә, «шыр-р-рт» иттереп теше белән шикәр сындырган кешеләр хәзер нәкъ шул вакытта дунгызлар жирәнерлек пивнойларда каткан сохари тешләп утыралар.

Кайсы урамнан кайтсалар да, әлегә алдавыч яшелле-сарылы вывеска: «Ары барма, жанный, кайт бире, / Гәр урамда урыс трактиры...»

Бәс, без гаиләләрдә фәкыйрне күбрәк шуннандыр, дибез. Татар акча тапмый түгел, таба.

(«Ялт-йолт» идарәсеннән сөяльләр»)

Әфәнделәр, сез язасыз да сызасыз. Әлбәттә, эшенез жиңел түгел. Сезгә милләт рәхмәт укый. Хәтта «Мөхәммәдия» укыган кебек көйләп үк укый. [...]

Менә әлебүкөннәрдә, русча грамматика актарып утырганда, минем башыма бик файдалы бер фикер төште. Әкрән генә төшкәндер дип уйламагыз тагы: «шап!» итеп төште. [...]

¹ Ислахе дин – динне яңарту, аңа реформа ясау.

² Шәжәрәи ислам – мөселманнарның нәсел агачы.

³ Вәхаләнки – чынлыкта.

⁴ Рәкыйб – конкурент.

Мин грамматикада «Өч токым» дигән гажәеп бер фасыл күрдем. Грамматика диер ки: «Тора торган (имена существительные) өч төркемгә бүленәләр: ир токым, хатын токым, урта токым». [...]

Бу кагыйдәне күргәч, хикмәти Хода, кая карасаң, анда без фәкыйрь милләтнең бер жире житмәгәнлеге заһир була!

Соң безнең телдә нигә бер генә токым?! Без ник бер генә токым?! Дүртәр хатын да алучыларымыз бар лабаса! Менә минем башымны яра язган кайгылы фикер шушы инде.

(«Татарча сарыф, нәхү язучыларга ихтар»)

• Мөсфир⁵ кеше белән мөкътәсыйд⁶ арасында аерма шул гына: берсе – хәзерге минутның яхшы үтүен тели, икенчесе – киләчәк көннәрнең матур булуын көтә.

• Гади карак берлән Мәскәү малын ашаучы бай арасында аерма шул гына: берсе – камалы якалы туннар киеп, суфиланып, намазларга йөргән булып урлый, икенчесе – бер риясыз гына, туп-туры урлый.

• Цензор белән он иләүче хатын арасында аерма шул гына: берсенең илгә төбөндә эшкә ашмаганрак нәрсәләр кала, берсенекендә иң кадерле нәрсәләр генә кала.

(«Фәлсәфә»)

Песи – тәнкыйтьчеләремездер. Алар матбугат вә әдәбиятымызга зарарлы идән асты хайваннарына сәясәт күрсәтәрләр.

Тычкан – болар әдәбият вә матбугатны кимермәк нияте илә идән астыннан чыксалар да, бер кәдрә тәхзир ителгәч⁷, идән ярыгыннан башларын да чыгарып карарга жөрәт итә алмаслар.

(«Кеше – хайваннар»)

Мин, сүз ахыры уларак, ушбуны әйтәм: ничбер шагыйрь, шигыренәң бер юлы ахырын «такмак» дип язгач та, каләмен колагына кыстырып, мич арасыннан кыштыр-кыштыр «шакмак» эзләп йөрергә мәжбүр түгелдер.

Шулай ук ничбер назыйм⁸ бер юл ахырын «сукмак» дип туктаткач та, өйалдына чыгып, «тукмак» эзләргә бурычлы түгелдер.

Такылдамак белән мәүзүн сүз⁹ сөйләмәк икесе башка-башка булырга кирәк.

Бер үлчәүдә: кырау, сорау, мияу, мырау,

Һәм кылтырау, һәм шылтырау, һәм кыңгырау;

Вә «өркетик», вә «беркетик», вә «куркытыйк»,

«Бетик», «көтик» берлән «сатыйк» һәм «кыт-кытыйк»!

Менә, шигырьдә юл ахырлары везен жәһәттеннән дөрест булса да, шигырьнең эчендә мәчеләр кычкырып, тавыклар кытакларга тотынсалар, бер дә күңелле түгел инде!

(«Сәгъде Вәккәс әфәндегә»)

Болынга бозау керсә – «түчә!», игенгә чыпчык төшсә – «көшш!», базга пси керсә – «прс!» дисең.

Әмма әдәбиятка шушындый кешеләр керсә – ни дисең? Аптырап, уйлап торасың да, бер дә кууны аңлатырга сүз тапмагач, язучының колагына гына: «Әнем, моннан болай мондый нәрсәләр язмаска тырыш!» – дисең.

(«Милләткә файда урынына зарар»)

Рамиль ХАННАНОВ әзерләде.

⁵Мөсфир – малын урынсызга туздыручы.

⁶Мөкътәсыйд – малын саклап тотучы.

⁷Бер кәдрә тәхзир ителгәч – бер тапкыр куркытылгач.

⁸Назыйм – тезмә әсәр язучы, шагыйрь.

⁹Мәүзүн сүз – тезмә сүз.

МАХСУС САНИТАР-ЭПИДЕМИОЛОГИК РЕЖИМ

Коронавирус таралу куркынычы булу сәбәпле, Татарстанда 15 апрельгә кадәр махсус санитар-эпидемиологик режим кертелде. Мәктәп укучылары, студентлар дистанцион белем бирүгә күчәрелде. Татарстан Республикасы Президенты Рөстәм Миңнеханов моңа эзерлекне тикшерү өчен Казандагы 131нче лицейда, Казан федераль университетында, Edu Tech цифрлы белем бирү үзгәргәндә булды. Р.Миңнеханов вакытны файдалы үткөрү, үзлектән белем алу өчен мөмкинлекләрдән тулысынча файдалану зарурлыгын искәртте. ТР Президенты коронавирус таралу аркасында чикләүләр кертте. Нәтижәдә музейлар, китапханәләр, концерт мәйданчыклары чараларны үткәrmәскә булдылар. Татарстанда спектакль һәм концертларны онлайн режимда карау мөмкинлеге тудырылды.

ПРЕЗИДЕНТ БЕЛӘН ОЧРАШУ

ТР Президенты Рөстәм Миңнеханов журналист хатын-кызлар белән очрашты. Анда татар әдәбиятына кагылышлы мәсьәләләр дә күтәрелде.

«Безнең яхшы эсәрләребез булырга тиеш. Әмма андый эсәрләр юк бит әле. Бу эш нигә акыйк?» – диде ул һәм дәүләт ягыннан язучыларга ярдәм итәргә тырышуларын айтте.

ГАЛИМЖАН ИБРАҺИМОВ ТОМНАРЫ

Татарстан Фәннәр академиясенең Тел, әдәбият һәм сәнгать институты татар әдәбияты классигы, галим, дәүләт эшлеклесе Галимжан Ибраһимовның мирасын кайтару максатында зур эш алып бара. Институт галимнәре 2012 елда Г.Ибраһимовның 15 томлык академик басмасын нәшер итүгә эзерлек белән шөгыльләнә башлады. 2018 елда беренче биш том укучыларга барып иреште. Күптән түгел академик басмаларның 6-10нчы томнары да дөнья күрде. Шушы уңайдан «Татар-информ» мәгълүмат агентлыгында Татарстан Фәннәр академиясе вице-президенты, академик Дания Заһидуллина, Г.Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының текстология бүлегә мөдире, тарих фәннәре кандидаты Марсель Ибраһимов, өлкән фәнни хезмәткәрләр, тарих фәннәре кандидаты Камил Әхсәнов,

филология фәннәре кандидаты Әнисә Алиева катнашында матбугат конференциясе булды. Галимнәр цензура аркасында Г.Ибраһимовның элек басылып чыккан басмаларында (1956 елда – өч, 1974 елда сизгез томлыгы басылып чыга) кайбер әдәби эсәрләрен, шул исәптән «Адәмнәр» повестен, әдәбият, тел белеменә һәм сәнгатькә караган байтак язмаларын кертмәүләрен айттылар, яңа томлыкларга моңарчы дөнья күрмәгән эсәрләрен кертелүе, аларның фәнни аңлатмалар, искәrmәләр, мәгълүматлар белән бирелүе, күбесенең бүген дә актуальлеген югалтмавы турында сөйләделәр. Алар Г.Ибраһимовны бөек әдип, галим булу белән беррәттән, зур сәясәтче, дәүләт һәм жәмәгать эшлеклесе итеп тә тәкдим итте.

Унбиш томлык академик басма 2021 елда тулысынча дөнья күрәчәк.

ЮБИЛЕЙ

Татарстан Язучылар берлегенең Чаллы бүлегенә 40 ел тулу уңаеннан Чаллыга Казаннан язучыларның зур делегациясе килде. Башкортстаннан, республикабызның башка шәһәр-районнарыннан да кунаклар бар иде. Алар һәм республикабызның шушы төбәгендә яшәп ижат итүче калам ияләре төркемнәргә бүленеп, мәктәпләргә таралдылар, укучылар белән очраштылар. Шулай итеп, ошбу юбилей шәһәр күләмендәге зур бәйрәмгә әверелде.

Татарстан Язучылар берлегенең Чаллы бүлегә юбилеена багышланган тантана 41нче гомуми белем бирү мәктәбенең 700 урынлы залында үткәрелде. Башта әлегә вакыйга уңаеннан эзерләнгән документаль фильм күрсәтелде. Анда бүлекнең оешу тарихы, монда ижат иткән һәм бүген дә сафта булган әдипләр искә алынды. Жирле калам ияләрен Чаллы мэры Наил Мәһдиев котлады. Ул КАМАЗ, шәһәр төзелешенә әдәбиятчыларның да зур өлеш кертүен айтте. Татарстан Язучылар берлегенең Чаллы бүлегә житәкчесе Факил Сафинга, шагыйрь, публицист Николай Алешковка «Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы төзелүгә 100 ел» истәлек медален тапшырды. Тукай районы башкарма комитеты житәкчесенең социаль мәсьәләләр буенча урынбасары Илфак Бариев белән Актаныш муниципаль районы мәдәният идарәсе житәкчесе Альберт Мансуров та хакимият житәкчеләренең котлауларын

ирештерделәр. Тантанада Татарстан Язучылар берлеге рәисе Данил Салихов, Берлекнен Чаллы бүлеге житәкчесе Факил Сафин, төрле елларда шушы вазифаны башкарган Татарстанның халык шагыйре Разил Вәлиев, язучы прозаик Вахит Имамов, Татарстанның халык язучылары Рабит Батулла, Марсель Галиев, әдәбият галимнәре Тәлгат Галиуллин, Фәт Галимуллин, Әлфәт Закиржанов, шагыйрә Фәүзия Солтан, Чаллы каласының мактаулы гражданы, танылган мәдәният хезмәткәре Гөлзада Рзаева һ.б. чыгыш ясады. Юбилей кичәсендә «Мәйдан» журналында басылып чыккан иң яхшы әсәрләр авторларына, редакция эшчәнлегенә зур өлеш кертүчеләргә Татарстанның халык шагыйре Илдар Юзеев исемендәге әдәби-ижтимагый премияләр (янадан торгызылды) тапшырылды. Бу олы бүләккә шагыйрь Айрат Суфиянов, прозаик Закир Акбаров, полиграфия һәм дизайн остасы Илшат Фәррахов, «Чаллы икмәге» акционерлык җәмгыяте генераль директоры Рафаэль Юнысов лаек булды.

МУЗЕЙ АЧЫЛДЫ

Нурлат районы Кычытканлы авылы мәктәбендә әдәбият галиме, прозаик, ТРның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Тәлгат Галиуллинның музейе ачылды. Аны ачу тантанасында Тәлгат Галиуллин үзе (жәмәгәте, шагыйрә Фәүзия Солтан, бертуган энесе, медицина фәннәре докторы Әфгат Галиуллин белән), Татарстан Язучылар берлеге рәисе Данил Салихов, Татарстанның халык шагыйре Ренат Харис, Татарстанның халык язучысы Гәрәй Рәхим, язучылар Вахит Имамов, Ләбиб Лерон, Хәнәфи Бәдигый, Алмаз Хәмзин, Нәжибә Сафина, Илдус Диндаров, Фәүзия Мөхәммәтова һ.б. катнашты.

РОЗА ТУФИТУЛЛОВАНЫҢ РОМАНЫ ТӨРӨКЧӘГӘ ТӘРҖЕМӘ ИТЕЛДЕ

Роза Туфитуллованың «Язмыш жиле» романы төрөкчәгә тәржемә ителеп, Анкарада Евразия Язучылар берлегенң «Бәнгү» нәшриятында «Гөлсем» дигән исем белән китап булып басылып чыкты. Ул Төркия башкаласында үткәрелгән XIV китап ярминкәсендә тәкъдим ителде һәм зур кызыксыну уятты. Тәржемәче – танылган төрөк-татар галимәсе һәм шагыйрь Чулпан Зариф-Четинның элекке студенты, Афйон Кожатәпә университеты галимәсе Гүлшаһ Йылмаз.

Роза Туфитуллова тарафыннан язылган

әлеге романның зур өлеше беренче тапкыр «Казан утлары» журналында (4нче, 5нче саннар, 2019 ел) басылып чыкты.

БИБИМӘМДҮДӘ РУХЫНА

Казандагы Әл-Мәрҗани Җәмигъ мәчетендә Габдулла Тукайның әнисе Бибимәмдүдә абыстай рухына Коръән укылды. Дини мәҗлес язучы-прозаик, публицист, «Бибимәмдүдә» повестеның («Казан утлары», 2016 ел, 4нче сан) авторы Марат Әмирханов тәкъдире белән оештырылды. Оештыручылар – ТР Президенты каршындагы Мәдәниятне үстерүгә ярдәм фонды һәм Г.Тукай исемендәге Татар дәүләт филармониясе. Әлеге чарага язучылар, галимнәр, артистлар, җәмәгәт эшлеклеләре, дин әһелләре чакырылганды.

ИЖАУДА ОЧРАШУЛАР

Татарстан Язучылар берлеге рәисе Данил Салихов, «Мәдәни жомга» газетасы һәм «Безнең мирас» журналы мөхәррирләре Вахит Имамов белән Ләбиб Лерон Ижау шәһәренә сәфәр кылды. Алар бнчы гимназия һәм 12нче мәктәп укучылары һәм мөгаллимнәре, ата-аналар белән очрашты һәм жылы әңгәмәләр үткәрдә, мәктәп китапханәләренә үзләренң китапларын һәм газета-журналлар тапшырды.

2020 елның 3 мартында 88нче яшендә язучы-прозаик, журналист, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре, Фатих Хөсни исемендәге әдәби премия лауреаты **Госман Гомәр улы Гомәр** вафат булды.

Мәрхүм Балык Бистәсе районы Чирмешән авылы зиратына җирләнде.

2020 елның 13 мартында 83нче яшендә композитор, Россиянең һәм Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның халык артисты, ТРның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты **Ренат Әхмәт улы Еникиев** вафат булды.

Мәрхүм Казандагы Яна Бистә зиратына җирләнде.

2020 елның 21 мартында 88нче яшендә әдәбият галиме, филология фәннәре докторы, профессор, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе **Резеда Кадыйр кызы Ганиева** вафат булды.

Мәрхүм Казандагы Мөселман зиратына җирләнде.

ВЭТО МНОМЕРЕ:

Интервью Р.ГАЛИУЛЛИНА с Государственным Советником Республики Татарстан М.ШАЙМИЕВЫМ.

«Проза и поэзия»: повесть А.АХМЕТГАЛИЕВОЙ «Поздний рассвет», повесть Х.ИСМАГИЛОВА «Я - Абрек», рассказ Ф.САФИНА «Не рубите берёзы»; поэма Э.ШАРИФУЛЛИНОЙ «Призыв», стихи Н.АХМАДИЕВА, Н.САФИНОЙ.

«Драматургия»: драма З.ХАКИМА «Гололёд».

«Из литературы родственных народов»: стихи А.ШИХЛЫ (переводы Ф.ГИЛЯЗОВА).

«Новые имена»: юмореска З.КАМАЛОВОЙ «Не суждено», стихи С.ХАЙРУТДИНОВОЙ.

«Актуальная критика»: рубрику ведёт Д.ЗАГИДУЛЛИНА.

Литературный конкурс «Помни о Родине»: рассказ А.ГАРИПОВА «Досада».

«Книжное обозрение»: статья Т.ГИЛЯЗОВА.

«Тукай и татарская литература»: статья Р.РАХМАН.

«Память»: статья Н.ГИЛЯЗОВОЙ.

«Красными чернилами»: рубрику ведёт Р.ХАННАНОВ.

«Искусство»: статья Д.ГАЙНУТДИНОВОЙ.

«Наши знаменитости»: Статья Р.ГАТАША.

«Страницы юмора»: подготовил Р.ХАННАНОВ.

Из фотоархива журнала.

Дневник общественно-культурной жизни.

На наших обложках: Весна. Фото З.Ахуновой (г.Уфа); текстолог Зуфар Рамеев.

INTHISISSUE:

Interview by R.GALIULLIN with the State Counsel of the Republic of Tatarstan M.SHAIMIEV.

«Prose and Poetry»: novel by A.AHMETGALIEVA «Late Dawn»,

story by H.ISMAGILOV «I am Abrek», story by F.SAFIN «Do not cut birches»;

poem by E.SHARIFULLINA "The Call", poems by N.AHMADIEV, N.SAFINA.

«Dramaturgy»: drama by Z.HAKIM «Ice».

«From the literature of related peoples»: poems by A.SHIKHLI (translations by F.GILYAZOV).

«New Names»: humoresque by Z.KAMALOVA «Not on the cards»,

poems by S.KHAYRUTDINOVA

«Actual criticism»: heading is conducted by D.ZAGIDULLINA.

Literary contest «Remember Homeland»: story by A.GARIPOV «A shame».

«Book Review»: article by T.GILYAZOV.

«Tukay and Tatar literature»: article by R.RAKHMAN.

«Memory»: article by N.GILYAZOVA.

«In red ink»: section is conducted by R.KHANNANOV.

«Art»: article by D.GAYNUTDINOVA.

«Our Celebrities»: article by R.GATASH.

«Pages of humor»: prepared by R.KHANNANOV.

From the photo archive of the magazine.

Diary of social and cultural life.

On our covers: Spring. Photo by Z.Akhunova (Ufa); textologist Zufar Rameev.

Тышлыктагы сурәтләр

Тышлыкның беренче битендә: Яз. З.Ахунова фотосы (Уфа шәһәре).

Тышлыкның дүртенче битендә: әдәбият галиме Зөфәр Рәмиев.